

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ UNESCO
ΕΛΛΑΔΟΣ

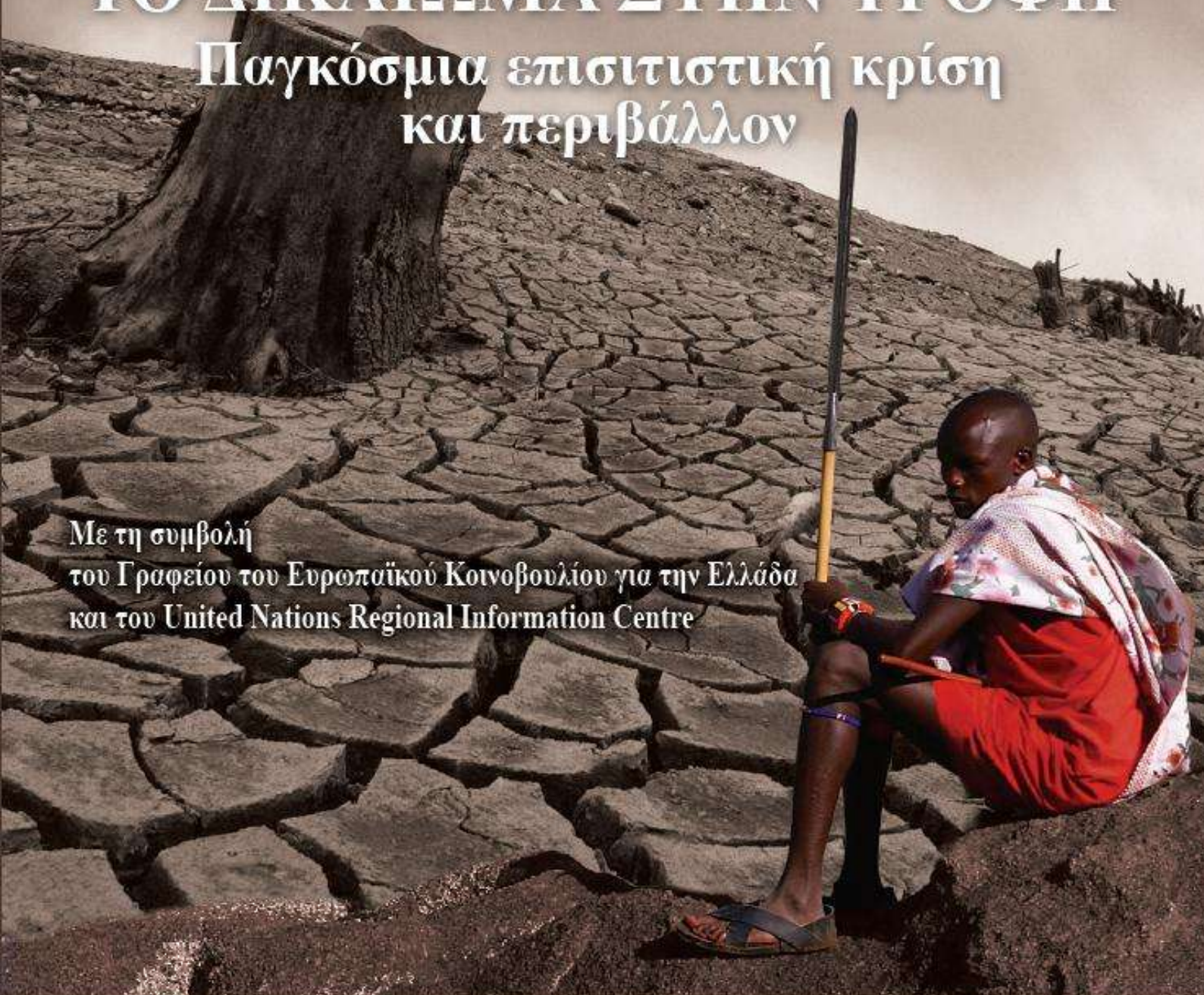
ΟΜΙΛΟΣ UNESCO
ΑΤΤΙΚΗΣ - ΑΘΗΝΑ

ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι. ΤΣΑΛΤΑΣ
Επιμέλεια - Παρουσίαση

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΡΟΦΗ

Παγκόσμια επισιτιστική κρίση και περιβάλλον

Με τη συμβολή
του Γραφείου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα
και του United Nations Regional Information Centre

Κέντρο UNESCO
Ελλάδος

Όμιλος UNESCO
Αττικής - Αθήνα

ΠΑΝΤΕΙΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Ευρωπαϊκό Κέντρο
Περιβαλλοντικής Έρευνας
και Κατάρτισης

Γρηγόρης Ι. ΤΣΑΛΤΑΣ
Επιμέλεια - Παρουσίαση

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΡΟΦΗ: ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Με τη συμβολή του
Γραφείου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα
και του
United Nations Regional Information Centre

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΟΚΑΘΗ
ΑΘΗΝΑ 2009

© Copyright
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΟΚΑΘΗ
Ζαΐμη 20, 106 83 Αθήνα
Τηλ: 210 3306397, 210 3840645
Fax: 210 3306398
www.kalokathis.gr

Επιμέλεια Εξωφύλλου: Μαρία Πλατιά

ISBN: 978-960-396-498-8

UNESCO Centre
In Greece

Club UNESCO
of Attica

PANTEION
UNIVERSITY

European Centre
for Environmental Research
and Training

Grigoris I. TSALTAS
Edition - Presentation

THE RIGHT TO FOOD WORLD FOOD CRISIS AND THE ENVIRONMENT

With the contribution of
the European Parliament Information Office for Greece
and
the United Nations Regional Information Centre for Western Europe

KALOKATHIS PUBLISHING
ATHENS 2009

Centre UNESCO
en Grèce

Group UNESCO
d' Attique- Athènes

UNIVERSITÉ
PANTEION

Centre Européen de Recherche
et de Formation
à l'Environnement

Grigoris I. TSALTAS
Édition - Présentation

LE DROIT À LA NOURRITURE LA CRISE ALIMENTAIRE MONDIALE ET L'ENVIRONNEMENT

Avec la contribution
du Bureau d'Information du Parlement Européen pour la Grèce
et du
Centre Régional d'Information des Nations Unies pour l'Europe
Occidentale

PUBLICATION KALOKATHIS
ATHÈNES 2009

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

(αλφαβητική σειρά)

Καραγεώργου Βίκυ	Δρ., Ειδικός Επιστήμων, Συνήγορος του Πολίτη, Λέκτορας, Γενικό Τμήμα Δικαίου, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Διδάσκουσα ΠΜΣ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο
Κασιμάτης Γεώργιος	Διευθυντής, Γραφείο Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα
Κατσιμπάρδης Κωνσταντίνος	Δρ., Ειδικός Επιστήμων, Τομέας Διεθνών Σπουδών, Νομική Σχολή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Συντονιστής, Παρατηρητήριο Πολιτικής και Δικαίου για την Κλιματική Αλλαγή, ΕΚεΠΕΚ
Κλάδης-Ευσταθοπούλου Μαριάνθη	Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο
Μαρούλη Μαίρη	Λέκτορας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Πρόεδρος Ομοσπονδίας Ομίλων UNESCO Ελλάδας
Πλατιάς Χαράλαμπος	Δρ., Πανεπιστήμιο Βόννης, Ειδικός Επιστήμων Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής για Ευρωπαϊκά και Διεθνή Θέματα, Διδάσκων ΠΜΣ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο
Τσάλτας Γρηγόρης	Καθηγητής, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Διευθυντής ΕΚεΠΕΚ
Φατούρος Δημήτρης	Υπεύθυνος, Γραφείο για την Ελλάδα, United Nations Regional Information Centre

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

(αλφαβητική σειρά)

Πρόεδρος:

Τσάλτας Γρηγόρης

Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών,
Διευθυντής ΕΚεΠΕΚ, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Μέλη:

Μαρλός Γιώργος

Νταλακάνης Κωνσταντίνος

Μέλος ΔΣ, Όμιλος UNESCO Αττικής - Αθήνα
Μηχανικός-Περιβαλλοντολόγος, Αντιπρόεδρος Ομίλου
UNESCO Αττικής-Αθήνα

Πλατιάς Χαράλαμπος

Δρ., Πανεπιστήμιο Βόννης, Ειδικός Επιστήμων Υπουργεί-
ου Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτι-
κής για Ευρωπαϊκά και Διεθνή Θέματα, Διδάσκων ΠΜΣ,
Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

(αλφαβητική σειρά)

Οργανωτικοί Συντονιστές Ημερίδας:

Τάσαινας Δημήτρης

Κοινωνιολόγος, ΜΑ, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειον Πανε-
πιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ

Τσάλτας Ιωάννης-Μάριος

Τελειόφοιτος, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Πειραιά, νέος ε-
ρευνητής ΕΚεΠΕΚ

Γραμματεία:

Αγγελοπούλου Μπέττυ

BSc in Business Administration, Στέλεχος, Κέντρο
UNESCO Ελλάδος

Μαυροπούλου Σοφία

Διεθνολόγος, Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανε-
πιστήμιο, ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ

Νταλακάνη Ελένη

Φωτεινακοπούλου Νατάσα

Κοινωνιολόγος, Στέλεχος, Κέντρο UNESCO Ελλάδος
Διεθνολόγος, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ Τμήμα ΔΕΣ,
Πάντειον Πανεπιστήμιο, νέα ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ	15
ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Γρηγόρης Ι. Τσάλτας	17
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ - ΜΗΝΥΜΑΤΑ	21
Μήνυμα Γενικού Γραμματέα ΟΗΕ, Ban Ki-moon	23
Χαιρετισμοί Διοργανωτών	
Όλγα Μπόμπολα, Δρ., Πρόεδρος Κέντρου UNESCO Ελλάδος	24
Αικατερίνη Παύλου, Γενικός Γραμματέας, Όμιλος UNESCO Αττικής-Αθήνα	26
Γρηγόρης Ι. Τσάλτας, Καθηγητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Διευθυντής, Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης	28
Χαιρετισμοί Συνδιοργανωτών	
Γεώργιος Κασιμάτης, Διευθυντής Γραφείου Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα	30
Δημήτρης Φατούρος, Υπεύθυνος του Γραφείου για την Ελλάδα στο Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ (UNRIC)	32
Χαιρετισμοί Επισήμων	
Πέτρος Δούκας, Υφυπουργός Εξωτερικών	34
Πέτρος Ευθυμίου, Βουλευτής ΠΑΣΟΚ	37
Μαίρη Μαρούλη, Λέκτορας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Πρόεδρος Ομοσπονδίας Ομίλων UNESCO Ελλάδας	41
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ	
Κωνσταντίνος Νταλαχάνης: "Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη και Βιώσιμη Ανάπτυξη"	45
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ	
Γρηγόρης Ι. Τσάλτας: "Το Δικαίωμα στην Τροφή: ο Ρόλος του ΟΗΕ στην Προαγωγή μιας Παγκόσμιας Στρατηγικής για την Καταπολέμηση της Πείνας και της Κακής Διατροφής"	57
Χαράλαμπος Πλατιάς: "Ο Συνδυασμός Περιβαλλοντικών και Αναπτυξιακών Στόχων. Προς μια Νέα Αρχιτεκτονική στη Διεθνή Οργάνωση για την Αντιμετώπιση της Πείνας στον Κόσμο"	69
Γεράσιμος Ροδοθεάτος: "Η Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση. Μια Οπτική από τον Ανεπτυγμένο Βορρά"	81
Σταύρος Μαυρογένης, Εριφύλη Πασπάτη: "Κλιματική Αλλαγή: Επισιτιστική Κρίση και Αναπτυσσόμενος Νότος"	88

Μαριάνθη Κλάδη-Ευσταθοπούλου: "Γυναίκες στη Φτώχεια. Η Μεγάλη Πρόκληση. Συναγερμός ενάντια στην Πείνα"	100
Τηλέμαχος Μπούριτζης, Δημήτρης Τάσσαινας: "Πείνα και Υποσιτισμός - Κοινωνικές Διαστάσεις. Παιδί: Το Πρώτο Θύμα"	111

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Η Δράση του ΟΗΕ στον Τομέα της Αντιμετώπισης της Παγκόσμιας Επισιτιστικής Κρίσης - Σύντομη Χρονολογική Ανασκόπηση	127
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Η Συμβολή της Διεθνούς Οργάνωσης στην Αντιμετώπιση της Παγκόσμιας Επισιτιστικής Κρίσης	131
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: Διεθνή Κείμενα και Αποφάσεις για το Δικαίωμα στην Τροφή και την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση	135
1. Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εξάλειψη της Πείνας και του Υποσιτισμού (16 Νοεμβρίου 1974). Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition.	135
2. Διακήρυξη της Ρώμης και Πλάνο Δράσης για την Παγκόσμια Διατροφική Ασφάλεια (13-17 Νοεμβρίου 1996). Rome Declaration on World Food Security and Plan of Action on World Food Security.	140
3. Το Δικαίωμα στην Τροφή, GA Res. 56/155 (15 Φεβρουαρίου 2002). The Right to Food, GA Res. 56/155.	175
4. Ύψατος Αρμοστής για τα ανθρώπινα δικαιώματα: Το δικαίωμα στην τροφή και η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής: 5 χρόνια αργότερα, Απόφαση της Υπό-Επιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα, (15 Αυγούστου 2001). High Commissioner for Human Rights: The right to food and the World Food Summit: 5 years later, Sub-commission on Human Rights Resolution.	179
5. Ανάλυση για την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση από τον Ειδικό Εισηγητή για το Δικαίωμα στην Τροφή Olivier de Schutter (2 Μαΐου 2008). Analysis of the World Food Crisis by the U.N Special Rapporteur on the Right to Food, Olivier de Schutter.	181
6. Απόφαση του Συμβουλίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα 6/2 (27 Σεπτεμβρίου 2007). Human Rights Council Resolution 6/2.	202
7. Δήλωση των ΜΚΟ για την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για την Τροφή (13 Νοεμβρίου 1996). NGO Forum Statement to the World Food Summit.	205
8. 7η Ειδική Σύνοδος του Συμβουλίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, Απόφαση S-7/1, (22 Μαΐου 2008). Human Rights Council 7th special session Resolution, S-7/1.	210
ΣΥΝΤΟΜΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ	215
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	223
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ	235
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ	245

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΓΤΟ	Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί
ΔΕΣ	Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές
ΔΟΕ	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
ΔΚΔ	Διακυβερνητική Διάσκεψη
ΕΚΑΠΕΜ	Ευρωπαϊκό Κέντρο Αναπτυξιακών και Περιβαλλοντικών Μελετών
ΕΚΕ	Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη
ΕΚεΠΕΚ	Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης
ΗΕ	Ηνωμένα Έθνη
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΜηΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΜΣ	Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΣΑΚ	Σωματείο Αγώνα Κύπρου

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

CSD	Committee on Sustainable Development
ECOSOC	Economic and Social Council
EMG	Environment Management Group
EU	European Union
FAO	Food and Agriculture Organization
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GMEF	Global Ministerial Environment Forum
ILO	International Labour Organization
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
MDGs	Millennium Development Goals
NGO	Non-Governmental Organization
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe

UN	United Nations
UNDP	United Nations Development Programme
UNEP	United Nations Environmental Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNRIC	United Nations Regional Information Centre
WMO	World Meteorological Organization
WTO	World Trade Organization

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*Γρηγόρης Ι. Τσάλτας**

Το 2008 αποτέλεσε χρονιά-πilotο για την εξάλειψη της φτώχειας στη σύγχρονη ανθρωπότητα. Κατά το δεύτερο κυρίως ήμισυ της χρονιάς αυτής, προγραμματίστηκαν διεθνώς πολλές εκδηλώσεις και γενικότερα διεθνή γεγονότα που στηρίχτηκαν κυρίως σε διεθνείς επιστημονικές συναντήσεις με έμφαση στην πολιτική, οικονομική και περιβαλλοντική διερεύνηση του κορυφαίου αυτού ζητήματος. Σκοπός, η άμεση δρομολόγηση και επανεξέταση νέων μέτρων, αλλά και εκείνων που είχαν ήδη ληφθεί, για την προαγωγή του υπ. αριθμόν 1 ζητήματος της Χιλιετίας που αφορά στην αειφορική προσέγγιση του αναπτυξιακού φαινομένου και που είναι η εξάλειψη της απόλυτης φτώχειας και της πείνας. Στόχος, η κατά το ήμισυ μείωση ανάμεσα στο 1990 και το 2015 του ποσοστού των λαών που υποφέρουν από την πείνα.

Στην παραπάνω λογική κινήθηκε και η πρωτοβουλία των τριών θεσμών που αποφάσισαν να οργανώσουν επιστημονική Ημερίδα (Δεκέμβριος, 12) με θέμα: **"το Δικαίωμα στην Τροφή, Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση και Περιβάλλον"**. Πρωτοβουλία η οποία στηρίχτηκε κυρίως στην επιμέρους εξέταση του θέματος με βάση τους κύριους σκοπούς των τριών αυτών θεσμών που εντοπίζονται άλλωστε σε μια διεπιστημονική προσέγγιση του αναπτυξιακού φαινομένου κάτω από την τρισδιάστατη αειφορική του θεώρηση, δηλαδή τόσο την οικονομική, όσο και την κοινωνική και την περιβαλλοντική. Παράπλευρη διερεύνηση του φαινομένου αποτέλεσε επίσης η πολιτική και ιδιαίτερα η θεσμική εξέταση όλων των κύριων αλλά και των συμπληρωματικών θεμάτων που απορρέουν από τη διαχρονική προσέγγισή του.

Το Κέντρο UNESCO Ελλάδος, ο Όμιλος UNESCO Αττικής - Αθήνα και το Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Πανεπιστημίου (ΕΚεΠΕΚ), με την ιδιαίτερη συμβολή του Γραφείου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, αλλά και την αρωγή του Γραφείου για την Ελλάδα του United Nations Regional Information Centre, αποφάσισαν να εντάξουν επίσης τη διοργάνωση της εν λόγω ημερίδας στο πλαίσιο του εορτασμού από τον ΟΗΕ των 60 χρόνων από την υιοθέτηση της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Διακήρυξη διαχρονική και έντονα επίκαιρη από τα γεγονότα τα οποία εξακολουθούν με ένταση να διαδραματίζονται στη διεθνή ζωή με αποτέλεσμα η στήριξη της φιλοσοφίας που αποπνέει η Διακήρυξη του 1948 να αποτελεί διαρκή κυρίαρχο στόχο για την οργανωμένη διεθνή κοινότητα.

* Καθηγητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Διευθυντής, Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης.

Η προσπάθεια προσέγγισης του όλου θέματος μέσα από τις επτά εξειδικευμένες εισηγήσεις που ακολουθούν στηρίζεται πρωτίστως στη φιλοσοφία που αποπνέει το φαινόμενο της αειφόρου ανάπτυξης όπως αυτό προέκυψε από τις διεργασίες σε επίπεδο ΟΗΕ της δεκαετίας του 80. Φαινόμενο που απεγκλωβίστηκε από την μονόπλευρη οικονομική του θεώρηση, υπέρ της υποχρεωτικής σύζευξης της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής του διάστασης. Οι τρεις αυτοί πυλώνες της σύγχρονης προσέγγισης της ανάπτυξης, οι οποίοι δεν ιεραρχούνται μεταξύ τους επιδέχονται, σύμφωνα με τη φιλοσοφία της σημαντικής Διακήρυξης του Ρίο (1992), ταυτόχρονης όσο και παράλληλης ενίσχυσης με στόχο τη λεγόμενη αναπτυξιακή ολοκλήρωση.

Τα θέματα της φτώχειας, της πείνας και της γενικότερης καχεξίας σημαντικών πληθυσμιακών μαζών, ιδίως του αναπτυσσόμενου Νότου, οι οποίες αδυνατούν να εξασφαλίσουν την καθημερινή τους τροφή, προκαλούν σημαντικά κοινωνικά και περιβαλλοντικά παράπλευρα προβλήματα. Έτσι, σήμερα, ο διάλογος που αναπτύσσεται μέσα από τις σελίδες που ακολουθούν επιχειρεί την ανάδειξη αυτής της σχέσης ανάμεσα στους βασικούς πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης, με έμφαση στη σχέση ανάπτυξης και περιβάλλοντος, όπως αυτή προκύπτει από τη δεδομένη παγκόσμια επισιτιστική κρίση, η οποία πλήττει ιδιαίτερα τα παιδιά και τις γυναίκες, για τις οποίες επιχειρείται και ειδικότερη αναφορά.

Η παραπάνω κρίση επιδιώκεται πάραυτα να αντιμετωπιστεί με θεσμικά μέτρα από τον επίσημο ΟΗΕ, αλλά και στο πλαίσιο προσαθειών που καταβάλλονται από την οργανωμένη πλέον Κοινωνία των Πολιτών, τόσο σε επίπεδο διαρκούς παρακολούθησης του φαινομένου, όσο και ευαισθητοποίησης της διεθνούς κοινής γνώμης μέσα από ένα πρόγραμμα ολοκληρωμένης ενημέρωσης και πληροφόρησης και με στόχο την άμεση ανάληψη δραστικών μέτρων για την αντιμετώπισή της.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι προσπάθειες των εισηγητών για ανάδειξη των σύγχρονων παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, με κορυφαίο εκείνο της κλιματικής αλλαγής και της παρεπόμενης σχέσης που προκύπτει από την καταγραφή των συγκλονιστικών αλλαγών στην καθημερινότητα του παγκόσμιου πληθυσμού, λόγω των διαρκώς επιδεινούμενων καιρικών φαινομένων τα οποία οι συμβατικές μέθοδοι αντιμετώπισής τους δεν καλύπτουν πλέον την αποτελεσματική τους τιθάσευση. Τα αποτελέσματα της εν λόγω κρίσης, τα οποία σχετίζονται άμεσα με το παγκόσμιο επισιτιστικό πρόβλημα είναι ορατά τόσο στις περιοχές του αναπτυσσόμενου Νότου όσο και του αναπτυγμένου Βορρά. Και τούτο γιατί τα περιβαλλοντικά προβλήματα ξεπερνούν κατά πολύ την έννοια των εδαφικών συνόρων των κρατών, που κατά τα άλλα διασφαλίζουν την κυριαρχία τους, επιδεχόμενα αντιμετώπισης συλλογικής και με πνεύμα απόλυτης συναίνεσης σε επίπεδο ανάπτυξης μιας διεθνούς πολιτικής διαρκούς συνεργασίας ανάμεσα σε όλους τους διεθνείς δρώντες και όχι μόνον στα κράτη.

Θα ήταν παράλειψη για τον επιμελητή της έκδοσης αυτής να μην αναφερθεί εκφράζοντας τις θερμές του ευχαριστίες σε μια σειρά πρόσωπα τα οποία στήριξαν την

προσπάθεια αυτή τόσο σε επίπεδο διοργάνωσης της ημερίδας της 12ης Δεκεμβρίου 2008 όσο και της παρουσίασης των αποτελεσμάτων της με την παρούσα έκδοση. Πρόσωπα τα οποία στηρίζουν, κυρίως εθελοντικά, τις προσπάθειες των δύο Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που προβάλλουν το έργο της παγκόσμιας UNESCO καθώς και του πανεπιστημιακού Ερευνητικού Κέντρου του Παντείου Πανεπιστημίου που ήσαν οι υπεύθυνοι διοργανωτές της όλης αυτής πρωτοβουλίας.

Παράλληλα, θερμές ευχαριστίες απευθύνονται προς τον Γενικό Γραμματέα του Ο-ΗΕ κ. Ban Ki-moon για το βιντεοσκοπημένο προς την εκδήλωση μήνυμά του καθώς και στους αγαπητούς φίλους κ. Γιώργο Κασσιμάτη, διευθυντή του Γραφείου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα και κ. Δημήτρη Φατούρο, υπεύθυνο του Γραφείου για την Ελλάδα του United Nations Regional Information Centre οι οποίοι, εδώ και πολλά χρόνια, στηρίζουν ένθερμα τις πρωτοβουλίες μας, θέτοντας με τη παρουσία τους και τον έγκυρο επιστημονικό τους λόγο τόσο την ευρωπαϊκή όσο και τη διεθνή σφραγίδα σε όλες τις επίσημες εκδηλώσεις μας. Θερμές ευχαριστίες απευθύνονται επίσης προς τον υφυπουργό Εξωτερικών κ. Πέτρο Δούκα που χαιρέτισε την εκδήλωση ως αρμόδιος υπουργός καθώς και προς τους βουλευτές της ΝΔ κ.κ. Παναγιώτη Μελά, και Νικόλαο Καντερέ και το βουλευτή του ΠΑΣΟΚ κ. Πέτρο Ευθυμίου για την παρουσία τους και την ενεργό τους συμμετοχή.

Ευχαριστίες επίσης απευθύνονται και στους χορηγούς της εκδήλωσης οι οποίοι στο πλαίσιο της πολιτικής της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης στήριξαν γενναιόδωρα την εκδήλωση αυτή, παρέχοντας τα απαραίτητα για τη διοργάνωσή της. Μια διοργάνωση η οποία στέφθηκε με μεγάλη επιτυχία γιατί προσέγγισε το όλο ζήτημα, όχι μόνον μέσα από τον επιστημονικό καθόλα έγκριτο λόγο, αλλά και την πλούσια οπτικό-ακουστική επαφή με το πρόβλημα η οποία και εξασφαλίστηκε για το κοινό με παράλληλες σχετικές προβολές.

Θερμές ευχαριστίες επίσης προς τον Δήμαρχο Βούλας κ. Γ. Μάντεση αλλά και την Πνευματική Εστία του Δήμου Βούλας για την παραχώρηση της αίθουσας "Ιωνία" για πολλοστή φορά στηρίζοντας έτσι εμπράκτως το έργο των διοργανωτών. Ιδιαίτερες ευχαριστίες και προς τον εκδοτικό οίκο Καλοκάθη που αφιλοκερδώς προέβαλε το έργο μας μέσα από την άκρως προσεγμένη παρούσα έκδοση, η οποία θεωρούμε ότι συμβάλει σημαντικά στον εμπλουτισμό της ελληνικής επιστημονικής βιβλιογραφίας σχετικά με το θέμα προβολής του συλλογικού ανθρώπινου αυτού δικαιώματος που αφορά στην εξασφάλιση της καθημερινής τροφής για όλους.

Τέλος, ευχαριστίες απευθύνονται επίσης στα μέλη της οργανωτικής και επιστημονικής Επιτροπής της Ημερίδας αλλά και της Οργανωτικής Γραμματείας, ενώ συγχαρητήρια ανήκουν στο πολυπληθές, ένθερμο και ακούραστο κοινό που παρακολούθησε τη συζήτηση που αναπτύχθηκε κατά την εκδήλωση και ιδιαίτερα στους νέους επιστήμονες που στήριξαν με τις εύστοχες ερωτήσεις / παρατηρήσεις τους τον απώτερο στόχο της όλης προσπάθειας.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ - ΜΗΝΥΜΑΤΑ

Ban Ki-moon

Γενικός Γραμματέας ΟΗΕ

Μήνυμα

"Η φετινή Ημέρα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συμπίπτει με την 60η επέτειο της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Η Διακήρυξη είναι ένα κείμενο που δημιουργήθηκε μέσα στο περιβάλλον της μεγάλης καταστροφής και της έσχατης ένδειας που ακολούθησε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Διακήρυξη αντικατοπτρίζει τις προσδοκίες της ανθρωπότητας για ένα μέλλον ευημερίας, αξιοπρέπειας και ειρηνικής συνύπαρξης.

Η υιοθέτησή της αποτέλεσε ορόσημο. Σήμερα, η Διακήρυξη εξακολουθεί να είναι βασικό τμήμα της ίδιας της ταυτότητας του ΟΗΕ.

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε σήμερα είναι τόσο μεγάλες, όσο και αυτές που αντιμετώπισαν οι συντάκτες της Διακήρυξης.

Βρισκόμαστε ενώπιον μιας παγκόσμιας διατροφικής και οικονομικής κρίσης.

Η επίθεση του ανθρώπινου γένους εναντίον του περιβάλλοντος συνεχίζεται.

Η πολιτική καταπίεση υφίσταται σε πολλές χώρες.

Και όπως πάντα, οι περισσότερο ευάλωτοι είναι τα πρώτα θύματα της δοκιμασίας και της κακοποίησης.

Οι πιο τυχεροί από μας, αυτοί που έχουμε γλιτώσει από την καταστροφή, τη φτώχεια και την αστάθεια, δεν μπορούμε να εθелоτυφλούμε.

Οι συνέπειες της κακομεταχείρισης και της αδιαφορίας μπορούν τελικά να καταστρέψουν ολόκληρο τον πλανήτη.

Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, και κυρίως ο αγώνας για την προστασία τους πρέπει να ενώσουν τον κόσμο.

Στη σημερινή Ημέρα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, έχω την ελπίδα ότι όλοι θα δράσουμε σύμφωνα με τη συλλογική μας ευθύνη για την προστασία των δικαιωμάτων που προβλέπονται από την Οικουμενική Διακήρυξη.

Ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορούμε να τιμήσουμε το αζεπέραστο όραμα αυτού του εμπνευσμένου κειμένου είναι μέσω της πλήρους εφαρμογής των αρχών του, παντού και για όλους".

Όλγα Μπόμπολα

Δρ., Πρόεδρος Κέντρου UNESCO Ελλάδος

Χαιρετισμός

Κυρίες και Κύριοι,

Το Κέντρο UNESCO Ελλάδος ιδρύθηκε το 2006 με σκοπό την ενημέρωση των πολιτών για τις αρχές και τα ιδανικά της παγκόσμιας UNESCO. Η σημερινή ημέρα είναι αφιερωμένη από τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών στα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Παράλληλα, φέτος γιορτάζουμε και τα 60 χρόνια από την υιοθέτηση της σχετικής παγκόσμιας Διακήρυξης του 1948. Επομένως ο σχετικός εορτασμός είναι και πανηγυρικός.

Μέχρι το 1215 δεν υπήρχε κανένα νομικό κείμενο το οποίο να προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Γιατί στην Ευρώπη επικρατούσε το φεουδαρχικό σύστημα. Όμως, η δομή της φεουδαρχίας δεν τελειώνει σε μια ιστορική στιγμή αλλά εξασθενεί σιγά - σιγά και τα πρώτα σημάδια αυτής της εξασθένησης αρχίζουν το 1215.

Τη χρονιά αυτή συνέβη στην Αγγλία ένα σημαντικό γεγονός, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί και σαν την αρχή της βαθμίδον στη συνέχεια προαγωγής της πολιτικής της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι βαρόνοι επαναστάτησαν κατά του βασιλιά τους Ιωάννη του Ακτήμονα, επειδή τους αφαίρεσε ορισμένα ατομικά δικαιώματα. Τότε, εκείνοι έγραψαν ένα κείμενο καλά προσεγμένο και βοηθούμενοι και από το στρατό ανάγκασαν το βασιλιά τους να το υπογράψει.

Το κείμενο αυτό ονομάστηκε Μάγκνα Κάρτα (Magna Carta Libertatum) και είναι το πρώτο κείμενο στο οποίο περιλήφθηκαν προστατευτικές διατάξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ακολουθούν το Habeas Corpus του 1679, και το Bill of Rights το 1689, ενώ, στα τέλη του 18ου αιώνα με την αμερικανική επανάσταση τα ανθρώπινα δικαιώματα καθιερώθηκαν στο σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών (1787).

Στη συνέχεια, με τη Γαλλική Επανάσταση μεγάλη απήχηση είχε η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789. Όπως ήταν αναμενόμενο, η διακήρυξη αυτή επηρέασε τα συντάγματα όλων των ευρωπαϊκών κρατών.

Μέχρι το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου ο κόσμος πίστευε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα ήταν αντικείμενο ρυθμίσεως του εσωτερικού δικαίου των κρατών. Έτσι, δεν έγινε καμιά ουσιαστική διεθνοποίηση του ζητήματος. Μια μικρή προσπάθεια διεθνοποίησης έγινε στο συνέδριο της Βιέννης το 1815 με την κατάργηση της δουλεμπορίας. Αμέσως μετά, το 1926 το Ινστιτούτο του Διεθνούς Δικαίου υιοθέτησε τη Διακήρυξη των Διεθνών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στη συνέχεια, στις 6 Ιανουαρίου του 1941 ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών διακηρύσσει τις 4 ελευθερίες οι οποίες ήσαν.

- α) η ελευθερία του λόγου και της γνώμης
- β) η θρησκευτική ελευθερία
- γ) η ελευθερία από φόβο και
- δ) η ελευθερία από ανάγκη

Μετά τη λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου άρχισε μεγάλη κίνηση για τη διεθνοποίηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Έτσι, στις 10 Δεκεμβρίου του 1948 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ψήφισε την γνωστή μας Οικουμενική Διακήρυξη με 48 Ψήφους και 6 αποχές. Το πρώτο άρθρο αναφέρει ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα. Είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση και οφείλουν να συμπεριφέρονται μεταξύ τους με πνεύμα αδελφосύνης.

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι μεγάλο κατόρθωμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, αλλά δεν είναι δεσμευτική για τα κράτη μέλη γιατί, δεν προβλέπει την κύρωσή της από αυτά.

Παράλληλα, μηχανισμοί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε περιφερειακό πλαίσιο αναδείχτηκαν: το Συμβούλιο της Ευρώπης στο Στρασβούργο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβούλιο της Ευρώπης και το Δικαστήριο της ΕΕ.

Εύχομαι, κυρίες και κύριοι η 60η επέτειος από την υιοθέτηση της Παγκόσμιας Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα να αποτελέσει την απαρχή μιας νέας διεθνούς πρωτοβουλίας για άμεση προαγωγή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στο σύνολο των δικαιωμάτων που αυτή συνεπάγεται και ιδιαίτερα για τους λαούς που βρίσκονται στις περιοχές του λεγόμενου Αναπτυσσόμενου Νότου.

Σας Ευχαριστώ

Αικατερίνη Παύλου

Γενικός Γραμματέας, Όμιλος UNESCO Απικής - Αθήνα

Χαιρετισμός

Κυρίες και κύριοι,

Ο Όμιλος UNESCO Απικής - Αθήνα είναι μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση που φέτος συμπληρώνει τα 12 χρόνια δράσης στην υπηρεσία προαγωγής των βασικών σκοπών της παγκόσμιας Οργάνωσης της UNESCO. Μιας ειδικευμένης οργάνωσης του ΟΗΕ, η οποία είναι αφιερωμένη στην προβολή της Εκπαίδευσης, των Επιστημών και του Πολιτισμού.

Ο Όμιλός μας είναι ο πρώτος σχετικός όμιλος ο οποίος ιδρύθηκε στην Ελλάδα, στο πλαίσιο μιας προσπάθειας η οποία καταβάλλεται από όλα τα κράτη - μέλη της διεθνούς αυτής οργάνωσης για προβολή του έργου της UNESCO, μέσω της πρωτοβουλίας της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών. Μιας πρωτοβουλίας η οποία στηρίζεται στην ενίσχυση των δεσμών αλληλεγγύης και συνεργασίας ανάμεσα στους απλούς ανθρώπους, με στόχο την εξασφάλιση της συναινετικής συμμετοχής τους σε δράσεις, οι οποίες έχουν ως απώτερο στόχο την κατανόηση των σύγχρονων αναγκών της κοινωνίας. Αναγκών οι οποίες προωθούν το πνεύμα, τη μόρφωση και την παροχή της δημόσιας εκπαίδευσης σε όλους.

Είναι γεγονός ότι σήμερα η ανθρωπότητα μαστίζεται από την άνιση κατανομή του πλούτου που παράγει, με αποτέλεσμα εκατομμύρια άνθρωποι να πεθαίνουν καθημερινώς από την έλλειψη τροφής και ανάμεσά τους εκατοντάδες χιλιάδες μικρά παιδιά. Αντιθέτως, μια μειοψηφία ανθρώπων καταναλώνει περισσότερα από ότι θα άντεχε, με αποτέλεσμα να καταφεύγει σε μεθόδους τιθάσευσης αυτής της καταστροφικής για τους ίδιους πρακτικής. Το δικαίωμα στην τροφή αποτελεί επομένως ένα πρωταρχικό ανθρώπινο δικαίωμα, η κατοχύρωση του οποίου αναδεικνύεται ως ανάγκη για όλους μας χωρίς διακρίσεις φύλου, χρώματος ή θρησκείας.

Πιο συγκεκριμένα, στον πλανήτη μας υπάρχουν χώρες πολύ πλούσιες, πολύ φτωχές, αλλά και χώρες που βρίσκονται σε ένα ενδιάμεσο στάδιο ανάπτυξης. Αν παίρναμε δύο αντιπροσωπευτικές οικογένειες, τη μία από τις πλούσιες χώρες και την άλλη από τις φτωχές χώρες, και τις συγκρίναμε μεταξύ τους, τότε έχω την αίσθηση ότι η σύγκριση θα μας άφηνε όλους άφωνους. Από τη μια μεριά χλιδή, πλούτος, ωραία σπίτια και αυτοκίνητα, πλούσια φαγητά και από την άλλη φτώχεια, αρρώστια, αναλφαριθμισμός, εξαθλίωση, περιθωριοποίηση, απόγνωση.

Η εικόνα αυτή γίνεται χειρότερη όταν σκεφθεί κανείς ότι εμείς θάβουμε τα προΐ-

όντα μας στις χωματερές και στο βωμό σταθεροποίησης των τιμών, ενώ, αν τα τρόφιμα αυτά μπορούσαν να καταναλωθούν από τα αποσκελετωμένα παιδιά των χωρών του Τρίτου Κόσμου, θα ήταν δυνατό να επαλειφθεί ο θάνατος από αστία. Αυτό και αν δεν είναι το αποκορύφωμα της απανθρωπιάς.

Από την άλλη πλευρά, τα χρήματα που διαθέτουν οι αναπτυγμένες χώρες για το σκοπό αυτό είναι λιγοστά, γι αυτό και οι διάφορες οργανώσεις της οργανωμένης Κοινωνίας των Πολιτών προσπαθούν με εράνους και άλλα μέσα να βοηθήσουν (γιατροί χωρίς σύνορα κ.α.) έτσι ώστε να σώσουν μερικούς συνανθρώπους μας από το θάνατο, τις αρρώστιες και ό,τι άλλο τραγικό τους μαστίζει.

Ας σκεφτούμε λοιπόν, ένα παιδί από αυτούς τους λαούς και αντίστοιχα ένα παιδί της Αμερικής ή της Ευρώπης, της περιοχής μας! Ποια είναι άραγε η διαφορά; Στην Αφρική δεν έχουν τα παιδιά παιχνίδια, δεν έχουν φαγητό, δεν έχουν ρούχα, δεν έχουν φάρμακα, δεν έχουν αυτά που θεωρούνται απαραίτητα στη πιο τρυφερή ηλικία της ζωής του ανθρώπου και όχι τα πλούτη που διακρίνουν τα παιδιά του αναπτυγμένου Βορρά. Έτσι, πάνω από 1,5 δισεκατομμύρια άνθρωποι, κυρίως στη Νότια Αμερική, την Αφρική και στην Ασία, υποφέρουν από την πείνα. Παράλληλα, δεν έχουν πόσιμο νερό, ενώ δεν διαθέτουν ούτε καν την υποτυπώδη, τη στοιχειώδη φροντίδα σε θέματα υγείας και παιδείας. Φτωχά παιδιά πηγαίνουν σε αποξηραμένους αγρούς και ψάχνουν να βρουν λίγους σπόρους που έτυχε να απομείνουν εκεί και έτσι να χορτάσουν την πείνα τους. Τους λείπουν τα ρούχα, τα παπούτσια και ό,τι άλλο είναι απαραίτητο για την καθημερινή τους ζωή. Τα μέσα μεταφοράς τρένα, αεροπλάνα είναι άγνωστα σ' αυτές τις χώρες. Δεν υπάρχουν νοσοκομεία, σχολεία κλπ. Η παιδική θνησιμότητα είναι στα ύψη. Συγκεκριμένα, για παιδιά κάτω του ενός έτους, η θνησιμότητα είναι τρομακτική: Κάθε 5 λεπτά πεθαίνει ένα παιδί, ή κάθε ημέρα πεθαίνουν γύρω στις 18 χιλιάδες παιδιά, ή κάθε χρόνο πεθαίνουν 6 εκατομμύρια παιδιά.

Με τις λίγες αυτές σκέψεις και εκ μέρους του ΔΣ του Ομίλου μας ευχόμαστε η σημερινή ημερίδα να αποτελέσει την απαρχή πολλών άλλων παρόμοιων πρωτοβουλιών, οι οποίες θα αναδείξουν και άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, με τρόπο ώστε να τα καταστήσουν ευρύτερα γνωστά στην ελληνική κοινωνία και κατ' επέκταση στη διεθνή ανθρώπινη κοινότητα. Τελειώνοντας, θα ήθελα να εξάρω τη συνεργασία του Ομίλου μας, με το Κέντρο UNESCO Ελλάδος και το Πάντειο Πανεπιστήμιο και όλως ιδιαίτερος το Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης. Μια συνεργασία η οποία φέρνει πολύ κοντά σημαντικούς θεσμούς της ελληνικής κοινωνίας όπως οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και οι εκφραστές του ανώτατου εκπαιδευτικού μας συστήματος.

Ευχαριστώ πολύ!

Γρηγόρης Ι. Τσάλτας

Καθηγητής, Πάντειον Πανεπιστήμιο,
Διευθυντής, Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας
και Κατάρτισης

Χαιρετισμός

Κυρίες και κύριοι,

Το ΕΚεΠΕΚ είναι ένα ερευνητικό πανεπιστημιακό Κέντρο με πλούσια δράση τα τελευταία επτά χρόνια, τόσο στον τομέα της προαγωγής της περιβαλλοντικής έρευνας στην Ελλάδα και διεθνώς, όσο και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κατάρτισης σε πανεπιστημιακό πάντα επίπεδο. Η πρώτη φάση των δράσεών του καλύπτεται από την διάδοση επίσης των όποιων ερευνητικών μέχρι σήμερα πορισμάτων του, μέσω ειδικών πολυσέλιδων εκδόσεων, ενώ η δεύτερη μέσω της οργανωμένης παρουσίασης Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων και ειδικών Θερινών Μεταπτυχιακών Σεμιναρίων. Έτσι, στόχος του ΕΚεΠΕΚ είναι η διάδοση της γενικότερης περιβαλλοντικής επιστήμης στο πλαίσιο μιας αυτόνομης όσο και ειδικής προσέγγισης του αναπτυξιακού φαινομένου, κάτω από την άμεση συσχέτιση των εννοιών και των παρεπόμενων φαινομένων του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης.

Με βάση το τελευταίο αυτό σκεπτικό αποφασίστηκε η σύμπραξη του ΕΚεΠΕΚ με το Κέντρο UNESCO Ελλάδος και τον όμιλο UNESCO Αττικής -Αθήνα, στη σημερινή ημερίδα με τίτλο **το Δικαίωμα στην Τροφή. Παγκόσμια επισιτιστική κρίση και περιβάλλον**. Κι αυτό, γιατί επιθυμία μας είναι να αναδείξουμε την άμεση σχέση των δύο αυτών παραμέτρων της ανάπτυξης και την επιρροή του ενός επί του άλλου.

Η χρονική στιγμή η οποία συμπίπτει με τον εορτασμό από τον ΟΗΕ των 60 χρόνων από την υιοθέτηση της παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι πάνω από όλα μια καλοεπιλεγμένη χρονική συγκυρία, αφού η τραγική εξέλιξη στον τομέα της παγκόσμιας περιβαλλοντικής υποβάθμισης με το φαινόμενο ιδιαίτερα της κλιματικής αλλαγής, καθιστά το παγκόσμιο επισιτιστικό πρόβλημα, που πλήττει τα 3/5 του γήινου πληθυσμού, ως τη μεγαλύτερη μάστιγα που έπληξε ποτέ την οργανωμένη διεθνή κοινότητα, αλλά και την ανθρωπότητα στο σύνολό της.

Δεν απέχει από την πραγματικότητα η ρήση σύμφωνα με την οποία *η παγκόσμια οικονομική κρίση, της οποίας μόλις αρχίσαμε να συνειδητοποιούμε τα τραγικά αποτελέσματα, δεν είναι καν συγκρίσιμη με εκείνην της περιβαλλοντικής υποβάθμισης του πλανήτη μας η οποία δεν κρίνεται αναστρέψιμη με πρόσκαιρα μέτρα, όσο γενναιόδωρα και αν είναι αυτά*. Το καταστροφικό ντόμινο που έχει ήδη ξεκινήσει δεν σταματά με ευκολόγια. Οι δε επιπτώσεις του δεν θεραπεύονται με μέτρα χρηματοπιστωτικής ή

όποιας άλλης μονόπλευρης οικονομικής προσέγγισης. Ο κόσμος στο Νότιο ημισφαίριο πεθαίνει από την πείνα, η οποία οφείλεται πλέον και στις περιβαλλοντικές συνθήκες που επικρατούν στις περιοχές αυτές και οι οποίες δεν φαίνεται να είναι αντιμετωπίσιμες. Φαινόμενο όμως που δεν αφορά μόνον τον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο αλλά και τον αναπτυσσόμενο βορρά στον οποίο και ανήκουμε. Άλλωστε, η ρύπανση δεν γνωρίζει από σύνορα. Έτσι και τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής πλήττουν αδιακρίτως όλους μας. Και σε λίγο το επισιτιστικό πρόβλημα θα γίνει και δικό μας αν δεν αντιδράσουμε ακαριαίως.

Η σημερινή εκδήλωση η οποία σφραγίζεται και με τη δική μας συμμετοχή, ως επίσημου πανεπιστημιακού φορέως, αφορά πρωτίτως, όπως προειπώθηκε, στον επετειακό εορτασμό από την υιοθέτηση της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Συμπληρώνονται ήδη 60 χρόνια από την ιστορική στιγμή που η ανθρωπότητα αποφάσισε να διαδηλώσει την πεποίθησή της στην προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών ως κεκτημένο της μέχρι τότε ιστορικής της διαδρομής, ανοίγοντας στη συνέχεια το δρόμο και για περαιτέρω προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια σειρά, τη φορά αυτή, συλλογικών ελευθεριών η οποία θα διακριθεί σε επίπεδο δύο επί πλέον ξεχωριστών όπως λέγονται Γενεών. Η πρώτη από αυτές αφορά στα ουσιαστικά συλλογικά δικαιώματα με κυρίαρχο το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των λαών, αλλά και τη διαρκή κυριαρχία επί των φυσικών πόρων. Η Τρίτη Γενεά αφορά στην προαγωγή των λεγόμενων συλλογικών δικαιωμάτων αλληλεγγύης. Κορυφαίο από αυτά, το δικαίωμα στην ανάπτυξη για το οποίο ο ΟΗΕ αφιέρωσε και ειδική Παγκόσμια Διακήρυξη το 1986. Απόρροια αυτού του δικαιώματος είναι και το δικαίωμα στην Τροφή για το οποίο έχουμε κληθεί σήμερα να αναδείξουμε τις ιδιαίτερες πτυχές του.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ στο γεγονός ότι η κατάκτηση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν υπήρξε ποτέ εύκολη υπόθεση. Τόσο αναφορικά με τις ατομικές ελευθερίες όσο και τις συλλογικές. Η κατάκτηση των πρώτων ήταν ευθύνη των αναπτυσσόμενων του Βορρά, η διεκδίκηση των δεύτερων ευθύνη των αναπτυσσόμενων του Νότου. Και οι δύο διαδικασίες έχουν να επιδείξουν διαχρονικά πολλά θύματα, έτσι ώστε να επιβεβαιώνεται διαχρονικά η ρήση του ποιητή ότι **το δέντρο της ελευθερίας ποτίζεται με αίμα**. Το ΕΚεΠΕΚ έχοντας αναστείλει τη λειτουργία του τις τελευταίες τέσσερις ημέρες, λόγω των δύσκολων γεγονότων που αντιμετωπίζει η χώρα μας, αποφάσισε να αφιερώσει τη συμμετοχή του στη σημερινή εκδήλωση, **στη μνήμη του αδικοκαμένου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου** και να ευχηθεί ο άδικος χαμός του να μην αποτελέσει και θυσία των ονείρων της νεολαίας μας αλλά και της νεολαίας όλου του κόσμου, της οποίας απεναντίας θα πρέπει να ενισχυθεί, όπως και η 21η αρχή της Διακήρυξης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη υπογραμμίζει, το σφρίγος και η ζωντάνια της. Το αύριο της ανήκει δικαιωματικά και εμείς οι παλαιότεροι της το οφείλουμε.

Ευχαριστώ πολύ!

Γεώργιος Κασσιμάτης

Διευθυντής Γραφείου Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα

Χαιρετισμός

Θερμά συγχαρητήρια στο Κέντρο Unesco Ελλάδος, στον Όμιλο Unesco Αττικής και στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Πανεπιστημίου για την οργάνωση της σημερινής ημερίδας. Το θέμα είναι εξαιρετικά επίκαιρο και κρίσιμο.

Οι τιμές των τροφίμων εξερράγησαν τον τελευταίο χρόνο. Σε ορισμένα βασικά είδη διατροφής, όπως το ρύζι και το καλαμπόκι, αυξήθηκαν περίπου κατά 70%. Παντού στον κόσμο πολλαπλασιάστηκαν οι εξεγέρσεις της πείνας. Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι χωρικοί και οι γεωργοί που ζουν από τη γη τους φτάνουν τα 450 εκατομμύρια. Μαζί με τις οικογένειές τους αντιστοιχούν στο ένα τρίτο του πληθυσμού της Γης. Το γεγονός ότι όλοι αυτοί οι άνθρωποι ζουν από χωράφια που είναι μικρότερα των είκοσι στρεμμάτων, με ιδιαίτερα χαμηλές στρεμματικές αποδόσεις, σε τόπους με ιδιαίτερα κλιματικά προβλήματα που επιδεινώνονται από την κλιματική αλλαγή, δημιουργεί τεράστιες ανησυχίες. Οι ειδικοί κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου. Αν δεν γίνει τίποτα, τα θύματα της πείνας θα ξεπερνούν κάθε χρόνο τα 50 εκατομμύρια. Και η αιτία θα είναι η έκρηξη των τιμών στα βασικά είδη διατροφής.

Ποιό ρόλο μπορεί να παίξει η Ένωση στον τομέα αυτό για να ενθαρρυνθεί η γεωργική παραγωγή και να αποφευχθούν οι επισιτιστικές κρίσεις; Η Επιτροπή Ανάπτυξης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου πιστεύει ότι η αναπτυξιακή βοήθεια πρέπει να προσανατολιστεί κυρίως προς την αύξηση της γεωργικής παραγωγής. Επισημαίνει δε ότι το ποσοστό που προοριζόταν για τη γεωργία από το 17% που ανερχόταν πριν από 30 χρόνια έπεσε στο 4%. Η αύξηση της παραγωγικότητας ταυτίζεται με την αύξηση των επενδύσεων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει να χρησιμοποιηθούν τα περιθώρια της ΚΑΠ, δηλαδή οι επιδοτήσεις για τις εξαγωγές που δεν χρησιμοποιήθηκαν το 2008 λόγω της ανόδου των τιμών και ακόμη δεν αποκλείει την πιθανότητα να υπάρξει προσφυγή στους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πάντως, εκτός από το να παροτρύνει και να στηρίζει κάθε προσπάθεια που στοχεύει στην αντιμετώπιση του προβλήματος, έχει ρίξει όλο του το βάρος και στην θεσμική αντιμετώπιση του ζητήματος.

Στις 21 Νοεμβρίου 2008, ταυτόχρονα με τη γενική συμφωνία που επήλθε μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον προϋπολογισμό του 2009 και μετά από εννέα ώρες διαπραγμάτευσης, οι ευρωβουλευτές και οι υπουργοί των κρατών μελών συμφώνησαν επίσης να διαθέσουν ένα δισεκατομμύριο ευ-

ρώ για επισιτιστική βοήθεια προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η βοήθεια αυτή θα επιτρέψει να υπάρξει ταχεία αντίδραση στην αναμενόμενη μετεωρική άνοδο των τιμών των τροφίμων στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες κατά την περίοδο 2008-2010. Πρόκειται για σημαντική δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να στηριχτεί η γεωργική παραγωγή των χωρών αυτών και να αντιμετωπιστεί με συγκεκριμένο τρόπο η επισιτιστική κρίση που ξέσπασε φέτος.

Σε σαράντα χρόνια ο πλανήτης μας θα έχει εννέα δισεκατομμύρια κατοίκους. Πρέπει να ληφθούν από τώρα μέτρα προκειμένου να εξασφαλιστεί η επισιτιστική ασφάλεια και να αποφευχθεί μια γενικευμένη κρίση. Το πιο αποτελεσματικό μέσο φαίνεται να είναι η αύξηση των επενδύσεων στη γεωργία. Στις αναπτυσσόμενες χώρες βέβαια. Εκεί που σύμφωνα με τον εισηγητή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι ζήτημα ζωής ή θανάτου.

Δημήτρης Φατούρος

Υπεύθυνος του Γραφείου για την Ελλάδα
στο Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ (UNRIC)

Χαιρετισμός

Αγαπητοί φίλοι,

Θέλω ειδικρινά να ευχαριστήσω τους συνδιοργανωτές της σημερινής ημερίδας, αφενός διότι τιμούν την 60η επέτειο της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και αφετέρου διότι επέλεξαν ένα τόσο επίκαιρο και κρίσιμο θέμα: Το Δικαίωμα στην Τροφή: Επισιτιστική Κρίση και Περιβάλλον.

Παρακολουθώντας κανείς την καθημερινή ειδησεογραφία αλλά και τη δημόσια συζήτηση, αποκομίζει την λανθασμένη εντύπωση ότι η διατροφική κρίση είναι ένα πρόσφατο φαινόμενο, μια συνέπεια της μεγάλης αύξησης της τιμής των τροφίμων.

Ξεχνάμε δηλαδή ότι μέχρι τη σημερινή διατροφική κρίση, 800 εκατομμύρια συνάνθρωποί μας πεινούσαν και ασφαλώς πεινούν ακόμη.

Αυτό που πραγματικά συνέβη τον τελευταίο χρόνο, είναι ότι σε αυτούς προστέθηκαν ακόμη 100 εκατομμύρια άνθρωποι που έχουν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό. Δε ζουν μόνο σε περιοχές όπως η Υποσαχάρια Αφρική αλλά σε περιοχές όπου η πείνα ήταν ένα μεμονωμένο φαινόμενο.

Με λίγα λόγια η πείνα χτύπησε την πόρτα ανθρώπων που βρίσκονται κοντά ή και δίπλα σε όσους από μας ζουν στον ανεπτυγμένο κόσμο.

Ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ περιέγραψε την κατάσταση αυτή ως μια κολοσσιαία ανθρώπινη τραγωδία, ένα ζήτημα ζωής ή θανάτου.

Η τραγική ειρωνεία είναι ότι η διατροφική κρίση δεν οφείλεται στην έλλειψη τροφίμων αλλά κυρίως στην έλλειψη αγοραστικής δύναμης. Τροφή υπάρχει, χρήματα δεν υπάρχουν.

Τροφή υπάρχει αλλά για πόσο; Θα είναι αρκετή για όλους στο μέλλον;

Οι προβλέψεις δεν είναι ευοίωνες.

Με δεδομένη την αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού στα 9 δισ. κατοίκους το 2050 και την κλιμακούμενη κλιματική αλλαγή, η κατάσταση αξιολογείται ως άκρως ανησυχητική.

Τι σημαίνει κλιματική αλλαγή; Σημαίνει έλλειψη νερού, ερημοποίηση, άνοδος της θερμοκρασίας, μείωση δηλαδή της παγκόσμιας αγροτικής παραγωγής με προφανείς συνέπειες τη μείωση των τροφίμων και τη μεγαλύτερη πείνα.

Αγαπητοί φίλοι,

Ο ΟΗΕ ζήτησε πρόσφατα από τη διεθνή κοινότητα το ποσό των 7 δισ. δολαρίων

ως επείγουσα ανθρωπιστική βοήθεια για 30 εκατ. ανθρώπους σε 31 χώρες. Είναι το μεγαλύτερο ποσό που ζητήθηκε ποτέ από τον ΟΗΕ για ανθρωπιστική βοήθεια. Το γεγονός αυτό από μόνο του δείχνει την κρισιμότητα της κατάστασης.

Πείνα, περιβάλλον, οικονομική και ενεργειακή κρίση συνθέτουν ένα κοκτέιλ παγκόσμιων προκλήσεων που απαιτούν παγκόσμιες λύσεις.

Αν όλοι, και προπαντός οι κυβερνήσεις - θυμίζω ότι έχουν δεσμευτεί για την υλοποίηση των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας μέχρι το 2015 - δεν κάνουμε το καθήκον μας, δε θα έχουμε κανένα δικαίωμα να απορούμε στο μέλλον πως βρέθηκαν όλοι αυτοί οι εξεγερμένοι και εξαθλιωμένοι άνθρωποι μπροστά από την πόρτα μας.

Γιατί αυτοί, ίσως θα είμαστε εμείς.

Σας ευχαριστώ και εύχομαι καλή επιτυχία στην ημερίδα μας.

Πέτρος Δούκας

Υφυπουργός Εξωτερικών

Χαιρετισμός

Δήμαρχε, αγαπητοί συνάδελφοι στη Βουλή, συγχαρητήρια στους διοργανωτές και σε όλους τους συνεργάτες τους για την προσπάθεια αυτή. Συγχαρητήρια και σε όλους εσάς για την ευαισθησία την οποία δείχνετε με την παρουσία σας εδώ σήμερα. Πριν συζητήσουμε το πρόβλημα της έλλειψης τροφίμων για πάνω από 1 δις ανθρώπους - συνανθρώπους μας σε αυτόν τον πλανήτη, πρέπει να καταλάβουμε λίγο πως φτάσαμε σε τέτοιο σημείο. Ένας απ' τους κύριους λόγους για τον οποίο φτάσαμε ως εδώ είναι το φαινόμενο της περίφημης κλιματικής αλλαγής.

Είναι γνωστό ότι ο καθένας από εμάς έχει μία μέση θερμοκρασία σώματος 36,5°C. Στους 37,7°C αρχίζουμε να νιώθουμε κάπως άρρωστοι και άβολα. Στους 38,5°C νιώθουμε ότι πραγματικά έχουμε πυρετό και ότι κάτι πρέπει να κάνουμε αν δεν περάσει μέσα σε μία ή δύο μέρες. Το ίδιο γίνεται και με τον πλανήτη μας. Η μέση θερμοκρασία του πλανήτη αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς προς το 2%. Μέχρι το 2060, το 2050, ίσως και μέχρι το 2040, ανάλογα με τα σενάρια και τους υπολογισμούς που κάνει κανείς, μπορεί η μέση αύξηση της θερμοκρασίας στον πλανήτη, να φτάσει + 4, ίσως +5 °C. Τι σημαίνει αυτό; Ταχύρρυθμο λιώσιμο των πάγων. Οι πάγοι στο Βόρειο και στο Νότιο Πόλο θα λιώνουν με τέτοιους ρυθμούς που η στάθμη της θάλασσας θα ανέβει. Έτσι, περίπου 200 εκατ. συνάνθρωποί μας θα βρεθούν κυριολεκτικά με τα σπία τους και τους αγρούς τους κάτω από το νερό, κυρίως αυτοί που μένουν κοντά σε μεγάλα Δέλτα ποταμών, όπως το Μπαγκλαντές, το Δέλτα του Νείλου, το Δέλτα του ποταμού Μεκόνγκ στο Βιετνάμ και τόσους άλλους. Κυριολεκτικά, ο αριθμός των ανθρώπων που σχεδόν με μαθηματική ακρίβεια δεν θα έχουν μέρος να μείνουν κοντά στις παραλίες στις οποίες μένουν σήμερα υπολογίζεται γύρω στα 200 εκ. περίπου. Παρατηρούμε επίσης, ερημοποίηση του πλανήτη, με αποτέλεσμα εκεί που παλιά μπορούσες να έχεις μία καλλιέργεια τώρα κυριολεκτικά να είναι έρημος.

Σε μία πρόσφατη έρευνα που έγινε από τα ΗΕ, στο 80% των ωκεανών, έχει αρχίσει πραγματικά να χάνεται η ζωή που υπήρχε. Η αύξηση της θερμοκρασίας έχει αυξήσει και τη θερμοκρασία στην επιφάνεια της θάλασσας. Αυτό σημαίνει ότι ο αέρας και η θάλασσα αλληλεπιδρούν με τέτοιο τρόπο ώστε πολύ πιο ακραία καιρικά φαινόμενα θα εκδηλωθούν, όπως για παράδειγμα τυφώνες, κυκλώνες και μουσώνες πολύ πιο ισχυροί σε ένταση. Πέρσι είχαμε μια συνάντηση με τον πρόεδρο της Ν. Αφρικής Τάμπο Μπέκι ο οποίος μας έλεγε πως οι ψαράδες στα παράλια της Νοτίου Αφρικής είναι αναγκασμένοι να αλλάζουν και τις τράτες και τα δίχτυα τους γιατί τα ψάρια που παρα-

δοσιακά ψαρεύανε σε αυτές τις ακτές δεν μπορούν ν' αντέξουν τη νέα θερμοκρασία της θάλασσας. Έχουν "μεταναστεύσει" σε άλλες περιοχές και έχουν αντικατασταθεί από λιγότερα ψάρια διαφορετικού είδους, που χρειάζονται διαφορετικό είδος ψαρέματος. Επίσης, εμφανίζονται πολύ περισσότερες αρρώστιες στις περιοχές που ήδη έχουν αρχίσει να πληπνούνται. Για παράδειγμα στη Ζιμπάμπουε, έχει αρχίσει πάλι να θερίζει η ελαιοκομία, ενώ έχουν ήδη πεθάνει τον τελευταίο χρόνο, 140.000 συνάνθρωποι μας από χολέρα. Στην Αλάσκα, τα μισά έλματα που θαυμάζαμε, στις φωτογραφίες τουλάχιστον, έχουν αρχίσει και καταστρέφονται, διότι οι κάμπιες οι οποίες πέθαιναν το χειμώνα, πλέον κατορθώνουν και ζουν στο πιο ήπιο κλίμα και τα κατατρώνε. Σπίτια τα οποία ήταν στην Ελβετία χτισμένα πάνω στο λεγόμενο permafrost (στο έδαφος δηλ. το οποίο ήταν μεν χώμα αλλά από το πολύ κρύο είχε παγώσει και ήταν σαν τσιμέντο) έχουν αρχίσει πλέον, με το λιώσιμο του, να γέρνουν.

Περίπου το 30% του ζωικού βασιλείου, απ' ό,τι λένε οι επιστήμονες, είναι καταδικασμένο να εξαφανιστεί με μαθηματική σχεδόν βεβαιότητα. Ακόμα και να προσπαθήσουμε να κάνουμε κάτι διαφορετικό απ' ό,τι κάναμε ως τώρα, φαίνεται ότι είναι πλέον πολύ αργά. Πρέπει να κάνουμε πολύ πιο δραστικά πράγματα για να γλιτώσουμε απ' όλη αυτή την καταστροφή.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε το περίφημο πρόγραμμα 20,20,20 το οποίο πιθανώς και να έχετε ακούσει χωρίς να ξέρετε τι ακριβώς σημαίνει. Αυτά τα τρία εικοσάρια σημαίνουν ότι: (1) Μέχρι το 2020 θα πρέπει να ελαττώσουμε όλες τις εκπομπές ρύπων και καυσαερίων κατά 20% με βάση όμως τα επίπεδα του 1990. (2) Ο στόχος αυτός πρέπει να επιτευχθεί μέχρι το 2020 και (3) από την ενέργεια που θα καταναλώνουμε το 2020, το 20% πρέπει να είναι από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Πράγματι λοιπόν, βρισκόμαστε μπροστά σε μια δύσκολη κατάσταση. Ωστόσο πάρα πολλά κράτη, ακόμη και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (για παράδειγμα η Πολωνία ή η Βουλγαρία) έχουν ενστάσεις σε σχέση με αυτό το 20,20,20. Αντιπαραθέτουν τη δική τους πλευρά σύμφωνα με την οποία θεωρούν ότι αφού οι Δυτικοευρωπαίοι (π.χ. οι Γάλλοι ή οι Γερμανοί) πρόλαβαν να αναπτυχθούν, πρόλαβαν να γεμίσουν τον τόπο με καυσαέρια και αφού πια τα περιθώριά τους στένεψαν, τώρα επιβάλλουν και σε αυτούς να σταματήσουν τη δική τους ανάπτυξη. Εκείνο το 20% έχει άλλη βαρύτητα για έναν Άγγλο, Γάλλο ή Γερμανό που έχουν ήδη ιδιαίτερα ανεπτυγμένη τη βιομηχανία τους και άλλη για τον Πολωνό που έχει μείνει πίσω 30 χρόνια στην ανάπτυξή του.

Από αυτή λοιπόν την αντίθεση προκύπτουν τα περισσότερα προβλήματα και οι διαφωνίες σε σχέση και με την συνθήκη του Κιότο. Ωστόσο, το παρήγορο είναι ότι όλα τα κράτη και οι επιστήμονες συμφωνούν ως προς το ότι κάτι πρέπει να γίνει. Και υπάρχουν καλά μυαλά, υπάρχουν φωτισμένοι άνθρωποι που πραγματικά προσπαθούν για κάτι καλύτερο.

Τα πράγματα όμως δεν παύουν να είναι δύσκολα. Έχουμε προβλήματα απ' αυ-

τή την ερημοποίηση, απ' αυτά τα ακραία καιρικά φαινόμενα, απ' αυτές τις απίθανες πυρκαγιές τις οποίες ζήσαμε και εμείς πέρσι, αλλά και σημαντική μείωση και στην απόδοση των γεωργικών εκτάσεων. Διάφορες προβλέψεις για την Αφρική και την Αυστραλία για παράδειγμα λένε ότι η απόδοση σε γεωργικές εκτάσεις ανά στρέμμα θα είναι 20% χειρότερες απ' ό,τι ήταν στο παρελθόν διότι έχει αρχίσει να εξαντλείται η καλλιεργήσιμη γη. Πώς θα θρέψει η γη - η οποία έχει ταλαιπωρηθεί από τα λιπάσματα και τις εντατικές καλλιέργειες των τελευταίων 50 χρόνων - 6,6 δις ανθρώπους; (Τόσοι ζούμε αυτή τη στιγμή στον πλανήτη).

Υπάρχουν επομένως πάρα πολλά προβλήματα τα οποία η μόρφωση (παιδεία) και η επιστήμη καλείται να λύσει με το λιγότερο οδυνηρό τρόπο. Αλλά δεν υπάρχει μη οδυνηρός τρόπος και ο πρώτος υπαίτιος για όλα αυτά τα προβλήματα, φυσικά είμαστε εμείς οι καταναλωτές. Συνήθως, μας ενδιαφέρει να αποδώσουμε την ευθύνη στο βιομήχανο, ή στους Γερμανούς, στους Ιάπωνες, ή στους Αμερικάνους. Αλλά δυστυχώς, όλοι εμείς που θέλουμε κάθε χρόνο να καταναλώνουμε όλο και περισσότερο, είμαστε υπεύθυνοι γι' αυτό το πρόβλημα. Εμείς που θέλουμε συνέχεια να καταναλώνουμε περισσότερο χαρτί καταστρέφοντας έτσι τα δάση του Αμαζονίου. Τα δάση αυτά τα καταστρέφουν και οι ντόπιοι, που θέλουν και αυτοί να ζήσουν καλύτερα και να αντικαταστήσουν το δάσος με καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Τα προϊόντα που εμείς αγοράζουμε, επιβαρύνουν το περιβάλλον. Οι τελικοί ένοχοι είμαστε εμείς οι ίδιοι. Αλλά είμαστε και η λύση. Τα καλά μυαλά τα οποία υπάρχουν, οι επιστήμονες, όλοι αυτοί οι οποίοι θέλουν πραγματικά να κάνουν κάτι, είναι η ελπίδα μας.

Εμείς σαν κράτος, σαν κυβέρνηση προσπαθούμε να βοηθήσουμε και τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που ασχολούνται με το επισιτιστικό πρόβλημα. Έχουμε βοηθήσει κράτη από το Μπαγκλαντές μέχρι τη Μπουρκίνα Φάσο, το Σουδάν, την Αιθιοπία στέλνοντας χρήματα. Όμως και αυτό δεν είναι αρκετό. Και με την Παγκόσμια Οικονομική Κρίση έχουν στενέψει τα περιθώρια για οικονομική βοήθεια. Αυτά που ήταν διαθέσιμα πέρσι και πρόπερσι από ένα εύπορο κράτος φέτος δεν είναι. Με την οικονομική κρίση τα περιθώρια στενεύουν. Τα πράγματα για τους ανθρώπους απ' το Νταρφούρ μέχρι το Μπουτάν θα γίνουν πιο δύσκολα πριν αρχίσουν να καλυτερεύουν.

Όμως γι' αυτό είμαστε εδώ, για τα δύσκολα. Η παρουσία τόσων φίλων εδώ απόψε ακριβώς αυτό δείχνει ότι υπάρχουν ευαισθησίες, ότι ο κόσμος θέλει να βοηθήσει, στην ανάγκη να στερηθεί ο ίδιος για να μπορέσει ένα παιδάκι να μην κοιμηθεί το βράδυ νηστικό. Γιατί όταν είναι νηστικό, αδυνατίζει ο οργανισμός του, αρρωσταίνει πιο εύκολα, δεν μπορεί να πάρει και τα γράμματα εύκολα για να φτιάξει ένα καλύτερο μέλλον για τον εαυτό του και την οικογένειά του. Λοιπόν, εμείς είμαστε το πρόβλημα αλλά εμείς είμαστε και η λύση. Η παρουσία τόσων φίλων εδώ μας δίνει κουράγιο για να συνεχίσουμε με ακόμα πιο γρήγορους ρυθμούς.

Συγχαρητήρια στους διοργανωτές φορείς και καλή δύναμη.

Πέτρος Ευθυμίου

Βουλευτής ΠΑΣΟΚ

Χαιρετισμός

Αγαπητοί φίλοι, η σημερινή ημερίδα αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική και αναγκαία πρωτοβουλία και ήδη απ' τους ομιλητές που πρόλαβα να ακούσω και ο συνάδελφος ο Πέτρος Δούκας και ο Δημήτρης Φατούρος έδωσαν με πολύ ουσιαστικό τρόπο και σε πολύ αδρές γραμμές την εικόνα ενός από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο πλανήτης. Δεν είναι μόνο πρόβλημα της Ελλάδας, δεν είναι μόνο πρόβλημα της ανεπτυγμένης Ευρώπης αλλά είναι ένα πρόβλημα που χτυπά σε όλους σιγά -σιγά την πόρτα.

Νομίζω ότι όλοι μας έχουμε γνώση του στίχου που χρησιμοποίησε ο μεγάλος συγγραφέας Hemingway στο έργο του "Για ποιόν χτυπάει η καμπάνα", του στίχου του μεγάλου Άγγλου ποιητή, του John Donne που είπε: "Όταν ακούσεις να χτυπάει η καμπάνα, μη ρωτάς για ποιον χτυπάει, χτυπάει για εσένα". Γιατί, ό,τι συμβαίνει σ' έναν άνθρωπο στον πλανήτη, κατ' ουσία συμβαίνει σε εμάς. Ό, τι μπορεί να συμβεί κάπου, σημαίνει ότι μπορεί να συμβεί και σε εμάς. Ή όπου κάτι ήδη συμβαίνει, είναι στο δρόμο να έρθει να μας συναντήσει. Σε ένα τέτοιο συνέδριο χρειάζονται κουβέντες και διαπιστώσεις κοφτές και τσεκουράτες και θα ήθελα να σας μιλήσω απ' τη δικιά μου εμπειρία, πρώτα δημοσιογραφική, μετά πολιτική, πρώτα στο ευρωκοινοβούλιο, μετά στην κυβέρνηση και στο συμβούλιο Υπουργών.

Αυτή τη στιγμή μετέχω στον Οργανισμό για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE). Έχω εκλεγεί από συναδέλφους 56 χωρών Πρόεδρος της Οικονομικής Επιτροπής και της Επιτροπής Περιβάλλοντος, έτσι ώστε να είμαι σε θέση να έχω διαρκή πληροφόρηση από 56 χώρες. Από το Βανκούβερ του Καναδά ως το Βλαδιβοστόκ της Ρωσίας, για το θέμα των κλιματικών αλλαγών και για τα ζητήματα που είναι στην ατζέντα της ημερίδας σας. Θέλω λοιπόν να θίξω ορισμένα θέματα για να καταλάβουμε γιατί πρέπει να πάρουμε τα πράγματα στα χέρια μας, στην Ελλάδα και στον κόσμο με βάση συγκεκριμένες αρχές και συγκεκριμένη ατζέντα.

Όπως πολύ σωστά είπε ο κύριος Δούκας σχετικά με το ζήτημα της αντιμετώπισης των κλιματικών αλλαγών, ένα ζήτημα που όλοι γνωρίζουμε, το πρόβλημα δημιουργείται επειδή η κακή Αμερική του Μπους δεν υπογράφει τη συνθήκη του Κιότο. Δεν είναι όμως μόνο αυτό. Ο λόγος που η ανθρωπότητα έχει αυτή τη στιγμή αδυναμία να βάλει σε μία σειρά τα πράγματα, είναι γιατί ο τόσο "κακός" Μπους έχει τη συμμαχία πάρα πολλών χωρών, τη συμμαχία της Κίνας, της Ινδίας, του Πακιστάν, της Βραζιλίας, των λεγόμενων τίγρεων της Ασίας και όλων αυτών των χωρών που σακατεύ-

ονται από την πείνα και τη δυστυχία. Διότι αυτές οι χώρες, σε αντίθεση με την ανεπτυγμένη Ευρώπη και Αμερική που από το 1750 με τη βιομηχανική επανάσταση μέχρι το 2000 σακάτεψαν τον πλανήτη με τη πρόοδό τους, δεν έχουν προλάβει να αναπτυχθούν και να ευημερήσουν.

Προσθέστε σ' αυτές τις χώρες και χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, την Πολωνία π.χ., χώρες δηλ. που έρχονται από πολύ χαμηλότερο από το μέσο ευρωπαϊκό επίπεδο και ζητάνε τη δικιά τους ανάπτυξη για την ευημερία των λαών τους με τους όρους που το πετύχαμε κι εμείς. Γιατί δεν πρέπει να κλείνουμε τα μάτια: η βιομηχανική επανάσταση ήταν η πρώτη πιο βίαιη παρέμβαση στη φύση με βάνουσες επιπτώσεις στο περιβάλλον. Και το δεύτερο εξίσου σημαντικό για τη πλευρά της επισιτιστικής κρίσης είναι η παγκοσμιοποίηση που τσακίζει αυτή τη στιγμή την Ευρώπη αλλά και την Αμερική, αυτή που ξεκίνησε δηλαδή από τον Ρείγκαν στην Αμερική και τη Θάτσερ στην Ευρώπη καθώς και η λογική των αλληπαλλήλων συμφωνιών, πρώτα οι λεγόμενες συμφωνίες GATT'S και έπειτα οι συμφωνίες του WTO, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, που είχαν πάλι το χαρακτήρα της συμφωνίας της Αμερικής ως ηγεμονεύουσας δύναμης, της Αγγλίας ως επισπεύδουσας παλαιάς αυτοκρατορίας κάτω από τη σκιά του Μπάρμπα -Σαμ αλλά και της απίστευτης συμμαχίας όλων των φτωχών μαζί. Ο πιο μεγάλος σύμμαχος του Μπους ήταν ο πρόεδρος της Βραζιλίας Lula. Όλες αυτές οι συμφωνίες που "τσακίζουν" την Ευρώπη, "τσακίζουν" και τους εργαζόμενους της Αμερικής. Είναι οι συμφωνίες συμμαχίας των μεγάλων συγκροτημάτων συμφερόντων, των μεγάλων πολυεθνικών που βοηθούν στο να ανοίγουν παντού οι αγορές και να ευημερούν. Είναι όμως και ο μόνος τρόπος, όπως είπε ο Lula χαρακτηριστικά, να πάει το μεροκάματο του βραζιλιάνου εργάτη γης από 0,60 \$ στο 1,50 \$. Σκεφτείτε επίσης, ότι η Βραζιλία όπως και πάρα πολλές άλλες χώρες, αρνούνται τα πρωτόκολλα προστασίας στην παιδική εργασία διότι, όπως λένε, αν τα παιδιά δεν εργαστούν, η άλλη επιλογή είναι να πεθάνουν. Όπως αρνούνται τα πρωτόκολλα προστασίας της πορνείας διότι επίσης, αν δεν γίνουν πόρνες κάποιες γυναίκες, θα πεθάνουν.

Βλέπουμε άρα ότι έχουμε μια συμμαχία του κυνικού ισχυρού των ΗΠΑ -που πίστευε ως τώρα ότι εξαγοντας την ισχύ και ισοπεδώνοντας τα πάντα θα βγει τελικά κερδισμένος- με τους απελπισμένους φτωχούς, όπως ο Ινδός αγρότης, του οποίου το μεροκάματο είναι κάτω από τα 0,60 \$ του Βραζιλιάνου αγρότη. Μια συμμαχία με αυτούς δηλ. που ελπίζουν ότι με την απελευθέρωση των αγορών και με το να πουλάνε τα προϊόντα τους -ξαναχρησιμοποιώ τον Lula ως παράδειγμα- επιτυγχάνεται ο περίφημος εθνικός στόχος: κάθε Βραζιλιάνος να έχει δηλ. ένα πιάτο φαγητό την ημέρα.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι πρέπει να είμαστε πολύ σαφείς και θα με συγχωρήσετε να πω, δεν είναι καθόλου κομματικό, ότι πρέπει να γυρίσουμε σε κάτι που ιστο-

ρικά (τουλάχιστον) την τόλμη είχαν μόνο οι σοσιαλιστές να λένε. Ότι απέναντι σε αυτήν τη θηριώδη απελευθέρωση των αγορών και τη θηριώδη απορύθμιση, με την οποία επιτυγχάνεται μόνο το κέρδος, πρέπει επειγόντως να υπάρξει μια ρύθμιση αξιών, μια ατζέντα προτεραιοτήτων που να αφορά στο ανθρώπινο είδος και την αξιοπρέπεια της ζωής. Σας αναφέρω λοιπόν για παράδειγμα συγκεκριμένες προτάσεις που συζητούνται στην Σοσιαλιστική ομάδα του ΟΑΣΕ και προωθούνται στη Σοσιαλιστική Διεθνή:

Πρώτα απ' όλα, οι Διεθνείς συμφωνίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (WTO) θα πρέπει να τηρούν ορισμένες προϋποθέσεις διαφορετικά δεν θα υπογράφονται διότι με αυτόν τον τρόπο όλοι εξαθλιωνόμαστε προς τα κάτω. Θα πρέπει λοιπόν για κάθε χώρα που μπαίνει στις ζώνες αυτές των ανοιχτών και ελεύθερων ανταλλαγών να λαμβάνεται υπόψη:

1. το οικολογικό dumping δηλ. να γίνονται αυτόματα δεσμευτικοί οι όροι και οι συνθήκες προστασίας του περιβάλλοντος, και

2. το λεγόμενο εργασιακό dumping δηλ. αυτόματα να διασφαλίζεται σε κάθε χώρα ένα επίπεδο αμοιβής, συνδικαλιστικής δράσης και κατοχύρωσης της εργασίας όπως η Διεθνής Οργάνωση της Εργασίας (ILO) κατοχυρώνει στα ελάχιστα standards.

Με αυτόν τον τρόπο θα υπάρξει ανθρωπιά, θα υπάρξει η κοινή πορεία που μπορεί να χρηματοδοτηθεί όχι μόνο από τα fund του ΟΗΕ αλλά από πιο τολμηρές πρωτοβουλίες, όπως θα σας αναφέρω μία χαρακτηριστική που ήρθε η ώρα να τολμήσουμε: η επιβολή φόρου 0,1 τοις χιλίοις στις Διεθνείς Χρηματιστηριακές Ανταλλαγές που θα πηγαιίνει αποκλειστικά στην ανάπτυξη όλου του Τρίτου Κόσμου στο επισιτιστικό ζήτημα. Αν τολμούσαμε αυτό τα τελευταία εφτά χρόνια που το πρότεινε ο καθηγητής Tobin (ο περίφημος "φόρος Tobin") δε θα κάναμε σήμερα αυτή την ημερίδα.

Δεν θα άξιζε, λοιπόν, τα Golden Boys των χρυσοκάνθαρων, που τίναξαν την παγκόσμια οικονομία στον αέρα με τα υπερκέρδη τους, να είχαν δώσει όλο αυτό το διάστημα το 0,1 τοις χιλίοις για αυτόν τον σκοπό; Και είναι τόσο τρομερός κομμουνιστικός σοσιαλισμός να λες ότι αυτοί οι φόροι πρέπει να μπαίνουν ή στο Ταμείο των Εθνών ή να μην ανήκουν σε καμία κυβέρνηση, και να τα διαχειρίζεται ο ΟΗΕ ως αναπτυξιακό εργαλείο.

Υπάρχει η δυνατότητα να τα πετύχουμε αυτά, γιατί πιστεύω βαθιά ότι δεν υπάρχει τίποτα πιο όμορφο από τη συνείδηση του κόσμου σαν σύνολο και την τοπική συνείδηση σαν κομμάτι αυτού του κόσμου, ότι δηλαδή σκεφτόμαστε ολοκληρωμένα και δρούμε τοπικά μέσα από αυτή την ολοκλήρωση.

Ήμουν πρόσφατα στη Φινλανδία. Οι Φινλανδοί, οι οποίοι παράγουν τον καλύτερο χαρτοπολιτό του κόσμου (αλλά κινδυνεύουν ακριβώς γιατί ο Αμαζόνιος καταστρέφεται για να παράγει φτηνό χαρτοπολιτό) εκμεταλλεύονται το 60% των δασών που παράγουν. Τι κάνουν όμως οι Φινλανδοί; Ενώ εκμεταλλεύονται το 60% των δασών,

δεν έχει χαθεί ούτε ένα κλαδάκι γιατί εδώ και 40 χρόνια ό, τι κόβουν έχει φυτευτεί πριν κοπεί το αντίστοιχό του. Η Φινλανδία δεν έχει χάσει ούτε ένα δέντρο, ούτε ένα κλαδί, έτσι ώστε να υπάρχει μια διαρκής οικολογική ισορροπία, αλλά και μία μεγάλη εθνική βιομηχανία.

Σε όλα τα θέματα γνωρίζουμε λοιπόν πως πρέπει να δρούμε. Ξέρουμε να δρούμε σωστά όταν αποφασίσουμε ότι θα κυριαρχήσει στις προτεραιότητες μας ο άνθρωπος και οι ανάγκες του και όχι τα κέρδη και οι ανάγκες των κερδών. Και όταν αποφασίσουμε ότι ποτέ δεν θα λυθεί κανένα θέμα, όταν όλοι ισοπεδωθούν προς τα κάτω αλλά θα λυθεί όταν τους ανεβάσουμε όλους προς τα πάνω και τους άλλους ακόμη ψηλότερα.

Δυστυχώς, όμως φοβάμαι, ότι δεν μπορεί να υπάρξει αυτοτελής οικολογική συνείδηση, γιατί η ενασχόληση με τη φτώχεια στον Τρίτο Κόσμο δεν είναι υπόθεση των φιλόanthρωπων star του Hollywood που αγωνιούν για το Darfur και που πιθανώς να το εννοούν και να μην είναι marketing των εταιριών τους. Δυστυχώς, η λύση των προβλημάτων δεν είναι η φιλανθρωπία, αλλά είναι η οργανωμένη πολιτική δράση, είναι η ιεραρχημένη δράση, για την οποία πιστεύω ακράδαντα ότι η Ενωμένη Ευρώπη μπορεί να παίζει αποφασιστικό ρόλο και στην Ελλάδα. Μπορούμε να κάνουμε πολλά για να οδηγήσουμε τις εξελίξεις στην πατρίδα, στην Ευρώπη και στον κόσμο σε μία κατεύθυνση ανάπτυξης, βιώσιμης ανάπτυξης, αειφόρου ανάπτυξης, ανάπτυξη με σεβασμό στο περιβάλλον αλλά και ανάπτυξη που οδηγεί σε κοινωνίες συνοχής, ανθρωπιάς και αλληλεγγύης. Νομίζω ότι πρωτοβουλίες σαν τις σημερινές είναι ένα ουσιώδες βήμα της κοινωνίας πολιτών σε αυτή την κατεύθυνση και γι' αυτό έχετε τα πιο θερμά μου συγχαρητήρια.

Μαίρη Μαρούλη

**Λέκτορας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειον Πανεπιστήμιο,
Πρόεδρος Ομοσπονδίας Ομίλων UNESCO Ελλάδας**

Χαιρετισμός

Κύριε Υπουργέ,
Κύριοι Βουλευτές,
Κυρίες και κύριοι,

Με τον κίνδυνο να φανώ όχι μόνο δυσάρεστη αλλά και κυνική, θα παρουσιάσω πολύ σύντομα τις θέσεις μου στο θέμα που μας απασχολεί.

Κυρίες και κύριοι,

Δεν έχουμε πλέον την πολυτέλεια της υποκρισίας. Εδώ και πολλά χρόνια υποπίπτουμε στο ολέθριο σφάλμα να αντιμετωπίζουμε με την κοντόφθαλμη οπτική μας τους πεινασμένους αυτού του κόσμου με αδιαφορία ή οίκτο ή στην καλύτερη περίπτωση με διακηρύξεις και ενίοτε ως ευκαιρία έκφρασης των φιланθρωπικών μας αισθημάτων.

Αδίκαια εδώ και δεκαετίες σημαντικοί διανοητές, μεταξύ των οποίων ο Ουμπέρτο Έκο, επέμεναν ότι η απειλή προσηλαμβάνει τεράστιες διαστάσεις και θα διογκώνεται με ολοένα αυξανόμενους και ανεξέλεγκτους ρυθμούς.

Αδίκαια μας επεσήμαναν ότι ο σωστός τρόπος προσέγγισης του θέματος είναι να δούμε το πρόβλημα ως απειλή για εμάς τους ίδιους και όχι ως πρόβλημα που αφορά κάποιους υπανάπτυκτους που θα αρκούσε να τους πετάξουμε ένα ξεροκόμματο για να ξεγελάσουν την πείνα τους, οπότε θα μας άφηναν ήσυχους να απολαμβάνουμε τα αγαθά που μας επιδαφιλεύει η ανεπτυγμένη μας τεχνολογία και το υψηλό επίπεδο του δυτικού μας πολιτισμού.

Αλλά για ποιον πολιτισμό ομιλούμε; "Όταν το μισό του κόσμου κοιτάζει στην τηλεόραση το άλλο μισό που πεθαίνει από πείνα, ο πολιτισμός έχει φτάσει στο τέλος του", όπως εύστοχα διατυπώθηκε από τον Τζέιμς Γούλφενσον, άλλοτε πρόεδρο της Παγκόσμιας Τράπεζας. Και μάλιστα παρακολουθούμε ως εάν να είμαστε άμοιροι των αιτίων, των ευθυνών αλλά και, κυρίως, των συνεπειών.

Γιατί όσο κυνικό και αν φαντάζει, μόνο οι συνέπειες, οι επιπτώσεις σε εμάς τους ίδιους, μπορεί να μας κινητοποιήσουν ώστε να δώσουμε σωστή κατεύθυνση στις ενέργειές μας, να χαράξουμε μια νέα πορεία με στόχο την εξυγίανση του παγκόσμιου οικονομικο-κοινωνικού συστήματος που θα περιορίζει τα καταστροφικά αποτελέσματα και τις απειλές ενώπιον των οποίων ήδη βρισκόμαστε και όσων άλλων ελλοχεύουν στο, κάθε άλλο παρά μακρινό, μέλλον. Απειλές που στρέφονται εναντίον του ανθρώπου και του πλανήτη που μας φιλοξενεί. Με άλλα λόγια, αυτό που πρώτιστα απαιτεί-

ται είναι η αλλαγή τρόπου σκέψης, η αλλαγή της όλης φιλοσοφίας πάνω στην οποία εδράζεται ολόκληρο το σύγχρονο σύστημα παραγωγής των ειδών διατροφής. Γιατί δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σημερινή επισιτιστική κρίση δεν οφείλεται στην έλλειψη τροφής ή στη δυνατότητα παραγωγής της. Ποτέ άλλοτε στην ιστορία δεν υπήρξε τόσο αφθονία αγαθών στον κόσμο. Ο λόγος είναι απλός: με την τεράστια παγκόσμια παραγωγική δύναμη, με τη χρήση της τεχνολογίας και τις προηγμένες μεθόδους παραγωγής, συντήρησης, μεταφοράς προϊόντων διατροφής είναι δυνατό να τραφεί ολόκληρη η ανθρωπότητα!

Είναι όμως πρόβλημα πρόσβασης στην τροφή, είναι πρόβλημα φτώχειας, το επίπεδο της οποίας βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το παγκόσμιο γεωργικό σύστημα. Και παρόλο που μια σειρά συγκυριακών αιτιών έχουν επιδεινώσει την πείνα σήμερα, το βέβαιο είναι ότι η πείνα παράγεται με κριτήρια βιομηχανικά μέσω των πολιτικών που εφαρμόζονται από τα κράτη του δικού μας προηγμένου κόσμου.

Δικαιολογίες για την κρίση στην αγορά τροφίμων υπάρχουν πολλές και βάσιμες:

- γενικευμένη αύξηση ζήτησης που δημιουργεί η ραγδαία αύξηση των φυτικών καυσίμων απορροφά το 10% της παγκόσμιας παραγωγής καλαμποκιού,
- κακές σοδειές που οφειλόταν σε κλιματικούς παράγοντες ξηρασία στην Αυστραλία, η έλλειψη ηλιοφάνειας κι οι υπερβολικές βροχοπτώσεις στην Ευρώπη, και ο παγετός στην Αργεντινή,
- αύξηση της ζήτησης τροφίμων σε αναπτυσσόμενες χώρες όπου οι άνθρωποι τρώνε περισσότερο και ιδιαίτερα μεγάλες ποσότητες κρέατος. Για παράδειγμα, οι Κινέζοι κατανάλωσαν το 2005 πενταπλάσιες ποσότητες κρέατος σε σχέση με το 1980. Όμως για την παραγωγή ενός κιλού πουλερικών απαιτούνται τρία κιλά δημητριακών, ενώ για την παραγωγή ενός κιλού βοδινού κρέατος απαιτείται υπερδιπλάσια ποσότητα,
- ακρίβεια στις πρώτες ύλες.

Όλοι αυτοί είναι παράγοντες που θα μπορούσαν να επηρεάσουν σημαντικά την αγορά τροφίμων. Το σίγουρο είναι ότι μπορούν να δώσουν και ένα πολύ καλό άλλοθι.

Με τη διαφορά ότι τώρα πλέον η κρίση χτυπά και τη δική μας πόρτα. Γιατί είναι γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι ο υποσιτισμός δεν περιορίζεται σήμερα στην Υποσαχάρια Αφρική, ούτε στην Αφρική γενικότερα ή αλλού, αλλά φθάνει ακόμη και στην καρδιά του δυτικού συστήματος, στην ίδια την Αμερική, την πλουσιότερη χώρα του κόσμου, όπου ο αριθμός των φτωχών και σιιζόμενων με κουπόνια αυξάνεται αλματωδώς.

Κανείς δεν αρνείται ως βασική αιτία της επισιτιστικής κρίσης τη χρόνια χαμηλή παραγωγικότητα στα πιο φτωχά κράτη, επειδή δεν μπορούν να αποκτήσουν σπόρους και λιπάσματα ούτε και πρόσβαση στην άρδευση.

Κανείς δεν αμφισβητεί το ρόλο που διαδραματίζει στην κρίση αυτή η πολιτική της υποστήριξης των βιοκαυσίμων που ακολουθούν τα ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη, ούτε παραβλέπει τις επιπτώσεις των κλιματικών μεταβολών καθώς και της αύξησης της

παγκόσμιας ζήτησης τροφίμων που προέκυψε από την αύξηση των εισοδημάτων γιγά-ντιων πληθυσμών.

Όλα αυτά αποτελούν μια πραγματικότητα, η οποία όμως επιβάλλει την αδήριτη ανάγκη άμεσης αντιμετώπισης με μια εντελώς νέα πολιτική. Γιατί η πείνα σήμερα είναι από όλες τις απόψεις πολιτικό φαινόμενο.

Δεν οφείλεται κατ'εξοχήν σε φυσικά γεγονότα, αλλά σε λανθασμένους υπολογισμούς, σε έλλειψη προνοητικότητας, σε δημαγωγικά μέτρα, σε ασύστολη κερδοσκοπία, σε βλακώδη εν τέλει απληστία.

Κυρίες και κύριοι,

Οι αιτίες που έχουν προκαλέσει την τωρινή κρίση της παραγωγής τροφίμων έχουν από πολλές πλευρές γεννήσει μια παραβίαση του δικαιώματος στην τροφή.

Ο αριθμός των ανθρώπων που υποφέρουν από απόλυτη φτώχεια δεν μειώνεται αλλά αυξάνεται περίπου στο δισεκατομμύριο.

Σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης οι διαμαρτυρίες γιγαντώνονται, οι εξεγέρσεις πολλαπλασιάζονται και η πείνα σε διάφορα αστικά κέντρα εγκυμονεί κινδύνους αποσταθεροποίησης. Αποσταθεροποίησης όμως που, σε συνθήκες παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, προσλαμβάνει πλανητικές διαστάσεις και συμπαρασύρει τους πάντες και τα πάντα.

Η παγκόσμια σταθερότητα και ειρήνη διακυβεύεται σήμερα πρωτίτως στο πεδίο του επισιτισμού, στο δικαίωμα πρόσβασης του ανθρώπου στην τροφή.

Το "ευαγγέλιο" της υπερκατανάλωσης αποδείχτηκε καταστροφικό και το τίμημα της απώλειας του μέτρου εξαιρετικά ακριβό και δυσανάλογο προς τα όποια "οφέλη".

Χρειαζόμαστε άμεσο επαναπροσδιορισμό των στόχων, με σύνεση και προπαντός με υψηλό αίσθημα ευθύνης, ως κράτη, ως πολίτες, ως οργανώσεις και οργανισμοί.

Αυτή ακριβώς η συναίσθηση ευθύνης και η ανάγκη ενεργού δράσης οδήγησαν στη διοργάνωση της ημερίδας αυτής από το Κέντρο UNESCO Ελλάδος και τον Όμιλο UNESCO Αττικής-Αθήνα, σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Πανεπιστημίου, με την ευκαιρία του εορτασμού από τον ΟΗΕ των 60 χρόνων από την υιοθέτηση της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Γιατί ασφαλώς ο άνθρωπος ουκ επ' άρτω μόνον ζίσεται.

Αλλά πώς είναι δυνατόν να ομιλούμε για ποιότητα ζωής όταν η ίδια η ζωή ευτελίζεται και χάνεται, ενώ εμείς παραμένουμε αδιάφοροι παρατηρητές ενός εγκλήματος στο οποίο μετέχουμε άπαντες ως αυτόχειρες και ταυτόχρονα ως θύματα!

Ασφαλώς επιδιώκουμε να απολαμβάνουμε τα απαράγραπτα δικαιώματά μας που θα μας εξασφαλίσουν το ΕΥ ΖΗΝ. Όρος όμως εκ των ουκ άνευ (condition sine qua non) είναι το ΖΗΝ, το οποίο καλούμαστε να υπερασπιστούμε με κάθε τρόπο επιδεικνύοντας πρωτίτως σεβασμό στον Άνθρωπο και στη Φύση.

Σας ευχαριστώ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Κωνσταντίνος Νταλαχάνης*

"Άπαντα γαρ υπάρχει ταύτα ταις αρίσταις ενεργείαις ο ταύτας δέ,
η μίαν τούτων την αρίστην, φαρμέν είναι την ευδαιμονίαν"
(Όλα αυτά τα αγαθά οφείλονται στις άριστες δράσεις:
και αυτές, ή μία εξ αυτών, η βέλτιστη, είναι η ευτυχία)
(Αριστοτέλης - Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο Ι).

Γενική Εισαγωγή

Η εταιρική κοινωνική ευθύνη συνδέεται άρρηκτα με τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης ανήκει στην πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland. Ως πρόεδρος της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη η κ. Brundtland παρέδωσε στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, το 1987, την Αναφορά της με τίτλο: "Το κοινό μας μέλλον", που είναι γνωστή ως "*Brundtland Report*" στην οποία ορίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη ως:

**"η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες των σύγχρονων γενεών
χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των επόμενων γενεών
να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες"**¹.

Η οικονομική ανάπτυξη (μεγέθυνση) χωρίς όρια δεν αποτελεί πλέον παρά ουτοπία. Σήμερα, η βιώσιμη ανάπτυξη είναι μια δυναμική διαδικασία που στηρίζεται σε τρεις "πυλώνες": **την οικονομία, την κοινωνία, το περιβάλλον**. Με λίγα λόγια, η ταύτιση της ανάπτυξης μόνο με την οικονομική μεγέθυνση δεν μπορεί πλέον να προσφέρει λύσεις στην εποχή μας.

Το άρθρο 2, παράγραφος 3, της Συνθήκης της Λισσαβώνας ορίζει ότι: **"(Η Ένωση) εργάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των τιμών, την άκρως ανταγωνιστική κοινωνική οικονομία της αγοράς, με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο, και το υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος. Σέβεται τον**

* Μηχανικός - Περιβαλλοντολόγος, αντιπρόεδρος Ομίλου UNESCO Απτικής - Αθήνα.

1 Βλ. A/42/427. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development.

πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς¹².

Ο Jacques Delors κατά την υποβολή πρότασης για τη σύσταση μιας ευρωπαϊκής επιτροπής υψηλού επιπέδου για την αντιμετώπιση της κρίσης των χρηματοπιστωτικών αγορών, τη θέσπιση νέων κανόνων και την καταπολέμηση του τρελού χρηματοπιστωτικού τομέα που δεν πρέπει να μας κυβερνά, δήλωσε ότι η σημερινή κρίση: *"αντιπροσωπεύει την αποτυχία της λίγο ή κακά ρυθμισμένης αγοράς και αποδεικνύει για μια ακόμη φορά ότι η αγορά είναι ανίκανη να αυτορυθμιστεί"*¹³.

Μετά τα παραπάνω στις 18-07-2001, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων συνέταξε το ΠΡΑΣΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ - Προώθηση ενός ευρωπαϊκού πλαισίου για την εταιρική κοινωνική ευθύνη, όπου αναφέρει: *"Οι περισσότεροι ορισμοί περιγράφουν την εταιρική κοινωνική ευθύνη ως την έννοια σύμφωνα με την οποία οι εταιρείες ενσωματώνουν σε εθελοντική βάση κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη"*¹⁴.

Το να είναι κάποιος κοινωνικά υπεύθυνος δεν σημαίνει μόνον ότι εκπληρώνει πλήρως τις νομικές υποχρεώσεις του, αλλά και ότι υπερβαίνει τα όρια της τήρησης του νόμου επενδύοντας "περισσότερο" στο ανθρώπινο δυναμικό, στο περιβάλλον και στις σχέσεις του με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η πείρα από τις επενδύσεις στις περιβαλλοντικές υπεύθυνες τεχνολογίες και επιχειρηματικές πρακτικές δείχνει ότι η υπέρβαση της τήρησης του νόμου μπορεί να συμβάλει στην ανταγωνιστικότητα μιας επιχείρησης. Η υπέρβαση των ορίων των βασικών νομικών υποχρεώσεων στον κοινωνικό τομέα, π.χ επαγγελματική κατάρτιση, συνθήκες εργασίας, σχέσεις διοίκησης-υπαλλήλων, μπορεί επίσης να έχει άμεσο αντίκτυπο στην παραγωγικότητα και την ποιότητα της παραγωγής. Ανοίγει το δρόμο για τη διαχείριση της αλλαγής και το συνδυασμό της κοινωνικής ανάπτυξης με τη βελτιωμένη ανταγωνιστικότητα.

Η εταιρική κοινωνική ευθύνη δεν πρέπει ωστόσο να θεωρηθεί υποκατάστατο των κανονιστικών ρυθμίσεων ή της νομοθεσίας όσον αφορά στα κοινωνικά δικαιώματα ή τα περιβαλλοντικά πρότυπα.

- 2 Βλ. Συνθήκη της Λισσαβώνας (ΕΕ C115 της 9ης/5/2008). Η Συνθήκη της Λισσαβώνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας υπεγράφη στη Λισσαβόνα στις 13 Δεκεμβρίου 2007 από τους αντιπροσώπους των 27 κρατών μελών. Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση περιλαμβάνει μια διάταξη η οποία επιτρέπει την αναθεώρηση των Συνθηκών. Το άρθρο 48 αναφέρει ότι κάθε κράτος μέλος ή η Επιτροπή δύναται να υποβάλει στο Συμβούλιο προτάσεις για την αναθεώρηση των Συνθηκών. Η διάταξη αυτή παρέχει τη δυνατότητα, εφόσον συμφωνήσει το Συμβούλιο, να συγκληθεί από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Διακυβερνητική Διάσκεψη (ΔΚΔ).
- 3 Βλ. Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα: "Η δεοντολογική και κοινωνική διάσταση των ευρωπαϊκών χρηματοπιστωτικών οργανισμών", Βρυξέλλες, 23 Οκτωβρίου 2008 ECO/216.
- 4 Βλ. ΠΡΑΣΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ τελικό κείμενο, (Προώθηση ενός ευρωπαϊκού πλαισίου για την εταιρική κοινωνική ευθύνη), Βρυξέλλες, 18.7.2001, COM(2001) 366.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα εκδώσει ανακοίνωση σχετικά με την προώθηση των βασικών προτύπων εργασίας και τη βελτίωση της κοινωνικής διακυβέρνησης στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης.

A) Η Διαχρονική Εξέλιξη της Έννοιας της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης

Η έννοια αυτή της ΕΚΕ είχε υιοθετηθεί από αρχαιοτάτων χρόνων μέσω των κορηγιών. Ουσιαστικά, μπορούμε να πούμε ότι "ανακαλύφθηκε" από τους αρχαίους Έλληνες. Τότε βέβαια δεν υπήρχαν εταιρείες, το ρόλο αυτό όμως έπαιζαν οι εύποροι πολίτες που χρηματοδοτούσαν κοινωνικές δράσεις.

"Όσο υπάρχουν Μαικήνες, δεν θα μας λείψουν, Οράτιε, άνδρες σαν τον Βιργίλιο".

Η αποστοφή αυτή από τα "Επιγράμματα" (8.55.5) του Ρωμαίου ποιητή Μαρτιάλη (1ος/ 2ος αι. μ.Χ.) αποδίδει περιεκτικά μια διαχρονική σταθερά, τη γόνιμη σχέση του χρήματος με τις τέχνες και τα γράμματα στην ιστορία του ανθρωπίνου πνεύματος.

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη με τη μορφή της κορηγίας είναι παρούσα σε όλες τις σελίδες της Ιστορίας, από την εποχή του Ιέρωνα των Συρακουσών και του Αρχελάου της Μακεδονίας μέχρι τους Μεδίκους και τον Λουδοβίκο 14ο, της Γαλλίας. Μην ξεχνάμε ότι μετά την Τουρκοκρατία, οι μεγάλοι Έλληνες ευεργέτες βοήθησαν το νεοσύστατο τότε ελληνικό κράτος να ορθοποδήσει.

Κατά την πρόσφατη ιστορική περίοδο, το ρόλο του μαικήνα θα αναλάβει, κατά το μεγαλύτερο μέρος, το ίδιο το κράτος. Δημόσιο χρήμα, αλλά και δωρεές των μαικίνων δεν έχουν εκλείψει ούτε κατά τη νεότερη περίοδο.

Βέβαια, εκείνοι που αναλαμβάνουν παρόμοιες πρωτοβουλίες, δεν είναι πλέον άτομα, αλλά εταιρείες και η κάθε μορφής συνεισφορά τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι, ίσως δεν λογίζεται πλέον σαν ευεργεσία αλλά σαν ένδειξη της κοινωνικής τους ευθύνης. Προωθούν τις στρατηγικές εταιρικής κοινωνικής ευθύνης ως απάντηση σε μια ποικιλία κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών πιέσεων. Στοχεύουν να στείλουν ένα μήνυμα στα διάφορα ενδιαφερόμενα μέρη με τα οποία συναλλάσσονται: υπαλλήλους, μετόχους, επενδυτές, καταναλωτές, δημόσιες αρχές και ΜνηΚΟ. Με τον τρόπο αυτό οι εταιρίες επενδύουν στο μέλλον τους και αναμένουν ότι η εθελοντική δέσμευσή τους θα βοηθήσει να αυξηθεί η αποδοτικότητά τους.

B) Η Σύγχρονη Προσέγγιση της Έννοιας της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης

Η εταιρική κοινωνική ευθύνη είναι ουσιαστικά μια έννοια με την οποία οι εταιρίες αποφασίζουν οικειοθελώς να συμβάλλουν για μια καλύτερη κοινωνία και ένα καθαρότερο περιβάλλον. Σε μία περίοδο όπου η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να αναγνωρίσει τις κοινές αρχές της εγκρίνοντας το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, όλο και περισσότερες ευρωπαϊκές εταιρείες αναγνωρίζουν την κοινωνική τους ευθύνη με τρόπο όλο και πιο σαφή, θεωρώντας την ως μέρος της ταυτότητάς τους.

Αυτή η ευθύνη εκφράζεται προς στους υπαλλήλους και γενικότερα σε όλους τους παράγοντες που μπορούν να επηρεαστούν από μία επιχείρηση και οι οποίοι με τη σειρά τους μπορούν να επηρεάσουν την επιτυχία της.

Αυτές οι εξελίξεις απηχούν τις αυξανόμενες προσδοκίες που έχουν οι ευρωπαίοι πολίτες και τα ενδιαφερόμενα μέρη όσον αφορά στον εξελισσόμενο ρόλο των εταιρειών στη νέα και μεταβαλλόμενη κοινωνία του σήμερα. Σύμφωνα με το βασικό μήνυμα της ευρωπαϊκής στρατηγικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη που εγκρίθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Göteborg τον Ιούνιο του 2001⁵, η οικονομική ανάπτυξη, η κοινωνική συνοχή και η περιβαλλοντική προστασία συμβαδίζουν μακροπρόθεσμα.

Πολλοί παράγοντες καθοδηγούν αυτή την τάση προς την εταιρική κοινωνική ευθύνη, όπως για παράδειγμα:

1. οι νέες ανησυχίες και προσδοκίες των πολιτών, των καταναλωτών, των δημόσιων αρχών και των επενδυτών στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της βιομηχανικής αλλαγής σε μεγάλη κλίμακα,
2. τα κοινωνικά κριτήρια που επηρεάζουν όλο και περισσότερο τις επενδυτικές αποφάσεις των ατόμων και των φορέων, τόσο ως καταναλωτών όσο και ως επενδυτών,
3. η αυξημένη ανησυχία για τις ζημιές που προκαλεί η οικονομική δραστηριότητα στο περιβάλλον, αλλά και
4. η διαφάνεια στις επιχειρηματικές δραστηριότητες που επήλθε με την επανάσταση στις επικοινωνίες και τις σύγχρονες τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών.

Γ) Το Πολιτικό Πλαίσιο

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η πρόκληση συνίσταται στον τρόπο με τον οποίο η εταιρική κοινωνική ευθύνη μπορεί να συμβάλει στο στόχο της Λισσαβώνας να οικοδομηθεί μια δυναμική, ανταγωνιστική και συνεκτική οικονομία με βάση τη γνώση. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Λισσαβώνα απηύθυνε ιδιαίτερη έκκληση στο αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των εταιρειών όσον αφορά στις βέλτιστες πρακτικές για τη διά βίου μάθηση, την οργάνωση της εργασίας, τις ίσες ευκαιρίες, την κοινωνική ένταξη και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική Ατζέντα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που υποστηρίχτηκε στη συνέχεια στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας⁶, τονίστηκε ο ρόλος της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης για την αντιμετώπιση των συνεπειών που μπορεί να έχει η ολοκλήρωση της οικονομίας και της αγοράς στην απασχόληση και την κοινωνία, και για την προσαρμογή των συνθηκών εργασίας στη νέα οικονομία. Επιπλέον,

5 Βλ. Presidency Conclusions GÖTEBORG EUROPEAN COUNCIL-15 and 16 June 2001 (SN 2001/01 REV 1)

6 Βλ. Συνθήκη της Νίκαιας στο http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/nice_treaty/.

η Ευρωπαϊκή Σύνοδος Κορυφής της Νίκαιας κάλεσε την Επιτροπή να διαμορφώσει εταιρικές σχέσεις στις οποίες οι εταιρείες να συμπράττουν με τους κοινωνικούς εταίρους, τις ΜνηΚΟ, τους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης και τους φορείς που διαχειρίζονται τις κοινωνικές υπηρεσίες, έτσι ώστε να ενισχυθεί η κοινωνική ευθύνη τους. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Στοκχόλμης εξέφρασε την ικανοποίησή του για τις πρωτοβουλίες που λαμβάνουν οι εταιρείες για να προωθήσουν την εταιρική κοινωνική ευθύνη και χαρακτήρισε την *ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟ* ως μέσο ενθάρρυνσης της ευρύτερης ανταλλαγής ιδεών, οι οποίες αποβλέπουν στην προώθηση περαιτέρω πρωτοβουλιών στον τομέα αυτόν.

Η ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη βιώσιμη ανάπτυξη που υποστηρίχθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Göteborg⁷ τόνισε τη σημασία της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης: "*Η δημόσια πολιτική παίζει επίσης καθοριστικό ρόλο στην προώθηση ενός ισχυρότερου αισθήματος κοινωνικής ευθύνης του επιχειρηματικού κόσμου και στη δημιουργία πλαισίου ώστε να εξασφαλίζεται ότι οι επιχειρήσεις ενσωματώνουν τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές παραμέτρους στις δραστηριότητές τους... Οι επιχειρήσεις πρέπει να ενθαρρύνονται να ακολουθούν προβλεπτική προσέγγιση στα θέματα της αειφόρου ανάπτυξης κατά την εκτέλεση των δραστηριοτήτων τους, τόσο εντός όσο και εκτός Ένωσης.*"

Η συζήτηση αυτή συνδέεται με τον προβληματισμό που διατύπωσε η Επιτροπή στη Λευκή Βίβλο για τη διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεδομένου ότι η εταιρική κοινωνική ευθύνη συμβάλλει σημαντικά σε ένα ευνοϊκό κλίμα για το επιχειρηματικό πνεύμα, συνδέεται ακόμα με το στόχο της Επιτροπής να δημιουργήσει μία επιχειρηματική, καινοτόμο και ανοικτή Ευρώπη - "Ευρώπη των Επιχειρήσεων".

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη έχει σημαντικές συνέπειες σε όλους τους οικονομικούς και κοινωνικούς φορείς καθώς και στις δημόσιες αρχές, που πρέπει να τις λάβουν υπόψη κατά τον καθορισμό των ενεργειών τους. Στη Δανία, το Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων ξεκίνησε το 1994 την εκστρατεία με θέμα "*Our Common Concern - the social responsibility of the corporate sector*" (Η κοινή μας ανησυχία - η κοινωνική ευθύνη του κλάδου των επιχειρήσεων) και το 1998 συγκρότησε το Κέντρο της Κοπεγχάγης.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, διορίστηκε υπουργός για την εταιρική κοινωνική ευθύνη το Μάρτιο του 2000. Συγκροτήθηκε διανομαρχιακή ομάδα με σκοπό να βελτιώσει το συντονισμό των δραστηριοτήτων προώθησης της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης σε όλη την κυβέρνηση.

Τελικά σε τρία σημεία μπορούμε να πούμε ότι συνοψίζεται ο ορισμός της ΕΚΕ: Το ένα είναι ο **εθελοντικός χαρακτήρας** της ΕΚΕ. Είναι όλες οι δράσεις που οι εταιρίες εφαρμόζουν πέρα από το νόμο.

7 Βλ. op.cit.

Το δεύτερο είναι η **στενή σχέση** της ΕΚΕ με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και το τρίτο ότι είναι **στρατηγική επιλογή** της επιχείρησης και όχι απλά δευτερεύουσα περιστασιακή επιλογή.

Η σε εθελοντική βάση εφαρμογή της ΕΚΕ σημαίνει ότι δεν είναι υποχρεωμένες οι επιχειρήσεις να συμμορφωθούν με τη νομοθεσία ούτε να προβούν σε φιλανθρωπικές πράξεις, ή εμπορικές χορηγίες ή ότι είναι ενέργειες που αποσκοπούν σε Δημόσιες Σχέσεις αλλά ότι με τις ενέργειες τους αυτές αποσκοπούν να αποδείξουν ότι ενεργούν με μακροπρόθεσμη προοπτική, ώστε να επενδύσουν στην εμπιστοσύνη, στην αξιοπιστία τους, στην διαφάνεια, σε ό,τι δημιουργεί γενικά προστιθεμένη αξία με συνεχή διάλογο.

Δ) Πως Αντιλαμβάνονται οι Επιχειρήσεις την ΕΚΕ

Οι επιχειρήσεις κατανοούν με διαφορετικό τρόπο την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη. Και ειδικότερα:

1. Υπάρχουν επιχειρήσεις που θεωρούν ότι κοινωνική ευθύνη είναι η παροχή εργασίας στο προσωπικό τους και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Βέβαια, στην περίπτωση αυτή δεν μπορούμε να πούμε ότι λόγω του ότι οι επιχειρήσεις αυτές σέβονται τους νόμους είναι και κοινωνικά υπεύθυνες.
2. Για άλλες επιχειρήσεις, η ΕΚΕ σημαίνει αγαθοεργία. Στο επίπεδο αυτό οι επιχειρήσεις δημιουργούν συνήθως ένα ίδρυμα μέσα από το οποίο προωθούν τις δωρεές τους.
3. Στο επίπεδο των "αρνητικών κριτηρίων" έχουμε επιχειρήσεις που λένε ότι "δεν προξενούν ζημιά". Δεν μολύνουν το περιβάλλον, δεν καταναλώνουν μη ανανεώσιμους φυσικούς πόρους, δεν παράγουν επιβλαβή προϊόντα.
4. Το επόμενο επίπεδο, γνωστό ως "θετικές δράσεις", για μερικές επιχειρήσεις σημαίνει θετική ενασχόληση με κοινωνικά και περιβαλλοντικά θέματα, ως μέρος της εσωτερικής τους δυναμικής. Για παράδειγμα εντάσσουν στις στρατηγικές τους κάποιο σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης ή απασχολούν άτομα από μειονεκτούσες ομάδες.
5. Πέμπτο είναι το επίπεδο της "παγκόσμιας επιρροής". Εδώ, οι επιχειρήσεις δέχονται ότι έχουν επιρροή και ευθύνη που ξεπερνά το χώρο στον οποίο είναι δραστηριοποιημένες. Αυτό περιλαμβάνει και επιχειρήσεις που διενεργούν κοινωνικούς ελέγχους στην παραγωγική τους αλυσίδα.
6. Τέλος έχουμε το επίπεδο "ενσωμάτωσης αποστολής και ευθύνης". Πρόκειται για καινοτόμες επιχειρήσεις που έχουν δημιουργηθεί σε συνεργασία με ΜΚΟ ή άλλους κοινωνικούς φορείς στην Ολλανδία, το Βέλγιο, τον Καναδά κ.λπ. ειδικά με στόχο την παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών που σε όλα τα στάδια λαμβάνουν υπόψη τις αρχές της ΕΚΕ.

Ε) Πως Εφαρμόζουν την ΕΚΕ οι Επιχειρήσεις

Αντικατοπτρίζοντας τις πιο πάνω διαφορετικές αντιλήψεις, οι επιχειρήσεις εφαρμόζουν δράσεις ΕΚΕ με πολύ διαφορετικούς τρόπους.

1. Συντάσσουν έναν κώδικα ηθικής ή έναν οδηγό καλής συμπεριφοράς, στον οποίο εκθέτουν μια σειρά από προθέσεις και παραιτήσεις σχετικά με την κοινωνία και το περιβάλλον.
2. Στο επόμενο επίπεδο βρίσκονται επιχειρήσεις που επιθυμούν έντονα την έναρξη ενός συγκεκριμένου προγράμματος που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της ΕΚΕ.
3. Στο επίπεδο αυτό έχουμε επιχειρήσεις που αποφασίζουν να εφαρμόσουν κάποιο σύστημα αξιολόγησης των δράσεων ΕΚΕ.
4. Το τέταρτο επίπεδο είναι εκείνο κατά το οποίο η ΕΚΕ ενσωματώνεται στην επιχείρηση στο πλαίσιο ενός πλήρως εξειδικευμένου συστήματος διαχείρισης. Αυτή η προσέγγιση αφορά κυρίως θέματα περιβάλλοντος και λιγότερο κοινωνίας.
5. Τέλος, στο επίπεδο αυτό έχουμε επιχειρήσεις που δεν αρκούνται μόνον στην εφαρμογή ενός προτύπου ή εξειδικευμένου συστήματος διαχείρισης. Προχωρούν σε διάλογο με τα ενδιαφερόμενα μέρη τους σχετικά με τους στόχους των προγραμμάτων ΕΚΕ, τα στάδια εφαρμογής, την ποιότητα των ελέγχων, τη δυνατότητα ευρύτερης επικοινωνίας των αποτελεσμάτων κ.λ.π. και καταλήγουν σε δράσεις μέσα από τις οποίες θα έχουν όφελος και τα δύο μέρη (επιχείρηση και ενδιαφερόμενα μέρη).

Οι τομείς εφαρμογής προγραμμάτων ΕΚΕ μπορούν να διακριθούν σε εκείνους που αφορούν στο εσωτερικό της επιχείρησης και σε εκείνους που αφορούν το εξωτερικό περιβάλλον της. Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται οι παρακάτω τομείς:

- Αποστολή, Αξίες και Όραμα
- Εργασιακό κλίμα
- Κοινωνικός διάλογος
- Ανθρώπινα δικαιώματα
- Ενασχόληση με τις τοπικές κοινότητες
- Ανάπτυξη τοπικών οικονομιών
- Περιβάλλον (Βιώσιμη ανάπτυξη, Πράσινες δράσεις, Διαχείριση αποβλήτων, Πρόληψη από ρύπανση)
- Αγορά
- Ηθική

Απο τους παραπάνω τομείς θα αναπτύξουμε εδώ μόνον τον τομέα που αφορά σ' ένα ευρύ σύνολο ενδιαφερομένων μερών, όπως την Κοινωνία των Πολιτών που εκπροσωπείται από τις ΜνηΚΟ σε επίπεδο τοπικών κοινοτήτων.

Στην ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟ⁸ αναφέρεται "...Η εταιρική κοινωνική ευθύνη αφορά την έ-

8 Βλ. ΠΡΑΣΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ τελικό κείμενο, (Προώθηση ενός ευρωπαϊκού πλαισίου για την εταιρική κοινωνική ευθύνη), Βρυξέλλες, 18.7.2001, COM(2001) 366.

νταξη των εταιρειών στο τοπικό περιβάλλον τους είτε αυτό είναι στην Ευρώπη είτε στον υπόλοιπο κόσμο. Οι εταιρείες συνεισφέρουν στις κοινότητες τους παρέχοντας θέσεις εργασίας, μισθούς, κοινωνικές παροχές καθώς και φόρους. Από την άλλη πλευρά, οι εταιρείες εξαρτώνται από την υγεία, τη σταθερότητα και την ευημερία των κοινοτήτων μέσα στις οποίες λειτουργούν. Για παράδειγμα, προσλαμβάνουν την πλειονότητα των υπαλλήλων τους από τις τοπικές αγορές εργασίας και συνεπώς έχουν άμεσο συμφέρον να είναι διαθέσιμες οι δεξιότητες που χρειάζονται επί τόπου. Ειδικότερα οι ΜΜΕ συχνά αντλούν την πελατεία τους από την περιοχή όπου βρίσκονται. Η φήμη μιας εταιρείας στον τόπο εγκατάστασής της, η εικόνα της ως εργοδότη και ως παραγωγού αλλά και ως παράγοντα στην τοπική σκηνή, σίγουρα επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητά της. Πολλές εταιρείες συμμετέχοντας στα κοινοτικά προβλήματα, ιδίως με την παροχή επιπλέον θέσεων επαγγελματικής κατάρτισης, την υποστήριξη φιλανθρωπικών εκδηλώσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, την πρόσληψη κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων, τη δημιουργία υποδομών παιδικής φύλαξης και μέριμνας για τους υπαλλήλους τους, τις συμπράξεις με τις κοινότητες, τη χρηματοδότηση τοπικών αθλητικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων ή με δωρεές σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες".

Με την υιοθέτηση των παραπάνω πρακτικών εφαρμογής της ΕΚΕ συμπεραίνεται ότι: Μετά από αυξανόμενη πίεση των ΜνηΚΟ και των ομάδων των καταναλωτών, οι εταιρείες και οι κλάδοι υιοθετούν όλο και περισσότερο κώδικες συμπεριφοράς που καλύπτουν τις εργασιακές συνθήκες, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις περιβαλλοντικές πτυχές.

Βέβαια, η υιοθέτηση αυτών των πρακτικών προϋποθέτει κι ένα υγιές οικονομικό περιβάλλον κι όχι επιχειρήσεις που προσπαθούν να επιβιώσουν, μέσα στην λαίλαπα της σοβούσας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

ΣΤ) ΕΚΕ στο Περιβάλλον της Σύγχρονης Οικονομικής Κρίσης

Η ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή τον Οκτώβριο του 2008 κατάρτισε την γνωμοδότηση πρωτοβουλίας με θέμα: "η δεοντολογική και κοινωνική διάσταση των ευρωπαϊκών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων"⁹, όπου διατυπώνει και υιοθετεί τις ακόλουθες απόψεις :

Έχει αποδειχτεί ότι η οικονομική μεγέθυνση χωρίς τη σχετική αύξηση άλλων παραγόντων ικανοποίησης, δεν αυξάνει την ευτυχία των προσώπων, αντιθέτως: "Πέραν ενός ορίου δεν υπάρχει πλέον ευτυχία στην οικονομική μεγέθυνση. Η συνεχής αύξηση της κατανάλωσης συνεπάγεται συνεχή αύξηση της εργασίας που απαιτείται για τη χρηματοδότησή της και περισσότερο χρόνο στην εργασία εις βάρος των ανθρώ-

9 Βλ. ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα: "Η δεοντολογική και κοινωνική διάσταση των ευρωπαϊκών χρηματοπιστωτικών οργανισμών", Βρυξέλλες, 23 Οκτωβρίου 2008 ECO/216.

πινων σχέσεων ενώ αυτές είναι που αποτελούν τον βασικό παράγοντα ευτυχίας"¹⁰. Αυτή η άποψη του Luca de Biase βέβαια θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν ουτοπική σκέψη, γνωρίζοντας ότι ο καπιταλισμός καζίνο, ο τούρμπο-καπιταλισμός, οι "καρχαρίες των οικονομικών" έχουν θέσει στο στόχαστρο σημαντικές βιομηχανικές και χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις, που κατάντησαν φαντάσματα του εαυτού τους λόγω των εξαγορών και παρέσυραν, σε αυτές τις ενέργειες καταστροφής της εγγενούς τους αξίας, εκατομμύρια εργαζόμενους και οικογένειες αφήνοντας πίσω τους συντρίμια, χωρίς να ενδιαφερθούν για την άποψη ότι "Πέραν ενός ορίου δεν υπάρχει πλέον ευτυχία στην οικονομική μεγέθυνση...."

Ζ) Η Δεοντολογική Επένδυση

Η δεοντολογική επένδυση προτείνει τη χρηματοδότηση πρωτοβουλιών που αφορούν στο περιβάλλον, την αειφόρο ανάπτυξη, τις κοινωνικές υπηρεσίες, τον πολιτισμό και στη διεθνή συνεργασία. Η επιλογή αυτή δεν πραγματοποιείται μόνο στη βάση των παραδοσιακών οικονομικών κριτηρίων αλλά και στη βάση κριτηρίων κοινωνικής ευθύνης, όπως η ποιότητα των εργασιακών σχέσεων, ο σεβασμός του περιβάλλοντος, η διαφάνεια.

Η συμμετοχή των ενδιαφερόμενων φορέων στις πρωτοβουλίες ΕΚΕ (εταιρική κοινωνική ευθύνη) είναι ακόμη περιορισμένη σε πολύ λίγες επιχειρήσεις και, εν μέρει, σε δραστηριότητες που αφορούν στο σύνολο των ενδιαφερόμενων φορέων. Ο δρόμος είναι ακόμη μακρύς αλλά ολόκληροι τομείς έχουν την πρόθεση ή όχι να υποχρεωθούν να κάνουν περισσότερα και καλύτερα.

Είναι επιθυμητό να θεσπισθεί μια ευρεία υιοθέτηση κωδικών συμπεριφοράς με βάση την ΕΚΕ. Είναι καθοριστικής σημασίας οι κώδικες αυτοί να είναι ελέγξιμοι και επαληθεύσιμοι, ώστε να μην επαναληφθούν περιπτώσεις όπου εξαίρετοι κώδικες συμπεριφοράς έχουν υπογραφεί και δημοσιοποιηθεί από διευθυντές που έχουν εξαπατήσει εκατοντάδες χιλιάδες αποταμιευτές, όπως έχει συμβεί στα σοβαρότερα οικονομικά σκάνδαλα των τελευταίων ετών¹¹.

Η κοινωνική διάσταση δεν τυχάνει ιδιαίτερης προσοχής σε πολλά τμήματα της αγοράς. Πράγματι, η ΕΚΕ αυξάνεται κατά τρόπο σταθερό και συμβατό και σέβεται την αξιοπρέπεια των προσώπων και του περιβάλλοντος.

Εδώ, θα πρέπει να επισημανθεί η ανάγκη να τεθεί και πάλι η οικονομία στην υ-

10 Βλ. Luca de Biase, *Economia della felicità* - Feltrinelli 2007.

11 Σε αυτά τα άτομα απονεμήθηκε επίσης και τίτλος τιμής με την αιτιολογία ότι: "ανέλαβε σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο να ασκήσει επιχειρηματική δραστηριότητα με θάρρος, επιμονή, εφευρετικότητα, υψηλό επαγγελματισμό, καθαρό όραμα των πραγμάτων, με μια ηθική συμπεριφορά που πραγματικά διαφεύγει όσους, λίγους πράγματι, ισχυρίζονται ότι δεν συμβιβάζονται ηθική και οικονομία".

πηρεσία του ανθρώπου, όπως δηλώνει ο John Kenneth Galbraith: "Ο μεγαλύτερος κίνδυνος είναι η υποταγή της σκέψης στις ανάγκες του σύγχρονου βιομηχανικού συστήματος. Και οι ανάγκες αυτές είναι ότι η τεχνολογία προοδεύει συνεχώς, ότι η οικονομική μεγέθυνση είναι καλή, ότι οι επιχειρήσεις πρέπει πάντα να αναπτύσσονται, ότι η κατανάλωση αγαθών είναι βασική πηγή της ευτυχίας, ότι η τεμπελιά είναι κακή, ότι τίποτα δεν πρέπει να επισκιάσει τις προτεραιότητες που αποδίδουμε στην τεχνολογία, στην οικονομική μεγέθυνση, στην αύξηση της κατανάλωσης"¹².

Όμορφα διατυπωμένες οι απόψεις της επιτροπής και του John Kenneth Galbraith αλλά μας οδηγούν στο ασφαλές συμπέρασμα ότι θα πρέπει τελικά να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στην λογική της βιωσιμότητας και την λογική της παγκόσμιας αγοράς που μέχρι σήμερα δείχνουν να ευρίσκονται σε διάσταση, να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς αυτού του κόσμου που βαθαίνει συνεχώς λόγω της διαφοροποιημένης πρόσβασης σε περιβαλλοντικούς πόρους και ανέσεις.

Αν σκεφτούμε και φιλοσοφήσουμε με την ρήση που διατύπωσε ο Επίκουρος στα Ανώτατα Δόγματα: "ο φυσικός πλούτος είναι περιορισμένος και αποκτάται εύκολα, τα πλούτη των άχρηστων πραγμάτων συνεχίζονται για πάντα", τότε ίσως αντιληφθούμε ότι μπορούμε να ζήσουμε ειρηνικά στον πλανήτη γη, όπου διαβιώνουμε σαν παράσιτα, που με τις ενέργειες μας διαμορφώνουμε απλά ένα περιβάλλον που θα μας εξαλείψει σαν είδος, αλλά η γη θα συνεχίζει την περιστροφή της γύρω από τον ήλιο για πολλά ακόμη χρόνια, αλλά δίχως να ενδημεί πάνω της το ανθρώπινο είδος.

12 Βλ. John Kenneth Galbraith, The Atlantic Monthly, Ιούνιος 1967. Αρχικός τίτλος: Liberty, Happiness and the Economy.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΡΟΦΗ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΟΗΕ ΣΤΗΝ ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΜΙΑΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ

*Γρηγόρης Ι. Τσάλτας**

Η δράση του ΟΗΕ στον τομέα καταπολέμησης της παγκόσμιας επισιτιστικής κρίσης η οποία έχει οδηγήσει μαζικά στην πείνα και την κακή διατροφή εκατομμύρια ανθρώπους στον Πλανήτη, έχει τις ρίζες της στην αμέσως μετά την πρώτη επίσημη δεκαετία (60-70) για την ανάπτυξη εποχή. Και πιο συγκεκριμένα, στα μέσα της δεύτερης σχετικής δεκαετίας (70-80) και έχοντας συνειδητοποιήσει βαθειά ότι η απόλυτη αλληλεξάρτηση στον αναπτυξιακό τομέα είναι δεδομένη, μια πρώτη Παγκόσμια Διακήρυξη θα προσπαθήσει να θέσει το παγκόσμιο επισιτιστικό πρόβλημα στις σωστές του διαστάσεις. Ένα πρόβλημα με σοβαρές παρεπόμενες επιπτώσεις στην προαγωγή της παγκόσμια δικαιοσύνης και την καθιέρωση της διεθνούς ειρήνης, το οποίο κυοφορεί παράλληλα διαστάσεις ανεξέλεγκτες και καταστροφικές για όλους και όχι μόνον θεωρητικά για εκείνους που υποφέρουν από την πείνα και την κακή διατροφή.

Το περιβάλλον είναι ο χώρος εκείνος ο οποίος μπορούμε να πούμε ότι αναδεικνύει περισσότερο την έντονη αλληλεξάρτηση ανάμεσα σε όλα τα κράτη και τους λαούς, ώστε να απαιτείται πλέον κοινή αντιμετώπιση όλων των παράπλευρων απείων της υποβάθμισής του. Και τούτο, στο πλαίσιο του κυρίαρχου δόγματος ότι η ρύπανση δεν γνωρίζει από σύνορα.

Το 1974, η *Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εξάλειψη της Πείνας και της Κακής Διατροφής*¹ θα θέσει για πρώτη φορά το θέμα στη σωστή του βάση. Ενώ, είκοσι και πλέον χρόνια μετά, στις 13 Νοεμβρίου 1996, η *Διακήρυξη για την Παγκόσμια Τροφική Ασφάλεια*², γνωστή και ως Διακήρυξη της Ρώμης, θα εντοπίσει το πρόβλημα σε μια διάσταση που αφορά πλέον αποκλειστικά στην εξασφάλιση και διατήρηση της παγκόσμιας ασφάλειας κάτω από την εξελιγμένη ήπια μορφή της και στο περιθώριο μιας ολοκληρωμένης προγραμματικής προσέγγισης διαρκούς αντιμετώπισης του φαινομένου.

* Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Διευθυντής Ευρωπαϊκού Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης, Κάτοχος Έδρας Jean Monnet.

1 Βλ. Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition, (16 Νοεμβρίου 1974). Βλ. πλήρες κείμενο της Διακήρυξης, Παράρτημα Νο Γ.1.

2 Βλ. Rome Declaration on World Food Security. Βλ. πλήρες κείμενο της Διακήρυξης, Παράρτημα Νο. Γ.2.

Σήμερα, το κυριότερο πρόβλημα για την αντιμετώπιση του σχετικού θέματος αποτελεί η ραγδαία αύξηση των τιμών των τροφίμων, η οποία με τη σειρά της προκαλεί τη δυσβάσταχτη πλέον αντιμετώπιση του κορυφαίου για την ανθρωπότητα ζητήματος της εξάλειψης του φαινομένου της πείνας. Έτσι και εκτός των άλλων, κυρίαρχος στόχος όλων των δράσεων που αποσκοπούν στην τιθάσευση της σύγχρονης αυτής παγκόσμιας μάστιγας της ανθρωπότητας είναι η ανάπτυξη μιας διεθνούς συνεργασίας στον τομέα σταθεροποίησης των τιμών, με στόχο τη συνέχιση της προγραμματικής, άμεσης ενίσχυσης των λαών που πλήττονται από το φαινόμενο της έλλειψης πρόσβασης στην καθημερινή διατροφή.

α) Η Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εξάλειψη της Πείνας και της Κακής Διατροφής (1974)³

Ιστορική για την εποχή της Παγκόσμια Διακήρυξη, η αναφορά στην αναγκαιότητα υιοθέτησης μιας διεθνούς στρατηγικής για την εξάλειψη του φαινομένου της Πείνας και της Κακής Διατροφής, αποτέλεσε ένα σημαντικό κείμενο όχι μόνον καταγραφής της βούλησης της διεθνούς κοινότητας για προώθηση ενός επιπλέον σχετικού ευχολογίου⁴, αλλά απολογιστικής έκφρασης αναγνώρισης σε πρώτη φάση των κύριων αιτίων του εν λόγω φαινομένου σε συνδυασμό με την ανανέωση της πίστης στις θεμελιώδεις αρχές του Χάρτη των ΗΕ.

Σε πρώτη, λοιπόν, φάση η Διακήρυξη αναφέρεται, αναγνωρίζοντας παράλληλα τη σημασία τους, στους ιστορικούς λόγους και τις περιστάσεις που οδήγησαν στο φαινόμενο της πείνας και που δεν είναι άλλοι από: *τις έντονες κοινωνικές ανισότητες, οι οποίες οφείλονται στην κλασική αποικιοκρατική επικυριαρχία του παρελθόντος, την ξένη κατοχή, τις φυλετικές διακρίσεις, το απαρτχάιντ αλλά και στον νέο-αποικιοκρατισμό σε όλες του τις μορφές, με έμφαση στον οικονομικό και ιδεολογικό-πολιτικό αποικιοκρατισμό⁵*. Τα εν λόγω αίτια ανατρέχουν όπως είναι φυσιολογικό στις πραγματικές ρίζες του προβλήματος, οι οποίες απέχουν πολύ από την επίπλαστη όσο και επιφανειακή δικαιολόγηση, όπως επιχειρήθηκε από πολλούς απολογητές του αναπτυσσόμενου Βορρά, σχετικά με τη δήθεν αδυναμία αντιμετώπισης της παγκόσμιας αναπτυξιακής πρόκλησης από τους αναπτυσσόμενους του Νότου με βάση διάφορα εγγενή αίτια που τις περισσότερες φορές αγγίζουν τη σφαίρα της νοσηρής φαντασίας⁶. Εντούτοις, στην ανάλυση που ακολουθεί εντοπίζονται και σημαντικά, σύγ-

3 Συγκλήθηκε από τον ΟΗΕ στο πλαίσιο εφαρμογής της σχετικής Απόφασης 3180 (XXVIII) της Γενικής Συνέλευσης της 17ης Δεκεμβρίου 1973.

4 Σε κάθε περίπτωση, οι Παγκόσμιες Διακηρύξεις δεν παύουν να αποτελούν soft law κείμενα του διεθνούς δικαίου, δηλαδή μη υποχρεωτικού χαρακτήρα. Εντούτοις, ο έντονος προγραμματικός τους χαρακτήρας, ιδιαίτερα αναφορικά με τα αντίστοιχα σχετικά κείμενα που υιοθετήθηκαν μετά τη δεκαετία του 60, έχει γίνει αποδεκτό ότι προοιωνίζει σημαντικές προδικαιακές διαδικασίες με στόχο τη, σε σύντομο χρονικό διάστημα, μετεξέλιξή τους σε συμβατικά κείμενα.

5 Βλ. ειδικότερα, Προοίμιο της Διακήρυξης (c).

6 Βλ. κλιματικές συνθήκες, χρώμα κ.λπ.

χρονα οικονομικής φύσεως προβλήματα, όπως η πληθωριστική αύξηση των τιμών εισαγωγής των τροφίμων, το βαρύ εξωτερικό χρέος των αναπτυσσόμενων κρατών του Νότου, καθώς και η αύξηση ζήτησης τροφίμων η οποία οφείλεται επίσης και στη δημογραφική έκρηξη που παρατηρείται στις περιοχές αυτές.

Το σύνολο των προβλημάτων αυτών μετατρέπεται ταυτόχρονα σε ένα σφαιρικό διεθνές πρόβλημα που αγγίζει την παγκόσμια ειρήνη αλλά και την παγκόσμια δικαιοσύνη. Ο σεβασμός επομένως των βασικών παραμέτρων της σύγχρονης θεώρησης της βασικής αρχής του διεθνούς δικαίου που αφορά στην αρχή της κυριαρχίας θεωρείται *sine qua non* για όλους, με βάση κυρίως τη μη επέμβαση στις εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις των τρίτων χωρών, το σεβασμό ελεύθερης επιλογής των ιδιαίτερων οικονομικό-πολιτικών συστημάτων, καθώς και τη διαρκή κυριαρχία επί των φυσικών τους πόρων⁷.

Η Διακήρυξη παραπέμπει απευθείας στην υιοθέτηση ενός ολοκληρωμένου Συστήματος Παγκόσμιας Διατροφικής Ασφάλειας το οποίο θα στηρίζεται στην ανάπτυξη μιας διαρκούς συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη και τους λαούς. Σύστημα, το οποίο θα στηρίζεται με τη σειρά του στον απόλυτο σεβασμό των βασικών αρχών του Χάρτη των ΗΕ οι οποίες αφορούν στην αποδοχή της ισότητας ανάμεσα σε όλες τις χώρες μικρές και μεγάλες, πλούσιες και φτωχές⁸, στο πλαίσιο αναγνώρισης του απόλυτου δικαιώματος ισότητας συμμετοχής στην επίλυση του παγκόσμιου επισιτιστικού προβλήματος. Δικαίωμα το οποίο επεκτείνεται και στους λαούς, υπό τη μορφή του συλλογικού ανθρώπινου δικαιώματος και το οποίο αφορά συγκεκριμένα στην απελευθέρωση από τη μάστιγα της πείνας και της κακής διατροφής⁹. Αδιαίρετο, επίσης, δικαίωμα το οποίο αφορά εξίσου σε άνδρες, γυναίκες και παιδιά, στο πλαίσιο πάντα της φιλοσοφίας που αποπνέει η δεύτερη παράγραφος του Προοιμίου του Χάρτη¹⁰. Στο ίδιο πνεύμα, ιδιαίτερη μνεία γίνεται από τη Διακήρυξη για την προαγωγή και αναγνώριση του ρόλου - κλειδί της γυναίκας στη γεωργική παραγωγή σε συνδυασμό με την επί ίσοις όροις αναγνώριση του δικαιώματος στην εκπαίδευση¹¹.

Βασική επιδίωξη της Διακήρυξης παραμένει η ισότιμη, δικαιότερη και αποτελεσματική διανομή της παγκόσμιας παραγωγής των τροφίμων με έμφαση στις ανάγκες των αναπτυσσόμενων κρατών και δη της κατηγορίας των ελάχιστα αναπτυσσόμενων¹².

7 Η σύγχρονη θεώρηση της αρχής της κυριαρχίας επιτυγχάνεται μέσα από την εξέλιξή της σε επίπεδο δικαίου της ανάπτυξης, βλ. αναλυτικότερα, Τσάλτας, Γρ., Ι., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος - Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σελ. 192-197.

8 Βλ. ειδικότερα, Προοίμιο της Διακήρυξης (f).

9 Βλ. ειδικότερα στη σχετική Διακήρυξη (αρχή 1).

10 Χάρτης ΗΕ, Προοίμιο, παράγραφος 2: "*Να διακηρύξουμε και πάλι την πίστη μας στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, την αξιοπρέπεια και την αξία του ανθρώπου στα ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών, μεγάλων και μικρών εθνών*".

11 Βλ. ειδικότερα στη σχετική Διακήρυξη (αρχή 4).

12 ...least developing countries...

Σε κάθε περίπτωση και με βάση τον παραπάνω κυρίαρχο στόχο, η διαρκής παραγωγική διαδικασία των τροφίμων προϋποθέτει την αποτελεσματική προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένου ιδιαίτερα και του θαλάσσιου περιβάλλοντος, αλλά και την παρεπόμενη ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων, έτσι ώστε το δικαίωμα στην τροφή να θεωρείται αλληλένδετο με το δικαίωμα στη ζωή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Παράλληλα, η εξελιγμένη μορφή παραγωγής τροφίμων, που κατέχεται σε επίπεδο νέων σχετικών τεχνικών από τους αναπτυγμένους του Βορρά, θα πρέπει να μεταφέρεται στους αναπτυσσόμενους και τούτο δίκως πολιτικά ή άλλα ανταλλάγματα, με στόχο τη βαθμιδών εξέλιξή τους στο γεωργικό τομέα σε καθόλα αυτάρκεις παραγωγούς.

Μέσο υλοποίησης του παραπάνω γενικού στόχου αποτελεί η ανάπτυξη μιας μορφής διεθνούς, διαρκούς συνεργασίας η οποία θα στηρίζεται επίσης και στην υιοθέτηση, κατάρτιση και υλοποίηση εθνικών, σχετικών εφαρμοσμένων προγραμμάτων για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη με βάση τα προβλήματα διατροφής.

β) Η Διακήρυξη (της Ρώμης- 1996) για την Παγκόσμια Τροφική Ασφάλεια και το σχετικό Πλάνο Δράσης

Στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνάντησης για την Τροφή που έγινε στη Ρώμη το Νοέμβριο (13-17) του 1996, υιοθετήθηκαν δύο σημαντικά για την περίπτωση κείμενα. Το πρώτο αφορά στη γνωστή *Διακήρυξη για την Παγκόσμια Τροφική Ασφάλεια* και το δεύτερο σ' ένα ολοκληρωμένο *Πρόγραμμα Δράσης* που περιλαμβάνει τους αντικειμενικούς στόχους μιας παγκόσμιας προτεινόμενης δράσης καθώς και τα μέσα υλοποίησής τους.

Η *Διακήρυξη της Ρώμης*, στηριζόμενη στη φιλοσοφία και τις αρχές της *Παγκόσμιας Διακήρυξης του 1974 για την Εξάλειψη της Πείνας και της Κακής Διατροφής* επιχειρεί αρχικά την επικαιροποίηση των στόχων της, προσδιορίζοντας ακριβέστερα τα σύγχρονα παγκόσμια προβλήματα και τις αιτίες δημιουργίας του φαινομένου.

Στα αίτια πρόκλησης της πείνας και της δυσκολίας εξεύρεσης τροφής για εκατομμύρια κατοίκους στον Πλανήτη η εν λόγω Διακήρυξη προσθέτει συμπληρωματικά και τα δυσάρεστα αποτελέσματα από την ανάπτυξη των περιφερειακών ένοπλων συρράξεων, την εξάπλωση του φαινομένου της τρομοκρατίας αλλά και όλες τις μορφές της διαφθοράς. Ειδικότερα, για τα δύο τελευταία από τα αίτια αυτά, αναφέρεται ότι αποτελούν τη σύγχρονη μάστιγα στο μακρύ δρόμο για την αναπτυξιακή ολοκλήρωση που αποφασίζει κάθε κράτος χωριστά αλλά και σε συνεργασία με άλλα, ιδίως της ίδιας περιφέρειας.

Στον ίδιο πάντα χώρο, τα παγκόσμια όπως εξελίσσονται περιβαλλοντικά προβλήματα φαίνεται να παίρνουν μια εξίσου σημαντική θέση στη διαμόρφωση μιας έντονης διατροφικής ανασφάλειας που κατατρέχει τους κατοίκους πολλών χωρών του α-

ναπτυσσόμενου Νότου. Για το λόγο αυτόν απαιτείται και συμπληρωματική δράση σε επίπεδο έγκαιρης προληπτικής διάγνωσης των φυσικών καταστροφών και των διαφόρων περιβαλλοντικών κρίσεων που οφείλονται κυρίως σε ανθρώπινη δράση και παρέμβαση.

Σύμφωνα πάντα με τη Διακήρυξη της Ρώμης, 800.000.000 και πλέον άνθρωποι¹³, με έμφαση στους κατοίκους των αναπτυσσόμενων και ιδιαίτερα των ελάχιστα αναπτυσσόμενων χωρών, δεν διαθέτουν τα απαιτούμενα τρόφιμα για τις καθημερινές βασικές διατροφικές τους ανάγκες. Ενώ, πολλοί από τους κατοίκους των χωρών αυτών ζουν κάτω από πολιτικές και οικονομικές πιέσεις που πολλές φορές στηρίζονται στη στέρψη της τροφής, πράγμα που η Διακήρυξη καταδικάζει απερίφραστα. Πιέσεις άλλωστε που αποπνέουν έντονα το νεοαποικιοκρατικό χαρακτήρα επανελέγχου των λαών αυτών, κάτω από νέες, όσο και δυσβάσταχτες μορφές εξάρτησης. Εντούτοις, χιλιάδες άλλοι ζουν στο όριο της πείνας, σε συνθήκες υποσιτισμού ή κακής διατροφής λόγω φυσικών καταστροφών, εμφυλίων ή άλλων πολέμων και αναταραχών σε κράτη τα οποία από την οικονομική πλευρά της ανάπτυξης βρίσκονται πολύ ψηλά.

Η ανάγκη, επομένως, για διατροφή δεν θα πρέπει να αποτελεί πολιτική ή οικονομική πίεση για τον οποιονδήποτε λαό. Αντιθέτως, θα πρέπει να ενισχύει τις τάσεις διεθνούς συνεργασίας και αλληλεγγύης ανάμεσα στα κράτη με στόχο την εξασφάλιση του σεβασμού των κανόνων του διεθνούς δικαίου και των βασικών αρχών του Χάρτη.

Σε κάθε περίπτωση, οι αρχές της Διακήρυξης προτείνεται ότι θα πρέπει να υλοποιηθούν στην πράξη μέσα από έναν αναλυτικό προγραμματικό σχεδιασμό που αφορά τόσο σε εξειδικευμένες δράσεις των κρατών χωριστά, όσο και σε συνεργασία, περιφερειακή, αλλά και διεθνούς μορφής, η οποία και θα συμπεριλαμβάνει στο σύνολό τους και άλλους διεθνείς δρώντες, με έμφαση στις Επιστημονικές Ενώσεις και τις μεγάλες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Στόχος της τελευταίας αυτής δράσης αποτελεί η ενεργοποίηση της Κοινωνίας των Πολιτών τόσο υπό την εθνική τους μορφή όσο και τη διεθνή.

Στην υπηρεσία αποτελεσματικής υλοποίησης του παραπάνω σχεδίου, το *Πλάνο Δράσης της Παγκόσμιας Συνάντησης για την Τροφή*, εντοπίζει 7 κύριες πολιτικές, ως πολιτικές αιχμής για την κατάρτιση ενός σχεδίου αντιμετώπισης της κατάστασης με βασικό στόχο την ελάττωση στο ήμισυ της πείνας και της κακής διατροφής στον Πλανήτη, μέχρι το 2015. Οι εν λόγω πολιτικές αναλύονται ειδικότερα σε σειρά εξειδικευμένων αντικειμένων και προτάσεων δράσεων μέσω των οποίων θα επιτευχθεί η προσέγγιση του απώτερου στόχου.

Στην ίδια φιλοσοφία κινείται και η, σε κάθε περίπτωση, προσπάθεια για εξασφάλιση ενός ειρηνικού και σταθερού περιβάλλοντος ως την κατεξοχήν προϋπόθεση για την κατοχύρωση της διαρκούς διατροφικής ασφάλειας, η οποία σε κάθε περίπτωση

13 ..εκ των οποίων 300.000.000 είναι παιδιά...

αφορά εξίσου σε ατομικό, οικογενειακό, εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Και τούτο γιατί η φτώχεια, η πείνα και η κακή διατροφή αποτελούν παράλληλα και τις κύριες αιτίες αύξησης της μαζικής μετακίνησης πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές προς τις αστικές με αποτέλεσμα τη διόγκωση του μεταναστευτικού κύματος τόσο σε εσωτερικό επίπεδο όσο και σε διεθνές.

Ειδικότερα, οι επτά κύριοι πολιτικοί στόχοι του Πλάνου Δράσης της Παγκόσμιας Συνάντησης για την Τροφή είναι:

1. Η εξασφάλιση ενός ευνοϊκού πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος που να αποβλέπει στην υιοθέτηση των καλύτερων προϋποθέσεων για την εξάλειψη της φτώχειας και την εγκαθίδρυση διαρκούς ειρήνης με ταυτόχρονη εξασφάλιση της συμμετοχής όλων σε επίπεδο απόλυτης ισότητας.
2. Υιοθέτηση και εφαρμογή πολιτικών που αποβλέπουν στην εξάλειψη της φτώχειας και της ανισότητας και τη βελτίωση των φυσικών και οικονομικών προσβάσεων ανά πάσα στιγμή σε επαρκή διατροφή, κατάλληλη από διατροφικής και υγιεινής πλευράς.
3. Υιοθέτηση πολιτικών και συμμετοχικών και διαρκών μεθόδων ανάπτυξης των τροφίμων, γεωργικών, αλιευτικών, δασικών και αγροτικών στην προοπτική καταπολέμησης επίσης των διάφορων μορφών περιβαλλοντικής υποβάθμισης όπως οι καταστροφές, η ξηρασία, η ερημοποίηση που χαρακτηρίζουν τη διαδραστική φύση της γεωργίας.
4. Ενίσχυση των πολιτικών που αφορούν στο εμπόριο των εδώδιμων και γεωργικών τροφίμων με στόχο την ενδυνάμωση της διατροφικής ασφάλειας για όλους χάριν ενός παγκοσμίου εμπορικού συστήματος ταυτόχρονα δίκαιου και με ίσους όρους συμμετοχής στην παγκόσμια αγορά.
5. Αποτελεσματική ενεργοποίηση στον τομέα πρόληψης των φυσικών καταστροφών και των κρίσεων που προκαλούνται από τον άνθρωπο, καθώς και στον τομέα προετοιμασίας και άμεσης δράσης στις επείγουσες και προσωρινές διατροφικές ανάγκες, με τρόπο εξασφάλισης της ανάπτυξης των δυνατοτήτων ικανοποίησης των αναγκών των μελλοντικών γενεών.
6. Ενθάρρυνση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων με στόχο την πρόοδο των ανθρώπινων πόρων, των διαρκών διατροφικών, γεωργικών αλιευτικών και δασικών συστημάτων, καθώς και της αγροτικής ανάπτυξης σε περιοχές με ισχυρές ή και αδύναμες σχετικές δυνατότητες.
7. Υλοποίηση από τα κράτη των στόχων του Πλάνου Δράσης με παράλληλη εξασφάλιση του απαιτούμενου διαρκούς ελέγχου εφαρμογής τους σε όλα τα επίπεδα και με απόλυτη συνεργασία με τη διεθνή κοινότητα.

γ) Το Δικαίωμα στην Τροφή. Κατοχύρωση - Περιεχόμενο

Εκτός από τα παραπάνω κείμενα, μέσα από τα οποία απορρέουν οι βασικές αρ-

χές του Δικαιώματος στην Τροφή, μια σειρά θεσμών του ΟΗΕ αποδείχτηκε ότι στηρίζουν την κατοχύρωσή του ως αδιαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο κατέχει εξέχουσα θέση στο χώρο των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σε πρώτη φάση, η ίδια η Γενική Συνέλευση, σε σχετικά πρόσφατη Απόφασή της (2002), αναγνωρίζει το απόλυτο "δικαίωμα καθενός στην πρόσβαση ασφαλούς και θρεπτικής τροφής, παροτρύνοντας όλα τα κράτη να υιοθετούν τα απαραίτητα βήματα με στόχο τη βαθμιαία υλοποίηση του δικαιώματος στην τροφή, συμπεριλαμβανομένης της προσπάθειας προαγωγής των κατάλληλων συνθηκών για καθένα να απελευθερωθεί από την πείνα το συντομότερο δυνατόν και να απολαύσει το δικαίωμα στην τροφή"¹⁴. Και τούτο γιατί, κατά τον 20ο αλλά και τις αρχές του 21ου αιώνα, εποχές ραγδαίας εξέλιξης στον τομέα της τεχνολογίας και της γενικότερης ανάπτυξης, διαπιστώνεται διογκωμένη η αδυναμία εξεύρεσης τροφής η οποία και εξελίσσεται για πολλούς λαούς στο κατεξοχήν πρόβλημα, που έρχεται σε κατάφορη αντίθεση με το κορυφαίο δικαίωμα στη ζωή¹⁵.

Σε πολλές περιοχές του πλανήτη η κατάσταση χειροτερεύει και αγγίζει πλέον το ενδεχόμενο η διεθνής αδιαφορία να εκληφθεί ως το κατεξοχήν διεθνές έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Έτσι, μια σειρά διεθνών θεσμών αναγνωρίζουν το δικαίωμα στην τροφή ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα και παροτρύνουν την οργανωμένη διεθνή κοινότητα στην άμεση αντιμετώπισή του. Τούτο επιτυγχάνεται και μέσα από εμπεριστατωμένες έρευνες που εκπονήθηκαν από πολλούς διεθνείς θεσμούς με κίνητρο τον εντοπισμό κυρίως όλων των παράπλευρων αιτιών που θα προκληθούν με το ενδεχόμενο αλλαγής της συμπεριφοράς της γήινης ατμόσφαιρας λόγω της κλιματικής αλλαγής.

1. Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των ΗΕ

Το σημαντικότερο μέχρι σήμερα κείμενο το οποίο αναφέρεται αναλυτικά στο Δικαίωμα στην Τροφή είναι, σε κάθε περίπτωση, το *Διεθνές Σύμφωνο των Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων* που υιοθέτησε το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των ΗΕ¹⁶.

Ειδικότερα το άρθρο 11 του εν λόγω Συμφώνου, στην παράγραφο 1 περιγράφει επακριβώς τη φύση του εν λόγω δικαιώματος, ως

"το δικαίωμα όλων των ανθρώπων στη ζωή για του ίδιους και τις οικογένειές τους, συμπεριλαμβανομένης της εξασφάλισης επαρκούς τροφής, ένδυσης και κατοικίας καθώς και στη σταθερή βελτίωση των συνθηκών ύπαρξής τους".

14 Βλ. σχετικά, The Right to Food, GA Res. 56/155, op. paras. 2, 4 (Feb. 15, 2002).

15 Η μέχρι χτες (δεκαετία 60) αυτάρκης σε παραγωγή αγροτικών προϊόντων Υποσαχάρια Αφρική σήμερα βρίσκεται στο βαθμό της πλήρους εξάρτησης.

16 Βλ. αναλυτικότερα: *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, entry into force 3 January 1976, in accordance with article 27.

Όπως γίνεται σαφές από τον παραπάνω ορισμό, το δικαίωμα στην Τροφή, τοποθετείται στη σωστή του διάσταση ως πηγάζον από το κυρίαρχο ανθρώπινο δικαίωμα στη Ζωή, αποτελώντας έτσι απαραίτητο ως και προαπαιτούμενο συστατικό του στοιχείο.

2. Η Υποεπιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Ύπατης Αρμοστείας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ

Τον Αύγουστο (15) 2001, η Υποεπιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Ύπατης Αρμοστείας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στην 25η επίσημη συνάντηση των μελών της υιοθέτησε την Απόφαση 2001/7 με θέμα: *"Το Δικαίωμα στην Τροφή και η Παγκόσμια Συνάντηση για την Τροφή: πέντε χρόνια μετά"*¹⁷.

Πέντε βασικά σημεία της Απόφασης αυτής αφορούν αποκλειστικά στη θεσμική προαγωγή του Δικαιώματος στην Τροφή κάτω από τη διαρκή επαναβεβαίωση της βούλησης της διεθνούς κοινότητας να εξαλείψει τη φτώχεια στον Πλανήτη.

i. Αρχικά η Απόφαση επαναβεβαιώνει την κατοχύρωση στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του δικαιώματος στην τροφή.

ii. Επιχειρεί έκκληση σε όλα τα κράτη για ανάπτυξη των πηγών και δυνατοτήτων τους στην υπηρεσία υιοθέτησης μιας εθνικής στρατηγικής κατοχύρωσης του δικαιώματος στην τροφή κάτω από την αρχική διάσταση απελευθέρωσης όλων από την πείνα.

iii. Προτείνει την προαγωγή της απόλυτης ενσωμάτωσης του δικαιώματος στην τροφή στην παγκόσμια στρατηγική για ελάτπωση της φτώχειας.

iv. Διαδηλώνει την αλληλεγγύη με όλους τους λαούς στην προσπάθεια ενθάρρυνσης και αναγνώρισης των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών για ενσωμάτωση του δικαιώματος στην τροφή ως ισότιμου ανθρώπινου δικαιώματος.

v. Να ενεργοποιήσει την υιοθέτηση και χρήση όλων των τεχνικών, ανθρώπινων και οικονομικών μέσων από όλες τις δυνατές πηγές με στόχο την ενίσχυση εθνικών δράσεων για την εφαρμογή αποτελεσματικών διαρκών πολιτικών διατροφικής ασφάλειας.

3. Το Συμβούλιο των ΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα¹⁸

Σύμφωνα με την τελευταία Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για το Δικαίωμα στην Τροφή, του Συμβουλίου των ΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, της 2ας Μαΐου 2008¹⁹, η ο-

17 Βλ. ειδικότερα: High Commissioner for Human Rights: *The right to food, and the World Food Summit: five year later, Sub-Commission on Human Rights resolution 2001/7, 15 Αυγούστου 2001.*

18 UN Human Rights Council

19 Βλ. αναλυτικά, Analysis of the World Food Crisis by the U.N. Special Rapporteur on the Right to Food, Olivier de Schutter, EMBARGOED - 2 May 2008.

ποία και στηρίχτηκε στην εντολή που έλαβε από το Συμβούλιο, αναφορικά με *"την εξέταση των μεθόδων και μέσων με στόχο την υπερπήδηση των επειγόντων εμποδίων για την υλοποίηση του δικαιώματος στην τροφή"*²⁰, το Συμβούλιο οφείλει άμεσα να προάγει τη διεθνή συνεργασία επί του θέματος ως απόλυτη υποχρέωση όλων των κρατών.

Παράλληλα, το Συμβούλιο οφείλει επίσης να συστήσει σε όλα τα κράτη την άμεση λήψη μέτρων εθνικής εμβέλειας για θεσμική κατοχύρωση του δικαιώματος στην τροφή μέσω της υιοθέτησης μιας άμεσης στρατηγικής που να αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση των δυσμενών αποτελεσμάτων της πείνας.

Στην ίδια Έκθεση επιχειρείται επίσης η καταγραφή του προβλήματος σύμφωνα με τις σύγχρονες διαστάσεις του. Έτσι, γίνεται λόγος για μια γενικευμένη διατροφική κρίση που μαστίζει την ανθρωπότητα με την είσοδό της στον 21ο αιώνα και η οποία εν πολλοίς οφείλεται και στην κλιματική αλλαγή η οποία πλήττει ανεξάρτητα όλες τις χώρες δημιουργώντας δυσμενέστερες διατροφικές συνθήκες ειδικότερα για τις φτωχότερες τάξεις ακόμη και του αναπτυγμένου Βορρά. Το επείγον της κατάστασης οδηγεί τον Ειδικό Εισηγητή, μέσα από την εν λόγω Έκθεσή του, στην πρόταση για υιοθέτηση σειράς αποτελεσματικών και καθόλα βιώσιμων μέτρων τόσο άμεσων όσο και μεσοπρόθεσμων²¹.

4. Το Πρόγραμμα των ΗΕ για την Ανάπτυξη

Το Πρόγραμμα των ΗΕ για την Ανάπτυξη εστιάζει την προσοχή του, από τα κύρια αίτια της παγκόσμιας διατροφικής κρίσης, σ' εκείνο που σχετίζεται άμεσα με τις περιβαλλοντικές συνθήκες που αντιμετωπίζει ο Πλανήτης λόγω της διαρκώς επιδεινούμενης κλιματικής αλλαγής²². Πρόβλημα που δημιουργεί αρνητικές συνθήκες στην εφαρμογή του δικαιώματος στην τροφή λόγω της αδυναμίας αντιμετώπισης εξαιρετικά δυσμενών συνθηκών οι οποίες δεν είναι εύκολο τόσο να προβλεφθούν όσο και να αντιμετωπιστούν άμεσα. Συνθήκες οι οποίες οδηγούν, σε εξαιρετικά ευαίσθητες αναπτυξιακά περιοχές όπως για παράδειγμα η Υποσαχάρια Αφρική, σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών με τη μορφή των περιβαλλοντικών προσφύγων οι οποίοι με τη σειρά τους επιβαρύνουν σημαντικά στον τομέα του αναπτυξιακού σχεδιασμού άλλες περιοχές, με έμφαση στις ήδη βεβαρημένες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που αντιμετωπίζουν.

20 Βλ. αναλυτικότερα, Human Rights Council resolution 6/2, 27 September 2007, paragraph. 2 (b).

21 Η Πρώτη Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο με την Απόφαση 6/2 (βλ. ειδικότερα Resolution 6/2, Mandate of the Special Rapporteur on the Right to Food, 27 September 2007), η οποία αναγνωρίζοντας ότι τα προβλήματα της πείνας και της επισιτιστικής ανασφάλειας έχουν λάβει παγκόσμιες εκρηκτικές διαστάσεις, *"κάνει επείγουσα έκκληση σε όλες τις Κυβερνήσεις, τους Ειδικευμένους Οργανισμούς του Συστήματος των ΗΕ, τα Ειδικά Ταμεία και Προγράμματα, τα Σύμφωνα και του δρώντες της Κοινωνίας των Πολιτών συμπεριλαμβανομένων των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και του ιδιωτικού τομέα, να συνεργαστούν για την υλοποίηση του Δικαιώματος στην Τροφή"*.

22 Βλ. αναλυτικά, United Nations Development Program, Environmental Sustainability in 100 Millennium Development Goal Country Reports.

Έτσι, το UNDP αναγάγει την παγκόσμια κρίση των τροφίμων σε κυρίαρχο παγκόσμιο πρόβλημα λόγω μιας σειράς ειδικότερων αιτίων όπως: η κλιματική αλλαγή, οι φυσικές καταστροφές, η έλλειψη περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που αφορά στο σύνολο του πληθυσμού όλων των κρατών, η έλλειψη άνετης πρόσβασης στις φυσικές πηγές με έμφαση στο πόσιμο νερό, και η περιβαλλοντική υποβάθμιση με έμφαση στις επιπτώσεις της που αφορούν στη διάβρωση των εδαφών και την ερημοποίηση.

5. Ο FAO

Σε μια αναλυτική προσέγγιση του προβλήματος της διατροφικής ασφάλειας, και με στόχο την ενίσχυση της εφαρμογής του δικαιώματος στην τροφή, ο FAO ανέθεσε την εκπόνηση μιας καθόλα σημαντικής έρευνας των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στην παγκόσμια παραγωγή τροφίμων, με ανάλυση που αφορά ουσιαστικά σε σημαντικές επίσης προβλέψεις για την παγκόσμια διατροφική επάρκεια για τον 21ο αιώνα²³.

Σύμφωνα με την εν λόγω έρευνα η κλιματική αλλαγή αφορά κυρίως στην άνοδο της θερμοκρασίας, μέχρι το τέλος του 21ου αιώνα της τάξης του 1,8 - 4ο Κελσίου. Τα αποτελέσματα από το, αναπόφευκτο όπως παρουσιάζεται, φαινόμενο αυτό είναι σε πρώτη φάση η αύξηση της συχνότητας και της έντασης των καταιγίδων, οι μεγάλοι περίοδοι ξηρασίας και ασφαλώς με την τήξη των πάγων η άνοδος της στάθμης της θάλασσας και η παρεπόμενη μείωση των παράκτιων καλλιεργήσιμων εκτάσεων.

Έτσι, τα προβλήματα που θα παρουσιαστούν από την κλιματική αλλαγή αφορούν ταυτόχρονα και παράλληλα την παραγωγή των τροφίμων, την ασφάλεια και τη συντήρησή τους. Με άλλα λόγια, δεν πλήττει μόνο η πρωτογενής παραγωγή αλλά και η διατήρηση και συντήρηση των παραγομένων τροφίμων σε συνδυασμό και κατ' επέκταση του εμπορίου. Τα ίδια προβλήματα αντιμετωπίζει η κτηνοτροφία και η ιχθυοτροφία, ενώ οι νέες κλιματικές συνθήκες ευνοούν την ανάπτυξη νέων παρασιτικών πρωτόζωων, βακτηριδίων κλπ. τα οποία μέχρι να αντιμετωπιστούν δραστικά ενδέχεται να βλάψουν ανεπανόρθωτα την παγκόσμια παραγωγή.

6. Κοινωνία των Πολιτών και Δικαίωμα στην Τροφή

Η διεθνώς οργανωμένη Κοινωνία των Πολιτών, μέσω των αναγνωρισμένης δράσης Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, εντόπισαν διεξοδικώς τα αίτια και τα αποτελέσματα της παγκόσμιας διατροφικής κρίσης, αλλά και της κατοχύρωσης του δικαιώματος στην τροφή ως ανθρωπίνου δικαιώματος, μέσω της Διακήρυξης των Μη Κ.Ο για τη Διατροφική Ασφάλεια η οποία και κατατέθηκε στο περιθώριο της Παγκόσμιας Συνάντησης για την Τροφή²⁴.

23 Βλ. αναλυτικά την έρευνα του FAO: Climate Change, Implications for Food Safety.

24 Βλ. αναλυτικά, NGO Forum Statement to the World Food Summit, profit for Few or Food for All? Food Sovereignty and Security to Eliminate the Globalization of Hunger, Rome, Italy, 13 November 1996.

Η φιλοσοφία της σχετικής Διακήρυξης των Μν. Κ. Ο εστιάζεται περισσότερο στην ενημερωτική διάδοση ύπαρξης του προβλήματος μέσω μιας διεθνούς εκστρατείας με στόχο την εξασφάλιση τροφής για όλους²⁵. Ένα ανθρώπινο δικαίωμα το οποί δεν θα πρέπει να έρχεται σε αντιπαράθεση με το οικονομικό κυρίως κέρδος ελάχιστων οι οποίοι εκμεταλλεύονται την παγκόσμια παραγωγή των τροφίμων.

Η εκστρατεία αυτή περνά απαραίτητως διαμέσου της αποδοχής και εφαρμογής εθνικών μέτρων αντιμετώπισης του προβλήματος τα οποία και θα πρέπει να προσανατολίζονται στην ενίσχυση του τομέα της ενημέρωσης και πληροφόρησης καθώς και της δια βίου εκπαίδευσης και τεκμηρίωσης σε διατροφικά θέματα. Παράλληλα, σημαντικό κατά την εν λόγω Διακήρυξη θέμα παραμένει η προσαρμογή στις κλιματικές συνθήκες, οι οποίες και επηρεάζουν απόλυτα τα διατροφικά προβλήματα, με έμφαση στην εν γένει παραγωγή των τροφίμων, συμπεριλαμβανομένων των καταστροφών αλλά και την υποβάθμιση της ποιότητας.

Συμπέρασμα

Εκτός των όσων αναφέρθηκαν σχετικά με τα γενικά αίτια και τα αποτελέσματα του φαινομένου της πείνας και της κακής διατροφής που στοιχειοθετούν την ανάγκη αναγνώρισης ενός ανθρώπινου δικαιώματος στην τροφή, και χρήζουν καθολικής συμμετοχικής παρέμβασης της διεθνούς κοινότητας σε επίπεδο διεθνούς συνεργασίας, υπάρχει και η πλευρά της πολιτικής εκμετάλλευσης του φαινομένου από τα κράτη με στόχο την καθυπόταξη της συνείδησης των λαών και με επιδιώξεις που αφορούν σε συμφέροντα τρίτων. Φαινόμενο που τις περισσότερες φορές ακολουθεί εμπόλεμες καταστάσεις και χρησιμοποιείται ως μέσον πίεσης για υλοποίηση στρατηγικών κυρίως στόχων.

Έτσι, "μία από τις πλέον σοβαρές σε επίπεδο ανθρωπίνων δικαιωμάτων καταστροφές του εικοστού αιώνα ήταν ο λιμός που δημιουργήθηκε ή προκλήθηκε από τις κυβερνήσεις"²⁶. Πρόκειται για την καθόλα καταδικαστέα περίπτωση ενεργού συμμετοχής της πολιτικής ηγεσίας διαφόρων χωρών στην εκμετάλλευση του φαινομένου της πείνας που δεν οφείλεται σε συνθήκες περιβαλλοντικές ή άλλες και που προσομοιάζει με τα όπλα εφαρμογής του κλασσικού αποικιοκρατικού συστήματος του 17ου και 18ου αιώνα στο βωμό της διαρκούς μαζικής ανθρώπινης εκμετάλλευσης. Το δικαίωμα στην τροφή καλύπτει και τις δύο αυτές γενικές περιπτώσεις και αποτελεί εξίσου καταδικαστέα πράξη από όποιον και από όπου και αν προέρχεται, υποθάλπεται ή δεν αντιμετωπίζεται άμεσα.

25 Βλ. Food for All Campaign.

26 Marcus David, *Famine Crimes in International Law*, *The American Journal of International Law*, Vol. 97, p. 245-281.

Σήμερα, τα προβλήματα της κλιματικής αλλαγής και της στέρσης τροφής για εκατομμύρια καθημερινώς ανθρώπους αποτελούν τη μεγαλύτερη πρόκληση για το μέλλον της αναπτυξιακής προοπτικής της σύγχρονης ανθρωπότητας, έτσι ώστε η ενεργοποίηση όλων των διεθνών θεσμών στον τομέα άμεσης αντιμετώπισής τους, μέσω της υιοθέτησης μιας διεθνούς στρατηγικής η οποία θα αποβλέπει στην τιθάσευση του πρώτου προβλήματος και την εξάλειψη του δεύτερου, να αναγορεύεται στην κατεξοχήν αναγκαία προς υλοποίηση διεθνή πολιτική. Μια πολιτική η οποία σε αντίθετη περίπτωση και στο χώρο της απόλυτης αλληλεξάρτησης όλων, θα επηρεάσει μοιραίως ακόμη και εκείνους οι οποίοι είτε αδιαφορούν πιστεύοντας ότι το φαινόμενο της πείνας δεν τους αγγίζει, είτε αντιστρατεύονται τα όποια ενδεδειγμένα μέτρα αντιμετώπισής της με στόχο τη συνέχισή της για λόγους κυρίως οικονομικής, αλλά και πολιτικής εκμετάλλευσης.

Ο ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΣΤΟΧΩΝ. ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΙΝΑΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

*Χαράλαμπος Πλατιάς**

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Σε έναν παράλογο κόσμο τρομακτικών αντιθέσεων, οι τραγικές στατιστικές που περιγράφουν την κατάσταση στον πλανήτη, σε σχέση με την ασφάλεια στην τροφή και την πρόσβαση σε αυτή¹, δημιουργούν μια ισχυρή συναισθηματική φόρτιση και παγώνουν την πεποίθηση για τη στρεβλή αναπτυξιακή πορεία που η ανθρωπότητα έχει ακολουθήσει μέχρι σήμερα.

Από την ασύλληπτη ανθρώπινη κατάσταση της πείνας και μπροστά σε μια εξαιρετικά δυσμενή προοπτική για εκτενείς περιοχές και ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού του πλανήτη, εγείρονται σημαντικά ζητήματα ηθικής τάξης, αλλά επίσης πολιτικής διευθέτησης. Τα πρώτα αναπτύσσονται στη βάση φιλοσοφικο-ηθικών προβληματισμών², που είναι δυνατό να συγκροτήσουν το πλαίσιο θεσμικο-πολιτικών προσεγγίσεων και της ανάπτυξης συγκεκριμένων νομικών και πολιτικών κατηγοριών. Αντικείμενο της παρούσας συμβολής αποτελούν, ωστόσο, τα τελευταία, και συγκεκριμένα, τα ζητήματα εκείνα που αφορούν στην ανάπτυξη και οργάνωση της διεθνούς πολιτικής και διακυβέρνησης στα πεδία του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης, που στην αντίληψη του γράφοντος συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και αλληλεπιδρούν διαρκώς, μέσα από σύνθετες και περίπλοκες διαδικασίες, επηρεάζοντας, μεταξύ άλλων, σημαντικά, την ασφάλεια στην τροφή και την πρόσβαση σε αυτή.

Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρείται η διερεύνηση της θεσμικής ανάπτυξης στο διεθνές σύστημα για το συνδυασμό περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών στόχων, στη λογική μιας αειφόρου προσέγγισης, καθώς επίσης της προοπτικής για την αρχιτεκτονική που διαμορ-

* Δρ. Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Βόννης, Ειδικός Επιστήμων Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής για Ευρωπαϊκά και Διεθνή θέματα, Διδάσκων ΠΜΣ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο.

- 1 Βλ. Food and Agricultural Organization of the United Nations, *The State of Food Insecurity in the World 2008. High Food Prices and Food Security - Threats and Opportunities*, Rome, 2008 και επίσης στην ιστοσελίδα: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/en> (15-03-2009), σελ 6 και επ.
- 2 Βλ. Pinstrip-Andersen, Per and Sand?e Peter (eds.), *Ethics, Hunger and Globalization. In Search of Appropriate Policies*, Springer, Dordrecht, 2007 και Crocker, David A., *Ethics of Global Development. Agency, Capability, and Deliberative Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, σελ. 255 και επ.

φώνεται. Το ζήτημα της πείνας και των επισιτιστικών κρίσεων εξετάζεται υπό το πρίσμα αυτής της γενικότερης αναλυτικής οπτικής. Η αξία του εγχειρήματος έγκειται, ακριβώς, στη συνδυασμένη προσέγγιση ζητημάτων, για τα οποία καταγράφεται μεν σημαντική επιστημονική ενασχόληση, αφορά ωστόσο σε κάθε ένα από αυτά χωριστά ή σε επιμέρους μόνο συνδυασμούς τους.

II. Περιβάλλον, Ανάπτυξη, Πείνα στον Κόσμο

Η πείνα στον κόσμο, οι επισιτιστικές κρίσεις και η άνοδος της τιμής των τροφίμων οφείλονται, εν μέρει, στα μεγάλα περιβαλλοντικά προβλήματα που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή και στην καταστροφή και εξάντληση των φυσικών πόρων, ενώ αντικατοπτρίζουν μια νέα πραγματικότητα, που διαμορφώνεται σε πλανητική κλίμακα, με ραγδαίους ρυθμούς και τραγικό τρόπο. Περιβαλλοντικές πιέσεις δημιουργούν, συχνά, αντίστοιχα ισχυρές πιέσεις στην επάρκεια σε τροφή και την πρόσβαση σε αυτή, όπως επίσης στην ασφάλεια και την ποιότητα των τροφίμων³, ενώ συνδυάζονται, συνήθως, με δομικούς και συγκυριακούς παράγοντες, που επενεργούν αρνητικά, επιτείνοντας τις ήδη βεβαρνημένες συνθήκες σε εκτεταμένες περιοχές του πλανήτη και στους πληθυσμούς που διαβιούν σε αυτές. Από την άλλη πλευρά, η φτώχεια και η εξαθλίωση οδηγούν αναπόφευκτα σε μη αειφόρες ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές, που δημιουργούν σοβαρά περιβαλλοντικά προβλήματα ή και ανεπανόρθωτες περιβαλλοντικές καταστροφές σε τοπική, αλλά και πλανητική κλίμακα, και ανατροφοδοτούν έναν φαύλο κύκλο της υπανάπτυξης. Οι συνέπειες των περιβαλλοντικών προβλημάτων στην επάρκεια και την πρόσβαση σε υγιεινή και θρεπτική τροφή κατανέμονται, προφανώς, άνισα μεταξύ των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων, αλλά και μεταξύ των στρωμάτων του πληθυσμού, όπου, βεβαίως, οι φτωχότεροι υποφέρουν περισσότερο.

Η επιδείνωση της κατάστασης συντελείται παρά την προοδευτική αντικατάσταση του προηγούμενου παραδείγματος από αυτό της αειφόρου ανάπτυξης, από τις αρχές της δεκαετίας του ενενήντα, και τις διαρκείς προσπάθειες που καταβάλλονται σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο, μέσω της υιοθέτησης σχετικών κειμένων συμβατικού ή διακηρυκτικού χαρακτήρα, της παραγωγής πολιτικής και δράσεων και της πύκνωσης των θεσμικών οργάνων σε διεθνές επίπεδο, όπως αναλύονται στην επόμενη ενότητα. Η πο-

3 Βλ., μεταξύ άλλων, Intergovernmental Panel on Climate Change, Climate Change 2007, Fourth Assessment Report, Synthesis Report, Cambridge 2007, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf (15-03-2009), Food and Agricultural Organization of the United Nations, Climate Change: Implications for Food Safety, Rome, 2008, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.fao.org/ag/agn/agns/files/HLC1_Climate_Change_and_Food_Safety.pdf (15-03-2009), όπως επίσης Climate Change Adaptation and Mitigation: Challenges and Opportunities for Food Security, High-level Conference on World Food Security: The Challenges of Climate Change and Bioenergy, Rome, 3-5 June 2008, (HLC/08/INF/2), May 2008, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/013/k2545e.pdf> (15-03-2009).

ρεία αυτή δημιουργεί, εύλογα, ανησυχία για τα όρια και τις πραγματικές δυνατότητες της πολιτικής, όπως αρθρώνεται μέχρι σήμερα, να θέσει υπό έλεγχο τα προβλήματα, να αποτρέψει επικείμενες καταστροφές και να οδηγήσει σε αιεφόρες επιλογές. Στο μέλλον, πάντως, αναμένεται περαιτέρω αισθητή επιδείνωση, αν δεν ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα, τα οποία θα αποσκοπούν στην ανάσχεση της κλιματικής αλλαγής και της αλόγιστης χρήσης των φυσικών πόρων, παράλληλα με μέτρα και δράσεις αναπτυξιακού χαρακτήρα για την εξάλειψη της φτώχειας και τη δημιουργία συνθηκών διαβίωσης που θα εγγυώνται, στο επίπεδο αυτό, ένα minimum ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

III. Ο Συνδυασμός Αναπτυξιακών και Περιβαλλοντικών Στόχων: Αιεφόρες Επιλογές για τη Διεθνή Κοινότητα

Το παράδειγμα της αιεφόρου ανάπτυξης, που εισάγεται, σε πολιτικό επίπεδο, με τη Διακήρυξη του Ρίο⁴, επιχειρεί να συνδέσει και να συνδυάσει αρμονικά και με διάρκεια αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές στοχεύσεις, υπό μια ολιστική και ολοκληρωμένη προσέγγιση. Ο μετασχηματισμός του αναπτυξιακού μοντέλου, η αλλαγή των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης και η αποσύνδεση της ανάπτυξης από την περιβαλλοντική υποβάθμιση και την αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων συνιστούν βασικές επιδιώξεις και δημιουργούν συγκεκριμένες επιταγές με εκτεταμένες συνέπειες⁵. Με την παγίωση του εν λόγω παραδείγματος στη φιλοσοφικο-πολιτική και -οικονομική θεώρηση της διεθνούς πραγματικότητας, στόχοι και αρχές της αιεφορίας ξεκινούν να διατρέχουν το θεσμικό ιστό της διεθνούς κοινότητας, επηρεάζοντας καθοριστικά το διεθνές σύστημα, από τη θεσμική συγκρότηση της διεθνούς οργάνωσης ως τις επιμέρους επιδιώξεις, τις στρατηγικές, τα εργαλεία και τις δράσεις των διεθνών οργανισμών ή την ανάπτυξη διεθνικών καθεστώτων. Η απόκριση σε σύνθετες ανάγκες και προκλήσεις αφορά, κατ' ανάγκη, αντίστοιχα, σε σύνθετες προσεγγίσεις, ώστε το σύστημα τείνει προς τη μετάβαση από τη μεμονωμένη αντιμετώπιση επιμέρους ζητημάτων και την ανάπτυξη επιμέρους μηχανισμών, διαδικασιών και εργαλείων για το σκοπό αυτό σε σύνθετες μορφές διακυβέρνησης, που καλούν για κατάλληλη θεσμική διευθέτηση και υπόσταση. Δομές, περιεχόμενα πολιτικής, συμφέροντα, στρατηγικές, διαδικασίες και εργαλεία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, συμπλέουν ή ανταγωνίζονται, στο πλαίσιο που έχει τεθεί, και καθορίζουν τις εκροές του συστήματος.

4 Βλ. Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, Annex I, (A/CONF.151/26/Vol. I), 12-08-1992.

5 Βλ. Τσάλτας, Γρ., "Από τη Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στην Πολιτική Διακήρυξη του Γιοχάνεσμπουργκ για την Αιεφόρο Ανάπτυξη" και Ραυτόπουλος, Ε., "Όψεις της Διαδρομής του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος: Από τη Στοκχόλμη στο Γιοχάνεσμπουργκ (1972-2002)", και τα δύο στο Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.-παρουσ.) *Γιοχάνεσμπουργκ 2002: Το Περιβάλλον Μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αιεφόρο Ανάπτυξη*, εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα, 2003, σελ. 38 και επ. και 82 και επ. αντίστοιχα.

Από την άλλη πλευρά, η οργάνωση των περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών επιδιώξεων στο διεθνές σύστημα, όπως αρθρώνεται μέσα από τις υφιστάμενες δομές και διαρθρώσεις, κυριαρχείται από μια σειρά αδυναμιών, που προδιαγράφουν σε μεγάλο βαθμό τα συστημικά όρια των προσπαθειών και τα αποτελέσματά τους. Στα αρνητικά χαρακτηριστικά του συστήματος συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, πολυπλοκότητα, κατακερματισμός, ασύνδετες ή χαλαρά διασυνδεδεμένες οργανωτικές δομές, με ανεπαρκή μεταξύ τους επικοινωνία και συντονισμό, ασυνέχειες, αλληλεπικαλύψεις και αντιφάσεις, διαφορετική ατζέντα και διαφορετικές προτεραιότητες των διεθνών οργανισμών, απουσία συνοχής της πολιτικής, πολυδιάσπαση και διασπορά των προσπαθειών, της ενέργειας και των πόρων που επενδύονται, σημειακή αναφορά και λύσεις περιορισμένης εμβέλειας σε προβλήματα που υπερβαίνουν τα γεωγραφικά και πολιτικά όρια των επιμέρους συστημάτων, αδιαφάνεια του συστήματος. Σε μεγάλο βαθμό, παρατηρείται, ακόμη, η συχνή ανακύκλωση αποφάσεων στα διάφορα φόρα αντί της παραγωγής πολιτικής με έμπρακτα και ουσιαστικά αποτελέσματα. Εξάλλου, παρατηρούνται καθυστέρηση στη διάχυση των επιτευγμάτων στις επιμέρους δομές και συστήματα και στην παραγωγή ουσιαστικών αποτελεσμάτων και βελτιώσεων, διακινδύνευση των επιτευγμάτων από την καθυστέρηση εξεύρεσης λύσεων σε περιφέρειες και τομείς που συνεχίζουν να προκαλούν περιβαλλοντικές πιέσεις, αλλά και έλλειμμα εφαρμογής. Τέλος, επισημαίνεται η διάψευση των προσδοκιών των πολιτών σε σχέση με την ποιότητα και την ικανότητα των παρεμβάσεων για την πραγματοποίηση αναπτυξιακών στόχων, τη βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, ούτως ώστε επιπλέον εμπίστοσύνης προς την πολιτική και η αποστασιοποίηση από τις πολιτικές διεργασίες, που με τη σειρά τους οδηγούν σε ένα αρνητικό σπирάλ παρεμπόδισης προωθημένων λύσεων. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι έχουν πλέον εξαντληθεί τα συστημικά όρια του μοντέλου οργάνωσης των προσπαθειών, όπως προωθείται μέχρι σήμερα, ώστε η αναμόρφωση του συστήματος συνιστά ένα προφανές αίτημα. Πάντως, τόσο η μετάβαση σε ένα σύστημα ικανής διακυβέρνησης όσο επίσης οι αειφόρες λύσεις και ο μετασχηματισμός του αναπτυξιακού μοντέλου φαίνεται να απαιτούν περισσότερο χρόνο και ενέργεια από ότι είχε εκτιμηθεί αρχικά.

Μια σημαντική κινητικότητα στη διεθνή κοινότητα τα τελευταία χρόνια δίνει ένα στίγμα αναφορικά με τις προσπάθειες που καταβάλλονται. Η Διακήρυξη της Χιλιετίας⁶, το αναπτυξιακό πρόγραμμα της Doha⁷, τα αποτελέσματα της Διεθνούς Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης του Monterrey⁸, η Διακή-

6 United Nations Millennium Declaration, Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations, (A/55/L.2), 18 September 2000.

7 Doha WTO Ministerial declaration, adopted on 14 November 2001, (WT/MIN(01)/DEC/1), 20 November 2001.

8 Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development, adopted at the 5th Plenary Meeting, United Nations, Report on the International Conference on Financing for Development, Monterrey, Mexico, 18-22 March 2002, (A/CONF.198/11), 22 March 2002.

ρυξη και το Πρόγραμμα Εφαρμογής της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο Johannesburg⁹, η Παγκόσμια Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών του 2005¹⁰, αποτελούν σταθμούς για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και εκκινούν συμπληρωματικές και συγκλίνουσες μεταξύ τους διαδικασίες. Μολονότι, όμως, αναγνωρίζεται στους σταθμούς αυτούς ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση του συστήματος με περισσότερο στοχευμένο, συστηματικό και οργανωμένο τρόπο, η άρθρωση ενός συστήματος συγκροτημένης διακυβέρνησης για τα ζητήματα της ανάπτυξης και της προστασίας και διαχείρισης του περιβάλλοντος παραμένει πολιτικός οραματισμός. Ακόμη όμως και η πραγμάτωση των επιμέρους στόχων που τέθηκαν με τα παραπάνω κείμενα εκτιμάται εξαιρετικά δύσκολη. Σε τελευταία ανάλυση, εναπόκειται στα κράτη της διεθνούς κοινότητας να υλοποιήσουν και να εφαρμόσουν τα όσα έχουν συμφωνηθεί και να επιδιώξουν αποτελεσματικά τους, ομολογουμένως, δύσκολους και φιλόδοξους - αλλά από την άλλη πλευρά, επίσης, σχεδόν αυτονοήτους - στόχους.

Η ανάληψη και υλοποίηση στόχων αφορούν τόσο τα αναπτυγμένα όσο και αναπτυσσόμενα κράτη, στη βάση κοινών, αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών. Σε σχέση με το περιβάλλον, η Συνδιάσκεψη του Μπαλί για το Κλίμα¹¹ κατέδειξε, πάντως, ότι Βοράς και Νότος κατανοούν πλέον τη σημασία της αναζήτησης αειφόρων λύσεων, αν και εξακολουθεί να υφίσταται σημαντική διάσταση απόψεων και συμφερόντων. Παράλληλα, υφίσταται απροθυμία για την ανάληψη προωθημένων δεσμεύσεων και δράσεων για την επίτευξη των στόχων. Η Συνδιάσκεψη της Κοπεγχάγης φαίνεται ότι θα λάβει χώρα σε περισσότερο ώριμες και ευνοϊκές συνθήκες, ώστε ενώ διατηρούνται επιφυλάξεις που συνδέονται με τους παραπάνω περιορισμούς, εκφράζεται μια συγκρατημένη αισιοδοξία για τα αποτελέσματά της.

Γενικά, οι προσπάθειες που αναλαμβάνονται σε διεθνές, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και η έντονη πλέον συζήτηση που διεξάγεται για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και των συνεπειών τους, εκτιμάται ότι συνεισφέρουν σημαντικά στη δια-

9 Johannesburg Declaration on Sustainable Development and Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development, adopted by the Summit, United Nations, Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August - 4 September 2002 (A/CONF.199/20), 4 September 2002.

10 2005 World Summit Outcome, Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations, (A/RES/60/1), 24 October 2005. Βλ. επίσης σχετικά στην ιστοσελίδα: <http://www.un.org/summit2005> (15-03-2009).

11 Βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα: http://unfccc.int/meetings/cop_13/items/4049.php (15-03-2009), καθώς επίσης στο Earth Negotiations Bulletin, iisd Reporting Services, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.iisd.ca/climate/cop13> (15-03-2009), όπως επίσης Nicoll, Alexander and Delaney, Jessica (eds), Climate Change: From Kyoto to Bali, Climate Change, Vol. 14, Issue 01, IISS Strategic Comments, January 2008, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-14-2008/volume-14-issue-1/climate-change> (15-03-2009) και Bali Action Plan, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://unfccc.int/files/meetings/cop_13/application/pdf/cp_bali_action.pdf (15-03-2009).

μόρφωση συνειδησης για τα μεγάλα περιβαλλοντικά ζητήματα και ενισχύουν το αίτημα για την δυναμικότερη κινητοποίηση της πολιτικής και την ανάληψη συγκεκριμένης δράσης για την αντιμετώπισή τους. Όπως επίσης, δημιουργούν μια εγρήγορση για τα περιβαλλοντικά ζητήματα μικρότερης εμβέλειας - όχι όμως και σημασίας -, η οποία δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάληψη και υλοποίηση προωθημένων περιβαλλοντικών στόχων. Ίσως, όμως, να συνεισφέρουν και σε έναν ευρύτερο προβληματισμό σε σχέση με τις βασικές επιλογές του αναπτυξιακού μοντέλου που ακολουθείται και τα πρότυπα με τα οποία αυτό συνδέεται.

Από την άλλη πλευρά, η έντονη συζήτηση για την προσαρμογή στα διεθνή και περιφερειακά φόρα δημιουργεί μια δικαιολογημένη προσδοκία για τη δρομολόγηση συγκεκριμένων μέτρων και διαδικασιών προς την κατεύθυνση της αναζήτησης λύσεων και του εξοπλισμού των οικονομιών και κοινωνιών που πλήττονται ήδη ή θα πληγούν στο άμεσο μέλλον από τις μεγάλες αλλαγές που συμβαίνουν ή αναμένεται ότι θα συμβούν στα επόμενα χρόνια. Δεδομένης της τρωτότητας των συστημάτων, όπου, βέβαια, οι συνέπειες θα γίνουν αισθητές με πολύ διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό μεταξύ των κρατών και των περιοχών, η προσαρμογή αναμένεται να αποτελέσει βασικό στόχο και ταυτόχρονα εισροή στο σχεδιασμό της μελλοντικής αναπτυξιακής στρατηγικής σε αναπτυγμένο Βορρά και σε αναπτυσσόμενο Νότο. Η ανταπόκριση στην ανάγκη για προσαρμογή στις νέες συνθήκες δεν είναι δυνατό να εξαντληθεί σε καταλόγους μέτρων και δράσεων. Πολύ περισσότερο, θα σημάνει ευρύτερες αναδιαρθρώσεις και συγκεκριμένες αναπτυξιακές επιλογές από τα κράτη της διεθνούς κοινότητας. Η αναγκαιότητα για ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας στο πεδίο αυτό είναι προφανής.

IV. Προς μια νέα Αρχιτεκτονική στη Διεθνή Οργάνωση;

Σε μια νέα λογική αρχιτεκτονικής για το διεθνές σύστημα, αναπτυξιακή συνεργασία και περιβαλλοντική διακυβέρνηση καλούνται να συνδυαστούν σε μια ολοκληρωμένη και συνεκτική προσέγγιση, που θα συνοδεύεται από καλύτερα οργανωμένη και συντονισμένη δράση και ανάπτυξη των προσπαθειών σε διεθνές επίπεδο. Ως εκ τούτου, διαφαίνεται πλέον επιτακτική η αναδιοργάνωση και ανασυγκρότηση του διεθνούς συστήματος, κατά τρόπο ώστε η νέα αρχιτεκτονική να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις σύγχρονες προκλήσεις και απειλές. Σε ένα διαρκώς εντονότερα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον αλληλεξάρτησης και εύθραυστων ισορροπιών, η διεθνής κοινότητα αντιλαμβάνεται ολοένα και περισσότερο την ανάγκη για την ανάπτυξη ουσιαστικών και βιώσιμων συνεργατικών σχημάτων και πρωτοβουλιών, την ανάπτυξη συγκεκριμένων διεθνικών καθεστώτων ή την προώθηση περισσότερο συγκροτημένων μορφών διακυβέρνησης και στη βάση αυτή διαμορφώνεται, προοδευτικά, μια βούληση για προωθημένες προσπάθειες στο εν λόγω πεδίο. Μολονότι, λοιπόν, εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικές αντιστάσεις, εκτιμάται ότι το σύστημα θα πυκνώσει και θα αναπτυχθεί προς αυτή την κατεύθυνση, ενώ, υποστηρικτικά της εκτίμησης αυτής, επισημαίνεται η παρατηρούμενη τάση στο διε-

θνές σύστημα για μετάβαση σε περισσότερο δομημένα σχήματα και σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης.

Σε σχέση με την περιβαλλοντική διακυβέρνηση, η αναβάθμιση του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον ή η μετεξέλιξη του σε έναν Παγκόσμιο Περιβαλλοντικό Οργανισμό, που θα ήταν δυνατό να συσταθεί ως Ειδικευμένος Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών κατά το άρθρο 59 του Καταστατικού Χάρτη, εκτιμάται ότι θα παρείχε μια σημαντική ώθηση στο σύστημα¹². Η λύση αυτή, ως θεσμική έκφραση μιας συνολικής και εκτεταμένης αναμόρφωσης του σημερινού συστήματος της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, συγκεντρώνει σημαντικά πλεονεκτήματα, που αφορούν στον εξορθολογισμό της διακυβέρνησης, στην καλύτερη άρθρωση, διαμεσολάβηση και σύνθεση των επιμέρους συμφερόντων, στην προώθηση συνεκτικών και ολοκληρωμένων πολιτικών και ρυθμίσεων, στην αρτιότερη και αποτελεσματικότερη οργάνωση, στο συντονισμό και την αξιοποίηση των διάσπαρτων υφιστάμενων δομών και διαρθρώσεων, όπως επίσης στη δημιουργία μιας "ομπρέλας" για την πληθώρα των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών. Παράλληλα, ένας οργανισμός αυτού του βεληνεκού θα ήταν δυνατό να προσδώσει ιδιαίτερη βαρύτητα και δυναμική στα ζητήματα της περιβαλλοντικής προστασίας και διαχείρισης των φυσικών πόρων, συνεπώς να οδηγήσει σε περεταίρω πύκνωση του συστήματος μέσα από την παραγωγή πολιτικής και δικαίου στο πεδίο του περιβάλλοντος, ενώ το σημαντικό κύρος που θα περιέβαλε τις αποφάσεις του θα συνέβαλε στην καλύτερη εφαρμογή τους. Συνεπώς, η δημιουργία του Οργανισμού θα μπορούσε να σημαίνει για την περιβαλλοντική διακυβέρνηση κατά πολύ μεγαλύτερο όφελος από την προσθήκη μιας ακόμη δομής στο διεθνές σύστημα¹³.

Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να οικοδομηθεί περαιτέρω μια ουσιαστική και λειτουργική σχέση του Προγράμματος ή του μελλοντικού Οργανισμού με αναπτυξιακούς θεσμούς, όπως το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (United Nations Development Programme - UNDP), η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Commission on Sustainable Development - CSD), ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (World Trade Organization - WTO), η Παγκόσμια Τράπεζα (World

12 Βλ. Πλατιάς, Χ., *Πολιτικοί Οραματισμοί και Θεσμικές Επιλογές για την Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση. Η Προοπτική ενός Παγκοσμίου Περιβαλλοντικού Οργανισμού*, στο Πετράκης, Στ., (επιμ.-παρουσ.), *Σύγχρονες Ματιές στις Νομικές και Πολιτικές Όψεις της Διεθνούς Οργάνωσης και των Διεθνών Οργανισμών*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2009, σελ. 97-110 και γενικότερα για τη σχετική συζήτηση, ενδεικτικά, Biermann, Frank, Bauer Steffen (eds.), *A World Environment Organization: Solution or Threat for Effective International Environmental Governance?*, Ashgate, Aldershot, 2005, Chambers, Bradnee W., Green, Jessica F. (eds.), *Reforming International Environmental Governance. From Institutional Limits to Innovative Reforms*, United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris, 2005, Swart, Lydia, Perry, Estelle (eds.), *Global Environmental Governance. Perspectives on the Current Debate*, Center for UN Reform Education, New York, 2007.

13 Πλατιάς, Χαράλαμπος, *Πολιτικοί Οραματισμοί και Θεσμικές Επιλογές για την Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση*, όπ. π., σελ. 103.

Bank). Παράλληλα, θα πρέπει να ενισχυθούν και να διευρυνθούν σημαντικά τα επιμέρους στοιχεία της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, η διεθνής περιβαλλοντική νομοθεσία και περιβαλλοντικοί θεσμοί¹⁴, ενώ θα πρέπει να βελτιωθεί η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης σε όλες τις τομεακές πολιτικές και δράσεις που αναλαμβάνονται από τα κράτη και τη διεθνή κοινότητα.

Διαπιστώνεται, ωστόσο, σχετική απροθυμία για ένα τόσο τολμηρό εγχείρημα και εκτιμάται ότι η θεσμική απόκριση του συστήματος θα καθυστερήσει αρκετά. Οι προσπάθειες που καταβάλλονται για τη βελτίωση του συστήματος εξακολουθούν να αφορούν επιμέρους στοιχεία του, ενώ στους υφιστάμενους θεσμούς προστίθενται συνεχώς νέοι και επιδιώκεται απλά ένας καλύτερος συντονισμός, σε ένα εντεινόμενο σύνθετο περιβάλλον. Αναπτύσσονται, συνεπώς, στη βάση μια "συντηρητικής" λογικής για την προαγωγή της διεθνούς οργάνωσης και αναζητώνται υποκατάστατες λύσεις. Τα αποτελέσματα που παράγονται αποδεικνύονται, συνθήως, υποδεέστερα των περιστάσεων, παράλληλα δε, αποτρέπονται ή καθυστερούν ουσιαστικότερες αλλαγές.

Ειδικότερα, αναφορικά με την κλιματική αλλαγή, η οποία, όπως ήδη αναφέρθηκε, αναμένεται ότι θα δημιουργήσει σημαντικές πρόσθετες πιέσεις στην ασφάλεια στην τροφή και την πρόσβαση σε αυτή, επισημαίνεται ότι απαιτείται η ανάπτυξη μιας πολιτικής με διπλή υπόσταση: Αφενός, η αντιμετώπιση των αιτίων της κλιματικής αλλαγής και της καταστροφής και εξάντλησης των φυσικών πόρων, στη βάση μιας αειφόρου προσέγγισης της ανάπτυξης, που θα συνδυάζει αποτελεσματικά αναπτυξιακούς και περιβαλλοντικούς στόχους, επιδιώκοντας τη μεταβολή των υφιστάμενων παραγωγικών και καταναλωτικών προτύπων και των οικονομικών και κοινωνικών τάσεων που ζημιώνουν το περιβάλλον. Αφετέρου, η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, δεδομένου ότι ραγδαίες μεταβολές βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη, ενώ οι συνέπειες της κλιματικής είναι ήδη εμφανείς. Οι στόχοι αυτοί θα πρέπει να ενσωματωθούν πλήρως στις αναπτυξιακές στρατηγικές που θα προκριθούν και να υποστηριχθούν εστιασμένα, δυναμικά και κατά προτεραιότητα από τους θεσμούς της διεθνούς οργάνωσης.

Σε σχέση με το πρόβλημα της πείνας, διατυπώνεται η θέση ότι στο βαθμό που τελικά αειφόρες επιλογές θα κατισχύσουν και θα υπάρξει μια ουσιαστική διασύνδεση περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών στόχων σε διεθνές επίπεδο, θα διαμορφωθεί ένα ευνοϊκό πλαίσιο για την αντιμετώπιση του ζητήματος της ασφάλειας στην τροφή και της πρόσβασης σε αυτή. Η δυναμική, που φαίνεται να προσδίδει στο σύστημα η Διακήρυξη της Ρώμης του 2008¹⁵, είναι δυνατό να αξιοποιηθεί. Η καλύτερη ενσωμάτωση των εν λόγω στό-

14 Χαρακτηριστικά αναφέρεται η δημιουργία του Global Ministerial Environment Forum (GMEF) και του Environment Management Group (EMG), βάσει της Resolution A/RES/53/242, adopted by the General Assembly of the United Nations, 10 August 1999, αλλά και το Global Environment Facility για το οποίο βλ. στην ιστοσελίδα: <http://www.gefweb.org> (15-03-2009).

15 Βλ. Declaration of the High-level Conference on World Food Security: The Challenges of Climate Change and Bioenergy, Rome, 5 June 2008, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/foodclimate/HLCdocs/declaration-E.pdf (15-03-2009).

χων στους σχεδιασμούς και τις εκροές των διεθνών οργανισμών και η ενίσχυση του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας (Food and Agricultural Organization - FAO) στο διεθνές σύστημα εκτιμώνται ως βασικές θεσμικές προϋποθέσεις.

Σε κάθε περίπτωση, οι θεσμικές επιλογές για τη διακυβέρνηση θα πρέπει να συνδέονται με την αναζήτηση ρεαλιστικών λύσεων, που θα συνδυάζουν την επάρκεια, την καταλληλότητα και την αποτελεσματικότητα για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων και την επιδίωξη προωθημένων περιβαλλοντικών στόχων, στη βάση μιας αειφόρου αντίληψης. Οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τις υφιστάμενες θεσμικές ισορροπίες και να ενσωματώνουν τα θεσμικά επιτεύγματα, όπως, επίσης, να δημιουργούν σημαντική προστιθέμενη αξία για το σύστημα. Παράλληλα, θα πρέπει να διασφαλίζουν μια ουσιαστική δυναμική και διάρκεια, ενώ, ήδη από τη φύση του προς ρύθμιση πεδίου, προκύπτει η ανάγκη για συνολική και ολοκληρωμένη, διατομεακή προσέγγιση, με οικουμενικό χαρακτήρα και εμβέλεια. Από την άλλη πλευρά, επισημαίνεται η απαρέγκλιτη προϋπόθεση της ευρείας συναίνεσης στις προσπάθειες που θα αναπτυχθούν και της ουσιαστικής συμμετοχής στα θεσμικά σχήματα και τις συνεργασίες που θα προκύψουν, όπως επίσης η αναγκαιότητα για στήριξη των εκροών.

Διαφαίνεται, πάντως, ότι η επιτυχία οποιασδήποτε θεσμικής οργάνωσης και πολιτικής θα εξαρτηθεί τελικά από το βαθμό και την ποιότητα της εφαρμογής της νομοθεσίας και της υλοποίησης των δράσεων που θα αναληφθούν. Ανεξάρτητα από τις θεσμικές λύσεις που θα επιλεγούν, τελικά, η διαδικαστική και εργαλειακή διευθέτηση των προσπαθειών, σε συνδυασμό με τις δομές και διαρθρώσεις των κρατών θα προσδιορίσουν καθοριστικά τα αποτελέσματα, ώστε παράλληλα με την προώθηση θεσμικών μεταρρυθμίσεων και βελτιώσεων κρίνεται απολύτως αναγκαία η συνεχής βελτίωση, αναμόρφωση και ανάπτυξη των επιμέρους στοιχείων του συστήματος, από το επίπεδο των στρατηγικών περιεχομένων έως τις τεχνικές λεπτομέρειες, όπως άλλωστε η βελτίωση των προϋποθέσεων στα κράτη για την αξιοποίηση των λύσεων που προκρίνονται και των ευκαιριών και δυνατοτήτων που δημιουργούνται.

V. Αναζητώντας Ρεαλιστικές Λύσεις

Μια νηφάλια επισκόπηση της νέας αρχιτεκτονικής της διεθνούς οργάνωσης και των τάσεων που επικρατούν οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρά τα στοιχεία εκείνα που αφορούν σε μια πύκνωση του συστήματος και δημιουργούν εύλογα την ελπίδα για μια περισσότερο συγκροτημένη και αποτελεσματική διακυβέρνηση, δεν διαφαίνεται σύντομα η μετάβαση σε ένα διεθνές σύστημα, όπου η περιβαλλοντική και αναπτυξιακή διακυβέρνηση θα ήταν δυνατό να συγκλίνουν και να συνενωθούν υπό την "ομπρέλα" ενός διεθνούς οργανισμού με ευρύ αντικείμενο και πεδίο δράσης, συγκεκριμένη εξουσιοδότηση, κατάλληλες αρμοδιότητες και ουσιαστικά μέσα. Ίσως, όμως, το ζητούμενο δεν βρίσκεται καν στην δημιουργία ενός τέτοιου οργανισμού, ο οποίος, μολονότι θα αντιμετώπιζε ορισμένα από τα σημερινά προβλήματα της διακυ-

βέρνησης στα εν λόγω πεδία, δεν θα προσέφερε οπωσδήποτε την απαραίτητη προστιθέμενη αξία, σε σχέση με άλλες λύσεις - όπως, για παράδειγμα, τη δημιουργία ενός Παγκόσμιου Περιβαλλοντικού Οργανισμού, σε άμεση σύνδεση και συνεργασία με ένα αναβαθμισμένο Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη¹⁶, αλλά και την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου και την Παγκόσμια Τράπεζα. Εξάλλου, ακόμη και στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία θα ήταν δυνατό να καμφθούν οι αντιστάσεις, η συγκέντρωση των αρμοδιοτήτων στο πεδίο του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης σε έναν διεθνή οργανισμό με παγκόσμια δράση, θα προκαλούσε, κατά πάσα πιθανότητα, σειρά προβλημάτων, όπως οργανωτικό γιγαντισμό, δυσχέρειες και αδυναμίες εσωτερικού συντονισμού, γραφειοκρατικές επικαλύψεις και συγκρούσεις, δυσκαμψία και αναποτελεσματικότητα.

Ως περισσότερο ρεαλιστική και κατάλληλη λύση, τουλάχιστον στην παρούσα φάση και στο άμεσο μέλλον, εμφανίζεται η ενίσχυση της διακυβέρνησης στα επιμέρους πεδία και ο καλύτερος και αποτελεσματικότερος συντονισμός των θεσμικών εκφάνσεων της οργάνωσης τους και των δράσεων που αναπτύσσονται. Η λύση αυτή θα ήταν δυνατό να οικοδομήσει επί του υφιστάμενου συστήματος, με την αξιοποίηση, βελτίωση, αναβάθμιση, συμπλήρωση ή διόρθωση υφιστάμενων στοιχείων, μεθόδων διαδικασιών, στρατηγικών και εργαλείων. Απαιτεί, ωστόσο σαφή πολιτική βούληση, σημαντική πολιτική ενέργεια, ορθό σχεδιασμό και κατάλληλη μεθόδευση. Στη λογική συγκρουόμενων επιμέρους συμφερόντων και επιδιώξεων και πολύ διαφορετικών αντιλήψεων για τη διακυβέρνηση, σε σχέση με τα προς ρύθμιση πεδία, το αντικείμενο, τους τρόπους και διαδικασίες που θα πρέπει να ακολουθηθούν, αλλά και σε ένα κατακερματισμένο τοπίο, η οποιαδήποτε αναμόρφωση του συστήματος, προς την κατεύθυνση που περιγράφηκε, συνιστά ένα ιδιαίτερα δυσχερές εγχείρημα. Ακόμη δε περισσότερο, δεδομένης της φύσης των ζητημάτων και της συνθετότητας και πολυπλοκότητας που τα χαρακτηρίζει. Η λύσεις που θα προωθηθούν, σε κάθε περίπτωση, δεν είναι δυνατό παρά να επέλθουν σε βάθος χρόνου, μέσα από μια πολιτική μικρών βημάτων.

Πάντως, οι συνεχιζόμενες πιέσεις και η πολύ πιθανή αύξηση των εντάσεων θα συνεχίσουν να ενισχύουν, αντίστοιχα, την ανάγκη να ενσκήψει η διεθνής κοινότητα στην προβληματική της αρχιτεκτονικής στο διεθνές σύστημα για την αντιμετώπισή τους, όπως επίσης και το σχετικό αίτημα. Παράλληλα, δίκως να υπονοείται μια μηχανιστική σχέση και ένας αυτοματισμός μεταξύ θεσμικής οργάνωσης και παραγωγής συγκεκριμένων αποτελεσμάτων στις διεθνείς σχέσεις, εκφράζεται η πεποίθηση ότι η

16 Ως παράδειγμα συνεργασίας αναφέρεται η Πρωτοβουλία για τη Φτώχεια και το Περιβάλλον (UNDP-UNEP Poverty - Environment Initiative), βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα: <http://www.unpei.org> (15-03-2009).

θεσμική ανάπτυξη σε διεθνές επίπεδο είναι δυνατό να επηρεάσει τη στοχοθεσία και τις πολιτικές προτεραιότητες για την αντιμετώπιση παγκόσμιων προβλημάτων και προκλήσεων, όπως επίσης να δημιουργήσει μια ουσιαστική δυναμική προς την κατεύθυνση αυτή, αλλά και να προδιαγράψει, σε ένα βαθμό, τα αποτελέσματα που θα επιτευχθούν. Υπό συγκεκριμένες συνθήκες και προϋποθέσεις, φαίνεται ότι ισχύει μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ δομής και λειτουργίας, ώστε η οργάνωση του διεθνούς συστήματος ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένες ανάγκες και καθορίζεται από αυτές, ενώ παράγει πολιτική και προάγει λύσεις, σε απόκριση στις ανάγκες αυτές, ενίοτε με ποιότητα και εμβέλεια που επιφέρουν ένα πραγματικό "άλμα", πάντα, βέβαια όμως, σε συνάρτηση με τους υφιστάμενους δομικούς και συγκυριακούς παράγοντες και περιορισμούς.

Η λύση που θα προκριθεί σε σχέση με την αρχιτεκτονική στη διεθνή οργάνωση καλείται να συνδυαστεί, βεβαίως, με την απαραίτητη βούληση για πραγματικές τομές και αλλαγή στην προσέγγιση των περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών ζητημάτων και των σχέσεων Βορρά-Νότου. Κεντρικό ρόλο για την επίτευξη οποιωνδήποτε στόχων εμφανίζουν τα αναπτυξιακά πρότυπα που θα ακολουθήσει ο αναπτυσσόμενος κόσμος, δεδομένου ότι η αειφόρος ανάπτυξη επιτάσσει μια διαφορετική πορεία από εκείνη των σημερινών βιομηχανικών κρατών. Ο ανεπτυγμένος Βορράς, πέρα από τις ιστορικές ευθύνες και την ηθική υποχρέωση που φέρει για την υποστήριξη της αναπτυξιακής προσπάθειας του Νότου, έχει επίσης συμφέρον να στηρίξει ουσιαστικά αειφόρες λύσεις. Τα αναπτυγμένα κράτη οφείλουν, όμως επίσης, να προωθήσουν αποτελεσματικότερα αειφόρες λύσεις, δεδομένου ότι δεν το έχουν πράξει επιτυχώς μέχρι σήμερα.

Ακόμη όμως και σε μια ιδιαίτερα θετική προοπτική, το περιβάλλον θα εξακολουθήσει να δέχεται σημαντικές πιέσεις στα επόμενα χρόνια, ενώ οι αρνητικές επιδράσεις από την ανθρωπογενή δραστηριότητα είναι σε μεγάλο βαθμό μη αναστρέψιμες. Αντίστοιχα, τα προβλήματα θα συνεχίσουν να είναι εξαιρετικά πιεστικά και οι συνέπειες θα οξυνθούν περισσότερο. Στο βαθμό που οι μεγάλες μεταβολές που συντελούνται στο περιβάλλον και η εξάντληση των φυσικών πόρων συνδέονται με την παραγωγή τροφίμων, σε συνδυασμό με τη διατήρηση της υπανάπτυξης και της φτώχειας στον αναπτυσσόμενο Νότο, το πρόβλημα της πείνας θα συνεχίσει να μαστίζει μεγάλες περιοχές του πλανήτη και μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ νέες περιοχές και νέοι υποσιτισζόμενοι θα προστίθενται διαρκώς. Παράλληλα, στον αναπτυγμένο Βορά, η ακρίβεια στα τρόφιμα θα συνεχίσει να ταλαιπωρεί αισθητά τα χαμηλά εισοδήματα και αναμένεται να προκαλεί μεγάλες κοινωνικές αναταραχές.

Σε κάθε περίπτωση, η πείνα στον κόσμο και οι επισιτιστικές κρίσεις οφείλονται σε μια πληθώρα παραγόντων που διαφοροποιούνται ή προσλαμβάνουν διαφορετική βαρύτητα κατά περίπτωση. Η αντιμετώπιση των φαινομένων θα πρέπει, συνεπώς, να

πραγματοποιηθεί σε διάφορα επίπεδα και με διάφορα μέσα, που θα συνδυαστούν για το σκοπό αυτό. Σε ένα τοπίο, πάντως, που συνθέτουν η έλλειψη πολιτικής βούλησης, δομικές ανεπάρκειες, προβληματικές διαρθρώσεις και αδυναμίες και πάσης φύσης στρεβλώσεις, δεν υπάρχουν εύκολες λύσεις και διέξοδοι. Αντίθετα, συγκεκριμένες επιλογές, που φαντάζουν εκ πρώτης ελκυστικές, όπως, για παράδειγμα, οι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί, για τους οποίους διατηρούνται σοβαρές επιφυλάξεις, είναι δυνατό να αποβούν τραγικά λανθασμένες και παράλληλα να καθυστερήσουν απαραίτητες αλλαγές. Οι λύσεις θα πρέπει να προκριθούν με περίσκεψη και ευθύνη και να εφαρμοσθούν με κατάλληλη ενέργεια και συνέπεια.

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΠΙΣΤΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. ΜΙΑ ΟΠΤΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΟ ΒΟΡΡΑ

Γεράσιμος Ροδοθεάτος*

Σκοπός της ανάλυσης που ακολουθεί είναι να καταδείξει πως τα σύγχρονα καταναλωτικά πρότυπα του ανεπτυγμένου βορρά επηρεάζουν και επηρεάζονται από την παγκόσμια επισιτιστική κρίση.

Α. Η Διαμόρφωση των Προτύπων Ζωής και Κατανάλωσης στην Σύγχρονη Κοινωνία

Τα σύγχρονα πρότυπα ζωής και κατανάλωσης, όπως αυτά παρουσιάζονται στον ανεπτυγμένο βορρά, έχουν τις ρίζες τους στον 18ο αιώνα. Με σημείο εκκίνησης τη Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία τοποθετείται στο γεωγραφικό χώρο του ανεπτυγμένου βορρά¹, έλαβαν χώρα ραγδαίες εξελίξεις, τόσο στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων όσο και στο φυσικό περιβάλλον.

Πιο αναλυτικά, οι συνέπειες της Βιομηχανικής Επανάστασης, που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο, ήταν οι εξής:

- **Αστικοποίηση.** Η αναζήτηση εργασίας, οδηγούσε τις μαζικές ροές πληθυσμών στα (νεοσχηματιζόμενα) αστικά κέντρα. Οι ροές αυτές ήταν απρογραμμάτιστες και συνήθως, ανεξέλεγκτες. Ως αποτέλεσμα αυτού είχαμε την άναρχη δόμηση, την έλλειψη υποδομών, την ανεπάρκεια εγκαταστάσεων υγιεινής καθώς επίσης και τις έντονες πιέσεις επί των φυσικών πόρων (κυρίως επί του νερού, του αέρα και των δασικών εκτάσεων).
- Με τη σειρά της, η Αστικοποίηση, οδηγούσε σε *Εγκατάλειψη της Υπαίθρου*, αφενός, και των *Παραδοσιακών Τρόπων Ζωής* και (κυρίως) *Διατροφής*, αφετέρου. Οι πληθυσμοί άρχισαν να υιοθετούν νέες συνήθειες, με γνώμονα την ταχύτητα και την εξοικονόμηση χρημάτων², εις βάρος όμως τόσο της σωματικής όσο και της ψυχικής τους υγείας, ενώ από την άλλη, οι άλλοτε καλλιεργήσιμες εκτάσεις περιέπιπταν σε αχρησία και τα ακριβότερα αγροτικά εργατικά χέρια οδηγούσαν σε άνοδο τις τιμές των τροφίμων.

* Διεθνολόγος, Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ.

1 ...και αποτέλεσε τη βασική αιτία της (συνεχιζόμενης) υπανάπτυξης του Νότου. Βλ. Τσάλτας, Γρ., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σ. 37-43.

2 Οδηγούμενοι σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε Mac-Donaldization της κοινωνίας, ήτοι γρήγοροι και τυποποιημένοι ρυθμοί και τρόποι ζωής, εργασίας και διατροφής.

- Ο άνθρωπος μετατράπηκε από *Παραγωγό σε Καταναλωτή*. Χάνοντας την επαφή του με τη φύση, ο άνθρωπος, πλέον, αγνοούσε τις διαδικασίες (και τις δυσκολίες) παραγωγής τροφίμων, αποκόπηκε από την κατανάλωση φρέσκων και φυσικών προϊόντων και άρχισε να συνηθίζει σε τεχνητά ή συντηρημένα (ανθυγιεινά ή φτωχά σε θρεπτικές ουσίες) τρόφιμα. Με το πέρασμα του χρόνου, και την άνοδο του καταναλωτισμού, συμπεραίνουμε ότι ο άνθρωπος εργάζεται, όχι για να επιβιώνει, αλλά για να (υπέρ) καταναλώνει.
- Η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού και η συγκέντρωση του *ανθρώπου-καταναλωτή (homo-consumus)* στα μεγάλα αστικά κέντρα είχε ως αποτέλεσμα: πρώτον, τις σε μεγάλο βαθμό επεμβάσεις και επιβαρύνσεις στο φυσικό περιβάλλον και δεύτερον, την αύξηση των αναγκών για τροφή, ικανή να θρέψει τον διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό. Τροφή, η οποία παραγόταν σε μια όλο και συρρικνούμενη³ επιφάνεια της Γης και από εργασία αυξημένης έντασης κεφαλαίου.

Στην περίπτωση μας, *η εργασία αυξημένης έντασης κεφαλαίου*, μπορεί να χαρακτηριστεί και ως η δεύτερη, μεγάλη, σύγχρονη επανάσταση, η οποία με τη σειρά της επηρέασε καθοριστικά τα σύγχρονα πρότυπα ζωής και κατανάλωσης. Η *Πράσινη Επανάσταση*, ξεκίνησε αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ως μια προσπάθεια των κρατών της διεθνούς κοινότητας να εξασφαλίσουν επαρκή τροφή για τους λαούς τους, σε μια περίοδο δύσκολη, κατά την οποία οι τεχνολογικές εξελίξεις ενέπνευαν ιδιαίτερη αισιοδοξία για το μέλλον.

Ήταν η χρήση της τεχνολογίας και των μηχανών, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της αγροτικής έρευνας, που οδήγησαν στην κατακόρυφη αύξηση της αγροτικής παραγωγής και στην καταπολέμηση της πείνας, δυστυχώς όμως μόνο για τους πληθυσμούς των ανεπτυγμένων χωρών και συχνά εις βάρος εκείνων των αναπτυσσόμενων χωρών του Νότου⁴. Τουλάχιστον, για τους πληθυσμούς του Βορρά, η θεωρία του Thomas Malthus, φάνηκε να καταρρίπτεται. Η Γη, μπορούσε πλέον να θρέψει όλο τον παγκόσμιο πληθυσμό, τότε, αλλά ακόμα και σήμερα.

Το συμπέρασμα αυτό, όμως, είναι εντελώς επιφανειακό. Τα αποτελέσματα της Πράσινης Επανάστασης ήταν όντως εντυπωσιακά, και ως ένα βαθμό ικανοποιητικά. Οι αρνητικές συνέπειές της, όμως, είχαν βαθύ και έντονο αντίκτυπο. Τα μεταπολεμικά πρότυπα ανάπτυξης (σχολή Rostow⁵) έδιναν έμφαση στους αριθμούς, τις ποσότητες και τα ευημερούντα στατιστικά στοιχεία, αδιαφορώντας, όμως, για τις υπόλοιπες

3 ...για τη χρήση αυτή.

4 Βλ. Τσάλτας, Γρ., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σ. 143-146.

5 Τσάλτα, Γρ., *ibid*, σ. 27, 153.

συνιστώσες της ολοκληρωμένης (αιεφόρου⁶) ανάπτυξης. Η κατά συρροή χρήση χημικών φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων, η αλόγιστη χρήση των υδάτινων πόρων, η μείωση της βιοποικιλότητας και η, μεταγενέστερη, ανακάλυψη των γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών συνέβαλαν, και συμβάλλουν, τα μέγιστα στην καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και αποτελούν, σε τελική ανάλυση, εμπόδιο στην αναπτυξιακή διαδικασία⁷.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η Βιομηχανική Επανάσταση και η "Πράσινη" Επανάσταση έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία των σύγχρονων κοινωνιών. Δυστυχώς, όμως, δεν έχουν καταφέρει να μας οδηγήσουν στην αποκαλούμενη *Αειφόρο Ανάπτυξη*⁸. Το φορτίο αυτό έχει πλέον επωμιστεί η τρίτη, κατά σειρά, επανάσταση της σύγχρονης κοινωνίας, η οποία δεν είναι άλλη από την Επανάσταση της Πληροφορίας. Η πεποίθηση ότι η επιστήμη και η τεχνολογία παρέχουν, πλέον, όλους τους κατάλληλους τρόπους και μεθόδους τόσο για την σωτηρία του πλανήτη όσο και για την ευημερία της ανθρωπότητας, φαντάζει καλά εδραιωμένη. Το μόνο που απομένει είναι να δούμε τα αποτελέσματα της στην πράξη.

Β. Σχέσεις Διατροφής, Κατανάλωσης και Ενέργειας στις Κοινωνίες του Ανεπτυγμένου Βορά

Ρόλο κλειδί για τα ισχύοντα αναπτυξιακά πρότυπα κατέχει η παραγωγή και κατανάλωση ενέργειας, με τους υδρογονάνθρακες⁹ και την πυρηνική ενέργεια να κυριαρχούν. Όσο χρήσιμες και αν μας είναι οι πηγές αυτές, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι είναι εξίσου, ίσως και περισσότερο, επικίνδυνες και απειλητικές για τον άνθρωπο και το περιβάλλον, αλλά και την παγκόσμια ειρήνη.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η άλλη πλευρά των σύγχρονων καταναλωτικών προτύπων είναι οι μοντέρνες διατροφικές συνήθειες, πρωτίστως ανθυγιεινές, αλλά και επιβλαβείς για το φυσικό περιβάλλον. Ως αποτέλεσμα αυτών, παρατηρούνται μια σειρά από καινοφανείς, στα χρονικά της ανθρωπότητας, ασθένειες, οι οποίες σχετίζονται αποκλειστικά με την διατροφή και τον τρόπο ζωής. Προβλήματα όπως η παχυσαρκία, οι καρδιαγγειακές παθήσεις, οι μη μεταδιδόμενες παθήσεις (π.χ. σαχαρώδης διαβήτης, χοληστερίνη κ.ο.κ.),

6 Για το περιεχόμενο και την εξέλιξη της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης βλ. Τσάλτας, Γρ., "Από τη Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στην Πολιτική Διακήρυξη του Γιοχάνεσμπουργκ", στο Τσάλτας, Γρ., (επιμ.), *Γιοχάνεσμπουργκ. Το Περιβάλλον με τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σ. 37-42.

7 Εδώ αξίζει να αναφερθούμε στο ρόλο των πολυεθνικών εταιρειών τόσο αυτών που ελέγχουν την αγορά των τελικών προϊόντων (και καθορίζουν την τιμή, το κέρδος του παραγωγού κ.λπ.), όσο και εκείνων που ελέγχουν τις πρώτες ύλες (βλ. σπόρους, λιπάσματα, φυτοφάρμακα κ.α.) και άρα την παραγωγή εν γένει.

8 Βλ. *supra*, υπ. 6.

9 ...κυρίως, πετρέλαιο και φυσικό αέριο.

εμφανίζονται εντονότατα στους πληθυσμούς του ανεπτυγμένου βορά, ενώ τα πρώτα ανησυχητικά κρούσματα στον αναπτυσσόμενο νότο έχουν ήδη διαφανεί¹⁰.

Η υπερκατανάλωση, την οποία έχουν επιβάλει τα σύγχρονα καταναλωτικά πρότυπα, είναι αυτή που οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στο φαινόμενο της Κλιματικής Αλλαγής. Οι ανεπτυγμένες χώρες, και πιο συγκεκριμένα οι βιομηχανίες τους, αντιλαμβανόμενες, κυρίως τις νέες ευκαιρίες και προοπτικές που τους ανοίγονται, προβάλλουν δυναμικά δύο λύσεις, μία για την κλιματική αλλαγή και μία για την παγκόσμια επισιτιστική κρίση.

Η πρώτη είναι τα *Βιοκαύσιμα*¹¹. Παραγόμενα από τα *ενεργειακά φυτά*¹², τα καύσιμα αυτά υπόσχονται, εκτός από τη σημαντική μείωση των αερίων του θερμοκηπίου, και την απεξάρτηση από τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες. Από την άλλη, υπάρχουν και σημαντικά μειονεκτήματα, στον τομέα του περιβάλλοντος, αφού η καλλιέργειά τους απαιτεί υψηλές ποσότητες νερού, ενώ πολλές αναπτυσσόμενες χώρες είτε καταστρέφουν τα δάση τους για να δημιουργήσουν νέες καλλιεργήσιμες εκτάσεις για τα φυτά αυτά ή καταργούν τις καλλιέργειες τροφίμων, για τον ίδιο λόγο, μειώνοντας την παγκόσμια παραγωγή και επηρεάζοντας τόσο τις προσφερόμενες ποσότητες, όσο και τις τιμές¹³. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, η αύξηση της παραγωγής των βιοκαυσίμων θα αφορά πάλι στις ανεπτυγμένες χώρες, καθώς είναι αυτές που συνεχίζουν να κατέχουν την τεχνολογία, την τεχνογνωσία, τα δίκτυα διανομής, αλλά και τα απαιτούμενα χρήματα για την αγορά τους.

Η δεύτερη λύση αφορά στους *Γενετικώς Τροποποιημένους Οργανισμούς*¹⁴, οι οποίοι, στην ουσία, αποτελούν μια άμεση ανταπόκριση στην Αλλαγή του Κλίματος. Έχοντας σχεδιαστεί για να αντέχουν σε ακραίες, έντονες ή ασυνήθιστες καιρικές συνθήκες, να είναι ανθεκτικοί σε ασθένειες και απαιτώντας λιγότερο νερό και φροντίδα απ' ότι οι φυ-

10 Οι λόγοι για τους οποίους τα προβλήματα αυτά έχουν αρχίσει να εισχωρούν στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες, είναι πανομοιότυποι με εκείνους που εμφανίστηκαν κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση για τις κοινωνίες του βορά (βλ. *supra*, μέρος Α). Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, το γεγονός ότι οι παθήσεις αυτές αποδίδονται στην "κοινωνία της αφθονίας" (*affluent society illnesses*), καθώς το πρώτο "θύμα" εξαιτίας της ανόδου του εισοδήματος, είναι συνήθως η παραμέληση της τροφικής πυραμίδας ή ορθότερα, η αντιστροφή αυτής.

Μια ακόμα παρανόηση, που δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή, αφορά στην ίδια την έννοια της "αφθονίας". Η μεγάλη ποικιλία αγαθών, και ιδίως τροφίμων, που κατακλύζει σήμερα τις αγορές του βορά, είναι επίπλαστη, αφού μια πιο ενδελεχής ματιά μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η συντριπτική πλειοψηφία των αγαθών μαζικής κατανάλωσης, έχει ως βάση περίπου δέκα πρώτες ύλες, οι οποίες χρησιμοποιούμενες κάθε φορά σε διαφορετικές αναλογίες, δίνουν διαφορετικό τελικό προϊόν. Εκείνο που συνήθως αλλάζει είναι η μορφή και φυσικά, το μάρκετινγκ και η τιμή του αγαθού.

11 Γνωστά και ως Αγροκαύσιμα.

12 Συνήθως το καλαμπόκι και το ζαχαροκάλαμο.

13 Το πρόβλημα δε που προκύπτει, απειλεί πρώτα απ' όλα τους φτωχούς γηγενείς πληθυσμούς και έπειτα τις διεθνείς αγορές.

14 Για έναν ορισμό των ΓΤΟ, βλ. Μπατρακούλης, Θ., *Γενετικά Μεταλλαγμένοι Οργανισμοί: Εμπειρίες και Δημόσιος Διάλογος στην Ελλάδα*, στο Τσάλτας, Γρ. και Κατσιμπάρδης, Κ., επιμ., *Αειφορία και Περιβάλλον. Η Ευρωπαϊκή και Εθνική Προοπτική*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2004, σ. 440.

σιολογικοί οργανισμοί, οι ΓΤΟ, παρουσιάζονται συχνά πυκνά ως η λύση στο παγκόσμιο επισιτιστικό πρόβλημα¹⁵. Σίγουρα, το χαμηλό κόστος παραγωγής¹⁶ και η υψηλή ανθεκτικότητα, προβάλλουν ως σοβαρά πλεονεκτήματά τους. Από την άλλη, παραμένουν άγνωστες οι συνέπειες της κατανάλωσής τους, στον ανθρώπινο οργανισμό¹⁷ και ασφαλώς οδηγούν στην εξάλειψη της βιοποικιλότητας¹⁸.

Γ. Συμπεράσματα - Προοπτικές

Η Κλιματική Αλλαγή και η Επισιτιστική Κρίση είναι προβλήματα παγκόσμια και έντονα αλληλεπένδετα. Επηρεάζουν δε, άμεσα, τόσο τον αναπτυσσόμενο νότο, όσο και τον ανεπτυγμένο βορά.

Για τους λόγους αυτούς πρέπει η διεθνής κοινότητα να προσφύγει σε λύσεις:

- Παγκόσμιες,
- Συναινετικές / Συμμετοχικές,
- Διεπιστημονικές,
- Δίκαιες και
- Βασισμένες στις Αρχές της Αειφόρου Ανάπτυξης.

Στη δύσκολη αυτή συγκυρία, η διεθνής κοινότητα έχει να αντιμετωπίσει δυο μεγάλες, παγκόσμιες κρίσεις, την Επισιτιστική και την Χρηματοπιστωτική. Η επιτυχία της, θα κριθεί από την ετοιμότητα και την ικανότητα της να αντιμετωπίσει και τις δύο, αποτελεσματικά. Μια πρωτοβουλία του UNEP, που φαίνεται να έχει τη στήριξη τόσο της ΕΕ, όσο και των ΗΠΑ, με σκοπό την επίλυση και των δύο κρίσεων, ταυτόχρονα, ακούει στον τίτλο *New Green Deal*.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η πρωτοβουλία αυτή έχει ως σκοπό μια Πράσινη Βιομηχανική Επανάσταση, μέσω της παραγωγής κεφαλαίου, δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και μείωσης της φτώχειας που να βασίζονται σε επενδύσεις, όπως: στην καθαρή ενέργεια, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τη βιολογική γεωργία, τη διαχείριση αποβλήτων και απορριμμάτων, την οικολογική δόμηση, στις πράσινες μεταφορές κ.α.

Η πρωτοβουλία αυτή, έχει βάλει ως προτεραιότητα, αφενός, να κάνει συστάσεις, στις δυνάμεις τις αγοράς, στα κράτη, και στους πολίτες, που θα αφορούν στη δημιουργία νέ-

15 Η ιδέα αυτή αποτελεί μια πλάνη, αφού μελέτες έχουν αποδείξει ότι η παγκόσμια παραγωγή τροφίμων είναι υπεραρκετή για να καλύψει τις ανάγκες όλου του πλανήτη. Είναι η φτώχεια και διάφοροι πολιτικοί παράγοντες εκείνοι που επιβάλλουν την παγκόσμια επισιτιστική κρίση. Βλ. σχετικά Χουλιάρας, Α., Ο πεινασμένος πλανήτης: το παγκόσμιο πρόβλημα του επισιτισμού, στο Ματάλα, Α.-Λ., Χουλιάρας, Α., (επιμ.), Η διατροφή στον 21ο αιώνα : γεωγραφίες της αφθονίας και της στέρσης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σ. 49-79.

16 Υπάρχει βέβαια και η αντίθετη άποψη, βλ. *supra* υπ. 7.

17 Αναλυτικά για την Αρχή της Προφύλαξης και τη σημασία της βλ., Sands, Ph., *Principles of International Environmental Law*, 2nd ed., Cambridge University Press, 2003, σ. 266-278.

18 ...τόσο μέσω της επικράτησής τους στη γεωργία, και του παρεπόμενου παραμερισμού των φυτικών ποικιλιών, όσο και μέσω των επιμεισμών τους με αυτές.

ων "πράσινων" θέσεων εργασίας ή στο "πρασίνισμα" των υπαρχόντων θέσεων, αλλά και τη γενικότερη μετάβαση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε μορφές και διαδικασίες περισσότερο φιλικές προς το περιβάλλον και τον άνθρωπο, αφετέρου δε, να προτείνει πρακτικούς τρόπους και μεθόδους για την επίτευξη αυτών των στόχων.

Είναι παρήγορο το γεγονός ότι οι δύο μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις του πλανήτη, αντιμετωπίζουν την προοπτική της "πράσινης" ανάπτυξης με θετικό τρόπο, έστω και σε διακηρυκτικό επίπεδο. Ο νέος Πρόεδρος των ΗΠΑ, Μπαράκ Ομπάμα, έχει ήδη εξαγγείλει 5 εκατομμύρια νέες "πράσινες" θέσεις εργασίας, και 150 εκατομμύρια \$, για τα επόμενα 10 χρόνια¹⁹, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση, φιλοδοξεί να παντρέψει την Κλιματική Πολιτική της²⁰ με την νέα προοπτική της Πράσινης Οικονομίας²¹.

Θα είναι όμως η προσπάθεια αυτή, μια ειλικρινής προσπάθεια αποφυγής της οικονομικής και περιβαλλοντικής καταστροφής ή μήπως θα αποδειχθεί μια ακόμα άστοχη κίνηση των πλουσίων χωρών του ανεπτυγμένου Βορά; Και ποια θα είναι η στάση των φτωχών χωρών του Νότου, οι οποίες παρατηρούν την παγκόσμια οικονομία να καταρρέει, χωρίς αυτές να μπορούν να αντιδράσουν;

Τα διλήμματα μπροστά στα οποία βρίσκεται η διεθνής κοινότητα, δεν είναι ούτε νέα, ούτε άγνωστα. Ίσως μόνο το περίβλημα να είναι αυτό που αλλάζει. Κατά βάθος, όμως, ο πυρήνας του ζητήματος παραμένει ο ίδιος, και έχει να κάνει με την ανισόροπη ανάπτυξη μεταξύ Βορά και Νότου καθώς και με τα μη αειφόρα πρότυπα που, ως επί το πλείστον, υιοθετούνται. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει η προσπάθεια αυτή να είναι πραγματικά παγκόσμια, χωρίς όμως να αποτελεί άλλοθι για την εγκατάλειψη άλλων, εξίσου σημαντικών, προσπαθειών²².

Πηγές

Βιβλία

- Ματάλα, Α.-Λ., Χουλιάρας, Α., (επιμ.), *Η διατροφή στον 21ο αιώνα: γεωγραφίες της αφθονίας και της στέρσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005
- Τσάλτας, Γρ., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991
- Levenstein, H., *Paradox of Plenty. A Social History of Eating in Modern America* Oxford University Press, New York, 1993

19 Βλ. σχετικά την ομιλία του με τίτλο New Energy For America, http://www.barackobama.com/pdf/factsheet_energy_speech_080308.pdf, σ. 1.

20 Δηλ. το στόχο μείωσης κατά 20% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και την κατά 20% αύξηση χρήσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας έως το 2020, ο οποίος τέθηκε τον Ιανουάριο 2008 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (*Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - 20 20 by 2020 - Europe's climate change opportunity*, COM(2008) 30 Final).

21 Βλ. την τοποθέτηση του Επιτρόπου Περιβάλλοντος, Σταύρου Δήμα, Dimas, St., *A new green deal*, The Parliament Magazine, issue 278, 24/11/2008, σ. 23-24.

22 Αναφερόμαστε κυρίως στους Millenium Development Goals και το Monterrey Consensus.

Chern, W. S., Rickertsen, K., Health, *nutrition and food demand*, CABI publishing, 2003
Lappe, F. M., Collins, J., Rosset, P., *World hunger: 12 myths*, Earthscan, London 1998
Sims, L. S., *The politics of fat : food and nutrition policy in America*, M.E. Sharpe, New York, 1997
Bonfiglioli, A., *Food and the Poor. How can democratic local governments reduce food insecurity in Africa?*, UNCDF, New York, 2007
Lien, M.E., Nerlich, B., (eds.), *The Politics of Food*, Berg, Oxford, 2004

Νομικά Κείμενα

Declaration of the High-Level Conference on World Food Security: The Challenges of Climate Change and Bioenergy, June 5th 2008
Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - 20 20 by 2020 - Europe's climate change opportunity, COM(2008) 30 Final

Έρευνες - Μελέτες

Cohen, M., Tirado, C., Aberman, N.-L., Thompson, B., *Impact of Climate Change and Bioenergy on Nutrition*, International Food Policy Research Institute, 2008
Climate Change: a development challenge, IFAD, May 2008
High Food Prices: The What, Who, and How of Proposed Policy Actions, Policy Brief, International Food Policy Research Institute, May 2008
FAO, *Soaring Food Prices: Facts, Perspectives, Impacts And Actions Required*, High-Level Conference on World Food Security: The Challenges of Climate Change and Bioenergy, HLC/08/INF/1, Rome, 3-5 June 2008
Von Braun, J., *Rising Food Prices. What Should Be Done?*, Policy Brief, International Food Policy Research Institute, April 2008
Foster, C., Green, K., Bleda, M., Dewick, P., Evans, B., Flynn A., Mylan, J., *Environmental Impacts of Food Production and Consumption: A report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs*, Manchester Business School, Defra, London, 2006

Εισηγήσεις - Ομιλίες

Barrack, O., Baiden, J., *New Energy For America*, http://www.barackobama.com/pdf/factsheet_energy_speech_080308.pdf, Ομιλία, Lansing, MI, 08/03/2008
Sen, A., *Equality of What?*, The Tanner Lecture on Human Values, Delivered at Stanford University, May 22, 1979

Άρθρα

Dimas, St., *A new green deal*, The Parliament Magazine, issue 278, 24/11/2008, σ. 23-24

ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ: ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΣ ΝΟΤΟΣ

Σταύρος Μαυρογένης, Εριφύλη Πασπάτη***

Εισαγωγή

Το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής αναμφισβήτητα αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα περιβαλλοντικά προβλήματα του πλανήτη. Η παγκόσμια υπερθέρμανση, προέρχεται κατά κύριο λόγο από τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες και τη συνεχή αύξηση θερμοκηπιακών ρύπων, ενώ σύμφωνα με τις επιστημονικές έρευνες και μελέτες των τελευταίων 20 χρόνων, εάν δεν ληφθούν άμεσα μέτρα, η μέση θερμοκρασία του πλανήτη θα αυξηθεί έως και 5 °C μέχρι το τέλος του αιώνα¹. Οι δυσμενείς επιπτώσεις από την κλιματική αλλαγή έχουν γίνει ήδη εμφανείς σε πολλές περιοχές του πλανήτη και οι επιστήμονες κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου. Τήξη των πάγων, άνοδος της στάθμης της θάλασσας, ακραία καιρικά φαινόμενα, μείωση της αγροτικής παραγωγής και επισιτιστικές κρίσεις είναι μερικά από τα προβλήματα, τα οποία ήδη έχουν κάνει την εμφάνισή τους.

Τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής, όμως, παρουσιάζονται ως ιδιαίτερα ανησυχητικά για τις φτωχές χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου. Παρά το γεγονός ότι το πρόβλημα από την αυξημένη συγκέντρωση αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα δημιουργήθηκε από το μοντέλο ανάπτυξης των ανεπτυγμένων κρατών, οι επιπτώσεις του αναμένεται να πλήξουν εντονότερα τα αναπτυσσόμενα κράτη, τα οποία υστερούν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη μηχανισμών προσαρμογής που θα τα προστατέψουν από τις περιβαλλοντικές καταστροφές.

Η παρούσα εισήγηση θα εξετάσει τη διασύνδεση της κλιματικής αλλαγής με το πρόβλημα της επισιτιστικής κρίσης, έτσι όπως θα διαμορφωθεί τα αμέσως επόμενα χρόνια στον αναπτυσσόμενο Νότο. Πρώτα απ' όλα, θα εξεταστούν οι γενικότερες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στα φυσικά και ανθρώπινα συστήματα, ενώ στη συνέχεια θα ακολουθήσει ανάλυση της έννοιας της τρωτότητας (vulnerability) τόσο στο ευρύτερο θεωρητικό της πλαίσιο, όσο και στον ιδιαίτερο τομέα της γεωργίας και της ασφάλειας των

* Διεθνολόγος, Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ.

** Διεθνολόγος, Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο, ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ.

1 Υπολογίζεται ότι η μέση θερμοκρασία της Γης έχει αυξηθεί κατά 0,5 με 0,6οC από το 1880, λόγω της έξαρσης του φαινομένου και μέχρι το έτος 2100, εάν δεν ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, η αύξηση της θερμοκρασίας θα είναι από 1,5 έως 5,9οC. Βλ. IPCC (2001), *Climate Change: Synthesis Report*, διαθέσιμο στο <http://www.ipcc.ch/pdf/climate-changes-2001/synthesis-spm/synthesis-spm-en.pdf>.

τροφίμων. Τέλος, η μελέτη θα επικεντρωθεί στην περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής ως της πλέον ευάλωτης περιοχής στα ζητήματα διατροφικής ασφάλειας.

1. Επιπτώσεις της Κλιματικής Αλλαγής στα Φυσικά και Ανθρώπινα Συστήματα

Η κλιματική αλλαγή προκαλεί μεταβολές στα γεωφυσικά, βιολογικά και κοινωνικοοικονομικά συστήματα. Η επίπτωση εκφράζει ακριβώς αυτή τη συγκεκριμένη αλλαγή ενός συστήματος που προκαλείται από την έκθεσή του στην κλιματική αλλαγή². Οι εν λόγω επιπτώσεις μπορεί να είναι είτε επιβλαβείς είτε ευεργετικές στα συστήματα όπου παρουσιάζονται.

Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής οφείλονται, σύμφωνα με τις έρευνες του Διακυβερνητικού Πάνελ για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC)³, στην εκδήλωση φυσικών φαινομένων. Η άνοδος της παγκόσμιας θερμοκρασίας, σχεδόν κατά ένα βαθμό, σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα και η εμφάνιση συχνότερων ακραίων καιρικών φαινομένων με σοβαρότερο την αύξηση της έντασης των τροπικών κυκλώνων, είναι μερικά από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της κλιματικής αλλαγής που βιώνουμε. Γενικότερα, οι επιπτώσεις αφορούν σε δύο πεδία: Το πρώτο αναφέρεται στις επιπτώσεις που επηρεάζουν τα οικοσυστήματα και τη βιοποικιλότητα. Το δεύτερο πεδίο στις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις στα ανθρώπινα συστήματα, το οποίο και θα μας απασχολήσει στη παρούσα μελέτη⁴. Τα περισσότερα φυσικά συστήματα ήδη επηρεάζονται από την κλιματική αλλαγή κυρίως λόγω της ανόδου της θερμοκρασίας⁵. Η ανάλυση των επιπτώσεων στα ανθρώπινα συστήματα είναι πιο

2 Βλ. S.H. Schneider, S. Semenov, A. Patwardhan, I. Burton, C.H.D. Magadza, M. Oppenheimer, A.B. Pittock, A. Rahman, J.B. Smith, A. Suarez and F. Yamin, 2007: Assessing key vulnerabilities and the risk from climate change. *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, pp. 782-783.

3 Το IPCC ιδρύθηκε το 1988, μετά από κοινή πρωτοβουλία του UNEP και του WMO, και σκοπός του είναι η αξιολόγηση της επιστημονικής γνωστικής βάσης των ερευνών που διεξάγονται για τη μελέτη της κλιματικής αλλαγής. Ο ρόλος του IPCC κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικός και καταλυτικός σήμερα, καθώς οι εκθέσεις που κατά καιρούς δημοσιεύει, επηρεάζουν άμεσα τις εξελίξεις στον τομέα της διεθνούς κλιματικής πολιτικής.

4 Ήδη εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης τα φυσικά και κοινωνικά συστήματα διέρχονται σημαντικές δομικές αλλαγές (global social and environmental change) Young, O., Berkhoutb, F., Gallopin, G., Janssend, M., Ostrom, E., Sander van der Leeuw, "the Globalization of Social-ecological Systems: an Agenda for Scientific Research" in *Global Environmental Change*, 16. 2006, pp. 307-311.

5 Βλ. Rosenzweig, C., G., Casassa, D., J., Karoly, A., Imeson, C., Liu, A., Menzel, S., Rawlins, T., L., Root, B., Seguin, P., Tryjanowski, 2007: Assessment of observed changes and responses in natural and managed systems. *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp. 85-112.

δύσκολο να εκτιμηθεί καθώς τα τελευταία επηρεάζονται και από μη κλιματικούς παράγοντες που προκαλούν επιπλέον πιέσεις και συχνά αλληλεπιδρούν με την κλιματική αλλαγή⁶. Η εκτίμηση των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων είναι δύσκολο να γίνει σε οικονομικό επίπεδο καθώς εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, όπως τη δομή της οικονομίας, και τη διασπορά του πληθυσμού⁷. Η οικονομική ανάλυση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής μπορεί να αφορά σε μεγάλη κλίμακα (εθνική οικονομία), σε τομεακό επίπεδο (διάφοροι οικονομικοί τομείς) και σε επίπεδο προγραμματισμού (έργα υποδομής)⁸. Ως προς τις ήδη παρατηρούμενες πάντως επιπτώσεις, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως αυτές αφορούν περισσότερο στην εκδήλωση ακραίων καιρικών φαινομένων (climate shocks) και λιγότερο στις περιφερειακές αλλαγές του κλίματος οι οποίες έχουν αρχίσει σχετικά πρόσφατα να απασχολούν τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Τα μέτρα αντιμετώπισής τους, αφορούν την υιοθέτηση πολιτικών διαχείρισης κινδύνου (climate risk management) με το μετριασμό των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου να μειώνει το μέγεθος και το εύρος των κινδύνων και την προσαρμογή να μειώνει τις επιπτώσεις τους⁹.

1.1. Ανθρώπινη Ανάπτυξη και Κλιματική Αλλαγή

Η ανθρώπινη ανάπτυξη είναι ένας όρος που τα τελευταία χρόνια έχει καθιερωθεί μέσα από τις ετήσιες εκθέσεις του Προγράμματος του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη (UNDP), ήδη από το 1990, και αποτελεί στην ουσία μια προσπάθεια καταγραφής του επιπέδου της βιώσιμης ανάπτυξης σε κάθε χώρα. Οι δείκτες που καθορίζουν το επίπεδο της ανθρώπινης ανάπτυξης είναι η υγεία (το προσδόκιμο όριο ζωής), η πρόσβαση στη γνώση (ποσοστά αναλφαριθμητισμού και ποσοστά συμμετοχής στις βαθμίδες της εκπαίδευσης) και η αξιοπρεπή διαβίωση (κατά κεφαλή ΑΕΠ, αγοραστική δύναμη). Η τελευταία έκθεση του UNDP (2007/2008) είναι αφιερωμένη στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην ανθρώπινη ανάπτυξη, γεγονός που επιβεβαιώνει την ύπαρξη της κλιματικής αλλαγής ως

6 Ειδικότερα για το ρόλο των περιβαλλοντικών πιέσεων μέσα από μια DPSIR (driving forces, pressures, state, impacts and response) analysis, βλ. Karageorgis, Kapsamalis, Skourtos, Kontogianni, Turner, Salomons, "Impact of 100-Year Human Interventions on the Deltaic Coastal Zone of the Inner Thermaikos Gulf (Greece): A DPSIR Framework Analysis", Environmental Management, Vol. 38, No. 2, pp. 304-308.

7 Βλ. El - Fadel, M., Bou - Zeid, E., "Climate Change and Water Resources in the Middle East: Vulnerability, Socio - Economic Impacts and Adaptation", in Giupponi. C., Shechter, M., *Climate Change in the Mediterranean, Socioeconomic Perspectives of Impacts, Vulnerability and Adaptation*, Edward Elgar, 2003, p. 63.

8 Ibid p. 64.

9 Βλ. Carter, T.R., R.N. Jones, X. Lu, S. Bhadwal, C. Conde, L.O. Mearns, B.C. O'Neill, M.D.A. Rounsevell and M.B. Zurek, 2007: New Assessment Methods and the Characterization of Future Conditions. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp. 139-141.

πολλαπλασιασθή των υπαρχουσών πιέσεων και παράγοντα που λειτουργεί ως τροχοπέδη στην εξέλιξη του αναπτυξιακού φαινομένου¹⁰. Αυτό το γεγονός αποδεικνύεται και από τη σχετική βιβλιογραφία που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια ως προς το βαθμό επηρεασμού της πορείας εκπλήρωσης των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας (Millennium Development Goals) που έχουν υιοθετηθεί από τη διεθνή κοινότητα με ορίζοντα το 2015¹¹, από την κλιματική αλλαγή¹². Οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας που έθεσε η διεθνής κοινότητα το 2000 αφορούν στην εξάλειψη της φτώχειας, την πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων και την ενδυνάμωση του ρόλου των γυναικών, την ανθρώπινη υγεία, την εξασφάλιση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και στην οικοδόμηση των διεθνών συνεργασιών. Όλοι οι Αναπτυξιακοί Στόχοι, με την εξαίρεση του τελευταίου, αναμένεται να επηρεαστούν αρνητικά από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.

2. Η Έννοια της Τρωτότητας / Ευπάθειας στην Κλιματική Αλλαγή

Η έννοια "τρωτότητα" έχει τις ρίζες της στις θεωρίες μελέτης των φυσικών κινδύνων και της φτώχειας. Αν και υπήρχαν διάφοροι ορισμοί, σε γενικές γραμμές, θεωρείτο η φυσική ικανότητα ομάδων ανθρώπων να συμβαδίσουν με τις επιπτώσεις από ανωμαλίες, όπως φυσικές καταστροφές κ.ά.¹³ Κυρίως στη δεκαετία του 1990, και μετά την άρση των αρχικών αβεβαιοτήτων σχετικά με την κλιματική αλλαγή οι ερευνητές άρχισαν να διευρύνουν τον όρο τρωτότητα και στο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ξεχωρίσουμε τον όρο τρωτότητα, ο οποίος αναφέρεται κυρίως στα ανθρώπινα συστήματα και στο κοινωνικοοικονομικό πεδίο, από τον όρο resilience (προσαρμοστικότητα), ο οποίος αναπτύχθηκε από το χώρο της οικολογίας τη δεκαετία του 1970 και αφορούσε στη μελέτη της προσαρμοστικότητας των οικοσυστημάτων μετά από αλλαγές και το βαθμό επηρεασμού της από τις εν γένει ανθρώπινες δραστηριότητες¹⁴.

Η τρωτότητα είναι μια λειτουργία τύπου, έκτασης και ποσοστού της κλιματικής αλλαγής, στην οποία ένα σύστημα είναι εκτεθειμένο, της ευαισθησίας του και της προσαρμοστικής ικανότητας του¹⁵. Δηλαδή η τρωτότητα, όπως σημειώνει ο Adger, εξαρτάται από

10 Βλ. United Nations Development Programme, *Human Development Report 2007 / 2008 - Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World*, ed. Palgrave Macmillan, 2007.

11 Για περισσότερα βλ. <http://www.un.org/millenniumgoals/>.

12 AfDB (African Development Bank), Asian Development Bank, UK DFID, Netherlands DGIS, European Commission DG for Development, German BMZ, OECD, UNDP, UNEP and World Bank, *Poverty and Climate Change: Reducing Vulnerability of the Poor through Adaptation*, UNEP, p.12, http://povertymap.net/publications/doc/PovertyAndClimateChange_WorldBank.pdf.

13 Βλ. Janssen, M., Ostrom, E., "Resilience, Vulnerability and Adaptation: A Cross-cutting Theme of the International Dimensions Programme on Global Environmental Change", *Global Environmental Change*, 16, 2006, pp. 237-239.

14 Βλ. Folke, C., "Resilience: the Emergence of a perspective for social-ecological systems analyses", *Global Environmental Change*, 16, 2006, p. 254.

στοιχεία όπως η έκθεση (exposure) και η ευαισθησία (sensitivity) στις όποιες διαταραχές (perturbations) και εξωτερικές πιέσεις καθώς και στη δυνατότητα προσαρμογής¹⁶. Ειδικότερα, η "έκθεση" ορίζεται ως ο βαθμός στον οποίο ένα σύστημα δέχεται περιβαλλοντική ή κοινωνικοοικονομική πίεση, ενώ "Ευαισθησία" είναι ο βαθμός σύμφωνα με τον οποίο ένα σύστημα μεταλλάσσεται ή επηρεάζεται από τις διαταράξεις. Τέλος, "δυνατότητα προσαρμογής" ορίζεται η ικανότητα ενός συστήματος να εξελίσσεται με σκοπό να αντεπεξέλθει στους περιβαλλοντικούς κινδύνους και να διευρύνει το εύρος των διακυμάνσεων στις οποίες μπορεί να συμβαδίσει.

Η τρωτότητα στην κλιματική αλλαγή διαφοροποιείται ανά χώρα, ακόμα και ανά περιοχή. Η τρωτότητα μιας περιοχής εξαρτάται από το μέγεθος του πλούτου ή κυρίως της φτώχειας που περιορίζει τις δυνατότητες προσαρμογής¹⁷. Ωστόσο, οι αναπτυσσόμενες χώρες πλήττονται περισσότερο, καθώς η μεγάλη τους πλειοψηφία βρίσκεται σε χαμηλά υψόμετρα, οπότε είναι ευάλωτες σε ξηρασίες και άνοδο της θερμοκρασίας, δεύτερον επειδή οι οικονομικές δραστηριότητές τους εξαρτώνται από τομείς που είναι ευάλωτοι στις κλιματικές μεταβολές όπως η γεωργία, η αλιεία και ο τουρισμός. Ειδικότερα, για τη γεωργία και την ασφάλεια τροφίμων η τρωτότητα ορίζεται σύμφωνα με τον FAO ως "η παρουσία παραγόντων που βάζουν τους ανθρώπους σε κίνδυνο υποσιτισμού ή τροφικής ανασφάλειας¹⁸". Ο συγκεκριμένος ορισμός συμπεριλαμβάνει και άλλες αιτίες, δηλαδή, εκτός από την κλιματική αλλαγή ως προς τη τρωτότητα ενός συστήματος.

Αυτή ακριβώς η διασύνδεση τρωτότητας και προσαρμοστικής ικανότητας ή προσαρμογής έχει απασχολήσει τη διεθνή βιβλιογραφία. Όπως συμπεραίνουν οι Smit et al. (2000) οι περισσότεροι συγγραφείς κάνουν τη διάκριση μεταξύ προ-προσαρμοστικής τρωτότητας και μετά-προσαρμοστικής τρωτότητας¹⁹ (pre-adaptation vulnerability and post-adaptation vulnerability). Σύμφωνα με τους Kelly and Adger το μέγεθος της τρωτότητας καθορίζεται από τις μη αναστρέψιμες συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, οι οποίες παραμένουν μετά τη διαδικασία λήψης μέτρων προσαρμογής²⁰. Οι ίδιοι συγγραφείς, στον ορισμό τους περί τρωτότητας, τον διευρύνουν στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο ως την ικανότητα των κοινωνικών ομάδων να αντιμετωπίσουν ή να προσαρμοστούν σε οποιαδήποτε πίεση που υφίστανται οι

-
- 15 IPCC, *Impacts, Adaptation and Vulnerability*, Working Group II, 2007, Technical Summary, p. 27.
16 Βλ. Adger, W.N., "Vulnerability", *Global Environmental Change*, 16, 2006, p. 270.
17 Βλ. Watson, R.T., Zinyoera, M.C., and Moss, R.H. 1998. *The Regional Impacts of Climate Change: An Assessment of Vulnerability. A Special Report of IPCC Working Group II*. Cambridge: Cambridge University Press.
18 Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *The State of Food Insecurity in the World*. Rome: FAO. 1999
19 Βλ. Smit, B., I. Burton, I, R.J.T. Klein, J. Wandel "An Anatomy of Adaptation to Climate Change and Variability", *Climatic Change*, 45 (1), 2000, 223-251.
20 Βλ. Kelly, M. and Adger, N., "Theory and Practice in Assessing Vulnerability to Climate Change and Facilitating Adaptation", *Climatic Change*, 47, 2000, pp. 325 - 352.

κοινότητες τους και η ποιότητα ζωής τους γενικότερα²¹. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε δηλαδή ότι οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής λειτουργούν ως πολλαπλασιαστές των ήδη υπάρχουσών περιβαλλοντικών πιέσεων και αυξάνουν την τρωτότητα των φυσικών οικοσυστημάτων από τη μια και των ανθρώπινων από την άλλη.

Τα κριτήρια για την επιλογή των κύριων τρωτοτήτων σύμφωνα με το IPCC αφορούν στα εξής: το μέγεθος των επιπτώσεων, το πότε παρουσιάζονται, την επαναληπτικότητά τους, το ποσοστό αβεβαιότητας ως προς την ύπαρξή τους, τη δυνατότητα προσαρμογής, τη διασπορά των επιπτώσεων και της τρωτότητας και τέλος, τη σημασία των συστημάτων που κινδυνεύουν²². Επομένως, οι τομείς που παρουσιάζουν μεγαλύτερη τρωτότητα σύμφωνα με τα παραπάνω είναι η αγροτική παραγωγή, οι υδάτινοι πόροι, οι παράκτιες περιοχές, τα οικοσυστήματα και η ανθρώπινη υγεία.

3. Η Διαμόρφωση της Κοινωνικής Τρωτότητας στον Αναπτυσσόμενο Νότο

Όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, η τελευταία έκθεση του UNDP είναι αφιερωμένη στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην ανθρώπινη ανάπτυξη, γεγονός που επιβεβαιώνει την ύπαρξη της κλιματικής αλλαγής ως πολλαπλασιαστή των υπάρχουσών πιέσεων και ως παράγοντα που λειτουργεί σαν τροχοπέδη στην εξέλιξη του αναπτυξιακού φαινομένου²³. Αυτό το γεγονός αποδεικνύεται και από τη σχετική βιβλιογραφία που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια ως προς το βαθμό επηρεασμού της πορείας εκπλήρωσης των Αναπτυξιακών στόχων της Χιλιετίας (Millennium Development Goals) που έχουν υιοθετηθεί από τη διεθνή κοινότητα με ορίζοντα το 2015²⁴ από την κλιματική αλλαγή²⁵.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει για την παρούσα μελέτη η παραλλαγή στην ερμηνεία που αποδίδεται στην έννοια της τρωτότητας και έκθεσης σε κίνδυνο (risk exposure) από τις φυσικές καταστροφές που προκαλούνται από τις κλιματικές διακυμάνσεις που δίνεται από την εν λόγω έκθεση²⁶. Η τρωτότητα περιγράφει στην ουσία την αδυναμία διαχείρισης κινδύνου²⁷. Ο κίνδυνος αφορά περισσότερο στην έκθεση σε εξωτερικές απειλές, μια κατάσταση στην οποία οι άνθρωποι έχουν μειωμένο έλεγχο, ενώ η τρωτότητα είναι στην

21 Ibid p. 328.

22 Schneider, et al., 2007: Assessing key vulnerabilities and the risk from climate change. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, ό.π., pp. 785-786.

23 Βλ. United Nations Development Programme, *Human Development Report 2007 / 2008 - Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World*, ed. Palgrave Macmillan, 2007.

24 Για περισσότερα βλ. <http://www.un.org/millenniumgoals/>

25 AfDB (African Development Bank), Asian Development Bank, UK DFID, Netherlands DGIS, European Commission DG for Development, German BMZ, OECD, UNDP, UNEP and World Bank, *Poverty and Climate Change: Reducing Vulnerability of the Poor through Adaptation*, UNEP, p.12 http://povertyandclimatechange.worldbank.org/PovertyAndClimateChange_WorldBank.pdf.

26 Για ειδικότερη ανάλυση της έννοιας της τρωτότητας βλ. επόμενο υποκεφάλαιο.

27 Ibid, p. 75.

ουσία η αδυναμία των κοινωνιών να αντιμετωπίσουν τις απειλές χωρίς να διακυβεύσουν μακροπρόθεσμα την ποιότητα ζωής τους. Ειδικότερα, η κλιματική αλλαγή επηρεάζει τη διαχείριση των κινδύνων σε δύο επίπεδα²⁸. Το βραχυπρόθεσμο επίπεδο, όπου οι κλιματικές διακυμάνσεις επηρεάζουν το μέγεθος και τη συχνότητα των σοκ που μια κοινωνία απορροφά και προσαρμόζεται και το μακροπρόθεσμο, όπου οι διακυμάνσεις μπορούν να οδηγήσουν στην αλλαγή της παραγωγικής βάσης μιας κοινωνίας, ιδίως σε αυτές που έχουν οικονομίες που εξαρτώνται από τους φυσικούς πόρους²⁹. Η διαδικασία σύμφωνα με την οποία οι κίνδυνοι μετατρέπονται σε τρωτότητες σε οποιαδήποτε χώρα, εξαρτάται από το επίπεδο της ανθρώπινης ανάπτυξης. Σε γενικές γραμμές οι αναπτυσσόμενες χώρες και οι οικονομικά ασθενέστεροι πληθυσμοί παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη τρωτότητα στην κλιματική αλλαγή.

Σύμφωνα με την έκθεση του UNDP για την ανθρώπινη ανάπτυξη οι κυριότεροι παράγοντες για τη μετατροπή του κινδύνου σε τρωτότητα είναι:

- *Η φτώχεια και η χαμηλή ανθρώπινη ανάπτυξη*

Το 40% του παγκόσμιου ανθρώπινου πληθυσμού το οποίο ζει κάτω από τα όρια της φτώχειας είναι εξαιρετικά ευπαθές στους οποιουσδήποτε κλιματικούς κινδύνους. Κατά συνέπεια δημιουργείται μια αλληλοτροφοδοτούμενη σχέση μεταξύ τρωτότητας, φτώχειας και ανθρώπινης ανάπτυξης, καθώς οι φτωχότεροι πληθυσμοί συνήθως εξαρτώνται από τις γεωργικές δραστηριότητες σε περιοχές αυξημένης ξηρασίας και χαμηλής παραγωγικότητας, φαινόμενο που εντείνεται από την κλιματική αλλαγή.

- *Η ανισοκατανομή εισοδήματος και ανομοιομορφία στην ανθρώπινη ανάπτυξη*

Όσο μεγαλύτερες είναι οι διαφορές εισοδήματος, τόσο μεγαλύτερη και η τρωτότητα στην κλιματική αλλαγή. Αυτό το φαινόμενο παρατηρείται ακόμη και σε χώρες μεσαίας ανάπτυξης, όπου παρατηρούνται, όμως, μεγάλες κοινωνικές ανισότητες³⁰. Το ίδιο βέβαια μπορεί να συμβεί και σε χώρες υψηλού εισοδηματικού πλούτου, όπως μας δίδαξε η εμπειρία των ΗΠΑ μετά την εμπειρία του τυφώνα Κατρίνα.

- *Ανυπαρξία υποδομών αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής*

Οι υποδομές παίζουν σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των κλιματικών κινδύνων, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη προειδοποιητικών μηχανισμών, αντιπλημμυρικών έργων και έργων διαχείρισης υδάτων.

- *Περιορισμένη πρόσβαση στην ασφάλιση*

Με τον όρο "ασφάλιση" εννοούμε κυρίως την κοινωνική ασφάλιση που αποτελεί κεκτημένο για τις χώρες του ανεπτυγμένου Βορά. Αντιθέτως, η ανυπαρξία μοντέλων κοινωνικής ασφάλισης στο Νότο, σε συνδυασμό με άλλα φαινόμενα κοινωνικής υπανάπτυ-

28 Βλ. Schipper, L., Pelling, M., "Disaster Risk, Climate Change and International Development: Scope for and Challenges to, Integration", *Disasters*, 30 (I), 2006, pp. 29-31.

29 Η τρωτότητα δηλαδή αναφέρεται περισσότερο σε καταστάσεις όπου τα συστήματα διέρχονται δομικές αλλαγές, βλ. Gallopin, G., "Linkages between Vulnerability, Resilience, and Adaptive Capacity", *Global Environmental Change*, 16, 2006, p. 295.

30 ...κυρίως χώρες με αυτοχθονες πληθυσμούς.

ξης, όπως οι διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλλων και η περιθωριοποίηση των αυτοχθόνων πληθυσμών, εντείνουν την τρωτότητα των εν λόγω χωρών.

Η κλιματική αλλαγή όμως μπορεί να ωθήσει τους φτωχότερους πληθυσμούς σε παγίδες χαμηλής ανάπτυξης, εντείνοντας έτσι τα φαινόμενα υπανάπτυξης³¹. Αυτό συμβαίνει μέσα από διαδικασίες που λειτουργούν σαν "πολλαπλασιαστές κινδύνων". Πρώτα απ' όλα, οι απώλειες στην παραγωγικότητα των φτωχότερων πληθυσμών πριν από την εκδήλωση του κλιματικού σοκ. Οι οικονομικά αδύνατοι πληθυσμοί δεν έχουν τη δυνατότητα να εμπλακούν σε επενδύσεις υψηλού ρίσκου, αποκλείοντας έτσι τους εαυτούς τους από τη δυνατότητα οικονομικής ανέλιξης. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η μεγάλη τους πλειοψηφία κατοικεί σε περιοχές με υψηλό βαθμό ευπάθειας, οπότε αναγκάζονται να λαμβάνουν χαμηλού ρίσκου και κατά συνέπεια χαμηλής αποδοτικότητας, αποφάσεις σχετικά με τις οικονομικές δραστηριότητές τους. Αντιθέτως, στις ανεπτυγμένες χώρες, οι αγροτικές δραστηριότητες παρουσιάζουν μικρότερη τρωτότητα στην κλιματική αλλαγή, καθώς σε μεγάλο βαθμό εξαρτώνται από τις επιδοτήσεις.

Ένα σημαντικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω ως προς την αναπτυξιακή διαδικασία είναι ότι η κλιματική αλλαγή μεταβάλλει τη μονοδιάστατη οικονομική θεώρηση ως προς τα αίτια της φτώχειας στις αναπτυσσόμενες χώρες από τις παγίδες της φτώχειας που συνεχώς αλληλοτροφοδοτούνται³², στην πολυδιάστατη προσέγγιση μέσω της ανθρώπινης ανάπτυξης, όπου η κλιματική αλλαγή επηρεάζει τη διατροφή, την εκπαίδευση, την υγεία, ακόμη και τα ανθρώπινα δικαιώματα³³. Επίσης, αποτελεί παράγοντα που επηρεάζει αρνητικά την επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας, αλλά την ίδια στιγμή δημιουργεί και ευκαιρίες μέσω της ανάδυσης του δεύτερου πυλώνα της διεθνούς κλιματικής πολιτικής, της προσαρμογής³⁴.

4. Κλιματική Αλλαγή και Αγροτική Παραγωγή στον Αναπτυσσόμενο Νότο

Οι πολλαπλές πιέσεις, όπως η μείωση των υδάτινων πόρων, η συρρίκνωση της βιοποικιλότητας και η ατμοσφαιρική ρύπανση, αυξάνουν την ευαισθησία στην κλιματική αλ-

31 Για ανάλυση της εξέλιξης όρου της υπανάπτυξης βλ. Καλτσούνης, Α., "Ανάπτυξη - Υπανάπτυξη, Ιστορική Εξέλιξη", στο Τσάλτας, Γρ., (επιμ.), *Αφρική και Ανάπτυξη, η Τελευταία Παγκόσμια Πρόκληση - Ευκαιρία*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 214 - 226.

32 Χαμηλή παραγωγικότητα, χαμηλό εισόδημα, μικρές αποταμιεύσεις και ελάχιστες επενδύσεις.

33 Βλ. United Nations Development Programme, *Human Development Report 2007 / 2008*, ό.π., pp 88-89.

34 Η αύξηση της χρηματοδότησης για τα προγράμματα προσαρμογής για τη μείωση των κύριων τρωτοτήτων (key vulnerabilities) θα βοηθήσει στην ενίσχυση των MDG's. Βλ. Yohe, G., W., Lasco, R., D., Ahmad, Q., K., Arnell, N., W., Cohen, S., J., Hope, C., Janetos A., C., and Perez, R., T., 2007: "Perspectives on climate change and sustainability. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Parry, M., L., Canziani, O., F., Palutikof, J., P., van der Linden, P., J., and Hanson, C., E., (eds), Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp. 826-827.

λαγή και μειώνουν την προσαρμοστική ικανότητα του αγροτικού τομέα³⁵. Η τρωτότητα στους εν λόγω τομείς αφορά περισσότερο στην έκθεσή τους, την ευαισθησία τους και τη δυνατότητα προσαρμογής τους στα ακραία κλιματικά φαινόμενα, τα οποία και θα επηρεάσουν περισσότερο τη διατροφική ασφάλεια από την άνοδο της θερμοκρασίας και τη μείωση των βροχοπτώσεων. Ειδικότερα, η διατροφική ασφάλεια (food security) καθορίζεται από την ύπαρξη τριών στοιχείων: α) τη διαθεσιμότητα της τροφής, β) τη δυνατότητα πρόσβασης στην τροφή και γ) την πρόσληψη των απαραίτητων διατροφικών στοιχείων (nutritients) για τη διατήρηση σε ανεκτά επίπεδα της ανθρώπινης υγείας³⁶. Ο τομέας της δασοκομίας θα ευνοηθεί βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα, ενώ το ίδιο θα συμβεί και με την αλιεία, με την εξαίρεση όμως των ψαριών του γλυκού νερού.

Η πρόβλεψη του IPCC αφορά στη μείωση των βροχών σε περιοχές που ήδη αντιμετωπίζουν έλλειμμα στους υδάτινους πόρους τους. Σε γενικές γραμμές η κλιματική αλλαγή θα αυξήσει τους κινδύνους και θα μειώσει την αγροτική παραγωγή στις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ αντιθέτως θα την αυξήσει στις ανεπτυγμένες, δημιουργώντας έτσι μια νέα σχέση εξάρτησης Βορά - Νότου ως προς τη διατροφική ασφάλεια αυτή τη φορά. Σύμφωνα με τα στοιχεία του UNDP (2007) η συνολική αγροτική παραγωγή κατά το έτος 2080 θα είναι σχεδόν η ίδια με τη σημερινή. Οι ανεπτυγμένες χώρες θα παρουσιάσουν μια μικρή άνοδο 8% ενώ, οι αναπτυσσόμενοι είναι αυτοί που θα μειώσουν την παραγωγή τους στο 9%, με την Αφρική να υφίσταται τις μεγαλύτερες συνέπειες με μείωση άνω του 15%³⁷. Οι μειώσεις στην παραγωγικότητα θα επιφέρουν νέους κύκλους φτώχειας και πιθανώς νέα κύματα μετανάστευσης προς το Βορρά.

Σε περίπτωση μικρής ανόδου της θερμοκρασίας, οι περιοχές μέσου και υψηλού υψομέτρου θα αυξήσουν την παραγωγή τους, αλλά η οποιαδήποτε περαιτέρω άνοδος θα την μειώσει. Οι προβλεπόμενες αλλαγές στη συχνότητα και στην ένταση των κλιματικών γεγονότων σε συνδυασμό με τους κινδύνους των πυρκαγιών, των εντόμων και των ξεσπασμάτων επιδημιών θα μειώσει την αγροτική παραγωγή. Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής θα πλήξουν κυρίως τους μικροϊδιοκτήτες γης, τους κτηνοτρόφους οι οποίοι διακρίνονται από χαμηλή προσαρμοστική ικανότητα.

5. Η Περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής

Η Αφρική και ιδίως η Υποσαχάρια (ή αλλιώς Μαύρη Αφρική) είναι η ήπειρος που θα

35 Περιβαλλοντικές πιέσεις όπως διάβρωση του εδάφους, αλάτωση, υπερβόσκηση, μονοκαλλιέργειες κ.ά.

36 Βλ. Boko, M., I. Niang, A. Nyong, C. Vogel, A. Githeko, M. Medany, B. Osman-Elasha, R. Tabo and P. Yanda, 2007: Africa. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge UK, pp. 454-455.

37 Βλ. United Nations Development Programme, Human Development Report 2007 / 2008 - Fighting Climate Change: Human Solidarity in a divided World, ed. Palgrave Macmillan, 2007, p. 91.

πληγεί περισσότερο σε όλους τους τομείς και ιδιαίτερα σε αυτόν της αγροτικής παραγωγής με αποτέλεσμα τη μεγέθυνση του φαινομένου της επισιτιστικής κρίσης. Η αγροτική παραγωγή και ο πρωτογενής τομέας γενικότερα στην Αφρική είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της οικονομίας, καθώς καταλαμβάνει το 40% του ΑΕΠ ως κύκλο εργασιών, το 70% της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού (ιδίως στην Υποσαχάρια Αφρική) καθώς και το 11% των συνολικών εξαγωγών.

Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Αφρική αφορούν κυρίως στη μεγαλύτερη από το παγκόσμιο μέσο όρο αύξηση της θερμοκρασίας, τη μείωση των βροχοπτώσεων, ιδίως στη Μεσογειακή Αφρική και την επέκταση της Σαχάρας προς τα Νότια³⁸. Ιδιαίτερα, η επέκταση της Σαχάρας θα επιφέρει απώλειες στην αγροτική παραγωγή της τάξης του 2% με 4% του ΑΕΠ για τη Δυτική και Κεντρική Αφρική³⁹.

Προσπαθώντας να δώσουμε απάντηση στο ερώτημα σχετικά με το γιατί η Αφρική θα πληγεί τόσο πολύ από τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, η μελέτη καταλήγει στα εξής: Πρώτα απ' όλα, η Υποσαχάρια Αφρική παρουσιάζει υψηλή φυσική τρωτότητα που οφείλεται κυρίως στην εξάρτηση της αγροτικής της παραγωγής από τις κλιματικές διακυμάνσεις. Επιπλέον, η έλλειψη υποδομών και κατάλληλης τεχνολογίας και τεχνογνωσίας για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή αποτελεί ένα επίσης σημαντικό επιβαρυντικό παράγοντα για τη Μαύρη Ήπειρο, αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο την κοινωνική της τρωτότητα. Αναλυτικότερα, η έλλειψη επενδύσεων και υποδομών στις αγροτικές περιοχές οφείλεται στο γεγονός ότι οι πολιτικές ελίτ της Αφρικής αντιδρούν μόνο στην πολιτική πίεση που τους ασκούν οι κάτοικοι των πόλεων, κάτι το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την παραμέληση της υπαίθρου, καθώς και την ταυτόχρονη έκρηξη φαινομένων νεποτισμού και διαφθοράς. Επίσης, οι ένοπλες συγκρούσεις οδηγούν σε αστάθεια και κύματα προσφύγων. Ο πρόεδρος της Αφρικανικής Ένωσης Alpha Oumar Konare το 2004 δήλωσε ότι τα τελευταία 50 χρόνια στην Αφρική έχουν γίνει πάνω από 180 (186) πραξικοπήματα και 26 μεγάλες ένοπλες συγκρούσεις. Αυτή τη στιγμή υπολογίζεται ότι στην Αφρική υπάρχουν τουλάχιστο 16 εκατομμύρια πρόσφυγες και εκτοπισμένοι⁴⁰. Τέλος, η μάστιγα του AIDS συνδέεται αναμφίβολα με την κοινωνική τρωτότητα της Υποσαχάριας Αφρικής, καθώς οδηγεί σε μείωση του εργατικού δυναμικού και προκαλεί σοβαρές επιπλοκές ιδίως στη Νότια Αφρική, όπου το 30% των ενηλίκων είναι

38 Βλ. Christensen, J., Hewitson, B., C., Busuioc A., Chen, A., Gao., X., Jones, R., Kwon, W.-T., Laprise, R., Magana, V., Mearns, L. Menenedez, C., Raisaenen, J., Rinke, A., Kolli, R. K. and Sarr, A. (2007). Regional Climate Projections, in IPCC Fourth Assessment Report "Climate Change 2007: The Scientific Basis", Cambridge University Press, p. 805.

39 Βλ. Mendelsohn, R., A. Dinar and A. Dalfelt (2000), Climate Change Impacts on African Agriculture. Preliminary Analysis prepared for the World Bank, Washington, District of Columbia.

40 African Union, Strategic Plan of the African Union Commission - Vision and the mission of the African Union, Addis Abeba, May 2004.

φορείς της νόσου. Σύμφωνα με μια μελέτη της Βρετανικής ΜνΚΟ OXFAM⁴¹ εάν ένα μέλος μιας οικογένειας προσβληθεί από τη νόσο η αγροτική παραγωγή μπορεί να πέσει κατά 60%, καθώς οι γυναίκες δεν θα μπορούν να αναθρέψουν τα παιδιά τους, αλλά και να συμμετέχουν στις αγροτικές εργασίες.

Εν τούτοις, ο πληθυσμός στην Αφρική, παρά τις επιδημίες και το AIDS, έχει διπλασιαστεί τα τελευταία 30 χρόνια από το 1975-2005 ξεκινώντας από τα 335 και φθάνοντας στα 751 εκατομμύρια⁴². Αυτό οδηγεί σε περιοχές όπου η γη δεν επαρκεί για όλους στο συνεχή καταμερισμό των αγροτικών κληρών, με αποτέλεσμα την υπερεντατική καλλιέργειά της και εν τέλει την πλήρη υποβάθμισή της. Ιδιαίτερα στην Υποσαχάρια Αφρική το 72% της καλλιεργήσιμης γης έχει υποβαθμιστεί από πλευράς ποιότητας εδάφους, καθώς επίσης και το 31% των βοσκοτόπων.

Οι άμεσες επιπτώσεις όλων αυτών θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα εξής:

- Η Αφρική από την πλήρη αυτάρκεια θα γίνει ο μεγαλύτερος εισαγωγέας τροφίμων. Ενώ, τη δεκαετία του 60 η Αφρική εξήγαγε 1,3 εκατομμύρια τόνους τροφίμων, τη δεκαετία του 70 εισήγαγε 4,4 εκατομμύρια τόνους και στο τέλος της δεκαετίας του 80 περίπου 10 εκατομμύρια τόνους⁴³.
- Θα αυξηθεί η εξάρτηση από τον ανεπτυγμένο Βορά για την παροχή τροφίμων και επισιτιστικής βοήθειας.
- Αύξηση των επισιτιστικών κρίσεων και της πείνας τα επόμενα χρόνια.

Συμπέρασμα

Η λύση που προβάλλεται συνεχώς από τη διεθνή κοινότητα για την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών της κλιματικής αλλαγής είναι η ενδυνάμωση του δεύτερου πυλώνα της διεθνούς κλιματικής πολιτικής, δηλαδή του πυλώνα της προσαρμογής (adaptation), μετά από εκείνον του μετριασμού των εκπομπών (mitigation). Οι περισσότερες χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου, οι οποίες ευθύνονται ελάχιστα για την επιβάρυνση της παγκόσμιας ατμόσφαιρας με "θερμοκηπιακούς" ρύπους, αντιμετωπίζουν το μεγαλύτερο μέρος των δυσμενών επιπτώσεων, χωρίς να διαθέτουν τα κατάλληλα οικονομικά και τεχνικά μέσα για το σκοπό αυτό, ούτως ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις επερχόμενες φυσικές μεταβολές τις οποίες επιταχύνει ο ανθρώπινος παράγοντας. Η άμεση προσαρμογή ως προς την αγροτική παραγωγή θα πρέπει να αφορά:

- Στην αλλαγή του τύπου των καλλιεργειών.
- Την εφαρμογή πολιτικών καλύτερης διαχείρισης υδάτινων πόρων.
- Την εγκυρότερη πρόβλεψη κλιματικών φαινομένων.

41 Βλ. Palmer, R., Mullins, D., *The Impact of HIV / AIDS on Land in Africa*, OXFAM, March 2000.

42 United Nations Population Fund, *State of World Population 2006*, UNFPA, 2006.

43 Βλ. Djurfeldt, G., Holmen, H., Jirstrom, M., Larsson, R., *The African Food Crisis: Lessons from the Asian Green Revolution*, Cabi Publishing, 2005.

- Την ενσωμάτωση της διαδικασίας αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής στις ευρύτερες αναπτυξιακές πολιτικές.
- Στην εμβάθυνση των δημοκρατικών θεσμών.

Η κλιματική αλλαγή επαναφέρει ως απόλυτα επίκαιρο το πάγιο αίτημα των αναπτυσσόμενων για το "Δικαίωμα στην Τροφή" έτσι όπως είχε διατυπωθεί στο ψήφισμα 2200 Α της 16ης Δεκεμβρίου 1966 από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Μέχρι στιγμής, η διάσταση της κλιματικής αλλαγής δεν έχει ακόμη ενσωματωθεί στις αντίστοιχες στρατηγικές του FAO για το δικαίωμα στην τροφή. Προφανώς, αυτό οφείλεται στην αβεβαιότητα που υπάρχει σχετικά με τη διασύνδεση της επισιτιστικής κρίσης και της κλιματικής αλλαγής. Ωστόσο, η μείωση της επιστημονικής αβεβαιότητας με την εισροή πληροφοριών από τους φυσικούς επιστήμονες και η ανάλυση των κοινωνικών αιτίων για την ευπάθεια του Αναπτυσσόμενου Νότου θα προσδώσει τα απαραίτητα εκείνα εχέγγυα για την ένταξη του ζητήματος στο τραπέζι της διεθνούς κλιματικής πολιτικής / διαπραγμάτευσης. Οι ανεπτυγμένοι, στα πλαίσια της αναγνώρισης των "κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών" τους, θα πρέπει να αναγνωρίσουν το ιστορικό χρέος για την πλήρη αποζημίωση του Νότου με τη μορφή παροχής οικονομικής ενίσχυσης, τεχνολογικής βοήθειας χωρίς όρους και έργων υποδομής.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΦΤΩΧΕΙΑ. Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ. ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΙΝΑ

*Μαριάνθη Κλάδη-Ευσταθοπούλου**

1. Ορισμένες Παρατηρήσεις

Στα τέλη του περασμένου αιώνα, του 20ου αι., τα ΗΕ συνέθεσαν από τα πιο φιλόδοξα αναπτυξιακά προγράμματα στα χρονικά της ανθρωπότητας, θέτοντας οκτώ στόχους για τη νέα χιλιετία, με έτος επίτευξης το 2015.

Ο πρώτος σημαντικός στόχος αφορά στην εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και της πείνας. Η παγκόσμια κοινότητα υποσχέθηκε δηλαδή να δράσει άμεσα ώστε, από το 1990 μέχρι το 2015,

- να μειωθεί στο μισό το ποσοστό των ανθρώπων που ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα,
- να μειωθεί στο μισό το ποσοστό των ανθρώπων που υποφέρουν από πείνα,
- να επιτευχθεί πλήρης και παραγωγική απασχόληση και ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας, για όλους, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και των νέων ανθρώπων¹.

Ωστόσο, πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι η παγκόσμια κοινότητα βρίσκεται ακόμα πολύ μακριά από την επίτευξη του στόχου. Σήμερα, οι Εκθέσεις Προόδου, οι στατιστικές λίστες και οι αριθμοί επαληθεύουν όχι μόνο ότι η μείωση στο μισό του ποσοστού των ανθρώπων που υποφέρουν από απόλυτη φτώχεια και πείνα είναι αδύνατο να επιτευχθεί μέχρι το 2015, αλλά και ότι, αντίθετα, εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης και των δραματικών επιπτώσεών της στις αυξανόμενες τιμές των τροφίμων για τους φτωχούς πληθυσμούς², γίνεται ολοένα και πιο πιθανή, η κατακόρυφη αύξηση των υποσιτισμένων ανθρώπων και των απόλυτα φτωχών και πεινασμένων πληθυσμών, ιδίως των πιο ευάλωτων, μεταξύ των οποίων οι γυναίκες και τα κορίτσια³.

* Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, μέλος Διοικούσας Επιτροπής Ευρωπαϊκού Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης.

1 <http://www.unifem.org/progress/2008/mdgsGender.html>.

2 Σε άρθρο του, στην Επιθεώρηση Nature, ο διευθυντής του αμερικανικού Ινστιτούτου Ερευνών για τη Διεθνή Επιστημονική Πολιτική, Χ. Μπράουν, υπογραμμίζει ότι η οικονομική κρίση μπορεί να έχει δραματικές συνέπειες στις τιμές των τροφίμων για τους φτωχούς πληθυσμούς.

3 Αξίζει να αναφερθεί ότι με την απογραφή πληθυσμού, τον Αύγουστο 2008, στις Ηνωμένες Πολιτείες, διαπιστώθηκε ότι η φτώχεια των γυναικών και των παιδιών ήταν σε πολύ υψηλότερα επίπεδα το 2007 από το 2000, και ότι το 2007, 14,4 εκατομμύρια γυναίκες ζούσαν στη φτώχεια - μία ανά οκτώ γυναίκες ηλικίας άνω των 18 ετών, σε ποσοστό δηλαδή 42% μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των ανδρών. Βλ. για περισσότερες λεπτομέρειες, C. DeNavas Walt, B. Proctor, J. Smith, Income, Poverty and Health Insurance Coverage in the United States, 2007, August 2008, στο <http://www.census.gov/prod/2008pubs/p60-235.pdf>.

Και παρά την πρόοδο σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες φαίνεται πολύ πιθανό να κερδίσουν το στόχο της εξάλειψης της φτώχειας για σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού τους, ωστόσο, στην πλειονότητα των χωρών του αναπτυσσόμενου νότου, ο αριθμός των φτωχών και των χρόνια υποσιτισμένων πληθυσμών έχει ήδη αυξηθεί δραματικά. Έτσι, παρά τις όποιες θετικές εξαιρέσεις, η κατάσταση, σε παγκόσμιο επίπεδο, δεν παρουσιάζει μετρήσιμη πρόοδο.

Αποτέλεσμα; Εκατομμύρια γυναίκες, καθώς και εκατομμύρια κορίτσια, που έχουν γεννηθεί ή, σήμερα, γεννιούνται μέσα σε άθλιες και απάνθρωπες συνθήκες ακραίας φτώχειας και πείνας, είναι πολύ αμφίβολο αν, σε όλη τους τη ζωή, καταφέρουν να ζήσουν την υπόσχεση της παγκόσμιας κοινότητας: Να ξεφύγουν από μια ζωή μέσα στην απόλυτη φτώχεια και την πείνα.

2. Γυναίκες στη Φτώχεια

2.1. Η αλήθεια σε αριθμούς

Σήμερα, αναμφισβήτητα, το κίνημα για τα δικαιώματα των γυναικών βρίσκεται σε ανοδική τροχιά, με τις γυναικείες οργανώσεις να έχουν διαδραματίσει -και να διαδραματίζουν- σημαντικό ρόλο, γενικά, στην προώθηση της ενδυνάμωσης και της προόδου των γυναικών, σε πολλά επίπεδα, ακόμα και σε χώρες του φτωχού νότου.

Αξίζει να σημειωθεί, σχετικά, ότι σε κάθε ετήσια σύνοδο της *Επιτροπής των ΗΕ για το Καθεστώς των Γυναικών*⁴, δεν λείπουν ορισμένα εντυπωσιακά συμπεράσματα για την πρόοδο που έχει επιτευχθεί, σε πολλές χώρες του κόσμου, όσον αφορά στα δικαιώματα των γυναικών την κατανομή των βαρών μέσα και έξω από το σπίτι, τη μόρφωση, την υγεία, την εργασία, ακόμα και στη συμμετοχή τους στην πολιτική⁵.

Όμως, ποια είναι η αλήθεια για τις γυναίκες στον πλανήτη, σήμερα, σύμφωνα και με τις πρόσφατες Αναφορές Προόδου και Εκθέσεις των Διεθνών Οργανισμών, σε σχέση με τον πρώτο αναπτυξιακό στόχο της χιλιετίας, αυτόν της μείωσης στο μισό της ακραίας φτώχειας και της πείνας μέχρι το 2015;

Οι αριθμοί που καταγράφονται, σχετικά, από τους διεθνείς Οργανισμούς, στις στατιστικές λίστες, συνθέτουν μια θλιβερή πραγματικότητα:

- Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τροφίμων και Γεωργίας⁶, 923 εκατ. άνθρω-

4 Πρόκειται για την Επιτροπή του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου των ΗΕ (ECOSOC) που ασχολείται αποκλειστικά με την ισότητα των δύο φύλων και την πρόοδο των γυναικών.

5 Μάλιστα, στην τελευταία Σύνοδο (Ν. Υόρκη, 25/2 έως 7/3 2008) της Επιτροπής των ΗΕ για το Καθεστώς των Γυναικών, εντυπωσιακά ήταν, όχι μόνο τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν οι γυναίκες που συμμετείχαν σ' αυτήν, σχετικά με τη γυναικεία ενδυνάμωση γενικότερα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο -έστω και με αργό ρυθμό σε ορισμένα θέματα- αλλά και η ίδια η εικόνα τους, από άποψη δυναμικής παρουσίας τους στη Σύνοδο, ιδιαίτερα των γυναικών της Μαύρης Αφρικής.

6 Βλ. *Hunger on the rise, Soaring prices add 75 million people to global hunger rolls*, FAO, 18 September 2008, στο <http://www.fao.org/newsroom/en/news/2008/1000923/index.html> και *High food prices: Another 75 million hungry*, στο <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0291e/i0291e02.pdf>

ποι σε όλο τον κόσμο, δηλαδή 75 εκατ. περισσότεροι από το 2007⁷, υποφέρουν από πείνα σήμερα.

- Παράλληλα, 100 εκατ. άνθρωποι περίπου, μόνο μέσα στον επόμενο χρόνο (2009), θα προστεθούν σε αυτούς που ήδη υποσιτίζονται και λιμοκτονούν⁸, σε μια εποχή υπερπληθυσμού στην παραγωγή τροφίμων, λόγω κυρίως των αυξανόμενων τιμών των τροφίμων⁹, που ρίχνουν κάτω από το όριο της πείνας όλο και μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού, και προκαλούν επισιτιστική κρίση. Να σημειωθεί δε ότι, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, η μεγαλύτερη αύξηση αυτού του πληθυσμού πρόκειται να συμβεί ιδίως στην Υποσαχάρια Αφρική αλλά και τη νότια Ασία, δηλαδή στις περιοχές που ήδη συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά των απόλυτα φτωχών¹⁰.
- Μέχρι και 1,7 δισ. άνθρωποι, περίπου το 25% του παγκόσμιου πληθυσμού, εκτιμάται¹¹ ότι μπορεί να μην έχουν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν βασική απαραίτητη τροφή, το βασικό, δηλαδή, ανθρώπινο δικαίωμα.
- Και το πιο τραγικό! Μολονότι οι γυναίκες παράγουν, σήμερα, το 90% της παγκόσμιας τροφής, και, παγκοσμίως, ένας πολύ σημαντικός αριθμός γυναικών (πολύ μεγαλύτερος από 400 εκατομμύρια¹²), σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εργασίας, προσφέρουν με την εργασία τους στον αγροτικό τομέα, ωστόσο, συνεχίζουν, σε μεγάλο ποσοστό -πολύ μεγαλύτερο από τους άνδρες-, λόγω φύλου, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, να υποφέρουν από πείνα και να ζουν στην απόλυτη φτώχεια¹³.

Η φτώχεια, λοιπόν, και η πείνα που μαστίζουν το γυναικείο -όπως και τον παιδικό- πληθυσμό, σε αρκετές περιοχές του πλανήτη στον αναπτυσσόμενο νότο, εξακολουθούν να αποτελούν, σήμερα, μια τραγικά θλιβερή αλήθεια.

Αναμφίβολα, δεν πρέπει να υποβαθμίζεται μια σημαντική πρόοδος που έχει σημειωθεί, σύμφωνα και με στοιχεία -Εκθέσεις Προόδου, Αναφορές, Δελτία Τύπου- των διεθνών Οργανισμών, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες της ανατολικής και νότιο-ανατολικής Ασίας, αλλά και του Ειρηνικού καθώς και της ανατολικής Ευρώπης, ορισμένες από τις οποίες, μάλιστα, φαίνεται ότι το 2015, το έτος στόχου, είναι πιθανό να κερδίσουν το στοίχημα της εξάλειψης της ακραίας φτώχειας για σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού τους -το μισό τουλάχιστον.

7 Συγκεκριμένα: 41 εκατ. στην Ασία και τον Ειρηνικό, 6 εκατ. στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική, 4 εκατ. στη βόρειο-ανατολική Αφρική και 24 εκατ. στην Υποσαχάρια Αφρική, βλ. ibid.

8 Βλ. The Millennium Development Goals Report 2008, U.N., N.Y., 2008, σελ. 6, <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/The%20Millennium%20Development%20Goals%20Report%202008.pdf>

9 Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τροφίμων και Γεωργίας του ΟΗΕ (Food Agriculture Organization) οι τιμές των τροφίμων, μεταξύ 2007 και 2008, αυξήθηκαν περίπου 52%.

10 The Millennium Development Goals Report 2008, op. cit., σελ. 6.

11 http://www.actionaidusa.org/assets/pdfs/food_rights/cereal_offenders_final_us.pdf.

12 Να σημειωθεί ότι ο αντίστοιχος αριθμός των ανδρών που απασχολείται παγκοσμίως στον αγροτικό τομέα, μόλις ξεπερνά τα 600 εκατομμύρια. Βλ. UN calls for greater recognition of rural women's role in the eradication of poverty, στο <http://www.un-instraw.org/en/media-centre/press-releases/un-calls-for-greater-recognition-of-rural-women-s-role-in-the-eradication-of-pov-3.html>

13 Βλ. Women and Poverty: New Challenges, Beijing at ten: Putting Policy into Practice, Instraw, στο <http://www.un-instraw.org/en/images/stories/Beijing/womenandpoverty.pdf>.

Σημειώνεται, σχετικά, ότι στην ανατολική και τη νότιο-ανατολική Ασία η αναλογία του πληθυσμού που ζει σε ακραία φτώχεια (με νέες εκτιμήσεις, από το 2005, κάτω από 1,25 δολάριο την ημέρα) από 56% το 1990, μειώθηκε στο 17,8% το 2005, πρόοδο που, κατά κύριο λόγο, οφείλεται στα σημαντικά βήματα ιδίως της αναδυόμενης οικονομίας της Κίνας -η τελευταία κατάφερε να βελτιώσει τη ζωή σημαντικού ποσοστού του φτωχού πληθυσμού της (περίπου 475 εκατομμυρίων ανθρώπων), αλλά, επίσης, των οικονομιών της Ινδονησίας και της Ταϊλάνδης¹⁴.

Ωστόσο, παρότι ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σε ακραία φτώχεια εκτιμάται¹⁵ ότι από 1,8 δισεκατομμύρια το 1990 μειώθηκε σε 1,4 δισεκατομμύρια το 2005, και ότι, την ίδια χρονική περίοδο, η αναλογία του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας μειώθηκε από 41,7% στο 25,7%, η πραγματικότητα είναι ότι, σήμερα, εξακολουθούν ακόμα να υπάρχουν εκατομμύρια απόλυτα φτωχοί και πεινασμένοι. Οι πιο πολλοί από αυτούς είναι γυναίκες και παιδιά, και ζουν ιδίως σε χώρες της Υποσαχάριας (Μαύρης) Αφρικής, της πιο ευάλωτης στη φτώχεια από οποιαδήποτε άλλη περιοχή του πλανήτη, αφού, σύμφωνα και με πρόσφατα στοιχεία, στη Μαύρη Αφρική η αναλογία του πληθυσμού που ζει με ένα δολάριο (με τις νέες εκτιμήσεις 1,25 δολάριο) ή κάτι λιγότερο την ημέρα, από 55,7% το 1990, μειώθηκε μόλις στο 50,3% το 2005¹⁶. Που σημαίνει ότι σε αυτή την περιοχή του πλανήτη, την Ήπειρο της Φτώχειας όπως συχνά την αποκαλούν, όχι μόνο δε σημειώθηκε κάποια πρόοδος, αλλά, αντίθετα, ο αριθμός των απόλυτα φτωχών, μεταξύ του 1990 και του 2005, αυξήθηκε κατά 100 εκατομμύρια, με αποτέλεσμα οι φτωχοί και χρόνια πεινασμένοι, να είναι περισσότεροι από το μισό του πληθυσμού¹⁷.

Επίσης, όσο αφορά στη νότια Ασία, να σημειωθεί ότι και στην περιοχή αυτή καμία ουσιαστική πρόοδος δεν επιτεύχθηκε τελικά. Και τούτο διότι, στη νότια Ασία, την ίδια χρονική περίοδο (1990-2005), η ακραία φτώχεια μειώθηκε μεν, αλλά με αργούς ρυθμούς και, οπωσδήποτε, σε πολύ πιο μικρό ποσοστό (από 48,9% στο 38,6%), σε σύγκριση με την ανατολική Ασία, ενώ, αντίθετα, ο αριθμός των απόλυτα φτωχών αυξήθηκε σημαντικά, κατά είκοσι τουλάχιστον εκατομμύρια, λόγω ιδίως της αύξησης του πληθυσμού της Ινδίας -έστω και αν η τελευταία, την ίδια περίοδο, κατάφερε να μειώσει το ποσοστό της φτώχειας της (από 51% στο 42%)¹⁸. Άλλωστε, δεν πρέπει να παραληφθεί να σημειωθεί ότι η νότια Ασία,

14 Βλ. *The State of Food Insecurity in the World 2006-Eradicating World Hunger*, FAO, 2006, στο <http://ftp.fao.org/docrep/fao/009/a0750e/a0750e02.pdf>.

Επίσης, http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/MDG_Report_2008_Addendum.pdf και http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2008/MDG_Report_2008_Addendum_En.pdf.

15 Ibid.

16 Ibid.

17 Βλ. και σχετικό Πίνακα, στο http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2008/MDG_Report_2008_Addendum_En.pdf. Βλ., επίσης, *United Nations Development Program 2005, Human Development Report 2005*, Oxford University Press, New York.

18 Ibid.

σύμφωνα και με Έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας (FAO), υστερεί σημαντικά ως προς την επίτευξη του πρώτου στόχου της χιλιετίας, αν ληφθεί υπόψη ότι το 65% των υποσιτισόμενων σε όλο τον κόσμο ζει μόνο σε επτά χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, από τις οποίες οι τρεις (Ινδία, Μπαγκλαντές και Πακιστάν) στη νότια Ασία, ενώ, σύμφωνα και με Έκθεση της UNICEF, μόνο στις τρεις αυτές χώρες της νότιας Ασίας, επίσης, ζουν περισσότερα από τα μισά από όλα τα λιποβαρή παιδιά του πλανήτη¹⁹.

Από την άλλη, εκτιμάται, επίσης, ότι, λόγω των φυσικών καταστροφών και των ακραίων καιρικών φαινομένων (παρατεταμένες ξηρασίες, δραματικές πλημμύρες, φονικοί τυφώνες), που πλήττουν ιδίως τις πιο φτωχές χώρες στην αφρικανική ήπειρο και την Ασία, δημιουργώντας σύνθετες και επείγουσες καταστάσεις ανθρωπιστικής ανάγκης, πάνω από πενήντα εκατομμύρια άνθρωποι, μέχρι το 2010, θα εκποισθούν ως περιβαλλοντικοί μετανάστες, με αποτέλεσμα να οξυνθεί ακόμα περισσότερο η ανθρωπιστική κρίση και το πρόβλημα της επάρκειας της βασικής τροφής και των βασικών προϊόντων (σιτάρι, καλαμπόκι και ρύζι) και να δημιουργηθούν ακόμα περισσότεροι απόλυτα φτωχοί και πεινασμένοι²⁰. Ενδεικτικό είναι ότι οι εκτιμήσεις για πληθυσμιακές μετακινήσεις, λόγω της κλιματικής αλλαγής, τα επόμενα 40 χρόνια κυμαίνονται μεταξύ 25 εκατομμυρίων και ενός δισεκατομμυρίου ατόμων, ενώ η Έκθεση του 2007 της IPCC ανεβάζει τον αριθμό, μέσα στον αιώνα, στα 200 περίπου εκατομμύρια άτομα²¹. Σύμφωνα δε με τη Σύμβαση Πλαίσιο των ΗΕ για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCC), ανάμεσα στις πιο ευάλωτες περιοχές που πλήττονται από την κρίση του κλίματος, είναι, ιδίως, οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής και τα μεγάλα δέλτα στην Ασία, λόγω της γεωγραφικής συγκέντρωσής τους στους τροπικούς²², ενώ μεταξύ των πιο ευάλωτων ομάδων πληθυσμών που πλήττονται δραματικά είναι, ιδίως, οι γυναίκες και τα παιδιά²³.

Και αξίζει εδώ να υπογραμμισθεί ότι παρότι είναι δύσκολο να διαπιστωθεί η πρόοδος

19 Σήμερα, στις αναπτυσσόμενες χώρες, το 27% των παιδιών, περίπου 146 εκατομμύρια, είναι λιποβαρή, ενώ, τα τρία τέταρτα περίπου από αυτά ζουν μόνο στις τρεις χώρες της νότιας Ασίας, Μπαγκλαντές, Πακιστάν και Ινδία. Να σημειωθεί δε ότι σχεδόν το 47% των παιδιών στην Ινδία, κάτω των 5 ετών, είναι λιποβαρή. Βλ. και Έκθεση της UNICEF για τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας, 2007, στο <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf>

20 Βλ. W. Falcon, R. Naylor, "Rethinking Food Security for the Twenty-First Century", *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 87, Issue 5, November 2005, σελ. 1113-1127, στο http://iis-db.stanford.edu/pubs/21066/rethinking_foodsecurity2.pdf και *The State of Food Insecurity in the World 2006-Eradicating World Hunger*, op. cit.

21 Βλ. *Climate Change adds to World Clandestine Migrant Dilemma*, στο <http://www.ccchina.gov.cn/en/NewsInfo.asp?NewsId=11284>. Επίσης, *Impacts of Climate Change on Growth and Development*, Stern Review Report on the Economics of Climate Change, Part II, σελ. 56.

22 Βλ. *UN Framework Convention on Climate Change*, United Nations, 1992, στο <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>. Επίσης, *The impact of climate change on least developed countries and small island developing states*, United Nations Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States, U.N., N.Y., June 2007.

23 http://www.humansecuritynetwork.org/docs/20071120_hsnconcept.doc

σχετικά με τη μείωση της φτώχειας στο γυναικείο -και τον κοριτσιόσικο- πληθυσμό, καθώς δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία που να αφορούν αποκλειστικά στη φτώχεια και την πείνα λόγω φύλου²⁴, εντούτοις, καθόλου δεν αμφισβητείται -αντίθετα μάλιστα αναγνωρίζεται-, σύμφωνα και με στοιχεία των διεθνών οργανισμών, όπως του Παγκόσμιου Ταμείου Ανάπτυξης για τις Γυναίκες (Unifem)²⁵, του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας, της Παγκόσμιας Τράπεζας²⁶, ότι, μέχρι και σήμερα, οι γυναίκες και τα κορίτσια είναι οι φτωχότεροι των φτωχών²⁷. Με άλλα λόγια, ανάμεσα στους πιο φτωχούς σε όλο τον κόσμο, το μεγαλύτερο ποσοστό -πολύ πιο μεγάλο από εκείνο των ανδρών- εξακολουθούν να είναι γυναίκες.

2.2. Τα Αίτια

Σε κάθε περίπτωση, οι γυναίκες και τα κορίτσια βιώνουν τη φτώχεια και την πείνα με διαφορετικό τρόπο από ό,τι οι άντρες και τα αγόρια. Το γιατί;

Οι γυναίκες είναι πιο ευπρόσβλητα και ευπαθή άτομα, πιο ευάλωτες γενικά, όπως και τα κορίτσια, όχι γιατί απαραίτητα είναι πιο αδύναμες οργανικά, αλλά γιατί, τις περισσότερες φορές, οι συνθήκες στις οποίες ζουν, λόγω φύλου, τις επηρεάζουν σημαντικά αρνητικά.

Σχετικά, οι αριθμοί σοκάρουν:

- Οι γυναίκες στις χώρες του αναπτυσσόμενου νότου (ιδίως στην Υποσαχάρια Αφρική) παράγουν το 60 - 80% της τροφής, όμως, εξακολουθούν να αποτελούν το 70% των ανθρώπων που πάσχουν από χρόνια πείνα στον κόσμο²⁸. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, το 75% των φτωχών στις αναπτυσσόμενες χώρες ζουν σε αγροτικές περιοχές, ενώ το 70% του πληθυσμού που ζει σε συνθήκες έσχατης φτώχειας και υποφέρει από πείνα είναι γυναίκες. Στην Υποσαχάρια Αφρική, για παράδειγμα, περισσότερο από τα 2/3 των γυναικών - αρχηγών των σπιτιών υπαίθρου²⁹, βιώνουν χρόνια φτώχεια και πείνα, σε αντίθεση με το μόλις 1/3 των ανδρών - αρχηγών των σπιτιών³⁰.
- Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εργασίας, ενώ 428 εκατομμύρια γυναίκες

24 Για το θέμα, βλ. και http://www.unifem.org/progress/2008/mdgsGender_2.html

25 Για το θέμα, βλ. *ibid*.

26 Βλ. και *UN calls for greater recognition of rural women's role in the eradication of poverty*, *op. cit*.

27 Βλ., επίσης, *Women and Poverty: New Challenges, Beijing at ten: Putting Policy into Practice*, In straw, στο <http://www.un-instraw.org/en/images/stories/Beijing/womenandpoverty.pdf>.

28 Βλ. http://www.unifem.org/progress/2008/marketsFS_box4a.html. Επίσης, Rachel Paul, *Comments from the Centre for Gender Equality in Norway*, Centre for Gender Equality, 29-4-2005, <http://www.un-ngls.org/orf/UNreform/Centerforgenderequality.doc>.

29 Λεπτομέρειες για το ρόλο της γυναίκας ως "οικιακού διευθυντή" στα σπίτια της υπαίθρου, στην υποσαχάρια Αφρική, βλ. Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, "Ο Ρόλος της Γυναίκας στη Μαύρη Αφρική", στο Τσάλτα, Γρ., (επιμ.), *Αφρική και Ανάπτυξη*, Ι. Σιδέρης, 2003, σελ. 319-320.

30 Να σημειωθεί ότι στο Μαλάουι, για κάθε ένα φτωχό άνδρα αντιστοιχούν τρεις φτωχές γυναίκες, ενώ, σήμερα, η αναλογία αυτή διαρκώς αυξάνει. Βλ. και http://www.unifem.org/progress/2008/mdgsGender_2.html.

εργάζονται στον αγροτικό τομέα παγκοσμίως (68% και 61% αντίστοιχα στην Υποσαχάρια Αφρική και τη νότια Ασία), όμως, στις αναπτυσσόμενες χώρες, τους ανήκει πολύ λιγότερο από το 2% της καλλιεργήσιμης γης³¹.

- Μόνο το 25 - 60% των γυναικών απασχολούνται, παγκόσμια, σε εργασία, αντίθετα από τους άνδρες που φθάνουν το 65 - 80%³².
- Οι γυναίκες, ιδίως στην Υποσαχάρια Αφρική³³ και την Ασία, σύμφωνα με την Έκθεση της Unifem του 2007³⁴, απασχολούνται σε εύαλπη εργασία -με πολύ μικρό ή και καθόλου δηλαδή μισθό- σε ένα τραγικά μεγάλο ποσοστό, πολύ μεγαλύτερο του 80% (περίπου 8 στις 10 γυναίκες), ενώ, αντίθετα, το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών σε εύαλπη εργασία φθάνει περίπου το 60-70%³⁵.
- 45 εκατομμύρια γυναίκες στον κόσμο δεν έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, βασική προϋπόθεση για την εξάλειψη της φτώχειας και την ενδυνάμωση των γυναικών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, ενώ τα 2/3 των αναλφάβητων ενηλίκων στον κόσμο είναι γυναίκες.
- Σε κάθε προσφυγικό πληθυσμό πάνω από 50% των προσφύγων είναι γυναίκες και κορίτσια, ιδιαίτερα εύαλπητα στη βία.

Επισημαίνεται, πιο αναλυτικά, ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια είναι πολύ πιο ευπαθείς και εύαλπητες, λόγω φύλου, σε έκτακτες καταστάσεις φυσικών καταστροφών. Σύμφωνα με μελέτες, εκτιμάται ότι στις φυσικές καταστροφές η πλειονότητα αυτών που πλήττονται

31 Βλ. UN calls for greater recognition of rural women's role in the eradication of poverty, στο <http://www.un-instraw.org/en/media-centre/press-releases/un-calls-for-greater-recognition-of-rural-women-s-role-in-the-eradication-of-pov-3.html>.

32 http://www.unifem.org/progress/2008/mdgsGender_2.html.

33 Να σημειωθεί ότι σε πολλές χώρες της Αφρικής, κυρίως Νίγηρας, αλλά και Μαλί, Μαυριτανία, Σουδάν, ακόμα και σήμερα, είναι αρκετά διαδεδομένη η πρακτική της δουλείας. Σύμφωνα με εκτιμήσεις υπολογίζεται ότι μόνο στο Νίγηρα, παρότι η δουλεία έχει ποινικοποιηθεί από το 2003, σήμερα, βρίσκονται υπό καθεστώς δουλείας πάνω από 40.000 άνθρωποι, στην πλειονότητά τους κυρίως γυναίκες, οι οποίες θεωρούνται περιουσιακά στοιχεία του κυρίου τους και ζουν κάτω από τραγικές συνθήκες, υποχρεωμένες να εργάζονται από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου, ενώ η σωματική και σεξουαλική κακοποίησή τους δεν θεωρείται κοινωνικά καταδικαστέα. Σχετικά, πάντως, αξίζει να αναφερθεί εδώ μια πρόσφατη απόφαση-σταθμός του Δικαστηρίου της Οικονομικής Κοινότητας των Δυτικό-αφρικανικών Κρατών για την υπόθεση της δουλείας, μετά από προσφυγή μιας γυναίκας, της Hadijatou Mani, υπηκόου του Νίγηρα, η οποία κατάφερε, μετά από πολλές δικαστικές αναμετρήσεις, το τελευταίο Δικαστήριο να την ικανοποιήσει, επιδικάζοντάς της χρηματική ικανοποίηση 19.750 δολ.. Για λεπτομέρειες στο θέμα, βλ. Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης, Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης, Τεύχ. 11-12, 2008, σελ. 25-27.

34 <http://www.unifem.org/progress/2008/mdgsGender.html>.

35 Για το θέμα της εύαλπης εργασίας των γυναικών, βλ. επίσης, στο Millennium Development Goals: 2008 Progress Chart, http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/newsroom/MDG_Report_2008_Progress_Chart_en_r8.pdf.

δραματικά, ή χάνουν τη ζωή τους είναι, κυρίως, γυναίκες. Σημειώνεται σχετικά ότι σε έρευνα του London School of Economics σε 141 περιπτώσεις κρίσεων παγκόσμιων φυσικών καταστροφών, διαπιστώθηκε ότι στους 5 οι 4 θάνατοι ήσαν γυναίκες, ενώ, σύμφωνα με την Τράπεζα Ασιατικής Ανάπτυξης οι θάνατοι που καταγράφηκαν στον κυκλώνα Ναργκίς (Μιανμάρ), στο τσουνάμι στον Ινδικό Ωκεανό και στον κυκλώνα του 1991 στο Μπαγκλαντές, αφορούσαν τραγικά μεγάλα ποσοστά γυναικών, 61%, 70-80% και 91% αντίστοιχα³⁶.

Επίσης, οι εμπόλεμες συρράξεις, οι ενδοκρατικές ένοπλες συγκρούσεις και οι συνεχόμενες εκθροπραξίες, που συχνά εμποδίζουν την ακώλυτη ανθρωπιστική πρόσβαση στα θύματα, καθιστούν τις γυναίκες -ιδίως τα κορίτσια-, λόγω φύλου, ιδιαίτερα ευάλωτες στην απειλή του ιού HIV/AIDS και σε εγκλήματα πολέμου (βιασμούς, δια της βίας πορνεία, σεξουαλική δουλεία, εξαναγκαστική εγκυμοσύνη) και όχι μόνο. Χωρίς στέγη και τροφή, χωρίς πόρους και γη, με ιδιαίτερα περιορισμένη ή καθόλου πρόσβαση σε υπηρεσίες και πληροφόρηση, και με έντονη τη δύναμη των ανδρών πάνω τους, η καθημερινότητα και η επιβίωση των γυναικών και των κοριτσιών, στις αντίξοες και σύνθετες καταστάσεις των εμπόλεμων συγκρούσεων, όχι μόνο δοκιμάζεται απλά, αλλά, συχνά, τους κοστίζει την ίδια τη ζωή τους.

Σε κάθε περίπτωση, λοιπόν, οι διακρίσεις και οι περιορισμοί, λόγω φύλου, κατά των γυναικών, είναι η κύρια και ουσιαστική αιτία της χρόνιας φτώχειας και της πείνας που οι γυναίκες βιώνουν, ιδίως στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Ειδικότερα, τα στερεότυπα των ανδρικών και γυναικείων ρόλων, και το καθεστώς διακρίσεων μέσα στο σπίτι, συχνά, σημαίνουν ότι οι γυναίκες -μητέρες και τα κορίτσια τους- μπορούν να σπισθούν μόνο με τον όρο ότι έχουν καλυφθεί, καταρχήν, οι διατροφικές ανάγκες όλων των αρσενικών μελών της οικογένειας -ενηλίκων και παιδιών. Παραπέρα, εκτός από την έλλειψη τροφής, καθαρού πόσιμου νερού και στέγης, οι γυναίκες υποφέρουν καθημερινά, λόγω φύλου, από αδικίες και διακρίσεις στην εκπαίδευση - για παράδειγμα, οι φτωχές οικογένειες "επενδύουν" στην εκπαίδευση μόνο των αγοριών, ενώ στρέφουν τα κορίτσια από πολύ νεαρή ηλικία σε γάμο απομακρύνοντάς τα από την εκπαιδευτική διαδικασία-, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την εργασία και την απασχόληση, την πρόσβαση σε φυσικούς πόρους και καλλιεργήσιμη γη, το δικαίωμα ιδιοκτησίας της γης, την προστασία ενάντια στη βία³⁷.

Αναμφίβολα, οι διακρίσεις και οι περιορισμοί κατά των γυναικών, λόγω φύλου, μπορεί να οφείλονται και στη φτώχεια, παράλληλα, όμως, διαιωνίζουν τη φτώχεια, και δημιουργούν ένα φαύλο κύκλο απόλυτης φτώχειας και απόλυτης εξαθλίωσης των γυναικών.

Σημειώνεται ότι πείνα, υποσιτισμός, και κακή και εξασθενημένη υγεία αποτελούν επίμονη και μόνιμη απειλή όχι μόνο για τις φτωχές γυναίκες, αλλά, μέσω αυτών, και για τα παιδιά τους, τις μελλοντικές γενιές, καθόσον, λόγω της κακής και εξασθενημένης υ-

36 C. J. Howard, *Women most vulnerable in disasters but left out in policies*, ABS-CBN News Channel, 10-22-2008, στο <http://www.abs-cbnnews.com/features/10/22/08/women-most-vulnerable-disasters-left-out-policies-reduce-risk>.

37 Βλ. και Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, *Ο Ρόλος της Γυναίκας...*, op. cit., σελ. 321-333.

γείας των γυναικών και η υγεία των παιδιών υποφέρει σημαντικά³⁸. Αναφέρεται δε ότι οι υποσιτισμένες γυναίκες που μένουν έγκυες έχουν πολύ μεγάλη πιθανότητα να πεθάνουν στη γέννα, ενώ, κι αν ακόμα γεννήσουν, τα παιδιά τους είναι ήδη υποσιτισμένα και με σοβαρά προβλήματα για την υγεία τους.

Έτσι, ακόμα και σήμερα, παρά την πρόοδο που έχει επιτευχθεί, θεσμικά, σε παγκόσμιο επίπεδο, οι γυναίκες στερούνται, ουσιαστικά, σε όλες τις πλευρές της ζωής, ενώ για ένα μεγάλο ποσοστό, ιδίως τις γυναίκες της Μαύρης Αφρικής, είναι ζήτημα απλά επιβίωσης.

2.3. Οι Επιπτώσεις

Η χρόνια φτώχεια, η πείνα, ο υποσιτισμός και η εξαθλίωση που μαστίζουν, και σήμερα, τις γυναίκες, σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες της αφρικανικής και της ασιατικής ηπείρου, με αυξητικές μάλιστα τάσεις στις περισσότερες από αυτές³⁹, συνεπάγονται σοβαρές επιπτώσεις για τις ίδιες, τις οικογένειές τους και τις κοινωνίες όπου ζουν.

Αναφέρονται εδώ ορισμένες μόνο από τις συνέπειες της φτώχειας πάνω στις γυναίκες:

(α) Πρόωροι γάμοι ανήλικων κοριτσιών

Σήμερα, εκατομμύρια παιδιά-κορίτσια, κυρίως σε ασιατικές και αφρικανικές χώρες, οδηγούνται αναγκαστικά σε γάμο, από πάρα πολύ μικρή ηλικία, εξαιτίας της φτώχειας. Οι πρόωροι γάμοι, συχνά μεταξύ ενήλικων ανδρών και ανήλικων κοριτσιών ή ακόμα και μεταξύ παιδιών, αποτελούν αντίδραση στην ακραία φτώχεια, από φτωχές οικογένειες που βλέπουν τα κορίτσια τους ως αντικείμενα, ή ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο το 2007, το 57% των κοριτσιών στο Αφγανιστάν παντρεύτηκαν πριν την ηλικία των 16 ετών, παρά τη θέλησή τους -στην ουσία πουλήθηκαν- προκειμένου η οικογένειά τους να βοηθηθεί με χρήματα⁴⁰.

Οι πρόωροι γάμοι παιδιών-κοριτσιών αποτελούν πρόβλημα σε πάρα πολλές χώρες, ιδίως του αναπτυσσόμενου νότου. Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία⁴¹, περίπου πενήντα ένα εκατομμύρια κορίτσια, παγκοσμίως, είναι παντρεμένα πριν την ηλικία των 18 ετών, ενώ, κάθε μέρα, τουλάχιστον είκοσι ένα χιλιάδες ανήλικα κορίτσια εξαναγκάζονται να παντρευτούν παρά τη θέλησή τους.

38 Από το 1995 έως το 2000 στην υποσαχάρια Αφρική σε κάθε εκατό κορίτσια τα εννέα πέθαναν πριν ακόμα φθάσουν τα πρώτα τους γενέθλια, βλ. United Nations, The World's Women 2000, U.N., N.Y., 2000, σελ. 55.

39 Βλ. επίσης, Millennium Development Goals: 2008 Progress Chart, http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/newsroom/MDG_Report_2008_Progress_Chart_en_r8.pdf.

40 <http://www.worldvision.org/content.nsf/about/press-development-girls-early-marriage>.

41 Βλ. http://www.worldvision.org/content.nsf/about/20081125-child-marriage-girls?open&lpos=day_Txt_11252008

(β) Μητρική θνησιμότητα

Η μητρική θνησιμότητα έχει, κυρίως, ως αίτιο την κακή και εξασθενημένη υγεία των γυναικών, που μπορεί να οφείλεται, εκτός από τη φτώχεια και την κακή διατροφή, επίσης, στις κακές υπηρεσίες υγείας και ιατρικής περίθαλψης, τις παραδοσιακές πρακτικές (όπως η πρακτική του Female Genital Mutilation⁴²) καθώς και τις επισημασμένες ή παράνομες εκτρώσεις.

Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία, στις αναπτυσσόμενες χώρες πάνω από μισό εκατομμύριο γυναίκες -πιθανές μητέρες- χάνουν τη ζωή τους κάθε χρόνο, ως αποτέλεσμα επιπλοκών κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης ή του τοκετού⁴³. Σύμφωνα δε με τη νέα Έκθεση για τη Μητρική Θνησιμότητα της Unicef, πάνω από το 99% των μητρικών θανάτων συμβαίνουν στις αναπτυσσόμενες χώρες, με περίπου το 84% να συγκεντρώνεται στην Υποσαχάρια Αφρική και τη νότια Ασία. Υπολογίζεται, για παράδειγμα, ότι στην Υποσαχάρια Αφρική στις 20 γυναίκες η μια πεθαίνει στη διάρκεια της γέννας, ενώ κορίτσια που γεννούν σε μικρές ηλικίες (πριν τα 20 ή τα 15) αντιμετωπίζουν πολύ μεγάλη επικινδυνότητα⁴⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, ο κίνδυνος για τα κορίτσια από 10 έως 14 ετών να μην επιβιώσουν της εγκυμοσύνης, είναι πέντε φορές μεγαλύτερος απ' ό,τι στις ενήλικες γυναίκες.

(γ) Πορνεία γυναικών και κοριτσιών. *Trafficking*

Η γυναικεία πορνεία και η παιδική πορνεία μικρών κοριτσιών, ή η δια της βίας πορνεία σε διάφορες περιοχές του πλανήτη (όπως η περίπτωση των γυναικών Badi σε ορισμένες περιοχές της Ασίας) καθώς και η παράνομη διακίνηση και εμπορία (trafficking) γυναικών και κοριτσιών, το σύγχρονο δουλεμπόριο του 21ου αιώνα, που, συχνά, σχετίζεται με δουλεία ή καταναγκαστική εργασία λόγω χρεών, είναι μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης και βάνανσα παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών και των κοριτσιών, ιδίως αυτών που ζουν μέσα στην απόλυτη φτώχεια και την πείνα.

Αξίζει να σημειωθεί σχετικά ότι, σύμφωνα με το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, ένας μεγάλος αριθμός -πάνω από δύομιση εκατομμύρια- φτωχών ανθρώπων πέφτουν θύματα trafficking κάθε χρόνο, ανάμεσα στους οποίους το μεγαλύτερο ποσοστό (81%) είναι γυναίκες και κορίτσια⁴⁵. Ενώ, σύμφωνα με το Ταμείο Πληθυσμού των ΗΕ, ο αριθμός των γυναικών που πέφτουν θύματα trafficking κάθε χρόνο, σε εσωτερικό και διεθνές επίπεδο, ξεπερνά τα τέσσερα εκατομμύρια.

Σε κάθε περίπτωση, σήμερα, -και παρά τη δυσκολία να ευρεθούν αξιόπιστα στοιχεία- εκτιμάται ότι περίπου 1,8 εκατομμύρια παιδιά, τα περισσότερα από αυτά κορίτσια, είναι

42 Για την πρακτική του FGM (της "γυναικείας περιτομής"), βλ. Μ. Κλάδν-Ευσταθοπούλου, *Ο Ρόλος της Γυναίκας...*, op. cit., σελ. 322-323.

43 Βλ. The Millennium Development Goals Report 2008, U.N., N.Y., 2008, op. cit., σελ. 4.

44 Βλ. και Μ. Κλάδν-Ευσταθοπούλου, *Ο Ρόλος της Γυναίκας...*, op. cit., σελ. 322.

45 http://www.endhumantraffickingnow.com/public/content/Trafficking_in_Women_paper_for_Alexandria%5B1%5D%20final.pdf.

θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης στην πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων εμπορική σεξουαλική βιομηχανία, κάθε χρόνο⁴⁶.

3. Μερικά Σχόλια

Είναι αλήθεια ότι, σήμερα, ο κόσμος είναι πιο πλούσιος από ό,τι ήταν δέκα χρόνια πριν, όταν τα ΗΕ διακήρυσσαν τους οκτώ στόχους της χιλιετίας. Είναι αλήθεια ότι, σήμερα, υπάρχει επαρκής τροφή για σημαντικό κομμάτι του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ παροχή τροφής -αν διπλασιασθεί η παγκόσμια παραγωγή τροφίμων, παρά την κρίση της οικονομίας και του περιβάλλοντος- μπορεί να επιτευχθεί και για τους πιο πολλούς φτωχούς πληθυσμούς του πλανήτη, ανάμεσά τους τις φτωχές γυναίκες και τα κορίτσια.

Παρόλα αυτά, και σήμερα, σε μια εποχή υπεραφθονίας στην παραγωγή τροφίμων, η πείνα μαστίζει εκατομμύρια πληθυσμούς, ιδίως τους πιο ευάλωτους, τους γυναικείους πληθυσμούς. Η απόλυτη φτώχεια και η απόλυτη πείνα εξακολουθούν, και σήμερα, να τραυματίζουν ψυχικά, να εξαθλιώνουν δραματικά και να οδηγούν ακόμα και στο θάνατο εκατομμύρια ανθρώπους, οι περισσότεροι από αυτούς γυναίκες και κορίτσια-θύματα.

Τι φταίει, λοιπόν; Υπάρχει ή όχι πολιτική βούληση για να καταπολεμηθεί στη ρίζα του ο κύκλος της φτώχειας και της πείνας; Υπάρχει ή όχι πραγματική βούληση για να κερδηθεί η μάχη κατά της φτώχειας; Γιατί η παγκόσμια κοινότητα ενώ υπόσχεται δεν δρα αποτελεσματικά; Και ποιος θα πρέπει να ευθύνεται όταν ο στόχος για τη μείωση της φτώχειας δεν εκπληρωθεί; Ποιος θα πρέπει να ευθύνεται όταν το όνειρο χαθεί; Τι άραγε, μπορούν, τότε, να περιμένουν τα εκατομμύρια των εξαθλιωμένων και πεινασμένων γυναικών και κοριτσιών, αν η ελπίδα χαθεί;

Η εκστρατεία "*Να γίνει η φτώχεια παρελθόν*", που υποστηρίχθηκε από εκατομμύρια απλών ανθρώπων σε όλο τον πλανήτη, βοήθησε να σημειωθεί σημαντική πρόοδος στη μάχη κατά της φτώχειας. Μένει στους πολιτικούς ηγέτες οι υποσχέσεις που έδωσαν να γίνουν πράξη.

46 Βλ. ΚΟΣΜΟΣ, Unicef, Τεύχ. 71, σελ. 16.

ΠΕΙΝΑ ΚΑΙ ΥΠΟΣΙΤΙΣΜΟΣ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ. ΠΑΙΔΙ: ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΘΥΜΑ

Τηλέμαχος Μπούρτζης*, Δημήτρης Τάσαινας**

Γενική Εισαγωγή

Πέρα από τις πολλές συνιστώσες του ζητήματος που σχετίζεται με τον υποσιτισμό μεγάλου ποσοστού των ανθρώπων σε παγκόσμια κλίμακα καθώς και της επισιτιστικής κρίσης που παρατηρείται, το γεγονός καθ' αυτό της θέσπισης, μεταξύ άλλων, του δικαιώματος στην τροφή ως ένα από τα βασικά πανανθρώπινα δικαιώματα, καταδεικνύει εξ αρχής το μέγεθος του προκειμένου προβλήματος όσο και την αναγκαιότητα δράσης για την επίλυση του.

Με τη θέσπιση του Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το 1948, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών "δυστύχησε" αφ' ενός να κατοχυρώσει σε πολιτικό και νομικό πλέον επίπεδο, μια σειρά από ανάγκες, όπως η τροφή, που καθίστανται παραπάνω από ζωτικές για τον άνθρωπο, αφ' ετέρου δε, να αναδείξει όσο ποτέ άλλοτε το μέγεθος, τις διαστάσεις αλλά και τις συνέπειες της παραβίασης που μπορεί να ασκηθεί στο ίδιο το άτομο ως οντότητα πνευματική τε και υλική.

Εξήντα χρόνια αργότερα, σύμφωνα με σχετικές έρευνες της Οργάνωσης Τροφίμων και Γεωργίας του ΟΗΕ υπολογίζεται πως πρόβλημα σίτισης αντιμετωπίζουν περισσότεροι από 840 εκατομμύρια άνθρωποι στον πλανήτη. Σε επίπεδο πληθυσμού, οι πιο άμεσοι αποδέκτες του φαινομένου και των συνεπειών της επισιτιστικής κρίσης είναι γυναίκες και παιδιά ενώ σε συντριπτικό ποσοστό, η παγκόσμιας εμβέλειας μάστιγα συναντάται στις χώρες του αναπτυσσόμενου ή αλλιώς Τρίτου Κόσμου¹.

Οι γενικές αυτές στατιστικές απέχουν βέβαια μακράν από το να περιγράψουν ή να σχολιάσουν το μέγεθος αλλά κυρίως τις αιτίες του φαινομένου. Αποτυπώνουν απλά το αποτέλεσμα ενός φαύλου κύκλου που σχετίζεται σε ατομικό επίπεδο με την κοινωνική ευθύνη και κατά πόσο αυτή υφίσταται, αλλά και σε επίπεδο κρατών, με

* Διεθνολόγος, Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ.

** Κοινωνιολόγος, ΜΑ "Ψυχολογία και ΜΜΕ", Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ.

1 Βλ. Unicef, Αφιέρωμα - Πείνα, Κόσμος, τ. 74, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2008. Πιο συγκεκριμένα 799 εκατομμύρια από το σύνολο των υποσιτιζόμενων, κατοικούν στον αναπτυσσόμενο κόσμο, ενώ παραπάνω από το 1/3 αυτών είναι παιδιά (300 εκατ.).

την αποτυχία εν πολλοίς της άσκησης πολιτικής, ειδομένης υπό το πρίσμα των αρχών και αξιών της βιώσιμης ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο^{2,3}.

Η αναζήτηση ευθυνών για τη σημερινή κατάσταση, ατομικά και συλλογικά δικαιώνει για μια ακόμα φορά μια φράση που σχετίζεται με το περιβαλλοντικό ζήτημα ("η ρύπανση δε γνωρίζει σύνορα"), ακόμα δε περισσότερο μια σειρά από γενικευμένες παραφράσεις της όπως "η αδιαφορία δεν γνωρίζει σύνορα" ή "η ανάγκη για το κέρδος δεν γνωρίζει σύνορα".

Σε ατομικό επίπεδο, το πρόβλημα φαίνεται να έχει δύο βασικές συνιστώσες. Η πρώτη αφορά στην έλλειψη ολοκληρωμένης πληροφόρησης και επιμόρφωσης του ατόμου σε σχέση πλέον με το αναπτυξιακό φαινόμενο στο σύνολό του. Με τη θεώρηση της βιώσιμης ανάπτυξης από τον ΟΗΕ⁴ ως ένα πολυπαραγοντικό ζήτημα - οι τομείς της οικονομίας, του περιβάλλοντος, των κοινωνικό - πολιτικών εξελίξεων διαδραματίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στην γενικότερη ανάπτυξη μιας κοινωνίας, ενός κράτους, ενός πλανήτη-, η μεμονωμένη ενασχόληση του ατόμου με κάποιον/κάποιους από αυτούς τους τομείς αλλά και η υστερούμενη παιδεία, δεν του επιτρέπουν να σχηματίσει μια σφαιρική αντίληψη για τα παγκόσμια αυτά ζητήματα, απέχει πολλών δε από το στάδιο της ευαισθητοποίησης και δημιουργίας μιας πραγματικά κοινωνικής συνείδησης.

Σε επίπεδο κρατών, η άσκηση μιας προσυμφωνημένης πολιτικής η οποία ενδυναμώνει συνεχώς κάποιες περιοχές του πλανήτη, ενώ αφήνει άλλες στο μόνιμο σκοτάδι, μη δίνοντας τη δυνατότητα ανάπτυξης και εξέλιξης, φέρεται ως ένα από τα βασικά αίτια, λόγω του οποίου η φτώχεια αντί να εξαλείφεται παραμένει καλπάζουσα, ενώ ο υποσιτισμός πλήττει ολοένα και περισσότερους ανθρώπους στις περιοχές αυτές.

Καταστάσεις όπως η εκμετάλλευση από τις πολυεθνικές εταιρίες του δυτικού κόσμου, των εδαφών στις πρώην αποικίες και η ουσιαστική συνέχιση της αποικιοκρατίας με οικονομικούς πλέον όρους, δεν επιτρέπουν την αυτό-οργάνωση των χωρών αυτών, ούτε την πρόοδο των κατοίκων τους. Αντίθετα, οι άνθρωποι εξαρτώνται άμεσα από τους πενιχρούς έως ανύπαρκτους μισθούς και ζουν την κακομεταχείριση και τη στέρηση των ζωτικών τους δικαιωμάτων καθημερινά.

2 United Nations, Millennium Development Goals Report 2008.

3 Εξαπτίας της εξαθλίωσης στον τρόπο ζωής των ατόμων στις αναπτυσσόμενες χώρες, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά που παρατηρείται, σχετίζεται με την παιδική θνησιμότητα. Οι γενναίες προσπάθειες που περιλαμβάνουν καμπάνιες και τους μηχανισμούς ευαισθητοποίησης και βοήθειας από τα Η.Ε. φαίνεται να κινούνται προς μια κατάσταση εξομάλυνσης (τα ποσοστά που αφορούν σε παιδιά κάτω των 5 ετών δείχνουν πως οι θάνατοι σε μια κλίμακα του 1000 έχουν μειωθεί από 93 σε 72 μέσα στη δεκαετία 1996-2006.). Παρ' όλα αυτά, η παγίωση του φαινομένου αυτού έχει οδηγήσει σε αποτελέσματα όπως, το ότι 13 φορές περισσότερες πιθανότητες για ένα παιδί γεννημένο στις αναπτυσσόμενες χώρες, να πεθάνει πριν το πέμπτο έτος της ηλικίας του, από κάποιο που γεννιέται σε ανεπτυγμένη ή βιομηχανοποιημένη χώρα. Βλ. ειδικότερα: UN Departement of Public Information, *End Poverty 2015 - Goal 4 - Reduce Child Mortality*, Σεπτέμβριος 2008.

4 Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Η.Ε. για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, Rio de Janeiro, 1992.

Ακόμα, οι συνεχείς πολεμικές συρράξεις που πραγματοποιούνται είτε υποστηρίζονται από τις ισχυρές δυνάμεις, εκτός από τις απώλειες ανθρώπινων ζωών, έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός κλίματος αστάθειας στις περιοχές του αναπτυσσόμενου νότου. Οι κοινωνίες οπισθοδρομούν, τα άτομα χρειάζονται πολλαπλάσιο χρόνο για να ορθοποδήσουν. Το βιοτικό επίπεδο παραμένει συνεχώς σε μια πολύ χαμηλή κλίμακα και η καταστροφή των υλικοτεχνικών υποδομών όπως και των εδαφών, απαγορεύει ουσιαστικά την ανοικοδόμηση της εκάστοτε χώρας όπως και την εκμετάλλευση - αξιοποίηση των πηγών και πρώτων υλών.

A) Πείνα και Υποσιτισμός

Ως φυσικό επακόλουθο λοιπόν, της κατάλυσης των βασικών οργανωτικών δομών και τομέων απασχόλησης σε ένα κράτος, τα ποσοστά της φτώχειας αυξάνονται ραγδαία σε πολλές περιπτώσεις⁵. Το κοινωνικό αυτό ζήτημα που έχει αναδυθεί εδώ και χρόνια σε παγκόσμια κλίμακα, παρατηρείται κατά βάση λόγω των εκάστοτε κρατικών πολιτικών, της μη επαρκούς δημιουργίας θέσεων εργασίας, της έλλειψης μέριμνας και φροντίδας από πλευράς πολιτείας προς τις κοινωνικά ασθενέστερες ομάδες.

Στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου που πλήττονται βαρύτατα από το φαινόμενο του υποσιτισμού, λόγω της ανεπάρκειας υποδομών αλλά και της ανάγκης επίλυσης βιοποριστικών προβλημάτων από πλευράς πληθυσμού, πολύ υψηλά εμφανίζονται και τα ποσοστά του αναλφαριθμητισμού. Χαρακτηριστικό είναι το πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και μόρφωσης, ένα ακόμα στοιχείο, που κάθε άλλο παρά διευκολύνει και προωθεί την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του ατόμου. Ακόμα, λόγω της στέρξης επιμόρφωσης, δεν επιτρέπεται η σωστή εξέλιξη της λογικής σκέψης και κρίσης στο άτομο, ώστε να αντιλαμβάνεται τις συνθήκες εκμετάλλευσης κάτω από τις οποίες αναγκάζεται να επιβιώσει, αλλά και να έχει τα απαραίτητα εφόδια ώστε να αντιδράσει σε αυτές.

Ακόμα και αν το ζήτημα του παιδικού και γυναικείου κυρίως υποσιτισμού εξετασθεί πέρα από τα σύνορα των χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου, διαπιστώνεται πως η κατάσταση δεν αλλάζει ριζικά. Πολλοί άνθρωποι που αναγκάζονται να φύγουν από τις χώρες ή πόλεις που κατοικούν, προκειμένου να αναζητήσουν τουλάχιστον πιο ανεκτές συνθήκες διαβίωσης σε άλλα μέρη του κόσμου, έρχονται αντιμέτωποι με ένα ολόκληρο σύστημα ουσιαστικά βασισμένο στις κοινωνικές ανισότητες και στον παραγκωνισμό των προσφύγων.

5 Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας, υπολογίζεται πως πάνω από 1,4 εκατομμύρια άνθρωποι που ζουν στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, βρίσκονται κάτω από το όριο της απόλυτης φτώχειας ενώ κυρίως λόγω της αύξησης των τιμών στα τρόφιμα, στην ίδια κατάσταση θα οδηγηθούν ακόμα 100 εκατομμύρια άνθρωποι. Βλ. αναλυτικότερα: UN Department of Public Information, *End Poverty 2015 - Goal 1- Eradicate Extreme Poverty and Hunger*, Σεπτέμβριος 2008.

Πρόσφυγες που λόγω, είτε της κλιματικής αλλαγής που δεν επιτρέπει ένα βιώσιμο ανθρωπογενές περιβάλλον, είτε της οικονομικής κρίσης, καταφεύγουν στην ύστατη λύση να εγκαταλείψουν τον τόπο που μεγάλωσαν και έζησαν, ενώ σκοντάφτουν πάνω σε τοίχους απομόνωσης και συνθήκες εξαθλίωσης στις καινούργιες για αυτούς κοινωνίες. Πολλές από τις χώρες υποδοχής προσφύγων, δεν έχουν ακόμα αναπτύξει πολιτικές ενσωμάτωσης, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις τα άτομα αυτά δε λογίζονται καν ως πολίτες κράτους, αφού οι έννοιες της ισότητας και ισονομίας δεν εφαρμόζονται για "όλους ανεξαρτήτως" τους πολίτες.

Β) Το Φαινόμενο του Παιδικού Υποσιτισμού

Εν μέσω τέτοιων συνθηκών, τα 3/4 των λιποβαρών και υποσιτισμένων παιδιών παγκοσμίως ζουν σε τρεις μόνο χώρες: Ινδία, Μπαγκλαντές και Πακιστάν. Μια μικρή πρόοδος έχει παρουσιαστεί σε Λατινική Αμερική - Καραϊβική αφ' ενός και Ανατολική Ασία και Ειρηνικό αφ' ετέρου, όπου τα ποσοστά έχουν μειωθεί σε 7% και 15% αντίστοιχα. Παρά τη θέσπιση των στόχων της Χιλιετίας από τον ΟΗΕ και την καμπάνια για την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και πείνας ως το 2015, σε πολλές από τις χώρες, το ποσοστό των υποσιτισόμενων παιδιών και γυναικών έχει αυξηθεί. Στην αφρικανική ήπειρο, οι διατροφικές κρίσεις που ξεσπούν έχουν αρχίσει να συνδέονται και με την εξάπλωση του ιού AIDS HIV, ενώ στα μεγαλύτερα κράτη της Μέσης Ανατολής όπως το Ιράκ, το Σουδάν και η Υεμένη, παρατηρείται αύξηση στην κλίμακα των λιποβαρών παιδιών ως μια από τις επιπτώσεις των αλληπάλληλων πολεμικών συγκρούσεων στην περιοχή⁶.

Έχει καταστεί πλέον φανερό πως για την καταπολέμηση του φαινομένου του υποσιτισμού, η παγκόσμια κοινότητα θα πρέπει να κινηθεί προς μια κατεύθυνση εξομάλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, όσο και αποκατάστασης των ορίων της φτώχειας. Επίσης, θα πρέπει να υπάρξει συναίνεση στο ζήτημα της παγκόσμιας ειρήνης που αφορά και επηρεάζει όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους αυτού του πλανήτη. Μεγάλη βαρύτητα πρέπει να δοθεί ακόμα στην ατομική ευθύνη και ευαισθητοποίηση, ενώ η τελευταία θα αποτελέσει και τον κοινό παρονομαστή στην προσπάθεια δημιουργίας συλλογικών δράσεων και κινητοποιήσεων.

Μέσα στον "αυτοτροφοδοτούμενο κύκλο της φτώχειας" και της κακομεταχείρισης, οι συνέπειες των κρατικών πολιτικών για τις ασθενέστερες κοινωνικά ομάδες είναι τόσο άμεσα όσο και έμμεσα χρονικά, καταστροφικές, αφού η παραμέληση παραδείγματος χάριν γυναικών από τις αναπτυσσόμενες χώρες και η κακοποίηση ουσιαστικά της υγείας τους θα έχει ορατές επιπτώσεις και στην υγεία των παιδιών τους. Όσο συντηρείται μια κατάσταση όπου ένα μέρος του πλανήτη καθορίζεται από την α-

6 Βλ. όπ. π., Unicef, Αφιέρωμα - Πείνα, σελ. 17-18.

φθονία και την ευμάρεια, ενώ, ένα άλλο κινδυνεύει ουσιαστικά ή βρίσκεται "υπό εξαφάνιση", οι κατευθυντήριες γραμμές που δίνονται από τους παγκόσμιους οργανισμούς θα παραμένουν πάντα γενναιοδωρες και αξιόλογες προσπάθειες που θα τελματώνουν, αντιμέτωπες με τα συμφέροντα του δυτικού και "δυτικοτρόπου" κόσμου σε επίπεδο ηγεσίας και νοοτροπίας.

Γ) Το Θεσμικό Πλαίσιο Προστασίας του Παιδιού από την Πείνα

Αφού παραπάνω αναφερθήκαμε στο φαινόμενο του παιδικού υποσιτισμού, στις γενεσιουργές αιτίες και τα αποτελέσματά του, θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε στις κυριότερες δράσεις για την αντιμετώπιση του, τόσο σε θεσμικό πλαίσιο όσο και σε επίπεδο συγκεκριμένων δράσεων από εξειδικευμένους φορείς του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών αλλά και μη κρατικούς φορείς.

Για την καλύτερη καταγραφή του θεσμικού πλαισίου προστασίας θα ακολουθήσουμε μια χρονολογική σειρά καταγραφής των κυριότερων κειμένων προστασίας του παιδιού από τη μάστιγα της πείνας. Όπως και για κάθε άλλη σχετική με τα ανθρώπινα δικαιώματα μορφή προστασίας, η βάση για την καθιέρωση δικαιωμάτων του παιδιού βρίσκεται στην **Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**, το 1948. Το ιστορικής σημασίας αυτό κείμενο, στο άρθρο 3 καθιερώνει το δικαίωμα στη ζωή ως ένα πανανθρώπινο δικαίωμα ενώ στο άρθρο 25 καθιερώνει το δικαίωμα στην υγεία και την τροφή για όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλλου ή οποιασδήποτε άλλης διάκρισης. Μάλιστα, γίνεται αναφορά στην ειδική φροντίδα και προστασία που πρέπει να λαμβάνεται κατά την παιδική ηλικία για τα παραπάνω⁷. Επίσης, τα παραπάνω επαναλήφθηκαν στη Διακήρυξη της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁸, η οποία κατέγραψε την ανάγκη για ειδικότερη προστασία του παιδιού τόσο πριν όσο και μετά την γέννηση του, βασισμένη στην Οικουμενική Διακήρυξη του 1948 αλλά και τη Διακήρυξη της Γενεύης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1924⁹.

Το επόμενο βήμα ήταν η θεσμική αποτύπωση του περιεχομένου της Διακήρυξης σε ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο. Το κείμενο αυτό ήταν η "Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού"¹⁰, που υπογράφηκε στα πλαίσια της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, με βάση το ψήφισμα 44/25 της 20ης Νοεμβρίου 1989.

7 Βλ. "Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου", Άρθρο 3, 25.

8 Βλ. Declaration of the Rights of the Child, General Assembly resolution 1386(XIV) of 20 November 1959, <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>.

9 Βλ. Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

10 Βλ. Convention on the Rights of the Child, General Assembly resolution 44/25, 20 November 1989, <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>.

Το κείμενο αυτό, βασισμένο σε προηγούμενες αναφορές διεθνών κειμένων, ιδωμένων από τη σκοπιά της παιδικής προστασίας, όπως δηλώνεται στο προοίμιο, υιοθέτησε δεσμευτικούς κανόνες για τα κράτη, από όλες τις πλευρές της ζωής του παιδιού. Για τις ανάγκες του παρόντος κειμένου θα ασχοληθούμε με τις σχετικές με τον παιδικό υποσιτισμό και την πείνα διατάξεις.

Δ) Παιδικός Υποσιτισμός και Πείνα: Θεωρητική Κατοχύρωση και Θεσμική Προσέγγιση

Τα ζητήματα αυτά εξετάστηκαν για άλλη μια φορά, όπως και στην Οικουμενική Διακήρυξη, με στόχο την ευρεία προστασία του παιδιού, κυρίως μέσω της καθιέρωσης του δικαιώματος στη ζωή (άρθρο 6) και του δικαιώματος στην υγεία. Εκτενής αναφορά γίνεται στις συνέπειες του παιδικού υποσιτισμού όπως η παιδική θνησιμότητα (άρθρο 24α), το σωστό και επαρκές σίτισμό με τρόφιμα και νερό (άρθρο 24ε) και την καταπολέμηση του ίδιου του φαινομένου και των σχετικών με αυτό ασθενειών, όπως εκείνες που αναφέρθηκαν στο πρώτο μέρος του κειμένου (άρθρο 24γ), ενώ αναλύεται και η σημασία της διεθνούς συνεργασίας για τα παραπάνω. Τέλος, στο πλαίσιο της συνεργασίας αυτής δημιουργήθηκε η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Committee on the Rights of the Child), για την εποπτεία της εφαρμογής της Σύμβασης¹¹ (άρθρο 43).

Τα παραπάνω κείμενα μπορούμε να πούμε ότι έθεσαν ένα γενικό πλαίσιο θεσμικής προστασίας για τον παιδικό υποσιτισμό. Όμως, όπως και σε κάθε τομέα του αναπτυξιακού φαινομένου, ήταν η Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992 που έθεσε το φλέγον ζήτημα του παιδικού υποσιτισμού στη βάση μίας πολιτικής αντιμετώπισης της φτώχειας. Συγκεκριμένα οι αναφορές στα διάφορα κείμενα της Συνδιάσκεψης όπως η Διακήρυξη "Το Κοινό μας Μέλλον"¹² και το Πρόγραμμα Δράσης (Agenda 21)¹³ ως απαραίτητο στοιχείο για την εξάλειψη της φτώχειας και την πραγματική επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης, έθεσαν, για πρώτη ίσως φορά, την καταπολέμηση του παιδικού υποσιτισμού ως ένα σαφή στόχο της διεθνούς κοινότητας. Φορέας του Οργανισμού για τη δράση του στον τομέα αυτό ορίστηκε το UNICEF (United Nations Children's Found).

11 Για περισσότερα στοιχεία για τη δράση της επιτροπής βλ. σχετικά <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>.

12 Το ζήτημα του παιδικού υποσιτισμού περιλαμβάνεται σε αριθμό αρχών όπως την αρχή 1 σχετική με το δικαίωμα στη ζωή, την αρχή 5 για την εξάλειψη της φτώχειας και την αρχή 21 σχετική με τη συμμετοχή των νέων στη βιώσιμη ανάπτυξη. Βλ. Rio Declaration for the Development and the Environment (1992)

13 Βλ. Μέρος I, Κεφ. 3 καθώς και Μέρος III, Κεφ. 25, παρ. 13-14, <http://www.un.org/esa/sust-dev/documents/agenda21/english/agenda21toc.htm>.

Η Διάσκεψη της Χιλιετίας της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, πάτησε στο έδαφος που είχε ετοιμάσει η Agenda 21, για να προχωρήσει για πρώτη φορά στην καθιέρωση ποσοτικών και μετρήσιμων στόχων για την παγκόσμια ανάπτυξη τον 21ο αιώνα, τους επανομαζόμενους Millennium Goals¹⁴. Η Διακήρυξη - αποτέλεσμα της Διάσκεψης της Χιλιετίας, μέσα από συγκεκριμένα μέρη της, ορίζει συγκεκριμένους στόχους για την καταπολέμηση της πείνας στον πλανήτη, ενώ και η μετέπειτα κωδικοποίηση των στόχων, βρήκε την εξάλειψη της παιδικής πείνας να αναφέρεται τόσο ως κομμάτι της παγκόσμιας προσπάθειας για την εξάλειψη της φτώχειας, όσο και ως κομμάτι της προσπάθειας για τη βελτίωση της παγκόσμιας υγείας¹⁵.

Η παραπάνω κωδικοποίηση εξυπηρετεί διπλό σκοπό. Από τη μία πλευρά αναδεικνύει την πολυπλοκότητα του προβλήματος ως πρόβλημα φτώχειας, υγείας, κοινωνικής ανάπτυξης και γενικότερα ανάπτυξης σ' ένα βιώσιμο πλαίσιο. Από την άλλη βοηθά να αποτυπωθούν μαθηματικά οι όποιες πρόοδοι γίνονται στα θέματα αυτά τμηματικά.

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, από το 1996 ως το 2006 έχει παρουσιαστεί μείωση των υποσιτιζόμενων παιδιών από 33% σε 26%, αν και όχι ισομερώς κατανεμημένα ανά τον πλανήτη¹⁶. Μεγάλος παραμένει ακόμα ο αριθμός των λιποβαρών παιδιών (άνω των 140.000.000 παγκοσμίως). Αντίστοιχη εικόνα παρατηρήθηκε στο ζήτημα της παιδικής θνησιμότητας. Και εδώ παρατηρήθηκε μείωση σε γενικές γραμμές αλλά ελάχιστη πρόοδος στην υποσαχάρια Αφρική¹⁷. Στα παραπάνω σύμφωνα με άλλες μελέτες πρέπει να προστεθεί ο κίνδυνος που μπορεί να προκύψει από νέες επιποτιστικές κρίσεις ή άλλες κρίσεις που επηρεάζουν την γεωργική παραγωγή¹⁸.

Μετά τα παραπάνω στοιχεία σχετικά με το διεθνές θεσμικό πλαίσιο θα γίνει μια σύντομη αναφορά στους κύριους φορείς δράσης για την καταπολέμηση του φαινομένου.

Ε) Φορείς Δράσης για την Καταπολέμηση του Παιδικού Υποσιτισμού

Όπως έγινε σαφές, το φαινόμενο του παιδικού υποσιτισμού είναι πολυσχιδές και τουλάχιστον σε διεθνές επίπεδο δεν μπορεί να αποτελέσει αρμοδιότητα ενός και μόνο οργανισμού ή φορέα. Πέραν της UNICEF που αποτελεί ένα κεντρικό παράγοντα

14 Σχετικά με τους Στόχους της Χιλιετίας και την εξέλιξη τους από τη θέσπιση τους το 2000 μέχρι σήμερα, βλ. <http://www.un.org/millenniumgoals/>

15 Βλ. Στόχος 1 Μέρος 3, <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml> και Στόχος 4, <http://www.un.org/millenniumgoals/childhealth.shtml>.

16 Βλ. <http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/newsroom/Goal%201%20FINAL.pdf>. Πιο συγκεκριμένα παρατηρείται μια τάση υποχώρησης του φαινομένου στην Ασία χωρίς όμως να υπάρχει αντίστοιχη πρόοδος στην Αφρική, ιδίως στην υποσαχάρια.

17 Βλ. <http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/newsroom/Goal%201%20FINAL.pdf>.

18 Βλ. The Millenium Development Goals Report 2008, http://www.un.org/millennium-goals/2008highlevel/pdf/newsroom/mdg%20reports/MDG_Report_2008_ENGLISH.pdf, σελ. 10-11.

στην ανάληψη δράσεων εξαιτίας της ειδίκευσης της σε ζητήματα παιδικής ηλικίας, σημαντικοί παράγοντες είναι τόσο ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τροφίμων¹⁹ όσο και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας²⁰. Η ολοκληρωμένη αντιμετώπιση του φαινομένου όμως, προφανώς και περιλαμβάνει δράσεις από όλους τους Ειδικευμένους Οργανισμούς του Συστήματος του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών.

Το κύριο όργανο συντονισμένης δράσης για την αντιμετώπιση του υποσιτισμού γενικά και του παιδικού υποσιτισμού ειδικότερα είναι το Παγκόσμιο Επισιτιστικό Πρόγραμμα του ΟΗΕ²¹. Για την προώθηση του στόχου της καταπολέμησης του παιδικού υποσιτισμού το WFP έχει προχωρήσει στη χάραξη μιας συγκεκριμένης πολιτικής που κινείται στο πλαίσιο του Στόχου 1 της Χιλιετίας και των υπολοίπων σχετικών στόχων όπως αυτοί αναφέρθηκαν παραπάνω²². Η συνεισφορά του Προγράμματος εκτείνεται τόσο στην αντιμετώπιση κρίσεων όσο και στη δημιουργία υποδομών για τη μελλοντική αποτροπή τους και αν και δεν στοχεύει απευθείας στον παιδικό υποσιτισμό τον αντιμετωπίζει με μεγάλη ευαισθησία στο πλαίσιο των δράσεων του.

ΣΤ) Η Διεθνής Μη Κρατική Δράση

Στοχευμένη δράση κατά του παιδικού υποσιτισμού μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει σε άλλο επίπεδο, εκείνο της Μη Κυβερνητικής δράσης.

Η διεθνής μη κρατική δράση είναι παράγοντας μεγάλης σημασίας και βασικό όπλο εναντίον του υποσιτισμού. Το θέμα αυτό μπορεί να προσεγγιστεί από πολλές πλευρές ως προς τα κίνητρα και το δικαίωμα δράσης των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων²³ και πρέπει να λειτουργεί μέσα σε ένα σαφές πλαίσιο δράσης ειδικά όταν πρόκειται για βοήθεια εκτός των χωρών που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα²⁴. Η ύπαρξη όμως εξειδικευμένων ΜΗΚΟ και οργανώσεων με δυνατότητες ανάληψης τέτοιων δράσεων θα μπορούσε να εξυπηρετήσει ειδικές ανάγκες του ζητήματος, ειδικά σε τοπικό επίπεδο όπου δεν είναι πάντα εύκολο, ή είναι αρκετά δύσκολο να αναληφθούν δράσεις σε διεθνές επίπεδο²⁵.

19 Βλ. Food and Agriculture Organization

20 Βλ. World Health Organization

21 Βλ. World Food Programme και την επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος στο <http://beta.wfp.org/>.

22 Για την επισκόπηση της πολιτικής αυτής βλ. <http://beta.wfp.org/sites/default/files/wfp1049291.pdf> και WFP- Executive Board, "Ending Child Hunger and Undernutrition Initiative" διαθέσιμο στο <http://www.wfp.org/eb/docs/2007/wfp1168451.pdf>.

23 Βλ. σχετικό κείμενο του FAO, <http://www.fao.org/docrep/w9990e/w9990e04.htm>.

24 Για μία μεγάλη συλλογή εγγράφων του FAO σχετικών με τα ερωτήματα που τίθενται στη θεωρία και στην πράξη βλ. <http://www.fao.org/docrep/w9990e/w9990e00.htm#TopOfPage>.

25 Ενδεικτικά βλέπε τις ιστοσελίδες εξειδικευμένων ΜΗΚΟ όπως η Save the Children στο <http://www.savethechildren.org/programs/hunger-malnutrition/>,

Συμπέρασμα

Το φαινόμενο του παιδικού υποσιτισμού και η αντιμετώπιση του είναι συνδεδεμένο με πολλούς παράγοντες. Συνδέεται με οικονομικούς παράγοντες, όπως την ανάπτυξη της γεωργίας και της κατάλληλης βιομηχανίας ως μέσο καλλιέργειας επαρκούς τροφής και καταπολέμησης της φτώχειας, με κοινωνικούς παράγοντες, όπως η μόρφωση του πληθυσμού για την κατανόηση της σημασίας της σωστής διατροφής και με πολιτιστικούς παράγοντες όπως η αντιμετώπιση των διακρίσεων κατά ομάδων του πληθυσμού σε ζητήματα διατροφής. Η πολυπλοκότητα του φαίνεται να έχει γίνει κατανοητή σε ένα μεγάλο βαθμό από τους αρμόδιους φορείς δράσης και αυτό φαίνεται να έχει οδηγήσει σε μία μικρή έστω πρόοδο των Στόχων της Χιλιετίας των σχετιζόμενων με αυτό. Ο δρόμος για την οριστική λύση φαίνεται να είναι μακρύς και δύσκολος αν συνυπολογιστούν οι πολλοί αστάθμητοι παράγοντες που επηρεάζουν την παραγωγή τροφής παγκοσμίως και την ορθή διανομή της²⁶. Αυτό που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί όμως είναι ότι μιλάμε για ένα στόχο που λόγω της ευαισθησίας που προκαλεί στο μέσο άνθρωπο μπορεί να λάβει την απαραίτητη υποστήριξη για την εκπλήρωση του.

26 Ζητήματα όπως η κλιματική αλλαγή, η άνοδος των τιμών των βασικών ειδών διατροφής, η οικονομική κρίση μπορούν ανά πάσα στιγμή να επηρεάσουν αρνητικά το στόχο της εξάλειψης της παιδικής πείνας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Επιμέλεια - Παρουσίαση

**Μαυροπούλου Σοφία¹, Τσάλτας Ιωάννης-Μάριος²,
Φωτεινακοπούλου Νατάσσα³**

1 Διεθνολόγος, Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο, ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ.

2 Τελειόφοιτος, Τμήμα ΔΕΣ Πανεπιστήμιο Πειραιώς, νέος ερευνητής ΕΚεΠΕΚ.

3 Διεθνολόγος, Τελειόφοιτος Μ.Α. Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη, Τμήμα ΔΕΣ, Πάντειον Πανεπιστήμιο, νέα ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ.

Οι απαραίτητες αποδείξεις επί των οποίων στηρίζεται η ανάλυση των όποιων θεωριών άπτονται της προσέγγισης των διεθνών θεσμών απορρέουν και στηρίζονται σε σειρά διεθνών κειμένων, η εξελεγκτική πορεία των οποίων αναδεικνύει σε βάθος τις βάσεις στήριξης τόσο των αρχών που απορρέουν από τα κείμενα αυτά όσο και των κανόνων που απορρέουν από αυτές και οι οποίοι παραπέμπουν κυρίως στην απαιτούμενη ρύθμιση των σχέσεων ανάμεσα στα κράτη.

Τα θέματα που αφορούν στην καταπολέμηση της πείνας και της διατροφικής καχεξίας σε συνδυασμό με εκείνα που αφορούν στα σχετικά, συλλογικά κυρίως ανθρώπινα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στην τροφή, έχουν γίνει πολλές φορές αντικείμενο συζήτησης και καταγραφής τους σε κείμενα διεθνούς απήχησης, με έμφαση σ' εκείνα που αφορούν στις ιδιαίτερες διαπραγματευτικές διεργασίες σε επίπεδο Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ, αλλά και του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του ΟΗΕ, καθώς και του Οργανισμού Γεωργίας και Τροφίμων.

Σε κάθε περίπτωση πρόκειται τα επισιτιστικά ζητήματα αφορούν σε θέματα τα οποία απασχόλησαν τη διεθνή κοινότητα από τη σύστασή της μέχρι σήμερα. Εντούτοις, τα έντονα προβλήματα πείνας αν και διαχρονικά, παρουσιάζονται με ιδιαίτερη ένταση αμέσως μετά την κατάρρευση του αποικιοκρατικού ζυγού και την περίοδο που ακολούθησε και αφορά στις προσπάθειες των ενδιαφερόμενων χωρών για ουσιαστική ανεξαρτητοποίηση τους. Πρόκειται ειδικότερα για τα νέα λεγόμενα κράτη ή τα κράτη του αναπτυσσόμενου Νότου ή ακόμη και τα κράτη του Τρίτου Κόσμου, αν και η τελευταία αυτή διάκριση αφορά περισσότερο στις περιπτώσεις εκείνων των κρατών που ανεξαρτητοποιήθηκαν μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων κρατών του αναπτυσσόμενου Νότου συμπεριλαμβάνονται και κράτη ανεξάρτητα από παλαιότερα όπως εκείνα της περιοχής της Λατινικής Αμερικής.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η δεκαετία του 1960 αποτελεί ορόσημο έναρξης καταγραφής των συγκεκριμένων επισιτιστικών ζητημάτων, εντοπίζοντας τα καίρια σχετικά προβλήματα στην αδυναμία αντιμετώπισης από τους νεοσσούς της σύγχρονης διεθνούς κοινότητας, ακόμη και του βασικού εκείνου δικαιώματος των λαών τους που αποτελεί το δικαίωμα μόνιμης καθημερινής εξασφάλισης της τροφής τους.

Τα Παραρτήματα που επιλέχθηκαν για να στηρίξουν τον παρόντα τόμο βασίζονται αρχικά σε μια πρώτη ιστορική καταγραφή των σχετικών διεθνών κειμένων (Διακηρύξεις, Αποφάσεις, Προγράμματα Δράσης κλπ), μέσω της οποίας αναδεικνύεται και η παράλληλη εξέλιξη της διεθνούς κοινότητας σε επίπεδο διαμόρφωσης των ειδικότερων τάσεων που επικρατούν και που με τη σειρά τους απορρέουν από τη διαμόρφωση των σύγχρονων διεθνών σχέσεων ανάμεσα σε κράτη και λαούς αλλά και άλλους διεθνείς δρώντες. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η παράλληλη αναφορά στους διεθνείς οργανισμούς που ασχολούνται με το θέμα.

Στη συνέχεια, μια σχετική επιλογή των κειμένων που ακολουθούν έγινε με βάση την ιδιαίτερη σημασία τους στην προσπάθεια προαγωγής, κατοχύρωσης και προστασίας τόσο του δικαιώματος στην τροφή όσο όμως και των σχετικών διεθνών αποφάσεων που αποβλέπουν στη διαχρονική καθόλα προγραμματική προτεινόμενη λύση του όλου προβλήματος. Έτσι, στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και κείμενα που παρατίθενται και που αφορούν για παράδειγμα στην προσπάθεια η οποία καταβάλλεται από τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, προβολής και ανάδειξης του όλου ζητήματος σε συνδυασμό με την απαιτούμενη ευαισθητοποίηση της διεθνούς κοινής γνώμης, ώστε να αποτελέσει η τελευταία τον απαιτούμενο μοχλό πίεσης προς όλα τα κράτη, για υιοθέτηση άμεσων όσο και αποτελεσματικών σχετικών λύσεων.

Τέλος, ως συμπληρωματική απόδειξη, κατατίθεται ενδεικτική διεθνής βιβλιογραφία η οποία αφορά στην όλη υπόθεση του παγκόσμιου αυτού προβλήματος, τόσο απευθείας όσο και σε συνδυασμό κυρίως με τα περιβαλλοντικά προβλήματα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Η Δράση του ΟΗΕ στον Τομέα της Αντιμετώπισης της Παγκόσμιας Επισιτιστικής Κρίσης - Σύντομη Χρονολογική Ανασκόπηση

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Η Συμβολή της Διεθνούς Οργάνωσης στην Αντιμετώπιση της Παγκόσμιας Επισιτιστικής Κρίσης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: Διεθνή Κείμενα και Αποφάσεις για το Δικαίωμα στην Τροφή και την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση

1. Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εξάλειψη της Πείνας και του Υποσιτισμού (16 Νοεμβρίου 1974).
Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition.
2. Διακήρυξη της Ρώμης και Πλάνο Δράσης για την Παγκόσμια Διατροφική Ασφάλεια (13-17 Νοεμβρίου 1996).
Rome Declaration on World Food Security and Plan of Action on World Food Security.
3. Το Δικαίωμα στην Τροφή, GA Res. 56/155 (15 Φεβρουαρίου 2002).
The Right to Food, GA Res. 56/155.
4. Ύπατος Αρμοστής για τα ανθρώπινα δικαιώματα: Το δικαίωμα στην τροφή και η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής: 5 χρόνια αργότερα, Απόφαση της Υπό-Επιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα, (15 Αυγούστου 2001).
High Commissioner for Human Rights: The right to food and the World Food Summit: 5 years later, Sub-commission on Human Rights Resolution.
5. Ανάλυση για την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση από τον Ειδικό Εισηγητή για το Δικαίωμα στην Τροφή Olivier de Schutter (2 Μαΐου 2008).
Analysis of the World Food Crisis by the U.N Special Rapporteur on the Right to Food, Olivier de Schutter.
6. Απόφαση του Συμβουλίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα 6/2 (27 Σεπτεμβρίου 2007).
Human Rights Council Resolution 6/2.
7. Δήλωση των ΜΚΟ για την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για την Τροφή (13 Νοεμβρίου 1996).
NGO Forum Statement to the World Food Summit.
8. 7η Ειδική Σύνοδος του Συμβουλίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, Απόφαση S-7/1, (22 Μαΐου 2008).
Human Rights Council 7th special session Resolution, S-7/1.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Η Δράση του ΟΗΕ στον Τομέα της Αντιμετώπισης της Παγκόσμιας Επισιτιστικής Κρίσης - Σύντομη Χρονολογική Ανασκόπηση

- **6 Δεκεμβρίου 1973** Απόφαση 3180 Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ
Παγκόσμια Σύνοδος για την Τροφή
Resolution 3180 UN General Assembly
World Food Conference.
- **16 Νοεμβρίου 1974** Παγκόσμια Διακήρυξη για την εξάλειψη της πείνας και
τον υποσιτισμό
Universal Declaration on the Eradication of Hunger and
Malnutrition.
- **17 Δεκεμβρίου 1974** Απόφαση 3348 Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ
Παγκόσμια Σύνοδος για την Τροφή
Resolution 3348 UN General Assembly
World Food Conference.
- **20 Δεκεμβρίου 1988** Απόφαση 43/191 Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ
Τροφικά και Γεωργικά Προβλήματα
A/RES/43/191 UN General Assembly
Food and agricultural problems.
- **13 Νοεμβρίου 1996** Διακήρυξη της Ρώμης και Πλάνο Δράσης για την Πα-
γκόσμια Διατροφική Ασφάλεια
Υιοθετήθηκε από την Παγκόσμια Σύνοδο Κορυφής για
την Τροφή, Ρώμη, Ιταλία
Rome Declaration and Plan of Action on World Food
Security World Food Summit, Rome, Italy.
- **13 Νοεμβρίου 1996** Δήλωση των ΜΗΚΟ ως απάντηση στη Διακήρυξη της
Ρώμης. "Κέρδος για λίγους ή για όλους;" Τροφική Κυ-
ριαρχία και Ασφάλεια για την εξάλειψη της Παγκοσμιο-
ποίησης της Πείνας
NGO Forum Statement to the World Food Summit Profit
for few or food for all? Food Sovereignty and Security to
eliminate the globalization of hunger.
- **12 Μαΐου 1999** Γενικό Σχόλιο 12 για το Δικαίωμα στην Επαρκή Τροφή
Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο Επιτροπή Οικο-
νομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων
General Comment No. 12 on the Right to Adequate
Food

• 28 Μαΐου 2001

Economic and Social Council
Committee on Economic, Social and Cultural Rights.
27η Σύνοδος της Επιτροπής για την Παγκόσμια Τροφι-
κή Ασφάλεια "Ενθαρρύνοντας την Πολιτική Βούληση
για την καταπολέμηση της Πείνας"
Committee on World Food Security, 27th Session
"Fostering the political will to fight hunger".

• 15 Αυγούστου 2001

Ύπατος Αρμοστής του ΟΗΕ για τ' ανθρώπινα δικαιώμα-
τα "Το δικαίωμα στην τροφή και η Παγκόσμια Σύνοδος
Κορυφής για την Τροφή.: 5 χρόνια αργότερα"
United Nation High Commissioner for Human Rights
"The right to food and the World Food Summit:5 years
later" sub-Commission on Human Rights Resolution
2001/7

• 15 Φεβρουαρίου 2002

Απόφαση 56/155 Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ
Το δικαίωμα στην Τροφή
A/RES/56/155, UN General Assembly
The right to food

• 10 Ιουνίου 2002

Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας,
"Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής για την Τροφή, 5 χρό-
νια αργότερα"
FAO "The right to food and the World Food Summit: 5
years later"
"Σχέδιο Διακήρυξης της Παγκόσμια Συνόδου Κορυφής
για την Τροφή: 5 χρόνια μετά"
Draft Declaration of the World Food Summit: Five Years
Later

• 18 Μαρτίου 2004

Απόφαση 58/186 Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ
Το Δικαίωμα στην Τροφή
A/RES/58/186, UN General Assembly
The right to food.

• 16 Απριλίου 2004

Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή για τ' ανθρώπινα δικαιώ-
ματα
Το δικαίωμα στην Τροφή
Απόφαση 2004/19 της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δι-
καιώματα
Office of the High Commissioner for Human Rights
The right to food

• 22/27 Νοεμβρίου 2004

Commission on Human Rights Resolution 2004/19.
Εθελοντικές Κατευθυντήριες γραμμές για την υποστήρι-

ξη της προοδευτικής υλοποίησης του δικαιώματος σε επαρκή τροφή στο πλαίσιο της Εθνικής Ασφάλειας τροφίμων, που υιοθετήθηκαν από την Έκθεση του Συμβουλίου του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας των ΗΕ, Σύνοδος 127

Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security, adopted by Report of Council of the Food and Agriculture Organization of the United Nations, 127 session.

- **17 Ιανουαρίου 2005**

Γενική Γραμματεία ΟΗΕ και Αναπτυξιακή Ομάδα ΟΗΕ
Πρόγραμμα Χιλιετίας: Ομάδα Δράσης: Πείνα
UN Secretary General and UN Development Group
Millennium Project: Task Force: Hunger

- **19 Δεκεμβρίου 2006**

Απόφαση 61/163 της Γενικής Συνέλευσης
Το Δικαίωμα στην Τροφή
A/RES/61/163,
UN General Assembly

- **27 Σεπτεμβρίου 2007**

The right to food
Απόφαση 6/2 της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των ΗΕ
Human Rights Council resolution 6/2
Commission on Human Rights

- **18 Δεκεμβρίου 2007**

Απόφαση 62/164 Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ
Το δικαίωμα στην Τροφή.
A/RES/62/164, UN General Assembly
The right to food

- **2008**

Διάσκεψη των ΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη
"Εξετάζοντας την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση.", Νέα Υόρκη, Γενεύη
United Nations Conference on Trade and Development
"Addressing the Global Food Crisis", New York, Geneva
7η Σύνοδος, Συμβούλιο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα,
Απόφαση S-7/1

- **27 Μαρτίου 2008**

"Οι αρνητικές επιπτώσεις της επιδείνωσης της παγκόσμιας επισιτιστικής κρίσης στην πραγματοποίηση του δικαιώματος στην τροφή για όλους"
7th Session, Human Rights Council, Resolution S-7/1
"The negative impact of the worsening of the world food crisis on the realization of the right to food for all"

- **2 Μαΐου 2008** Ανάλυση για την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση από τον ειδικό εισηγητή του ΟΗΕ για το δικαίωμα στην τροφή Olivier de Schutter, Νέα Υόρκη και Γενεύη
Analysis of the World Food Crisis by the UN Special Rapporteur on the Right to Food, Olivier de Schutter.
- **22 Μαΐου 2008** Ασιατική Διακήρυξη για την επισιτιστική κρίση
Asian people's Declaration on the Food Crisis.
- **2 Ιουνίου 2008** Πολιτική σύνοψη της Διάσκεψης των ΗΕ για Εμπόριο και την Ανάπτυξη, Νο.2, "Αντιμετώπιση της Παγκόσμιας επισιτιστικής κρίσης"
UNCTAD, Policy Briefs No.2 "Tackling the Global Food Crisis".
- **6 Ιουνίου 2008** Γενική Συνέλευση, Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο
Ειδική Συνάντηση για την Παγκόσμια Επισιτιστική κρίση
General Assembly and ECOSOC A/62/856-E/2008/66
Special Meeting on Global Food Crisis.
- **24 Ιουλίου 2008** Αναφορά Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας
Κλιματική Αλλαγή και επιπτώσεις στην τροφική ασφάλεια
FAO Report, Climate Change: Implications for food safety.
- **18 Δεκεμβρίου 2008** Απόφαση 63/187 Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ,
Το δικαίωμα στην Τροφή
A/RES/63/187, UN General Assembly
The right to food.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Η Συμβολή της Διεθνούς Οργάνωσης στην Αντιμετώπιση της Παγκόσμιας Επισιτιστικής Κρίσης

(Κατάλογος Σχετικών Διεθνών Θεσμών)

Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας

Food and Agriculture Organization (FAO)

Ειδικευμένος οργανισμός των ΗΕ, ο οποίος ηγείται των διεθνών προσπαθειών για την καταπολέμηση της πείνας, ανταποκρινόμενος στις ανάγκες τόσο των ανεπτυγμένων όσο και των αναπτυσσόμενων κρατών. Ιδρύθηκε το 1945 και εργάζεται για την βελτίωση των γεωργικών, δασικών και αλιευτικών πρακτικών στα κράτη και τη διασφάλιση της επαρκούς διατροφής για όλους.

<http://www.fao.org/>

Διεθνές Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης

International Fund for Agricultural Development (IFAD)

Ειδικευμένος οργανισμός των ΗΕ. Ιδρύθηκε το 1977 ως διεθνής χρηματοδοτικός θεσμός, ο οποίος προτάθηκε κατά την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για την Τροφή του 1974. Σκοπός του είναι η εξάλειψη της φτώχειας στα αναπτυσσόμενα κράτη.

<http://www.ifad.org/>

Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

International Monetary Fund (IMF)

Ειδικευμένος οργανισμός των ΗΕ που συστήθηκε το 1944. Προάγει την παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα. Παρέχει συμβουλευτική υποστήριξη και χρηματοδότηση στα κράτη μέλη του σε καταστάσεις οικονομικών κρίσεων. Συνεργάζεται με τα αναπτυσσόμενα κράτη προκειμένου να τα βοηθήσει να επιτύχουν μακροοικονομική σταθερότητα και μείωση της φτώχειας.

<http://www.imf.org/>

Γραφείο του Ύπατου Αντιπροσώπου για τις Λιγότερο Ανεπτυγμένες Χώρες, τα Περικλειστά Αναπτυσσόμενα Κράτη και τα Μικρά Νησιωτικά Κράτη

UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries (LDCs), Landlocked Developing Countries (LLDCs) and Small Island Developing States (SIDS)

Συστήθηκε το 2001, μετά από πρόταση του Γενικού Γραμματέα των ΗΕ στη Γενι-

κή Συνέλευση. Στοχεύει στην ενίσχυση και κινητοποίηση των διεθνών προσπαθειών καθώς και στη διασφάλιση του αποτελεσματικού συντονισμού, της παρακολούθησης και της αξιολόγησης για την εφαρμογή της Διακήρυξης των Βρυξελλών και του Προγράμματος Δράσης, που υιοθέτησαν τα Λιγότερο Ανεπτυγμένα Κράτη και οι εταίροι τους, το Μάιο του 2001.

<http://www.un.org/special-rep/ohrlls/ohrlls/aboutus.htm>

Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)

Συγκλήθηκε το 1964 και προωθεί τη βιώσιμη ενσωμάτωση των αναπτυσσόμενων κρατών στην παγκόσμια οικονομία. Μεταξύ των δραστηριοτήτων του οργανισμού, είναι και η παροχή τεχνικής υποστήριξης στα αναπτυσσόμενα κράτη για την ανάπτυξη της παραγωγικής τους ικανότητας, με σκοπό τη μείωση της φτώχειας.

<http://www.unctad.org/>

Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη United Nations Development Programme (UNDP)

Υιοθετήθηκε το 1965 ως ένα παγκόσμιο δίκτυο για την ανάπτυξη, που στοχεύει να βοηθήσει τα κράτη να ανταποκριθούν στις παγκόσμιες και εθνικές αναπτυξιακές τους προκλήσεις. Μία από αυτές τις προκλήσεις είναι και η μείωση της φτώχειας.

<http://www.undp.org/>

Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον United Nations Environment Programme (UNEP)

Συστήθηκε το 1972, ως καταλύτης για τη βιώσιμη διαχείριση του παγκόσμιου περιβάλλοντος. Δραστηριοποιείται, μεταξύ άλλων, και στην ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στην αναπτυξιακή διαδικασία, κατανοώντας τη σχέση περιβάλλοντος και φτώχειας.

<http://www.unep.org/>

Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)

Συστήθηκε το 1950 για να ηγείται και να συντονίζει τη διεθνή δράση για την προστασία των προσφύγων και την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Προτεραιότητά του είναι η διασφάλιση των δικαιωμάτων των προσφύγων. Όσον αφορά στην πείνα, προωθεί μέτρα για να εγγυηθεί τη διατροφική ασφάλεια στο καθεστώς των προσφύγων.

<http://www.unhcr.org/basics.html>

Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά UN Children's Fund (UNICEF)

Το 1946 συστήθηκε το UNICEF με σκοπό να διασφαλίσει στα παιδιά όλου του κόσμου τροφή, ένδυση και υγεία. Από τη σύσταση του, δραστηριοποιείται, μέσω ειδικών προγραμμάτων διατροφής, για να εγγυηθεί το δικαίωμα όλων των παιδιών στην επαρκή σίτιση.

<http://www.unicef.org/>

Παγκόσμια Τράπεζα World Bank

Από την έναρξη της λειτουργίας της το 1944, η Παγκόσμια Τράπεζα μετέβαλε σταδιακά τη δομή της σε ένα θεσμό που απαρτίζεται από πέντε αναπτυξιακούς οργανισμούς. Παρέχει χρηματοδοτική και τεχνική βοήθεια στις αναπτυσσόμενες χώρες, στοχεύοντας στην μείωση της φτώχειας παγκοσμίως.

<http://www.worldbank.org/>

Παγκόσμιο Πρόγραμμα για την Τροφή World Food Programme (WFP)

Σχεδιάστηκε για να αποτελέσει ένα πρόγραμμα παροχής τροφίμων, το 1963, με τριετή διάρκεια, αλλά οι πιεστικές ανάγκες πολλών αναπτυσσόμενων κρατών της διεθνούς κοινότητας επέβαλλαν την συνέχιση της λειτουργίας του. Από τότε, αποτελεί ένα θεσμό των ΗΕ που εργάζεται για να ικανοποιήσει τις ανάγκες σε τρόφιμα των πληθυσμών, που βιώνουν καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, προωθώντας, παράλληλα την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

<http://www.wfp.org/>

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας World Health Organization (WHO)

Ειδικευμένος οργανισμός των ΗΕ, που ηγείται σε ζητήματα παγκόσμιας υγείας από το 1948. Μεταξύ άλλων, παρέχει τεχνική υποστήριξη στους τομείς υγείας των αναπτυσσόμενων και όχι μόνον κρατών, και παρακολουθεί τους δείκτες υγείας. Καθώς η φτώχεια και η πείνα σχετίζονται άμεσα με την υγεία, η δραστηριοποίηση του οργανισμού και προς αυτήν την κατεύθυνση είναι έντονη.

<http://www.who.int/>

Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου World Trade Organization (WTO)

Διάδοχος οργανισμός της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου, ο οποίος

άρχισε να λειτουργεί από το 1995. Είναι υπεύθυνος για τη ρύθμιση του διεθνούς εμπορίου. Παρέχει τεχνική υποστήριξη στα αναπτυσσόμενα κράτη, ώστε να μπορέσουν να αποκομίσουν οφέλη από το διεθνές εμπόριο και να αποφευχθεί η περιθωριοποίησή τους.

<http://www.wto.org/>

Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων Department of Economic and Social Affairs (DESA)

Τμήμα του ΟΗΕ, το οποίο παρέχει συμβουλευτική και τεχνική υποστήριξη στα κράτη για την εφαρμογή αναπτυξιακών πολιτικών, σύμφωνα με τα παγκόσμια σχέδια δράσης για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

<http://www.un.org/esa/desa/>

Τμήμα Πολιτικών Υποθέσεων Department of Political Affairs (DPA)

Τμήμα του ΟΗΕ που μελετά και παρακολουθεί τις πολιτικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι υπεύθυνο για τη διοίκηση των ειδικών πολιτικών αποστολών και των γραφείων που συστήνονται για ειρηνευτικό σκοπό στην Αφρική, στη Νότια και Κεντρική Ασία και στη Μέση Ανατολή.

<http://www.un.org/depts/dpa/index.html>

Ύπατη Δύναμις υπό τον Γενικό Γραμματέα Αντιμετώπισης της Παγκόσμιας Κρίσης της Επισιτιστικής Ασφάλειας

Secretary-General's High-Level Task Force on the Global Food Security Crisis

Συστήθηκε το 2008 από τον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών. Απαρτίζεται από τους ειδικευμένους οργανισμούς του ΟΗΕ, τα προγράμματα, τα ταμεία, τους θεσμούς και τα τμήματα της Γενικής Γραμματείας του ΟΗΕ, που δραστηριοποιούνται σε περιπτώσεις επισιτιστικών κρίσεων.

<http://www.un.org/issues/food/taskforce/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Διεθνή Κείμενα και Αποφάσεις για την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.1

**Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εξάλειψη της Πείνας και τον Υποσιτισμό
(16 Νοεμβρίου 1974).**

Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition.

Adopted on 16 November 1974 by the World Food Conference convened under General Assembly resolution 3180 (XXVIII) of 17 December 1973; and endorsed by General Assembly resolution 3348 (XXIX) of 17 December 1974

The World Food Conference,

Convened by the General Assembly of the United Nations and entrusted with developing ways and means whereby the international community, as a whole, could take specific action to resolve the world food problem within the broader context of development and international economic co-operation,

Adopts the following Declaration:

UNIVERSAL DECLARATION ON THE ERADICATION OF HUNGER AND MALNUTRITION

Recognizing that :

(a) The grave food crisis that is afflicting the peoples of the developing countries where most of the world's hungry and ill-nourished live and where more than two thirds of the world's population produce about one third of the world's food-an imbalance which threatens to increase in the next 10 years-is not only fraught with grave economic and social implications, but also acutely jeopardizes the most fundamental principles and values associated with the right to life and human dignity as enshrined in the Universal Declaration of Human Rights;

(b) The elimination of hunger and malnutrition, included as one of the objectives in the United Nations Declaration on Social Progress and Development, and the elimination of the causes that determine this situation are the common objectives of all nations;

(c) The situation of the peoples afflicted by hunger and malnutrition arises from their historical circumstances, especially social inequalities, including in many cases alien and colonial domination, foreign occupation, racial discrimination, apartheid and neo-colonialism in all its forms, which continue to be among the greatest obstacles to the full

emancipation and progress of the developing countries and all the peoples involved;

(d) This situation has been aggravated in recent years by a series of crises to which the world economy has been subjected, such as the deterioration in the international monetary system, the inflationary increase in import costs, the heavy burdens imposed by external debt on the balance of payments of many developing countries, a rising food demand partly due to demographic pressure, speculation, and a shortage of, and increased costs for, essential agricultural inputs;

(e) These phenomena should be considered within the framework of the on-going negotiations on the Charter of Economic Rights and Duties of States, and the General Assembly of the United Nations should be urged unanimously to agree upon, and to adopt, a Charter that will be an effective instrument for the establishment of new international economic relations based on principles of equity and justice;

(f) All countries, big or small, rich or poor, are equal. All countries have the full right to participate in the decisions on the food problem;

(g) The well-being of the peoples of the world largely depends on the adequate production and distribution of food as well as the establishment of a world food security system which would ensure adequate availability of, and reasonable prices for, food at all times, irrespective of periodic fluctuations and vagaries of weather and free of political and economic pressures, and should thus facilitate, amongst other things, the development process of developing countries;

(h) Peace and justice encompass an economic dimension helping the solution of the world economic problems, the liquidation of under-development, offering a lasting and definitive solution of the food problem for all peoples and guaranteeing to all countries the right to implement freely and effectively their development programmes. To this effect, it is necessary to eliminate threats and resort to force and to promote peaceful co-operation between States to the fullest extent possible, to apply the principles of non-interference in the internal affairs of other States, full equality of rights and respect of national independence and sovereignty, as well as to encourage the peaceful co-operation between all States, irrespective of their political, social and economic systems. The further improvement of international relations will create better conditions for international co-operation in all fields which should make possible large financial and material resources to be used, inter alia , for developing agricultural production and substantially improving world food security;

(i) For a lasting solution of the food problem all efforts should be made to eliminate the widening gaps which today separate developed and developing countries and to bring about a new international economic order. It should be possible for all countries to participate actively and effectively in the new international economic relations by the establishment of suitable international systems, where appropriate, capable of producing adequate action in order to establish just and equitable relations in international economic co-operation;

(j) Developing countries reaffirm their belief that the primary responsibility for ensuring their own rapid development rests with themselves. They declare, therefore, their readiness to continue to intensify their individual and collective efforts with a view to expanding their mutual co-operation in the field of agricultural development and food production, including the eradication of hunger and malnutrition;

(k) Since, for various reasons, many developing countries are not yet always able to meet their own food needs, urgent and effective international action should be taken to assist them, free of political pressures.

Consistent with the aims and objectives of the Declaration on the Establishment of a New International Economic Order and the Programme of Action adopted by the General Assembly at its sixth special session,

The Conference consequently solemnly proclaims :

1. Every man, woman and child has the inalienable right to be free from hunger and malnutrition in order to develop fully and maintain their physical and mental faculties. Society today already possesses sufficient resources, organizational ability and technology and hence the competence to achieve this objective. Accordingly, the eradication of hunger is a common objective of all the countries of the international community, especially of the developed countries and others in a position to help.

2. It is a fundamental responsibility of Governments to work together for higher food production and a more equitable and efficient distribution of food between countries and within countries. Governments should initiate immediately a greater concerted attack on chronic malnutrition and deficiency diseases among the vulnerable and lower income groups. In order to ensure adequate nutrition for all, Governments should formulate appropriate food and nutrition policies integrated in overall socio-economic and agricultural development plans based on adequate knowledge of available as well as potential food resources. The importance of human milk in this connection should be stressed on nutritional grounds.

3. Food problems must be tackled during the preparation and implementation of national plans and programmes for economic and social development, with emphasis on their humanitarian aspects.

4. It is a responsibility of each State concerned, in accordance with its sovereign judgment and internal legislation, to remove the obstacles to food production and to provide proper incentives to agricultural producers. Of prime importance for the attainment of these objectives are effective measures of socio-economic transformation by agrarian, tax, credit and investment policy reform and the reorganization of rural structures, such as the reform of the conditions of ownership, the encouragement of producer and consumer co-operatives, the mobilization of the full potential of human resources, both male and female, in the developing countries for an integrated rural development and the

involvement of small farmers, fishermen and landless workers in attaining the required food production and employment targets. Moreover, it is necessary to recognize the key role of women in agricultural production and rural economy in many countries, and to ensure that appropriate education, extension programmes and financial facilities are made available to women on equal terms with men.

5. Marine and inland water resources are today becoming more important than ever as a source of food and economic prosperity. Accordingly, action should be taken to promote a rational exploitation of these resources, preferably for direct consumption, in order to contribute to meeting the food requirements of all peoples.

6. The efforts to increase food production should be complemented by every endeavour to prevent wastage of food in all its forms.

7. To give impetus to food production in developing countries and in particular in the least developed and most seriously affected among them, urgent and effective international action should be taken, by the developed countries and other countries in a position to do so, to provide them with sustained additional technical and financial assistance on favorable terms and in a volume sufficient to their needs on the basis of bilateral and multilateral arrangements. This assistance must be free of conditions inconsistent with the sovereignty of the receiving States.

8. All countries, and primarily the highly industrialized countries, should promote the advancement of food production technology and should make all efforts to promote the transfer, adaptation and dissemination of appropriate food production technology for the benefit of the developing countries and, to that end, they should inter alia make all efforts to disseminate the results of their research work to Governments and scientific institutions of developing countries in order to enable them to promote a sustained agricultural development.

9. To assure the proper conservation of natural resources being utilized, or which might be utilized, for food production, all countries must collaborate in order to facilitate the preservation of the environment, including the marine environment.

10. All developed countries and others able to do so should collaborate technically and financially with the developing countries in their efforts to expand land and water resources for agricultural production and to assure a rapid increase in the availability, at fair costs, of agricultural inputs such as fertilizers and other chemicals, high-quality seeds, credit and technology. Co-operation among developing countries, in this connection, is also important.

11. All States should strive to the utmost to readjust, where appropriate, their agricultural policies to give priority to food production, recognizing in this connection the interrelationship between the world food problem and international trade. In the determination of attitudes towards farm support programmes for domestic food production, developed countries should take into account, as far as possible, the interest of the food-exporting developing countries, in order to avoid detrimental effect on their exports.

Moreover, all countries should co-operate to devise effective steps to deal with the problem of stabilizing world markets and promoting equitable and remunerative prices, where appropriate through international arrangements, to improve access to markets through reduction or elimination of tariff and non-tariff barriers on the products of interest to the developing countries, to substantially increase the export earnings of these countries, to contribute to the diversification of their exports, and apply to them, in the multilateral trade negotiations, the principles as agreed upon in the Tokyo Declaration, including the concept of non-reciprocity and more favorable treatment.

12. As it is the common responsibility of the entire international community to ensure the availability at all times of adequate world supplies of basic food-stuffs by way of appropriate reserves, including emergency reserves, all countries should co-operate in the establishment of an effective system of world food security by:

Participating in and supporting the operation of the Global Information and Early Warning System on Food and Agriculture;

Adhering to the objectives, policies and guidelines of the proposed International Undertaking on World Food Security as endorsed by the World Food Conference;

Earmarking, where possible, stocks or funds for meeting international emergency food requirements as envisaged in the proposed International Undertaking on World Food Security and developing international guidelines to provide for the co-ordination and the utilization of such stocks;

Co-operating in the provision of food aid for meeting emergency and nutritional needs as well as for stimulating rural employment through development projects.

All donor countries should accept and implement the concept of forward planning of food aid and make all efforts to provide commodities and/or financial assistance that will ensure adequate quantities of grains and other food commodities.

Time is short. Urgent and sustained action is vital. The Conference, therefore, calls upon all peoples expressing their will as individuals, and through their Governments, and non-governmental organizations, to work together to bring about the end of the age-old scourge of hunger.

The Conference affirms :

The determination of the participating States to make full use of the United Nations system in the implementation of this Declaration and the other decisions adopted by the Conference.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.2

Διακήρυξη της Ρώμης και Πλάνο Δράσης για την Παγκόσμια Διατροφική Ασφάλεια (13-17 Νοεμβρίου 1996)

Rome Declaration on World Food Security and Plan of Action on World Food Security.

Rome Declaration on World Food Security

We, the Heads of State and Government¹, or our representatives, gathered at the World Food Summit at the invitation of the Food and Agriculture Organization of the United Nations, reaffirm the right of everyone to have access to safe and nutritious food, consistent with the right to adequate food and the fundamental right of everyone to be free from hunger.

We pledge our political will and our common and national commitment to achieving food security for all and to an ongoing effort to eradicate hunger in all countries, with an immediate view to reducing the number of undernourished people to half their present level no later than 2015.

We consider it intolerable that more than 800 million people throughout the world, and particularly in developing countries, do not have enough food to meet their basic nutritional needs. This situation is unacceptable. Food supplies have increased substantially, but constraints on access to food and continuing inadequacy of household and national incomes to purchase food, instability of supply and demand, as well as natural and man-made disasters, prevent basic food needs from being fulfilled. The problems of hunger and food insecurity have global dimensions and are likely to persist, and even increase dramatically in some regions, unless urgent, determined and concerted action is taken, given the anticipated increase in the world's population and the stress on natural resources.

We reaffirm that a peaceful, stable and enabling political, social and economic environment is the essential foundation which will enable States to give adequate priority to food security and poverty eradication. Democracy, promotion and protection of all human rights and fundamental freedoms, including the right to development, and the full and equal participation of men and women are essential for achieving sustainable food security for all.

1 When "Government" is used, it means as well the European Community within its areas of competence.

Poverty is a major cause of food insecurity and sustainable progress in poverty eradication is critical to improve access to food. Conflict, terrorism, corruption and environmental degradation also contribute significantly to food insecurity. Increased food production, including staple food, must be undertaken. This should happen within the framework of sustainable management of natural resources, elimination of unsustainable patterns of consumption and production, particularly in industrialized countries, and early stabilization of the world population. We acknowledge the fundamental contribution to food security by women, particularly in rural areas of developing countries, and the need to ensure equality between men and women. Revitalization of rural areas must also be a priority to enhance social stability and help redress the excessive rate of rural-urban migration confronting many countries.

We emphasize the urgency of taking action now to fulfill our responsibility to achieve food security for present and future generations. Attaining food security is a complex task for which the primary responsibility rests with individual governments. They have to develop an enabling environment and have policies that ensure peace, as well as social, political and economic stability and equity and gender equality. We express our deep concern over the persistence of hunger which, on such a scale, constitutes a threat both to national societies and, through a variety of ways, to the stability of the international community itself. Within the global framework, governments should also cooperate actively with one another and with United Nations organizations, financial institutions, intergovernmental and non-governmental organizations, and public and private sectors, on programmes directed toward the achievement of food security for all.

Food should not be used as an instrument for political and economic pressure. We reaffirm the importance of international cooperation and solidarity as well as the necessity of refraining from unilateral measures not in accordance with the international law and the Charter of the United Nations and that endanger food security.

We recognize the need to adopt policies conducive to investment in human resource development, research and infrastructure for achieving food security. We must encourage generation of employment and incomes, and promote equitable access to productive and financial resources. We agree that trade is a key element in achieving food security. We agree to pursue food trade and overall trade policies that will encourage our producers and consumers to utilize available resources in an economically sound and sustainable manner. We recognize the importance for food security of sustainable agriculture, fisheries, forestry and rural development in low as well as high potential areas. We acknowledge the fundamental role of farmers, fishers, foresters, indigenous people and their communities, and all other people involved in the food sector, and of their organizations, supported by effective research and extension, in attaining food security. Our sustainable development policies will promote full participation and empowerment of people, especially women, an equitable distribution of income, access to health care and education, and opportunities for youth. Particular attention should be given to those who

cannot produce or procure enough food for an adequate diet, including those affected by war, civil strife, natural disaster or climate related ecological changes. We are conscious of the need for urgent action to combat pests, drought, and natural resource degradation including desertification, overfishing and erosion of biological diversity.

We are determined to make efforts to mobilize, and optimize the allocation and utilization of, technical and financial resources from all sources, including external debt relief for developing countries, to reinforce national actions to implement sustainable food security policies.

Convinced that the multifaceted character of food security necessitates concerted national action, and effective international efforts to supplement and reinforce national action, we make the following commitments:

- we will ensure an enabling political, social, and economic environment designed to create the best conditions for the eradication of poverty and for durable peace, based on full and equal participation of women and men, which is most conducive to achieving sustainable food security for all;

- we will implement policies aimed at eradicating poverty and inequality and improving physical and economic access by all, at all times, to sufficient, nutritionally adequate and safe food and its effective utilization;

- we will pursue participatory and sustainable food, agriculture, fisheries, forestry and rural development policies and practices in high and low potential areas, which are essential to adequate and reliable food supplies at the household, national, regional and global levels, and combat pests, drought and desertification, considering the multifunctional character of agriculture;

- we will strive to ensure that food, agricultural trade and overall trade policies are conducive to fostering food security for all through a fair and market-oriented world trade system;

- we will endeavour to prevent and be prepared for natural disasters and man-made emergencies and to meet transitory and emergency food requirements in ways that encourage recovery, rehabilitation, development and a capacity to satisfy future needs;

- we will promote optimal allocation and use of public and private investments to foster human resources, sustainable food, agriculture, fisheries and forestry systems, and rural development, in high and low potential areas;

- we will implement, monitor, and follow-up this Plan of Action at all levels in cooperation with the international community.

We pledge our actions and support to implement the World Food Summit Plan of Action.

Rome, 13 November 1996

World Food Summit Plan of Action

1. The Rome Declaration on World Food Security and the World Food Summit Plan of Action lay the foundations for diverse paths to a common objective - food security, at the individual, household, national, regional and global levels. Food security exists when all people, at all times, have physical and economic access to sufficient, safe and nutritious food to meet their dietary needs and food preferences for an active and healthy life. In this regard, concerted action at all levels is required. Each nation must adopt a strategy consistent with its resources and capacities to achieve its individual goals and, at the same time, cooperate regionally and internationally in order to organize collective solutions to global issues of food security. In a world of increasingly interlinked institutions, societies and economies, coordinated efforts and shared responsibilities are essential.

2. Poverty eradication is essential to improve access to food. The vast majority of those who are undernourished, either cannot produce or cannot afford to buy enough food. They have inadequate access to means of production such as land, water, inputs, improved seeds and plants, appropriate technologies and farm credit. In addition, wars, civil strife, natural disasters, climate related ecological changes and environmental degradation have adversely affected millions of people. Although food assistance may be provided to ease their plight, it is not a long term solution to the underlying causes of food insecurity. It is important to maintain an adequate capacity in the international community to provide food aid, whenever it is required, in response to emergencies. Equitable access to stable food supplies should be ensured.

3. A peaceful and stable environment in every country is a fundamental condition for the attainment of sustainable food security. Governments are responsible for creating an enabling environment for private and group initiatives to devote their skills, efforts and resources, and in particular investment, towards the common goal of food for all. This should be undertaken with the cooperation and participation of all members of society. Farmers, fishers and foresters and other food producers and providers, have critical roles in achieving food security, and their full involvement and enablement are crucial for success.

4. Poverty, hunger and malnutrition are some of the principal causes of accelerated migration from rural to urban areas in developing countries. The largest population shift of all times is now under way. Unless these problems are addressed in an appropriate and timely fashion, the political, economic and social stability of many countries and regions may well be seriously affected, perhaps even compromising

world peace. It is necessary to target those people and areas suffering most from hunger and malnutrition and identify causes and take remedial action to improve the situation. A more complete, user-friendly source of information at all levels would enable this.

5. Availability of enough food for all can be attained. The 5.8 billion people in the world today have, on average, 15 percent more food per person than the global population of 4 billion people had 20 years ago. Yet, further large increases in world food production, through the sustainable management of natural resources, are required to feed a growing population, and achieve improved diets. Increased production, including traditional crops and their products, in efficient combination with food imports, reserves, and international trade can strengthen food security and address regional disparities. Food aid is one of the many instruments which can help to promote food security. Long term investment in research and in cataloguing and conserving genetic resources, particularly at the national level, is essential. The link between sufficient food supplies and household food security must be ensured.

6. Harmful seasonal and inter-annual instability of food supplies can be reduced. Progress should include targeting on minimizing the vulnerability to, and impact of, climate fluctuations and pests and diseases. To effect timely transfers of supplies to deficit areas and the conservation and sustainable use of biodiversity, use should be made, in efficient combination, of climate early warning systems, transfer and utilization of appropriate agricultural¹, fishery and forestry technologies, production, and reliable trade, storage and financial mechanisms. Natural and man-made disasters can often be anticipated or even prevented, and response must be timely and effective and assist recovery.

7. Unless national governments and the international community address the multifaceted causes underlying food insecurity, the number of hungry and malnourished people will remain very high in developing countries, particularly in Africa south of the Sahara; and sustainable food security will not be achieved. This situation is unacceptable. This Plan of Action envisages an ongoing effort to eradicate hunger in all countries, with an immediate view to reducing the number of undernourished people to half their present level no later than 2015, and a mid-term review to ascertain whether it is possible to achieve this target by 2010.

8. The resources required for investment will be generated mostly from domestic private and public sources. The international community has a key role to play in supporting the adoption of appropriate national policies and, where necessary and appropriate, in providing technical and financial assistance to assist developing countries and countries with economies in transition in fostering food security.

1 In this document, "agriculture" and "agricultural" include livestock.

9. The multi-dimensional nature of the follow-up to the World Food Summit includes actions at the national, intergovernmental and inter-agency levels. The international community, and the UN system, including FAO, as well as other agencies and bodies according to their mandates, have important contributions to the implementation of the World Food Summit Plan of Action. The FAO Committee on World Food Security (CFS) will have responsibility to monitor the implementation of the Plan of Action.

10. Reaching sustainable world food security is part and parcel of achieving the social, economic, environmental and human development objectives agreed upon in recent international conferences. The World Food Summit Plan of Action builds on consensus reached in these fora and is based on the conviction that although the world is faced with major food insecurity, solutions to these problems exist. If all parties at local, national, regional and international levels make determined and sustained efforts, then the overall goal of food for all, at all times, will be achieved.

11. The Plan of Action of the World Food Summit is in conformity with the purposes and principles of the UN Charter and international law and strives to consolidate the results of other UN conferences since 1990 on subjects having a bearing on food security.

12. The implementation of the recommendations contained in this Plan of Action is the sovereign right and responsibility of each State through national laws and the formulation of strategies, policies, programmes, and development priorities, in conformity with all human rights and fundamental freedoms, including the right to development, and the significance of and the full respect for various religious and ethical values, cultural backgrounds and philosophical convictions of individuals and their communities should contribute to the full enjoyment by all of their human rights in order to achieve the objective of food security for all.

COMMITMENT ONE

We will ensure an enabling political, social, and economic environment designed to create the best conditions for the eradication of poverty and for durable peace, based on full and equal participation of women and men, which is most conducive to achieving sustainable food security for all.

The Basis for Action

13. A growing world population and the urgency of eradicating hunger and malnutrition call for determined policies and effective actions. A peaceful, stable and enabling political, social and economic environment is the essential foundation which will enable States to give adequate priority to food security, poverty eradication and

sustainable agriculture, fisheries, forestry and rural development. Promotion and protection of all human rights and fundamental freedoms, including the right to development and the progressive realization of the right to adequate food for all and the full and equal participation of men and women are also indispensable to our goal of achieving sustainable food security for all.

Objectives and Actions

14. Objective 1.1

To prevent and resolve conflicts peacefully and create a stable political environment, through respect for all human rights and fundamental freedoms, democracy, a transparent and effective legal framework, transparent and accountable governance and administration in all public and private national and international institutions, and effective and equal participation of all people, at all levels, in decisions and actions that affect their food security.

To this end, governments, in partnership, as appropriate, with all actors of civil society, will where not already accomplished:

(a) In cooperation, as appropriate, with the international community, assure and reinforce peace, by developing conflict prevention mechanisms, settling disputes by peaceful means, as well as by promoting tolerance, non-violence and respect for diversity;

(b) Develop policy making, legislative and implementation processes that are democratic, transparent, participatory, empowering, responsive to changing circumstances and most conducive to achieving sustainable food security for all;

(c) Promote and strengthen well-functioning legal and judicial systems to protect the rights of all people;

(d) Recognize and support indigenous people and their communities in their pursuit of economic and social development, with full respect for their identity, traditions, forms of social organization and cultural values.

Furthermore, governments, in partnership with all actors of civil society and with support of international institutions, will, as appropriate:

(e) Strengthen rules and mechanisms existing in international and regional organizations to seek, in accordance with the UN Charter, the prevention and solution of conflicts which cause or exacerbate food insecurity as well as to settle disputes by peaceful means, promote tolerance, non-violence, respect for diversity and observance of international law.

15. Objective 1.2:

To ensure stable economic conditions and implement development strategies

which encourage the full potential of private and public, individual and collective initiatives for sustainable, equitable, economic and social development which also integrate population and environmental concerns.

To this end, governments, and as appropriate, in partnership with all actors of civil society, will:

(a) Promote policies in order to foster a national and international environment that is more conducive to sustainable, equitable economic and social development;

(b) Establish legal and other mechanisms, as appropriate, that advance land reform, recognize and protect property, water, and user rights, to enhance access for the poor and women to resources. Such mechanisms should also promote conservation and sustainable use of natural resources (such as land, water and forests), lower risks, and encourage investment;

(c) Fully integrate population concerns into development strategies, plans, and decision-making, including factors affecting migration, and devise appropriate population policies, programmes and family planning services, consistent with the Report and the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, Cairo 1994.

16. Objective 1.3:

To ensure gender equality and empowerment of women.

To this end, governments will:

(a) Support and implement commitments made at the Fourth World Conference on Women, Beijing 1995, that a gender perspective is mainstreamed in all policies;

(b) Promote women's full and equal participation in the economy, and for this purpose introduce and enforce gender-sensitive legislation providing women with secure and equal access to and control over productive resources including credit, land and water;

(c) Ensure that institutions provide equal access for women;

(d) Provide equal gender opportunities for education and training in food production, processing and marketing;

(e) Tailor extension and technical services to women producers and increase the number of women advisors and agents;

(f) Improve the collection, dissemination and use of gender-disaggregated data in agriculture, fisheries, forestry and rural development;

(g) Focus research efforts on the division of labour and on income access and control within the household;

(h) Gather information on women's traditional knowledge and skills in agriculture, fisheries, forestry and natural resources management.

17. Objective 1.4:

To encourage national solidarity and provide equal opportunities for all, at all levels, in social, economic and political life, particularly in respect of vulnerable and disadvantaged groups and persons.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, will, as appropriate:

(a) Support investment in human resource development such as health, education, literacy and other skills training, which are essential to sustainable development, including agriculture, fisheries, forestry and rural development;

(b) Enact or strengthen policies to combat discrimination against members of socially vulnerable and disadvantaged groups, and persons belonging to minorities, with particular attention to their rights to land and other property, and to their access to credit, education and training, commercial markets and food security programmes;

(c) Enact legislation and establish institutional structures that provide opportunities for youth and enhance the special contribution that women can make to ensuring family and child nutrition with due emphasis on the importance of breast-feeding for infants;

(d) Give special attention to promoting and protecting the interests and needs of the child, particularly the girl child, in food security programmes, consistent with the World Summit for Children - Convention on the Rights of the Child, New York 1990.

COMMITMENT TWO

We will implement policies aimed at eradicating poverty and inequality and improving physical and economic access by all, at all times, to sufficient, nutritionally adequate and safe food and its effective utilization.

The Basis for Action

18. Assured access to nutritionally adequate and safe food is essential for individual welfare and for national, social and economic development, in accordance with the World Declaration on Nutrition, International Conference on Nutrition (ICN), Rome 1992. Every country in the world has vulnerable and disadvantaged individuals, households and groups who cannot meet their own needs. Seventy percent of all poor are women, which should be taken into consideration when preparing poverty eradication action. Even where and when overall food supplies are adequate, poverty impedes access by all to the quantity and variety of foods needed to meet the population's needs. Rapid population growth and rural poverty have resulted in excessive migration to urban areas with serious negative social, economic, environmental and nutritional impact. Unless extraordinary efforts are undertaken, an unacceptably

large portion of the world's population, particularly in developing countries, could still be chronically undernourished by the year 2010 with additional suffering due to acute periodic shortages of food. Contributing to malnutrition is the lack of adequate food utilization which, in this context, is the proper digestion and absorption of nutrients in food by the human body and requires adequate diet, water sanitation, health services, and health education.

Objectives and Actions

19. Objective 2.1:

To pursue poverty eradication, among both urban and rural poor, and sustainable food security for all as a policy priority and to promote, through sound national policies, secure and gainful employment and equitable and equal access to productive resources such as land, water and credit, so as to maximize the incomes of the poor.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, as appropriate, will:

(a) Review and adopt policies to pursue the eradication of hunger and attain sustainable food security at the household and national levels as a top policy priority, and make every effort to eliminate obstacles such as unemployment and lack of access to factors of production that adversely affect the attainment of food security, and implement the relevant commitments they entered into at the World Summit for Social Development, Copenhagen 1995;

(b) Develop human skills and capacities through basic education and pre- and on-the-job training;

(c) Adopt policies that create conditions which encourage stable employment, especially in rural areas, including off-farm jobs, so as to provide sufficient earnings to facilitate the purchase of basic necessities, as well as encourage labour intensive technologies where appropriate;

(d) Pursue sound economic, agriculture, fisheries, forestry and land reform policies that will permit farmers, fishers, foresters and other food producers, particularly women, to earn a fair return from their labour, capital and management, and encourage conservation and sustainable management of natural resources including in marginal areas;

(e) Improve equal access, by men and women, to land and other natural and productive resources, in particular, where necessary, through the effective implementation of land reform and the promotion of efficient utilization of natural and agricultural resources and resettlement on new lands, where feasible;

(f) Promote access, by farmers and farming communities, to genetic resources for food and agriculture.

20. Objective 2.2:

To enable food insecure households, families and individuals to meet their food and nutritional requirements and to seek to assist those who are unable to do so.

This end, governments, in partnership with all actors of civil society, as appropriate, will:

(a) Develop and periodically update, where necessary, a national food insecurity and vulnerability information and mapping system, indicating areas and populations, including at local level, affected by or at-risk of hunger and malnutrition, and elements contributing to food insecurity, making maximum use of existing data and other information systems in order to avoid duplication of efforts;

(b) Implement, where appropriate, cost-effective public works programmes for the unemployed and underemployed in regions of food insecurity;

(c) Develop within available resources well targeted social welfare and nutrition safety nets to meet the needs of the food insecure, particularly needy people, children, and the infirm.

21. Objective 2.3:

To ensure that food supplies are safe, physically and economically accessible, appropriate and adequate to meet the energy and nutrient needs of the population.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, as appropriate, will:

(a) Monitor the availability and nutritional adequacy of food supplies and reserve stocks, giving particular attention to areas at high risk of food insecurity, to nutritionally vulnerable groups, and to areas where seasonal variations have important nutritional implications;

(b) Apply measures, in conformity with the Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures and other relevant international agreements, that ensure the quality and safety of food supply, particularly by strengthening normative and control activities in the areas of human, animal and plant health and safety;

(c) Encourage, where appropriate, the production and use of culturally appropriate, traditional and underutilized food crops, including grains, oilseeds, pulses, root crops, fruits and vegetables, promoting home and, where appropriate, school gardens and urban agriculture, using sustainable technologies, and encourage the sustainable utilization of unused or underutilized fish resources;

(d) Develop and promote improved food processing, preservation and storage technologies to reduce post-harvest food losses, especially at the local level;

(e) Encourage rural households and communities to adopt low-cost technologies and innovative practices;

(f) Promote and support community-based food security and nutrition programmes that encourage self-reliance, utilizing participatory planning and implementation processes;

(g) Implement the goals of preventing and controlling specific micro-nutrient deficiencies as agreed at the ICN.

22. Objective 2.4:

To promote access for all, especially the poor and members of vulnerable and disadvantaged groups, to basic education and primary health care provision in order to strengthen their capacity for self-reliance.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, will:

(a) Promote access for all people, especially the poor and members of vulnerable and disadvantaged groups to primary health care, including reproductive health services consistent with the Report and the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, Cairo 1994;

(b) Promote access to clean water and sanitation for all people, especially in poor communities and rural areas;

(c) Promote access to, and support for, complete primary education, including, where appropriate, school feeding programmes, with particular attention to children in rural areas and to girls;

(d) Provide nutrition, sanitation, and health education for the public and promote technologies and training programmes on nutrition, home economics, environmental protection, food supply and health.

COMMITMENT THREE

We will pursue participatory and sustainable food, agriculture, fisheries, forestry and rural development policies and practices in high and low potential areas, which are essential to adequate and reliable food supplies at the household, national, regional and global levels, and combat pests, drought and desertification, considering the multifunctional character of agriculture.

The Basis for Action

23. It is imperative that food production be increased, particularly in low-income, food-deficit countries, to meet the needs of the undernourished and food insecure, the additional food requirements resulting from population growth, demand for new food products due to rising standards of living and changes in consumption patterns. Production increases need to be achieved without further overburdening women farmers, while ensuring both productive capacity, sustainable management of natural resources and protection of the environment.

24. In many parts of the world, unsustainable and otherwise inadequate policies and programmes, inappropriate technologies, insufficient rural infrastructures and institutions, as well as pests and diseases, lead to inefficiency and wastage of natural and human resources, inputs and products. The resource base for food, agriculture, fisheries and forestry is under stress and is threatened by problems such as desertification, deforestation, overfishing, overcapacity and discards in fisheries, losses of biodiversity, as well as inefficient use of water, climate change and depletion of the ozone layer. This has a negative impact on both food security and the environment. The framework for sustainable agriculture, fisheries, forestry and rural development in relation to food security was elaborated in the Programme of Action for Sustainable Development (Agenda 21) of the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), Rio de Janeiro 1992, and recently expanded in both the Kyoto Declaration and Plan of Action on the Sustainable Contribution of Fisheries to Food Security (Kyoto Declaration and Plan of Action), 1995, and the Leipzig Declaration on and the Global Plan of Action for the Conservation and Sustainable Utilisation of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (Leipzig Declaration and Global Plan of Action), 1996.

25. Expanding production in low-income food-deficit countries (LIFDCs) is frequently one of the primary means to increase the availability of food and income for those living in poverty. Most of the increases in food output of these countries, and of more developed regions, are expected to come from areas which have the agro-climatic potential to generate sufficient surpluses in economically and environmentally sound conditions, in particular to feed growing numbers of urban consumers. The generation of employment and income will raise effective demand in these areas, thereby stimulating production, economic diversification and rural development. In marginal areas and coastal communities with lower potential and fragile environments, there is also a need to increase food production through the provision of inputs and appropriate technology to reduce rural migration, but this should be based on sustainable management of resources and environment. Efficient land use for sustainable agricultural activity in many areas will also contribute significantly towards reducing the pressure to convert forests to agricultural land.

26. Food security depends, inter alia, on sustainable management of fish, forests, and wildlife. In many indigenous communities, these resources are the principal sources of protein in the diet. The traditional knowledge within indigenous communities also plays an important role in the achievement of food security for these communities and others.

27. Establishing sustainable and diverse patterns of production should take into account the present and future needs of the people as well as the natural resources

potential and limitations. Policies that provide an effective incentive structure for sustainable management of natural resources will help ensure that national agriculture, fisheries, forestry and natural resource plans and practices are developed and implemented in a holistic approach.

28. Small Island Developing States face the threat of land loss and erosion due to climate changes and sea level rises and have particular needs for their overall sustainable development. Improvements in trade, transportation, communication, human resources, stabilization of income and higher export earnings will increase food security in these countries.

29. Food production and rural development, particularly in those countries with significant food security inadequacies, require appropriate and up-to-date technologies which, according to sustainable development criteria and local food traditions, promote modernization of local production methods and facilitate transfer of technology. Full benefit from these technologies will require training, education and skill development programmes for local human resources. National efforts to increase local capacity, coupled with consolidated international cooperation, facilitate application of know-how and technology in areas with similar conditions and new techniques. This may be promoted by active international cooperation, particularly towards developing countries, both at the North-South and South-South levels.

30. Research in agriculture, fisheries and forestry will be essential to achieving the sustainable food productivity increases upon which the short and long term food security of a growing world population will depend. The combination of such research, and an enabling environment, can improve food security both at national and household levels. Equity issues and equality between women and men should be given appropriate consideration when setting research agendas for the future. Research efforts should clearly focus on poverty eradication and on the creation of more environmentally sustainable agricultural, fisheries, forestry and food production systems. This research should be directed to low, as well as high, potential areas according to their specific research needs. Renewed efforts should be made to involve farmers, fishers, foresters and their organizations in setting research priorities and directions, and to make experimental findings accessible to them.

31. The economic and social development of the rural sector is a key requisite for the achievement of food security for all. Rural poverty is a complex phenomenon that varies considerably between and within countries. The rural areas in developing countries are generally poorly equipped in terms of technical and financial resources and educational infrastructure. In these areas, lack of income opportunities, failure to crop and to maintain production systems, inadequate commodity and input and consumer goods distribution networks, limited access to public services and the poor

quality of these services are all fundamental aspects that need to be considered with regard to rural food security. The main consequences of this are reflected in high population growth and out-migration, both internally and to other countries.

Objectives and Actions

32. Objective 3.1:

To pursue, through participatory means, sustainable, intensified and diversified food production, increasing productivity, efficiency, safety gains, pest control and reduced wastes and losses, taking fully into account the need to sustain natural resources.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, and with the support of international institutions, will, as appropriate:

(a) Establish policies and implement programmes to optimize, in an economical, socially and environmentally sound manner, sustainable agriculture, fisheries and forestry production, particularly of the main staple foods, aimed at achieving food security;

(b) Promote policies and programmes which encourage appropriate input technologies, farming techniques, and other sustainable methods, such as organic farming, to assist farming operations to become profitable, with the goal of reducing environmental degradation, while creating financial resources within the farming operation; such programmes should, when relevant, build upon farmers' own experiences and indigenous knowledge;

(c) Promote the conservation and sustainable use of biological diversity and its components in terrestrial and marine ecosystems, with a view to enhancing food security, notably through supporting the UN Convention on Biological Diversity, 1992;

(d) Promote sustainable development in mixed-farming systems and the processing and marketing of diverse food products and by-products, in response to the needs of the consumers for properly balanced diets;

(e) Promote crop and livestock productivity through widespread use of improved seeds and breeds and integrated plant nutrition system methods, where necessary and ecologically and economically feasible; in addition, seek to achieve lasting fertility improvements in tropical soils;

(f) Promote more efficient and sustainable livestock production systems through the improvement of grazing lands, fodder crops and the use of multiple sources of animal feed;

(g) Promote development of environmentally sound and sustainable aquaculture well integrated into rural, agricultural and coastal development;

(h) Promote the sustainable production and use of food, fodder, fuel and other products derived from forests to enhance food security; such action will also result in increased rural income and employment, thus contributing to sustainable forest management by increasing the value of forests;

(i) Seek to ensure effective prevention and progressive control of plant and animal pests and diseases, including especially those which are of transboundary nature, such as rinderpest, cattle tick, foot and mouth disease and desert locust, where outbreaks can cause major food shortages, destabilize markets and trigger trade measures; and promote concurrently, regional collaboration in plant pests and animal disease control and the widespread development and use of integrated pest management practices.

33. Objective 3.2:

To combat environmental threats to food security, in particular, drought and desertification, pests, erosion of biological diversity, and degradation of land and aquatic-based natural resources, restore and rehabilitate the natural resource base, including water and watersheds, in depleted and overexploited areas to achieve greater production.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, and with the support of international institutions, will, as appropriate:

(a) Monitor and promote rehabilitation and conservation of natural resources in food producing areas as well as in adjacent forest lands, non-arable lands, and watersheds, and where necessary upgrade sustainably the productive capacity of these resources; and establish policies that create economic and social incentives to reduce degradation;

(b) Identify the potential and improve the productive use of national land and water resources for sustainable increases in food production, taking into account the anticipated impacts of natural climate variability and climatic change on rainfall and temperature patterns;

(c) Develop appropriate national and regional policies and plans for water and watersheds, and water management techniques; promote economically, socially and environmentally sound irrigation improvement, in particular small-scale irrigation, and sustainable intensification of rainfed agriculture, with a view to increasing cropping intensities and reducing the impact of droughts and floods on food output and restoring natural resources, while at the same time preserving the quality and availability of water for other purposes, especially human consumption;

(d) Promote early ratification and implementation of the Agreement for the Implementation of the Instruments of the United Nations Convention on the Law of

the Sea of 10 December 1982 Relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks (the UN Agreement on Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks) and of the FAO Agreement to Promote Compliance with International Conservation and Management Measures by Fishing Vessels on the High Seas. Implement sustainable fisheries management and practices, in particular the Code of Conduct for Responsible Fisheries, to address a responsible and sustainable utilization and conservation of fisheries resources in order to optimize the long-term sustainable contribution of fisheries resources to food security - and fully recognizing Agenda 21, and the Kyoto Declaration and Plan of Action within the context of the relevant rules of International Law as reflected in the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)² - by, inter alia, strengthening and establishing, as needed, appropriate regional and sub-regional fisheries management organizations or arrangements, minimizing wastes in fisheries, reducing excess fishing capacity and applying the precautionary approach in accordance with the UN Agreement³ on Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks and the Code of Conduct for Responsible Fisheries; by establishing and strengthening integrated marine and coastal area management; by conserving and sustainably utilizing marine and freshwater biodiversity; and by studying the effectiveness of multi-species management in the context of relevant provisions of UNCLOS and Agenda 21. In working to achieve the above, full recognition should be given to the special circumstances and requirements of developing countries, particularly the least developed among them and the Small Island Developing States;

(e) Promote an integrated approach to conservation and sustainable utilization of plant genetic resources for food and agriculture, through inter alia appropriate in situ and ex situ approaches, systematic surveying and inventorying, approaches to plant breeding which broaden the genetic base of crops, and fair and equitable sharing of benefits arising from the use of such resources;

(f) Promote the conservation and sustainable utilization of animal genetic resources;

(g) Reduce the deforestation rate and increase forest coverage, maintain and develop the multiple contributions of forests, trees and forestry to food security for the conservation and sustainable use of land and water resources, including the pro-

2 References in this Plan of Action to UNCLOS, UN Agreement on Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, and other International Agreements, do not prejudice the position of any State with respect to signature, ratification or accession to that Convention or to such other agreements.

3 Ibid.

tection of watersheds, and as reservoirs of biological diversity; to this end, implement the UNCED outcomes related to forests;

(h) Seek to understand better the impacts of global environmental threats, in particular climate change and variability, the depletion of the ozone layer, loss of biodiversity and various forms of environmental pollution, on food security;

(i) Implement the Leipzig Global Plan of Action;

(j) Promote early ratification and implementation of the United Nations Convention to Combat Desertification in Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa, 1994, and implement the Convention on Biological Diversity, 1992, the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, 1987, and the United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992;

(k) Seek to prevent and control degradation and overexploitation of natural resources in poorly endowed, ecologically stressed areas. In those areas critical to the achievement of food security for developing countries, promote and provide location-specific institutional, infrastructural and technical support.

34. Objective 3.3:

To promote sound policies and programmes on transfer and use of technologies, skills development and training appropriate to the food security needs of developing countries and compatible with sustainable development, particularly in rural and disadvantaged areas.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, and with the support of international institutions, will, as appropriate:

(a) Strengthen agricultural, fisheries and forestry education, training, skills development and extension systems, ensuring equal gender opportunities and close interaction with research systems and farmers, fishers and foresters, in particular small-scale farmers, fishers and foresters, and other food producers, and their representative organizations in food production technology and transfer, and initiate programmes to increase the proportion of women in these systems. National capacity-building efforts, principally in LIFDCs should be supported with North-South and South-South cooperation among education and extension and research institutions;

(b) Promote viable technology transfer and extension services that meet real local needs; stimulate programmes that will help identify possibilities of bilateral and regional cooperation so that experience and technology information can be exchanged on a South-South and North-South level;

(c) Promote means to reduce women farmers' workload by supporting and facilitating access to appropriate productive and domestic labour- saving technologies;

(d) Establish policies and programmes for the development and use of technologies that offer economic and ecological benefits and protect the consumer and the environment.

35. Objective 3.4:

To take decisive action in cooperation between the public and the private sectors to strengthen and broaden research and scientific cooperation in agriculture, fisheries and forestry in supporting policy and international, regional, national and local action to increase productive potential and maintain the natural resource base in agriculture, fisheries and forestry and in support of efforts to eradicate poverty and promote food security.

To this end, governments in collaboration with the international and scientific communities, in both the public and the private sectors, as appropriate, will

(a) Strengthen national research systems in order to develop coordinated programmes in support of research to promote food security. Such programmes should focus on interdisciplinary research to provide a scientific basis for policies and action to maintain the natural resource base while increasing the productivity potential of agriculture, fisheries, including aquaculture, and forestry. Appropriate attention will be given to areas that are less endowed with natural resources. Increased cooperation with the private sector will be promoted;

(b) Strengthen international research systems, in particular the Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR), and promote coordination and collaboration among international, developed country, and developing country institutions;

(c) Participate actively in and support international cooperation in research to promote food security, in particular in developing countries, with special emphasis on underutilized food crops in these countries;

(d) Enhance the institutional framework allowing for the full participation of all interested parties, including indigenous people and their communities, local people, consumers, farmers, fishers and foresters and their organizations and the private sector in the identification of research needs;

(e) Promote suitable systems, inter alia participatory systems, for the dissemination and extension of research results;

(f) Ensure that gender perspectives are integrated in research planning and implementation;

(g) Promote development of methods and criteria for the strengthening of integrated and policy relevant scientific knowledge;

(h) Promote research and development leading to the use, at regional, national

and local levels, of appropriate technologies, relevant post-harvest and transformation techniques, and adapted plant and animal breeding that meet local needs;

(i) Promote the research needed to continue international efforts to develop, disseminate and apply climate forecast information that will increase sustainable agricultural, fisheries and forestry productivity and be of particular benefit to developing countries.

36. Objective 3.5:

To formulate and implement integrated rural development strategies, in low and high potential areas, that promote rural employment, skill formation, infrastructure, institutions and services, in support of rural development and household food security and that reinforce the local productive capacity of farmers, fishers and foresters and others actively involved in the food sector, including members of vulnerable and disadvantaged groups, women and indigenous people, and their representative organizations, and that ensure their effective participation.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, and with the support of international institutions, will, as appropriate:

(a) Include in their national social and economic development policies, plans and programmes, actions that will foster the social and economic revitalization of the rural sector, with particular regard to the promotion of investment and employment that will make good use of the rural workforce and to the promotion of political, economic and administrative decentralization;

(b) Strengthen local government institutions in rural areas and provide them with adequate resources, decision-making authority and mechanisms for grassroots participation;

(c) Encourage and enable farmers, fishers and foresters and other food producers and providers as well as their organizations, particularly small farmers and artisanal fisherfolk, by strengthening institutional structures to define their responsibilities and protect their rights and those of the consumer;

(d) Promote the development and diversification of rural markets, reduce post-harvest losses and ensure safe storage, food processing and distribution facilities and transportation systems;

(e) Reinforce the follow-up to the World Conference on Agrarian Reform and Rural Development (WCARRD), 1979;

(f) Develop and encourage training programmes in sustainable natural resources management.

Governments, in cooperation with the private sector and non-governmental organizations, will:

- (g) Develop the technical and educational infrastructure in rural areas;
- (h) Promote the development of rural banking, credit and savings schemes, where appropriate, including equal access to credit for men and women, micro-credit for the poor, as well as adequate insurance mechanisms;
- (i) Promote food production, processing and marketing systems which increase opportunities for stable, gainful and equal and equitable employment conditions in the food and rural sectors; where appropriate, promote off-farm activities in rural areas combining agriculture, fisheries and forestry production with processing and marketing activities, cottage industries and tourism, particularly in marginal areas and peri-urban areas;
- (j) Foster the social and economic organization of the rural population with particular emphasis on the development of small-scale farmers', fishers', and foresters' cooperatives, community organizations and development associations, so that rural inhabitants may be actively involved in decision-making, monitoring and evaluation of rural development programmes;
- (k) Recognize farmers', fishers', foresters', rural workers' and consumers' organizations at local, national, regional and international levels and promote a regular dialogue and partnership with their respective governments and their linkage with all appropriate institutions and sectors on sustainable agriculture, fisheries and forestry and sustainable management of natural resources;
- (l) Promote the empowerment of small-scale family farmers, fishers and foresters, both women and men, to set up their own cooperatives and business undertakings, as well as farmers' and fishers' financial and mutual institutions;
- (m) Enhance cooperation and exchange among farmers, fishers, foresters and their representative organizations, both within and between developing countries, industrialized countries and economies in transition.

Governments, in collaboration with the international community, will:

- (n) Develop international South-South technical cooperation programmes that will facilitate the implementation of nutritional programmes that have proved successful in other developing countries;
- (o) Implement the outcomes of UNCED, particularly as regards Chapter 14 of Agenda 21.

COMMITMENT FOUR

We will strive to ensure that food, agricultural trade and overall trade policies are conducive to fostering food security for all through a fair and market-oriented world trade system.

The Basis for Action

37. Trade is a key element in achieving world food security. Trade generates effective utilization of resources and stimulates economic growth which is critical to improving food security. Trade allows food consumption to exceed food production, helps to reduce production and consumption fluctuations and relieves part of the burden of stock holding. It has a major bearing on access to food through its positive effect on economic growth, income and employment. Appropriate domestic economic and social policies will better ensure that all, including the poor, will benefit from economic growth. Appropriate trade policies promote the objectives of sustainable growth and food security. It is essential that all members of the World Trade Organization (WTO) respect and fulfil the totality of the undertakings of the Uruguay Round. For this purpose it will be necessary to refrain from unilateral measures not in accordance with WTO obligations.

38. The Uruguay Round Agreement established a new international trade framework that offers opportunity to developed and developing countries to benefit from appropriate trade policies and self-reliance strategies. The progressive implementation of the Uruguay Round as a whole will generate increasing opportunities for trade expansion and economic growth to the benefits of all participants. Therefore, adaptation to the provisions of the various agreements during the implementation period must be ensured. Some least-developed and net food-importing developing countries may experience short term negative effects in terms of the availability of adequate supplies of basic foodstuffs from external sources on reasonable terms and conditions, including short term difficulties in financing normal levels of commercial imports of basic foodstuffs. The Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries, Marrakesh 1994, shall be fully implemented.

Objectives and Actions

39. Objective 4.1:

To meet the challenges of and utilize the opportunities arising from the international trade framework established in recent global and regional trade negotiations.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, will, as appropriate:

(a) Endeavour to establish, especially in developing countries, well functioning internal marketing and transportation systems to facilitate better links within and between domestic, regional and world markets, and diversify trade;

(b) Seek to ensure that national policies related to international and regional trade agreements do not have an adverse impact on women's new and traditional economic activities towards food security.

Members of the WTO will:

(c) Pursue the implementation of the Uruguay Round Agreement which will improve market opportunities for efficient food, agricultural, fisheries and forestry producers and processors, particularly those of developing countries.

The international community, in cooperation with governments and civil society, will, as appropriate:

(d) Continue to assist countries to adjust their institutions and standards both for internal and external trade to food safety and sanitary requirements;

(e) Give full consideration to promote financial and technical assistance to improve the agricultural productivity and infrastructure of developing countries, especially the LIFDCs, in order to optimize the opportunities arising from the international trade framework;

(f) Promote technical assistance and encourage technology transfer consistent with international trade rules, in particular to those developing countries needing it, to meet international standards, so that they are in a position to take advantage of the new market opportunities;

(g) Endeavour to ensure mutual supportiveness of trade and environment policies in support of sustainable food security, looking to the WTO to address the relationship between WTO provisions and trade measures for environment purposes, in conformity with the provisions of the Ministerial Decision on Trade and Environment in the Uruguay Round Agreement, and make every effort to ensure that environmental measures do not unfairly affect market access for developing countries' food and agricultural exports;

(h) Conduct international trade in fish and fishery products in a sustainable manner in accordance, as appropriate, with the principles, rights and obligations established in the World Trade Organization (WTO) Agreement, the UN Agreement on Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, the Code of Conduct for Responsible Fisheries and other relevant international agreements.

40. Objective 4.2:

To meet essential food import needs in all countries, considering world price and supply fluctuations and taking especially into account food consumption levels of vulnerable groups in developing countries.

To this end, governments and the international community will, as appropriate:

(a) Recognizing the effects of world price fluctuations, examine WTO-compatible options and take any appropriate steps to safeguard the ability of importing developing countries, especially LIFDCs, to purchase adequate supplies of basic foodstuffs from external sources on reasonable terms and conditions.

Food exporting countries should:

(b) Act as reliable sources of supplies to their trading partners and give due consideration to the food security of importing countries, especially the LIFDCs;

(c) Reduce subsidies on food exports in conformity with the Uruguay Round Agreement in the context of the ongoing process of reform in agriculture conducted in the WTO;

(d) Administer all export-related trade policies and programmes responsibly, with a view to avoiding disruptions in world food and agriculture import and export markets, in order to improve the environment to enhance supplies, production and food security, especially in developing countries.

Members of the WTO will:

(e) Fully implement the Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries through the WTO Committee on Agriculture and encourage international financial institutions, where appropriate, to help least-developed and net food-importing developing countries to meet short-term difficulties in financing essential food imports;

(f) Refrain from using export restrictions in accordance with Article 12 of the WTO Agreement on Agriculture.

International organizations, and particularly FAO, will:

(g) Continue to monitor closely and inform member nations of developments in world food prices and stocks.

41. Objective 4.3:

To support the continuation of the reform process in conformity with the Uruguay Round Agreement, particularly Article 20 of the Agreement on Agriculture.

To this end, governments will, as appropriate:

(a) Promote the national and regional food security policies and programmes of developing countries particularly in regard to their staple food supplies;

(b) Support the continuation of the reform process in conformity with the Uruguay Round Agreement and ensure that developing countries are well informed and equal partners in the process, working for effective solutions that improve their access to markets and are conducive to the achievement of sustainable food security.

International organizations, including FAO, will, according to their respective mandates:

(c) Continue to assist developing countries in preparing for multilateral trade negotiations including in agriculture, fisheries and forestry inter alia through studies, analysis and training.

COMMITMENT FIVE

We will endeavour to prevent and be prepared for natural disasters and man-made emergencies and to meet transitory and emergency food requirements in ways that encourage recovery, rehabilitation, development and a capacity to satisfy future needs.

The Basis for Action

42. While the number of people affected by natural disasters fluctuates annually, there has been a dramatic increase in the number of victims of civil conflicts. These situations require emergency assistance and they point to the importance of early action to defuse tensions and of preparedness in minimizing the risk of future crises and in preventing food emergencies.

43. National and international relief operations are often the only solution for hungry people facing immediate starvation, and should continue to be a priority and be provided in an impartial and apolitical manner, with due respect to national sovereignty and in accordance with the Charter of the United Nations and the guiding principles of the UN General Assembly (UNGA) Resolution 46/182. However, emergency food assistance cannot be a basis for sustainable food security. Conflict prevention and resolution, and stepped up rehabilitation and development promotion activities, which prevent recurrence of and reduce vulnerability to food emergencies, are essential elements of food security. Emergency preparedness is a central element for minimizing the negative effects of food emergencies and famines.

Objectives and Actions

44. Objective 5.1:

To reduce demands for emergency food assistance through enhancing efforts to prevent and resolve man-made emergencies, particularly international, national and local conflicts.

To this end, governments, individually and collectively, and in partnership with all actors of civil society, will:

- (a) Use appropriate international, regional and national mechanisms to prevent or reduce those situations, in particular war and civil conflict, which give rise to man-made emergencies and increase demands for emergency assistance, including food aid;
- (b) Coordinate policies, actions and legal instruments and/or measures to combat terrorism and other activities contrary to human rights and human dignity;
- (c) Promote the continuation of international discussions and cooperation on all aspects of anti-personnel land mines.

45. Objective 5.2:

To establish as quickly as possible prevention and preparedness strategies for LIFDCs and other countries and regions vulnerable to emergencies.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society and with international organizations where necessary, will, as appropriate:

(a) Prepare and/or maintain for each LIFDC, and other countries and regions vulnerable to emergencies, vulnerability information and mapping, drawing on, amongst others, a food insecurity and vulnerability information and mapping system, once established, with an analysis of the major causes of vulnerability and their consequences, making maximum use of existing data and information systems to avoid duplication of effort;

(b) Maintain, promote and establish, as quickly as possible, in collaboration with non-governmental organizations and other organizations, as appropriate, the preparedness strategies and mechanisms agreed upon at the ICN, including development and application of climate forecast information for surveillance and early-warning, drought, flood, other natural disasters, pest and disease alertness;

(c) Support international efforts to develop and apply climate forecast information to improve the effectiveness and efficiency of emergency preparedness and response activities, with special efforts to create synergy and avoid duplication;

(d) Promote the development of appropriate community-based and regional surveillance systems to gather and assess information and to implement prevention and preparedness programmes.

46. Objective 5.3:

To improve and, if necessary, develop efficient and effective emergency response mechanisms at international, regional, national and local levels.

To this end, international organizations, in close cooperation with governments and civil society, as appropriate, will:

(a) Strengthen the coordination and efficiency of international emergency assistance to ensure rapid, coordinated and appropriate response, particularly by improving communications amongst the international community.

Governments, in partnership with all actors of civil society, will, as appropriate:

(b) Seek to ensure adequate supervision of emergency operations and involve communities, local authorities and institutions and grass-roots relief initiatives and structures in implementing emergency operations to better identify and reach populations and areas at greatest risk. Women should be fully involved in the assessment of needs and in the management and evaluation of relief operations;

(c) Pursue at local and national levels, as appropriate, adequate and cost-effective strategic emergency food security reserve policies and programmes;

(d) Promote triangular food aid operations;

(e) Protect the lives of civil populations, including humanitarian aid workers, in times of conflict;

(f) Seek to ensure that access to food, with particular attention to women-headed households, is protected during emergency situations;

(g) Consider the creation of national volunteers corps, building upon "White Helmets", as defined by UNGA Resolutions 49/139B and 50/19, and already launched by the United Nations Volunteers (UNV), in order to support emergency relief and rehabilitation operations, when deemed pertinent and in accordance with the guiding principles on humanitarian assistance embodied in UNGA Resolution 46/182.

47. Objective 5.4:

To strengthen linkages between relief operations and development programmes, along with demining activities where necessary, so that they are mutually supportive and facilitate the transition from relief to development.

To this end, international organizations, governments and civil society will, as appropriate:

(a) Keep under review the standards for the nutritional adequacy of food assistance to disaster-affected populations;

(b) Ensure that emergency operations will foster the transition from relief, through recovery, to development;

(c) Prepare and pursue well-planned post-emergency rehabilitation and development programmes to re-establish the capacity of households, including those headed by women, to meet their basic needs in the long term as well as to rebuild national production capacity and return to sustainable economic development and social progress as soon as possible. Where necessary, these should include operations to remove land mines.

COMMITMENT SIX

We will promote optimal allocation and use of public and private investments to foster human resources, sustainable food, agriculture, fisheries and forestry systems, and rural development, in high and low potential areas.

The Basis for Action

48. Many developing countries need to reverse the recent neglect of investment in agriculture and rural development and mobilize sufficient investment resources to support sustainable food security and diversified rural development. A sound policy environment, in which such food-related investment can fulfil its potential, is essential. Most of the resources required for investment will be generated from domestic private and public sources. Governments should provide an economic and legal framework which promotes efficient markets that encourage private sector mobilization of savings, investment and capital formation. They should also devote an appropriate proportion of their expenditure to investments which enhance sustainable food security.

49. The international community has a key role to play in supporting the adoption of appropriate national policies and, where necessary and appropriate, in providing tech-

nical and financial assistance to assist developing countries and countries with economies in transition in fostering food security. Foreign Direct Investment (FDI) and other private financial flows have increased considerably recently and provide an important source of external resources. Official Development Assistance (ODA) has exhibited a decline in recent years. In the context of food security, ODA is of critical importance, particularly for countries and sectors left aside by other external sources of finance.

50. All partners in development, including investors and donors, should place priority on sectors of developing countries' economies relating to food security. To this end, governments should adopt policies that promote foreign and domestic direct investment and effective use of development assistance.

51. In view of their special situation, Small Island Developing States have identified key sectors of priority which require investment so as to achieve their sustainable development.

Objectives and Actions

52. Objective 6.1:

To create the policy framework and conditions so that optimal public and private investments are encouraged in equitable and sustainable development of the food systems, rural development and human resources on the scale needed to contribute to food security.

To this end, governments, in cooperation with all actors of civil society, international and private financing institutions, and technical assistance agencies will, as appropriate:

(a) Promote policies and measures to enhance the flow and effectiveness of investments for food security;

(b) Give priority to human resource development and strengthen public institutions, especially in LIFDCs, including through equipping and staff training, to enhance their supportive and facilitating role in promoting increased investment in food security;

(c) Encourage the development of public-private partnerships and other institutions in promoting socially and environmentally responsible investment and re-investment from domestic and foreign resources, and increase the participation of local communities in investment;

(d) Strengthen cooperation, at the regional and international level, to share the costs of investments in areas of common interest, such as appropriate technology generation through collaborative research and transfer, as well as to share investment experience and best practices.

53. Objective 6.2:

To endeavour to mobilize, and optimize the use of, technical and financial resources from all sources, including debt relief, in order to raise investment in activities related to sustainable agriculture, fisheries, forestry and food production in developing countries to the levels needed to contribute to food security.

To this end, governments, in cooperation with the international community and all actors of civil society, as well as international and private financing institutions will, as appropriate:

(a) Undertake to raise sufficient and stable funding from private and public, domestic and foreign sources to achieve and sustain food security;

(b) Encourage investment to create infrastructures and management systems that facilitate sustainable utilization and management of water resources;

(c) Support investments that contribute to sustainable food security and further conservation and sustainable utilization and management of natural resources, including land, water, watersheds, fisheries and forests;

(d) Strive to secure appropriate international financial assistance for sectors related to food security, where it is needed;

(e) Strengthen efforts towards the fulfilment of the agreed ODA target of 0.7% of GNP. In striving to promote sustainable food security, development partners should endeavour to mobilize, and optimize the use of technical and financial resources at the levels needed to contribute to this goal and should ensure that this flow of concessional funding is directed to economically and environmentally sustainable activities;

(f) Focus ODA towards countries that have a real need for it, especially low-income countries, and enhance their capacity to utilize it effectively;

(g) Explore new ways of mobilizing public and private financial resources for food security, inter alia, through the appropriate reduction of excessive military expenditures, including global military expenditures and the arms trade, and investment for arms production and acquisition, taking into consideration national security requirements;

(h) Promote mechanisms to mobilize domestic savings, including rural savings;

(i) Promote mechanisms to provide access to adequate credit, including micro-credit, for men and women equally, for activities in the food sector;

(j) Promote investment to benefit small-scale food producers, especially women, and their organizations, in food security programmes; strengthen their capacity to design and implement these programmes;

(k) Give priority to people-centred investments in education, health and nutrition in order to promote broad-based economic growth and sustainable food security;

(l) Identify financial, physical and technical resources available internationally and encourage the enhancement of their transfer, where appropriate, into developing countries and countries with economies in transition while also developing an enabling environment, notably through strengthening national capacities, including human resources;

(m) Intensify the search for practical and effective solutions to debt problems of developing countries and support the recent initiatives of international financial institutions (International Monetary Fund and World Bank), to reduce the total external debt burden of Heavily Indebted Poor Countries;

(n) Explore the possibilities for countries to direct the funds released by debt swaps towards the achievement of food security.

COMMITMENT SEVEN

We will implement, monitor, and follow-up this Plan of Action at all levels in cooperation with the international community.

The Basis for Action

54. World food security is of concern to all members of the international community because of its increasing interdependence with respect to issues such as political stability and peace, poverty eradication, prevention of and reaction to crises and disasters, environmental degradation, trade, global threats to the sustainability of food security, growing world population, trans-border population movements, and technology, research, investment, and financial cooperation.

55. National, regional and international mechanisms for political, financial and technical cooperation should be focused on the earliest possible achievement of sustainable world food security.

56. Governments have the primary responsibility for creating an economic and political environment that assures the food security of their citizens, involving for this purpose all elements of civil society. The international community, and the UN system, including FAO, as well as other agencies and bodies according to their mandates, have important contributions to offer to the goal of food security for all.

57. The multi-dimensional nature of the follow-up to the World Food Summit includes actions at the national, intergovernmental and inter-agency levels. In addition to the indispensable mobilization of national efforts, the effective implementation of the World Food Summit Plan of Action requires strong international cooperation and a monitoring process at the national, regional and global levels, using existing mechanisms and fora for its operation. To allow for better cooperation, the information regarding the different actors in the field of food security and agriculture, fisheries, forestry and rural development and their activities and resources needs to be improved, where appropriate. Setting realistic targets and monitoring progress towards them call for reliable and relevant information and analysis which are still often unavailable at the national and international levels. For the follow-up to the World Food Summit, coordination and cooperation within the UN system, including the Bretton Woods institutions, is vital and should take into account the mandate of FAO and other relevant organizations. Bearing in mind UNGA Resolution 50/109, the outcome of the World Food Summit should be included in the follow-up to major international UN conferences and summits, including the implementation of their respective programmes of action in conformity with UNGA Resolution 50/227 and ECOSOC Resolution 1996/36, in order to promote sustainable food security for all as a fundamental element of

the UN system's effort to eradicate poverty. In this context, the implementation of the World Food Summit Plan of Action requires actions at the intergovernmental level, in particular through the CFS and at the inter-agency level through the Administrative Committee on Coordination (ACC). In the field, the representatives of all UN agencies should work within the UN resident coordinators' system to support country-level implementation of the World Food Summit Plan of Action.

Objectives and Actions

58. Objective 7.1:

To adopt actions within each country's national framework to enhance food security and enable the implementation of the commitments of the World Food Summit Plan of Action.

To this end, governments will, where appropriate:

(a) Review and revise, as appropriate, their national plans, programmes and strategies with a view to achieving food security consistent with the World Food Summit commitments;

(b) Establish or improve national mechanisms to set priorities, develop, implement and monitor the components of action for food security within designated time frames, based both on national and local needs, and provide the necessary resources for their functioning;

(c) In collaboration with civil society, formulate and launch national Food for All Campaigns to mobilize all stakeholders at all levels of society and their resources in each country, in support of the implementation of the World Food Summit Plan of Action;

(d) Actively encourage a greater role for, and alliances with, civil society organizations in addressing food security;

(e) Strive to mobilize public and private resources to support community food security initiatives;

(f) Establish mechanisms to collect information on the nutritional status of all members of communities, especially the poor, women, children and members of vulnerable and disadvantaged groups, to monitor and improve their household food security;

(g) Complement existing national plans of action on nutrition, developed as a follow-up to the ICN, with action on relevant aspects of food security or, where necessary, develop such plans in accordance with the recommendations of this Summit and the ICN, in partnership with all actors of civil society;

(h) Plan and monitor in a coordinated manner the implementation of relevant recommendations of all UN conferences aimed at eradicating poverty and improving food security and nutrition.

59. Objective 7.2:

To improve sub-regional, regional, and international cooperation and to mobilize,

and optimize the use of, available resources to support national efforts for the earliest possible achievement of sustainable world food security.

To this end, governments, in cooperation among themselves and with international institutions, using information on food insecurity and vulnerability, including mapping, will, as appropriate:

(a) Reinforce poverty eradication strategies and orient the development assistance policies of the international agencies of the UN system, with broad participation of the developing countries, so that resources are directed towards sustainable development, including agriculture for food security, and effectively contribute to the improved situation of food insecure households;

(b) Encourage relevant agencies within the UN system to initiate, inter alia within the framework of the ACC, consultations on the further elaboration and definition of a food insecurity and vulnerability information and mapping system to be developed in a coordinated manner; member countries and their institutions and other organizations, as appropriate, should be included in the development, operation and use of the system; FAO should play a catalytic role in this effort, within the framework of the ad hoc inter-agency task forces on the follow-up of the UN conferences. The results of that work should be reported to the UN Economic and Social Council (ECOSOC) through the ACC;

(c) Improve the collection, through definition of common standards, and the analysis, dissemination and utilization of information and data, disaggregated inter alia by gender, needed to guide and monitor progress towards the achievement of food security; in this context, the contribution of NGOs is recognized;

(d) Continue, within the framework of UNGA resolutions 50/120, 50/227 and the coordinated follow-up by the UN system to the major UN conferences and summits since 1990, the review of functions and capacities of the UN system, including the specialized agencies, programmes and funds, in their relation to food security; this review should aim at reducing duplications and filling gaps in coverage, defining the tasks of each organization within its mandate, making concrete proposals for their strengthening and for improving coordination with governments, and for avoiding duplication of work between relevant organizations, and implement these proposals as a matter of urgency;

(e) Starting in 1997, review the adequacy and effectiveness of the allocation and use of financial and human resources for action required to ensure food for all as a follow-up to the World Food Summit, and reallocate available resources accordingly, with special reference to the needs of countries facing deteriorating food security, nutrition, health and resource degradation;

(f) Review and streamline existing mechanisms, increase cooperation and the sharing of knowledge and experience among developing countries and with developed countries, and improve coordination amongst and between all partners involved in order to maximize synergy for the attainment of food security;

(g) Focus technical assistance more effectively on building-up and mobilizing national capacity, expertise and local institutions;

(h) Invite the ACC through its Chairman, the Secretary General of the UN, to ensure appropriate inter-agency coordination in accordance with UNGA Resolution 50/227 and, when considering the Chair of any ACC mechanisms for inter-agency follow-up to the World Food Summit, to recognize, in the spirit of ECOSOC Resolution 1996/36, the major role of FAO in the field of food security, within its mandate.

With clear tasks given to each within its mandate and under system-wide coordination within the framework of the coordinated follow-up to UN conferences, in accordance with UNGA Resolution 50/120, FAO and the other relevant organizations of the UN system, as well as the international finance and trade institutions and other international and regional technical assistance organizations, are invited to:

(i) On request, assist countries in reviewing and formulating national plans of action including targets, goals and timetables for achieving food security;

(j) Facilitate a coherent and coordinated UN system follow-up to the World Food Summit at the field level, through the resident coordinators, in full consultation with governments, and in coordination with international financial institutions;

(k) Provide technical assistance to member countries to facilitate implementation of food security programmes in order to meet targets established by governments;

(l) Assist in arranging partnerships for economic and technical cooperation among countries on food security;

(m) Raise the global profile of food security issues through UN system-wide advocacy and sustain the World Food Summit commitments to world food security.

In cooperation among themselves, governments and international financial institutions will:

(n) Make every effort to ensure that goals and programmes aimed at food security and poverty eradication are safeguarded in difficult times of economic transition, budget austerity and structural adjustment;

(o) Encourage the multilateral development banks to enhance their support of developing country efforts to increase food security, especially in Africa.

60. Objective 7.3:

To monitor actively the implementation of the World Food Summit Plan of Action.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, in coordination with relevant international institutions and, in conformity with ECOSOC Resolution 1996/36 on the follow-up to the major international UN conferences and summits, as appropriate, will:

(a) Establish, through the CFS, a timetable, procedures and standardized reporting formats, which do not duplicate similar reports to the UN, FAO and other agencies, on

the national, sub-regional and regional implementation of the World Food Summit Plan of Action;

(b) Set out in the CFS a process for developing targets and verifiable indicators of national and global food security where they do not exist;

(c) Report to the CFS on national, sub-regional and regional implementation of the World Food Summit Plan of Action, drawing on a food insecurity and vulnerability information and mapping system, once established, as an analytical aid;

(d) Invite the Secretary-General of the UN to request the ACC to report to ECOSOC in accordance with established procedures progress on the follow-up by UN agencies to the World Food Summit;

(e) Monitor through the CFS the national, sub-regional, regional and international implementation of the World Food Summit Plan of Action, using reports from national governments, reports on UN agency follow-up and inter-agency coordination, and information from other relevant international institutions;

(f) Provide regular reports on implementation of the World Food Summit Plan of Action through the CFS via the FAO Council to ECOSOC;

(g) Encourage the effective participation of relevant actors of civil society in the CFS monitoring process, recognizing their critical role in enhancing food security;

(h) By 2006, undertake, in the CFS and within available resources, a major broad-based progress assessment of the implementation of the World Food Summit Plan of Action and a mid-term review of achieving the target of reducing the number of undernourished people to half their present level no later than 2015. This progress assessment and review should be in the context of a special forum of a regular session of the CFS and involve active participation from governments, relevant international organizations and actors of civil society.

61. Objective 7.4:

To clarify the content of the right to adequate food and the fundamental right of everyone to be free from hunger, as stated in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and other relevant international and regional instruments, and to give particular attention to implementation and full and progressive realization of this right as a means of achieving food security for all.

To this end, governments, in partnership with all actors of civil society, will, as appropriate:

(a) Make every effort to implement the provisions of Article 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (the Covenant) and relevant provisions of other international and regional instruments;

(b) Urge States that are not yet Parties to the Covenant to adhere to the Covenant at the earliest possible time;

(c) Invite the Committee on Economic, Social and Cultural Rights to give particular

attention to this Plan of Action in the framework of its activities and to continue to monitor the implementation of the specific measures provided for in Article 11 of the Covenant;

(d) Invite relevant treaty bodies and appropriate specialized agencies of the UN to consider how they might contribute, within the framework of the coordinated follow-up by the UN system to the major international UN conferences and summits, including the World Conference on Human Rights, Vienna 1993, within the scope of their mandates, to the further implementation of this right;

(e) Invite the UN High Commissioner for Human Rights, in consultation with relevant treaty bodies, and in collaboration with relevant specialized agencies and programmes of the UN system and appropriate intergovernmental mechanisms, to better define the rights related to food in Article 11 of the Covenant and to propose ways to implement and realize these rights as a means of achieving the commitments and objectives of the World Food Summit, taking into account the possibility of formulating voluntary guidelines for food security for all.

62. Objective 7.5:

To share responsibilities in achieving food security for all so that implementation of the World Food Summit Plan of Action takes place at the lowest possible level at which its purpose could be best achieved.

In implementing this Plan of Action, it is recognized that:

(a) Individuals and households have a key role in decisions and actions affecting their food security. They must be enabled and encouraged to participate actively, both individually and also collectively, through producers, consumers and other organizations of civil society;

(b) Governments have the responsibility to ensure an enabling environment conducive to the achievement of food security;

(c) Regional cooperation takes advantage of geographic complementarities within regions and of economies of scale;

(d) In view of growing interdependence between nations and regions, international cooperation and solidarity between areas experiencing different levels of development are indispensable to achieving food security for all.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.3

Το Δικαίωμα στην Τροφή, Γενική Συνέλευση, Απόφαση 56/155
(15 Φεβρουαρίου 2002).

The Right to Food, GA Res. 56/155 (15 February 2002)

Resolution adopted by the General Assembly
[on the report of the Third Committee (A/56/583/Add.2)]
56/155. The right to food

The General Assembly,

Recalling all Commission on Human Rights resolutions in this regard, in particular resolution 2000/10 of 17 April 2000, See Official Records of the Economic and Social Council, 2000, Supplement No. 3 and corrigendum (E/2000/23 and Corr.1), chap. II, sect. A. and taking note of Commission resolution 2001/25 of 20 April 2001, Ibid., 2001, Supplement No. 3 (E/2001/23), chap. II, sect. A.

Recalling also the Universal Declaration of Human Rights, Resolution 217 A (III), which provides that everyone has the right to a standard of living adequate for her/his health and well-being, including food,

Recalling further the provisions of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, See resolution 2200 A (XXI), annex. in which the fundamental right of every person to be free from hunger is recognized,

Recalling the Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition, Report of the World Food Conference, Rome, 5-16 November 1974 (United Nations publication, Sales No. E.75.II.A.3), chap. I.

Bearing in mind the Rome Declaration on World Food Security and the Plan of Action of the World Food Summit, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Report of the World Food Summit, 13-17 November 1996 (WFS 96/REP), part one, appendix.

Reaffirming that all human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated,

Recognizing that the problems of hunger and food insecurity have global dimensions and that they are likely to persist and even to increase dramatically in some regions unless urgent, determined and concerted action is taken, given the anticipated increase in the world's population and the stress on natural resources,

Reaffirming that a peaceful, stable and enabling political, social and economic environment, at both the national and the international level, is the essential foun-

dation which will enable States to give adequate priority to food security and poverty eradication,

Reiterating, as did the Rome Declaration, that food should not be used as an instrument of political or economic pressure, and reaffirming in this regard the importance of international cooperation and solidarity, as well as the necessity of refraining from unilateral measures that are not in accordance with international law and the Charter of the United Nations and that endanger food security,

Convinced that each State must adopt a strategy consistent with its resources and capacities to achieve its individual goals in implementing the recommendations contained in the Rome Declaration and Plan of Action of the World Food Summit and, at the same time, cooperate regionally and internationally in order to organize collective solutions to global issues of food security in a world of increasingly interlinked institutions, societies and economies where coordinated efforts and shared responsibilities are essential,

Stressing the importance of reversing the continuing decline of official development assistance devoted to agriculture, both in real terms and as a share of total official development assistance,

1. *Reaffirms* that hunger constitutes an outrage and a violation of human dignity and therefore requires the adoption of urgent measures at the national, regional and international levels for its elimination;

2. *Also reaffirms* the right of everyone to have access to safe and nutritious food, consistent with the right to adequate food and the fundamental right of everyone to be free from hunger so as to be able fully to develop and maintain their physical and mental capacities;

3. *Considers* it intolerable that 826 million people, most of them women and children, throughout the world and particularly in developing countries, do not have enough food to meet their basic nutritional needs, which infringes upon their fundamental human rights and at the same time can generate additional pressures on the environment in ecologically fragile areas;

4. *Encourages* all States to take steps with a view to achieving progressively the full realization of the right to food, including steps to promote the conditions for everyone to be free from hunger and, as soon as possible, to enjoy fully the right to food, and to elaborate and adopt national plans to combat hunger;

5. *Stresses* the need to make efforts to mobilize and optimize the allocation and utilization of technical and financial resources from all sources, including external debt relief for developing countries, and to reinforce national actions to implement sustainable food security policies;

6. *Urges* States to give adequate priority in their development strategies and expenditures to the realization of the right to food;

7. *Takes note* of the report of the United Nations Children's Fund on early childhood entitled *The State of the World's Children, 2001*, United Nations publication, Sales No. E.01.XX.1. and in this context recalls that the nurturing of young children merits the highest priority;

8. *Takes note* with appreciation of the preliminary report of the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the right to food, See A/56/210. submitted in accordance with Commission resolution 2001/25, and commends the Special Rapporteur for his valuable work in the promotion of the right to food;

9. *Supports* the realization of the mandate of the Special Rapporteur as established by the Commission on Human Rights in its resolutions 2000/10 and 2001/25;

10. *Emphasizes* the request of the Commission on Human Rights to the Special Rapporteur to contribute effectively to the medium-term review of the implementation of the Rome Declaration on World Food Security and the Plan of Action of the World Food Summit⁶ by submitting to the United Nations High Commissioner for Human Rights his recommendations on all aspects of the right to food;

11. *Encourages* the Special Rapporteur to mainstream a gender perspective in the activities relating to his mandate;

12. *Requests* the Secretary-General and the High Commissioner to provide all the necessary human and financial resources for the effective fulfilment of the mandate of the Special Rapporteur;

13. *Welcomes* the work already done by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights in promoting the right to adequate food, in particular its General Comment No. 12 (1999) on the right to adequate food (article 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), in which the Committee affirmed, inter alia, that the right to adequate food is indivisibly linked to the inherent dignity of the human person and is indispensable for the fulfillment of other human rights enshrined in the International Bill of Human Rights, and is also inseparable from social justice, requiring the adoption of appropriate economic, environmental and social policies, at both the national and international levels, oriented to the eradication of poverty and the fulfillment of all human rights for all; Official Records of the Economic and Social Council, 2000, Supplement No. 2 and corrigendum (E/2000/22 and Corr.1), annex V, para. 4.

14. *Also welcomes* the convening by the High Commissioner at Bonn, from 12 to 14 March 2001, of the Third Expert Consultation on the Right to Food, with a focus on implementation mechanisms at the country level, hosted by the Government of Germany, and takes note with interest of the report of this meeting; E/CN.4/2001/148.

15. *Supports* the recommendation that the High Commissioner organize a fourth expert consultation on the right to food, with a focus on the realization of this right

as part of strategies and policies for the eradication of poverty, inviting experts from all regions;

16. *Requests* the Special Rapporteur to submit a comprehensive report to the Commission on Human Rights at its fifty-eighth session and an interim report to the General Assembly at its fifty-seventh session on the implementation of the present resolution;

17. *Invites* Governments, relevant United Nations agencies, funds and programmes, treaty bodies and non-governmental organizations to cooperate fully with the Special Rapporteur in the fulfillment of his mandate, inter alia, through the submission of comments and suggestions on ways and means of realizing the right to food;

18. *Decides* to continue the consideration of this matter at its fifty-seventh session under the agenda item entitled "Human rights questions".

*88th plenary meeting
19 December 2001*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.4

Ύπατος Αρμοστής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα: Το Δικαίωμα στην Τροφή
και η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής: 5 χρόνια αργότερα,
Απόφαση της Υπό-Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα
(15 Αυγούστου 2001)

High Commissioner for Human Rights: The Right to Food and the World
Food Summit: 5 years later: Sub-commission on Human Rights Resolution
(15 August 2001).

The right to food, and the World Food Summit: five years later
Sub-Commission on Human Rights resolution 2001/7

The Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights,

Noting that the world's leaders will meet in Rome in November 2001 to review progress and follow-up to the Rome Declaration and Plan of Action for Food Security adopted by the World Food Summit in November 1996,

Recalling its resolution 1996/25, in which it appealed to the world's leaders who were to assemble in Rome for the World Food Summit in 1996 to reaffirm the fundamental right of every man, woman and child to be free from hunger, and to propose ways in which the right to food could be further clarified and implemented,

Noting with satisfaction that the World Food Summit responded positively to that appeal, both through the Rome Declaration on World Food Security and the Plan of Action adopted by the Summit, in particular its objective 7.4 which invited the United Nations High Commissioner for Human Rights, in cooperation with Governments, other international organizations and civil society, to clarify the right to adequate food and the steps needed to implement it,

Acknowledging the vigorous process that has taken place to follow up this mandate during the five years that have passed since the World Food Summit, implying contributions by various United Nations human rights and development institutions and inter-agency arrangements, non-governmental organizations and civil society,

Noting in particular General Comment No. 12 on the right to food adopted by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights in 1999 which clarified the content of the right to food and to be free from hunger and recommended steps for its progressive implementation by States and the international community,

Noting with satisfaction the appointment by the Commission on Human Rights of a Special Rapporteur on the right to food,

Taking into account the three consultations held by the High Commissioner, in Geneva in 1997, in Rome in 1998 hosted by the Food and Agriculture Organization, and in Bonn in March 2001, hosted by the Government of Germany, the latter with special emphasis on issues of country-level implementation,

Appeals to the world's leaders, through the Commission on Human Rights, when they assemble in Rome in November 2001 for the World Food Summit: five year later:

(a) To reaffirm the right of everyone to adequate food and to be free from hunger, as firmly established in international human rights law and further clarified by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights in its General Comment No. 12 on the right to food;

(b) To call on States to develop, consistent with their resources and capacities, a national strategy to implement progressively the right of all to adequate food and to be free from hunger, in order to achieve their individual goals in implementing the recommendations contained in the Rome Declaration and Plan of Action of the World Food Summit;

(c) To promote the explicit incorporation of the right to adequate food and to be free from hunger in poverty reduction strategies;

(d) To manifest their solidarity with all peoples and to encourage further clarification of States' international responsibilities in implementing the right to adequate food and to be free from hunger, considering both international human rights legal provisions and other international instruments relevant to the right to food and the relationships between them;

(e) To mobilize and optimize the allocation and utilization of technical, human and financial resources from all sources in order to reinforce national actions to implement sustainable food security policies.

25th meeting, 15August2001 [Adopted without a vote].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.5

**Ανάλυση για την Παγκόσμια Επισιτιστική Κρίση από τον Ειδικό Εισηγητή
για το Δικαίωμα στην Τροφή Olivier de Schutter (2 Μαΐου 2008)**

**Analysis of the World Food Crisis by the U.N Special Rapporteur
on the Right to Food Olivier de Schutter (2 may 2008)**

The Special Rapporteur on the right to food has been requested by the UN Human Rights Council to 'examine ways and means of overcoming existing and emerging obstacles to the realization of the right to food'¹. The Special Rapporteur steps into his mandate in a situation in which the right to adequate food is threatened to be violated on an unprecedented scale. Natural disasters do not constitute violations of human rights, unless the States in a position to assist the victims stand by and do nothing. The disaster which results from the increase of international prices of food commodities is of a different kind. It is a man-made disaster. The causes are identifiable. Both immediate and medium-term solutions can be agreed upon. This imposes on all States an obligation to act, and to act without delay. It is estimated that over 100 million more people will be food insecure, as a result of the current crisis on the international commodities market. These individuals should be given the same degree of attention as if they were arbitrarily detained by an authoritarian government, or if they were beaten by the police. The Special Rapporteur calls upon the Human Rights Council to convene in a special session, in order to explore the steps which should be taken to respond the current situation, consistent with the right to adequate food.

The Human Rights Council has been set up by the United Nations General Assembly in order to 'contribute, through dialogue and cooperation, towards the prevention of human rights violations and respond promptly to human rights emergencies'². In its mandate, economic, social and cultural rights, should be treated on an equal footing with civil and political rights, consistent with the indivisibility and interdependency of all human rights. As the new Special Rapporteur on the right to food inaugurates his mandate, the right to adequate food is threatened to be violated on an unprecedented scale by the combination of a series of actions, by uncoordinated actors. None of these actors seeks to violate the right to adequate food. But none should be allowed to ignore the impact of its conduct on the right to food. The

1 See Human Rights Council resolution 6/2, 27 September 2007, para. 2 (b).

2 See General Assembly Resolution 60/251, para. 5 (f).

Human Rights Council should, as a matter of urgency, identify the solutions which a full respect for the right to adequate food calls for. The Human Rights Council has been established as a standing body in order to be in a position to respond to emergencies. This is one, and it should not remain silent.

This background note details why the Human Rights Council should have a reaction commensurate with the seriousness of the threat to the right to adequate food which the current crisis represents. It then identifies what consequences follow, in the current context, from the recognition of the right to adequate food as an internationally recognized human right, both at the international (1.1.) and at the national levels (1.2.). It then turns to the current crisis (2.), highlighting its impacts (2.1.), its main causes (2.2.), and the policy responses we have seen so far to the crisis (2.3.). It ends with a brief conclusion (3.).

1. The contribution of the Human Rights Council

The special session of the Human Rights Council should be convened in order to assist States in understanding their obligations under the internationally recognized human right to adequate food, a reference which, to the regret of the Special Rapporteur, has been notably absent in the current debates. In advance of the special session, the President of the Council could request from the Special Rapporteur that, in a special report to the Council, he identify the implications of the right to adequate food in the current crisis, and make recommendations about the urgent actions which could be taken in order to ensure a better implementation of the right to food. In addition, the Food and Agriculture Organization (FAO) and from the World Food Programme (WFP) could be invited to offer their diagnosis of the situation. The Human Rights Council could thus offer an important and unique contribution to the current international discussion about which answers the international community could provide to the crisis, in advance of the High-Level Conference on World Food Security: the Challenges of Climate Change and Bioenergy, convened by the FAO in Rome on 3-5 June 2008.

The Special Rapporteur does not wish to anticipate, in this background paper, on the precise contribution the Human Rights Council could make to the current discussions. This will be a matter for the Human Rights Council to decide, on the basis of the contributions of its Members, of the Special Rapporteur, and of other stakeholders. It is the firm belief of the Special Rapporteur, however, that the current crisis must be related to the human rights obligations of States, and that it is the responsibility of the Human Rights Council to restate these obligations, and to draw the consequences thereof. As this background note will show, the reactions of the States to the crisis have been uncoordinated, leading States to undercut one another's efforts

in coping with the soaring food prices and the human right to adequate food has been entirely absent from the current international discussions. The Human Rights Council should replace the human right to adequate food at the centre of these discussions. And it should send two clear messages to the international community : one about the need for intensified international cooperation in order to address the crisis, and in order to ensure that it is not perpetuated or repeated ; and another about the need for States to monitor the situation of the right to food under their jurisdiction, and to implement national strategies which will protect, now and in the future, their populations from the volatility of the prices of food on the international markets. Both messages follow from the right to adequate food as recognized under international law and highlight the importance of acknowledging obligations and focusing on accountability, participation and inequality.

1.1. The obligation of international cooperation

Pursuant to Article 11.1 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, States parties recognized 'the right of everyone to an adequate standard of living for himself and his family, including adequate food, clothing and housing, and to the continuous improvement of living conditions'. Pursuant to Article 11.2 they recognized that more immediate and urgent steps may be needed to ensure 'the fundamental right to freedom from hunger and malnutrition'. Whether or not they have agreed to have their conduct monitored by ratifying the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, all the member States of the United Nations are bound to respect the right to adequate food, as stipulated under Article 25 of the Universal Declaration of Human Rights, since they have pledged to 'take joint and separate action in cooperation with the Organization for the achievement of the purposes set forth in Article 55' of the UN Charter, which imposes on the United Nations a duty to promote 'universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language or religion'³.

The realization of the right to food, like other human rights, requires that States pursue international cooperation. Indeed, the Covenant is most explicit in this regard concerning the right to food, since it contains a commitment by States, 'taking into account the problems of both food-importing and foodexporting countries, to ensure an equi-

3 See UN General Assembly Resolution 60/251, Human Rights Council (A/RES/60/251), 5th preambular paragraph. By referring to the Charter of the United Nations and the Universal Declaration of Human Rights among the sources of international law which are at the basis of the Universal Periodic Review, the Human Rights Council has rightly confirmed the human rights obligations which result from these instruments (see resolution 5/1, 'Institution-building of the United Nations Human Rights Council', appendix).

table distribution of world food supplies in relation to need' (Article 11.2 (b)). The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights clearly requires that States cooperate in the identification and elimination of the obstacles to the full realization of the right to food. This is also the clear implication of Article 56 of the Charter of the United Nations, as reaffirmed in paragraph 34 of the Vienna Declaration and Programme of Action adopted at the Vienna World Conference on Human Rights of 14-25 June 1993⁴. Under general public international law, States may not disregard the impact of activities under their jurisdiction on other States' territories⁵. All States must respect the human rights of their own population. But they also should avoid violating human rights in other countries. Consistent with this requirement, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights has noted that, in view of their commitment under Article 56 of the Charter of the United Nations to take joint and separate action to achieve the full realization of the right to adequate food, 'States parties [to the Covenant] should take steps to respect the enjoyment of the right to food in other countries, to protect that right, to facilitate access to food and to provide the necessary aid when required. States parties should, in international agreements whenever relevant, ensure that the right to adequate food is given due attention and consider the development of further international legal instruments to that end'⁶.

While the duty of international assistance and cooperation, understood as a shared responsibility of all States to help each other fulfill the rights of the Covenant, may take the form of transfers of resources, the extraterritorial obligations of States should not be seen as limited to this dimension. Although it does not provide a catalogue of measures which might constitute 'international assistance and cooperation' as required by the Covenant, Article 23 of the Covenant at a minimum excludes such a restrictive interpretation, where it states that 'international action for the achievement of the rights recognized in the present Covenant includes such methods as the conclusion of conventions, the adoption of recommendations, the furnishing of technical assistance and the holding of regional meetings and technical meetings for the purpose of consultation and study organized in conjunction with the Governments concerned'.

Two important points emerge from what precedes, which may assist the international community in understanding its obligations under the current crisis. First, any policy which has been proven to impact negatively upon the right to adequate food, or upon the right of every individual to be free from hunger and malnutrition, constitutes a violation of these rights, and must be suspended immediately or, at a minimum, urgently reviewed. It does not matter whether such impacts are documented within the State which is the author of the measure, or whether such impacts occur outside the national territory of that State, as long

4 UN Doc. A/CONF.157/23, 12 July 1993.

5 Trail Smelter Case (United States v. Canada), 3 R.I.A.A. 1905 (1941) ; International Court of Justice, Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, 1949, I.C.J. Reports 1949, p. 4, at p. 18.

6 General Comment No. 12: The right to adequate food (1999), UN doc. E/C.12/1999/5, para. 36.

as there exists a clear causality link between the policy in question and the enjoyment of the right to adequate food. In addition, it is the considered view of the Special Rapporteur, who shares the analysis of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights on this issue⁷, that this implies an obligation of all States to effectively protect the right to food by regulating the activities of companies at all levels of the system of production and distribution of food, consistent with the FAO Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security⁸ and with the framework proposed by the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises⁹. The Special Rapporteur refers in this regard to the request already addressed by the Human Rights Council to private actors 'to take fully into account the need to promote the effective realization of the right to food for all'¹⁰.

Second, the obligation imposed on all States under Article 56 of the Charter of the United Nations to take joint and separate action to achieve the full realization of the right to adequate food is not limited to abstaining from the adoption of measures which impact negatively on the right to food. As clearly indicated by the wording of Article 23 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, it may encompass the adoption of measures, in particular in the form of the provision of assistance to developing States or the negotiation of international agreements.

The Special Rapporteur concludes that the current crisis calls for a coordinated reaction from the international community, guided by the obligations of all States under international law to respect the right to adequate food. Such a coordinated reaction should address not only the short-term impacts of the current crisis, but also the structural causes which lead to soaring food prices, as identified in this note (see hereunder, part 2.2.). While respect for the right to adequate food does not prescribe any specific policy mix in this regard, since which policy mix is most appropriate will depend on the particular circumstances faced by each State, a general obligation of international cooperation is clearly established under international law.

1.2. The obligation to have in place, at national level, appropriate legislation, strategies and institutional frameworks

The current crisis provides a vivid demonstration of the need for States to have in place or develop national strategies for the implementation of the right to adequate food. The Committee on Economic, Social and Cultural Rights, has insisted on the

7 General Comment No. 12: The right to adequate food (1999), UN doc. E/C.12/1999/5, para. 19 (referring to the failure by States to regulate activities of individuals or groups so as to prevent them from violating the right to food of others as an instance of the violation of the right to food).

8 See para. 4.3. of the Guidelines.

9 See A/HRC/8/5 (7 April 2008).

10 See Human Rights Council Resolution 7/1, 27 March 2008, para. 13.

need for States to work towards 'the adoption of a national strategy to ensure food and nutrition security for all, based on human rights principles that define the objectives, and the formulation of policies and corresponding benchmarks'. Such a national strategy should comprise the establishment of appropriate institutional mechanisms, particularly in order to : (i) improve coordination between the different relevant ministries and between the national and sub-national levels of government ; (ii) improve accountability, with a clear allocation of responsibilities, and the setting of precise timeframes for the realization of the dimensions of the right to food which require progressive implementation ; and (iii) ensure the adequate participation, particularly, of the most food-insecure segments of the population. As part of such a national strategy, States should adopt a framework legislation ensuring that the right to food is justiciable before national courts or that other forms of redress are available, so that in situations such as the current one when the prices of food undergo a sudden increase, the other branches of government will not be allowed to remain passive.

The current crisis will affect most severely the population of countries which have no such national strategies in place, and which are net food-importing countries without stockpiles allowing them to mitigate the rapid increase of prices on the international markets. The adoption of a national strategy, including a framework law implementing the right to food, should be identified as a priority for all States which have not taken steps towards developing such a strategy, in line with the recommendations States agreed upon when the FAO Council adopted the Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security in November 2004.

In the view of the Special Rapporteur on the right to food, the current food crisis illustrates the need for all States to adopt measures which will better shield the most vulnerable segments of the population, in the future, from shocks which may affect either the availability of food in a quantity and quality sufficient to satisfy the dietary needs of individuals, free from adverse substances, and acceptable within a given culture; or the accessibility of such food, both economic or physical, in ways that are sustainable and that do not interfere with the enjoyment of other human rights. The measures which the current crisis calls for should not be limited to assistance for the most vulnerable and affected countries, to support for agricultural production, to market stabilization actions, or to the redirection of agricultural investment, science and technology to meet the needs of smallhold farmers. Such measures are hugely important, as the remainder of this background note explains, and the Special Rapporteur shall contribute to shaping the international agenda on these issues. Important though as they are, such measures are not sufficient, if we do not simultaneously recognize the status of the right to adequate food as a human right, and act accordingly.

The Human Rights Council should consider reiterating the status of the right to food as a human right, and recommend to States that they implement national strategies which reflect this in their domestic legal and institutional framework.

2. The current global food crisis

Today, it is estimated that 854 million people are in a state of food insecurity in the world. Sixty percent of these persons live in Sub-Saharan Africa or in South Asia. 25 million live in transition countries, and 9 million in the developed North. In addition, 2 billion persons suffer from undernutrition and malnutrition, due to micronutrient deficiencies in vitamins and minerals. According to the World Health Organization, deficiencies of iron, vitamin A, and zinc rank among the top ten leading causes of death through disease in developing countries. Iron deficiency affects an estimated 1.7 billion people worldwide, half of whom suffer from iron deficiency anaemia. Vitamin A deficiency affects 254 million preschool children in 118 countries, and still is a leading cause of child blindness across developing countries. Iodine deficiency affects 780 million people worldwide and is the greatest single cause of brain damage and mental retardation, particularly in the first weeks and months of life. Zinc deficiency contributes to growth failure and weakened immunity in young children; it results in some 800,000 child deaths per year. According to some estimates, each year, 5.6 million of children of five years or less die as a direct or indirect result of malnutrition.

This is an intolerable situation, because it is an preventable one. We produce enough food for all¹². At the heart of the problem of hunger and malnutrition, there is the problem of the lack of purchasing power for those in need. As noted by president Lula da Silva, the world food crisis 'is, above all, a crisis of opportunities and distribution'¹³. Famines are characterized as sudden and exceptional crises - a break from the normal state of affairs, associated with, for example, by the failure of certain harvests, by conflicts, or by speculation on food commodities, combined with inappropriate public action. We have learned however, from economist Amartya K. Sen's study of famines, that these are not caused by a drop in food availability : they are caused by a sudden shift in the entitlement set of certain segments of the population, who become vulnerable because they cannot work, or because the value of the services or goods they offer on the market has fallen¹⁴.

11 General Comment No. 12: The right to adequate food (1999), UN doc. E/C.12/1999/5, para. 21.

12 See Human Rights Council Resolution 7/14, 27 March 2008, para. 3.

13 Speech from President Lula da Silva, conference of the Food and Agriculture Organization (FAO) held in Brasilia, 16 April 2008.

14 A. K. Sen, *Poverty and Famines*, Oxford Univ. Press, 1981.

2.1. The impact of soaring food prices

It is in this context that the current crisis should be situated. This crisis is a major one, global and severe in its actual and potential consequences. Historically, the only analogy which can be offered is with the brutal rise in the price of food of the early 1970s, linked to the first oil shock and a sudden rise in demand for grains from the Soviet Union. Over the past year (March 2007-March 2008), the price of corn (maize) rose by 31%, that of rice (which has been particularly steep during the first months of 2008) by 74%, that of soybean by 87%, and that of wheat by 130%. Overall, the price of food commodities on the international markets rose by 83% over the last 36 months. While the impact of those rises on domestic prices for food vary, depending in particular on each country's price stabilization policies and whether they had food stockpiles, the increases have been sharp in a number of countries, sometimes approximating 30-40% in the worse hit countries.

This may mean little to the average middle-class family in industrialized countries, which spends 20% of its budget on food. But it is a dramatic change for families in developing countries which spend 60 to 80% of their budget on food, especially since, in these countries, there are fewer social safety nets, and sometimes none at all. It is understandable that those affected express their desperation in the face of the impossibility to live decently. Some 40 countries have witnessed food-related social unrest during the first months of 2008. Some have been violent, as in Egypt, Côte d'Ivoire or Haiti. In Pakistan and in Thailand, the army has reportedly been deployed in order to protect food stocks and crops.

In addition, this rise in the price of food, in addition to increased logistical costs linked to the price of oil, makes it difficult for the international humanitarian agencies to meet the demands imposed on them, since the cost of providing food relief has considerably gone up: in February 2008, the World Food Programme made an urgent appeal to its donors, requesting a supplement of 500 million USD (on top of a budget of 2.9 billion USD the agency already plans to spend this year) in order simply to continue its existing relief programmes at their current levels; in April, this sum was increased to 755 million USD, in particular due to the rise in the price of rice, which skyrocketed between January and March 2008. The World Food Programme currently provides food to 73 million people in 78 countries. Its calls for support have met with some success, with the United Kingdom committing 60 million USD to the WFP, the Netherlands committing 8 million euros, Sweden 12 million euros, and Luxembourg committing 500,000 euros. Other countries have made important commitments, although the Special Rapporteur has no information about the proportion of that aid which would go to the WFP: the United States of America has committed 200 million USD in additional food aid, and the EU an additional 60 million euros ; France has doubled its food aid, to a total of 60 million euros.

The current situation is particularly worrying for the net food-importing countries. Most African countries fall under this category, in large part due to the impact of the liberalization of trade in agricultural products in the 1980s and 1990s, under the structural adjustment programmes which were imposed on them. These countries became dependent on the import of food, and witnessed a change in local diets - for instance, rice has replaced in many cases locally produced crops such as cassava or sorghum. According to figures released by FAO on 11 April 2008, the cereal import bill of the world's poorest countries should rise by 56% in 2007/8, a rise which comes in addition to an already spectacular rise of 37% in 2006/7. For low-income food-deficit countries in Africa, the bill is expected to rise by 74%, an increase which is a combined effect of the rise in the international price of cereals, freight costs, and oil. These countries may simply not be in a position to feed their population. In addition, this situation is predicted to persist : food imports are predicted to more than double between 2000 and 2030 under a business-as-usual scenario, that is, if we do not massively invest in improving agriculture in Africa and if we do not improve the capacity of the concerned countries to cope with climate change¹⁵.

2.2. The causes of the price increase

Six interrelated causes have combined to produce the current crisis¹⁶. Harvests were poor in Australia in 2006, and the yields were lower than expected in parts of Europe the same year. In Vietnam, around the same period, 38,000 hectares of paddy rice in the Mekong Delta, representing more than half of Vietnam's rice output and up to 90 percent of the country's rice export volume, have been infected with diseases and mined by pests. Yet, these developments constitute only a very partial explanation, since these losses have been compensated by good harvests in other locations. In fact, the increase in international prices of food has structural causes. Only these structural causes explain why the global level of grain stocks is estimated at 405 million tons for 2007/2008, 5% less than the previous year which already constituted a historically low point.

What we see, first, is a structural transformation of the demand side. The world population increases by some 75 million persons each year; in 2025, we will be 8 billion living on the planet, and 9.2 billion in 2050. The strong economic growth of certain emerging

15 Mark W. Rosegrant, Siwa Msangui, Timothy Sulser, and Claudia Ringler, 'Future Scenarios for Agriculture: Plausible Futures to 2030 and Key Trends in Agricultural Growth', background paper prepared for the World Development Report 2008.

16 See, inter alia, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), Background note, Global Food Challenges, 23 April 2008 ; Joachim von Braun, Rising Food Prices. What Should be Done?, IFPRI Policy Brief, April 2008 ; World Bank, Rising food prices: Policy options and World Bank response, April 2008.

economies, such as China or India, increased urbanization, and the rise of a middle class in these countries, all lead to a change in dietary habits, with a higher demand for proteins and a switch from grains to meat, vegetables and fruit. In China, the average per capita consumption of meat was 20 kg in 1980; it is now situated at around 50 kg. The demand is therefore significantly stronger : for each calorie of beef to be produced, we need 9 calories of plants ; and we need 4.5 calories of plants to produce one calorie of milk or egg. Nobody questions the right of populations in emerging economies to switch to more protein-rich diets, of course. Instead, as an indicator of progress in the direction of improved human development, this switch in dietary habits is to be welcomed, although we should not underestimate the public health impacts of certain changes in diet. But this development needs to be factored into the overall equation.

Indeed, the supply side finds it increasingly difficult to follow. This is largely due to the fact that since the 1980s, while certain forms of support to agriculture such as subsidies or marketing boards were dismantled under structural adjustment reforms because of their alleged inefficiency and marketdistorting impacts, investments in agriculture have been widely insufficient. As noted by the World Bank in its World Development Report 2008 - Agriculture for Development, 'the agriculture-based countries have very low public spending in agriculture as a share of their agricultural GDP', at an average of 4% in 2004¹⁷. As noted by the World Bank's Independent Evaluation Group (IEG), this failure is one of the international community as a whole, including the World Bank itself¹⁸. Specifically, according to the IEG, too little has been done to support irrigation; to take into account the challenges posed by the great diversity of agro-ecological conditions in Africa; to devise effective strategies for countries to maintain their own food security; and to expand small farmers' access to credit and to markets, by improvements in transport infrastructure. While the prices of agricultural inputs rose, farmers were not supported to cope with these cost increases, and their productivity suffered as a result. In the process, a larger number of Sub-Saharan African countries became net food importers.

The increase of international food prices will not result immediately in an increase of the supply of food on the world markets. Supply is relatively inelastic - i.e., relatively unresponsive to price signals -, because the productivity gaps in agriculture require investments in infrastructure to be filled ; and because the quantity of arable surfaces is not infinite, but instead limited, especially under conditions of climate change, resulting in a situation in which, according to certain estimates, 16% of the land currently under cultivation is threatened by exhaustion. Certain regions do present a potential. This is the case particularly in

17 The World Bank, World Development Report 2008 - Agriculture for Development, 19 October 2007, p. 7.

18 Independent Evaluation Group of the World Bank, The World Bank's Assistance to Agriculture in Sub-Saharan Africa: An IEG Review, October 2007.

Kazakhstan, Russia, or Ukraine, where some 13 million hectares of arable land abandoned during the transition period could be put to use without major difficulty, although the environmental costs of doing so should be carefully examined, and although the conduct of large agribusiness companies which would be involved in this development should be kept under careful scrutiny¹⁹.

In the mid-term, the single most important threat to the ability of agricultural production to meet the rising demand is climate change. Climate change threatens the capacity of a number of developing States, particularly in Sub-Saharan Africa, to maintain the current levels of agricultural production. In that region, as well as in Eastern Asia and South Asia, climate change will affect rains, increase the frequency of droughts and average temperature, and threaten the availability of fresh water for agricultural production. In Sub-Saharan Africa, arid and semi-arid areas are projected to increase by 60-90 million hectares, and the Intergovernmental Panel on Climate Change has estimated that in Southern Africa yields from rainfed agriculture could be reduced by up to 50 percent between 2000 and 2020²⁰. The longer-term prognoses are equally worrisome. The UNDP reports an estimate according to which by 2080, the number of additional people at risk of hunger could reach 600 million, as a direct result of climate change²¹. An authoritative study conducted within the Center for Global Development and the Peterson Institute for International Economics arrives at the conclusion that, while losses in agricultural production in a number of developing countries, particularly in Sub-Saharan Africa, would be partially compensated by gains in other regions, the overall result would be a decrease of at least 3 percent in productive capacity by the 2080s, but the losses would be 16 percent if the anticipated carbon fertilization effects²² fail to materialize. They conclude that 'a prudent range for impact on global agricultural capacity by the 2080s (...) [could] lie in the range of reductions of 10 to 25 percent. Even if global productive potential were cut by only 3 percent, the

19 European Bank for Reconstruction and Development and FAO, *Fighting food inflation through sustainable investment. Grain production and export potential in CIS countries. Rising food prices: causes, consequences and policy responses*, 10 March 2008.

20 IPCC, *Climate Change 2007: Climate Change Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Working Group II Contribution to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (S. Solomon, D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and H.L. Miller, eds), Cambridge Univ. Press, Cambridge and New York, chapter 9.

21 UNDP, *Human Development Report 2007/2008. Fighting Climate Change: Human solidarity in a divided world*, 2007, p. 90 (citing Rachel Warren, Nigel Arnell, Robert Nicholls, Peter Levy and Jeff Price, 'Understanding the Regional Impacts of Climate Change', Research Report prepared for the Stern Review on the Economic of Climate Change, Research Working Paper No. 90, Tyndall Centre for Climate Change, Norwich).

22 These consist in the incorporation of carbon dioxide in the process of photosynthesis, which uses solar energy to combine water and carbon dioxide to produce carbohydrates, with oxygen as a by-product (definition adapted from William R. Cline, *Global Warming and Agriculture. Impact Estimates by Country*, Center for Global Development and the Peterson Institute for International Economics, 2007, at 24).

results find an inequitable distribution of the effects, driven by the fact that the poor countries tend to be located in lower latitudes, where temperatures are already at or above optimal levels. On average developing countries would suffer losses of 9 percent, and median losses for these countries would amount to 15 percent. Confirming previous studies, the results here indicate that the losses would be most severe in Africa (estimated here at 17 percent average loss and 18 percent median loss in agricultural capacity) and Latin America (13 percent average and 16 percent median loss). The losses would be much larger if the benefits from carbon fertilization failed to materialize (averaging about 21 percent for all developing countries, 28 percent for Africa, and 24 percent for Latin America)²³. These findings are further confirmed by a recent article published in *Science*²⁴.

The rise in the costs of oil also played a role. The price is currently hovering around 120 USD per barrel. This increases the costs of agricultural production, because of the energy required in agricultural inputs, particularly pesticides and fertilizers ; and it further raises the bill of food importing countries. It also makes the production of agrofuels more attractive. The rise in the demand for agrofuels in turn has been considered by a number of analysts as one determining factor in the current crisis²⁵. Food and fuel compete for scarce arable land: either the land available is increased by deforestation, as seen in Brazil or in Indonesia, or less food is produced in order to fill car tanks. Since 2004, the total increase in the production of corn in the United States has gone to the production of bioethanol: some 25 percent of the 13.1 billion bushels of corn produced in the U.S. in 2008 will be dedicated to bioethanol production, the stated objective being to arrive at 9 billion gallons on bioethanol in 2008 (34.02 billion liters) and 10 billion in 2009 (37.8 billion liters); and the 2007 Energy Independence and Security Act sets a mandatory Renewable Fuel Standard (RFS) requiring fuel producers to use at least 36 billion gallons of biofuel in 2022. There were 50 ethanol factories in the U.S. in 2000; there are now 140, and 60 more are under construction²⁶.

23 William R. Cline, *Global Warming and Agriculture. Impact Estimates by Country*, Center for Global Development and the Peterson Institute for International Economics, at p. 96.

24 David B. Lobell, Marshall B. Burke, Claudia Tebaldi, Michael D. Mastrandrea, Walter P. Falcon, and Rosamond L. Naylor, 'Prioritizing Climate Change Adaptation Needs for Food Security in 2030', *Science*, 1 February 2008, vol. 319, pp. 607-610 (showing, on the basis of an analysis of climate risks for crops in 12 food-insecure regions, that South Asia and Southern Africa are two regions that, without sufficient adaptation measures, will likely suffer negative impacts on several crops that are important to large food-insecure human populations).

25 Joachim von Braun estimates that the demand for agro fuels may be responsible for 30% of the current increases in food prices (see *Rising Food Prices. What Should be Done?*, IFPRI Policy Brief, April 2008). While it does not cite a figure, the World Bank also shares the view that this constitutes a determining factor : see World Bank, *Rising food prices: Policy options and World Bank response*, April 2008.

26 'New reasons to be suspicious of ethanol', *The Economist*, March 1st, 2008, p. 36.

Many had thought that agrofuels would be more protective of the environment, since a reduced use of fossil fuels would limit greenhouse gas emissions ; in addition, agrofuels would reduce the energy dependency of non-oil producing States on volatile oil prices ; and, subsidized, they are an important source of support for the farmers producing crops for fuel. But there is now mounting evidence that too many hopes have been placed in agrofuels. First, it is clear that agrofuels cannot constitute an alternative to reliance on fossil fuels : the U.S. National Academies of Sciences found that even if all the corn and soybeans produced in the U.S in 2005 were used for bioethanol production, this would only replace 12% of the country's gasoline demand and 6% of its diesel demand²⁷. Second, in their current mode of production, the impact of agrofuels on the environment has been shown to be clearly negative, both because of increased deforestation and because of the nitrous gas emissions released in their production. Thus, a recent issue of *Science* published conclusions according to which 'converting rainforests, peatlands, savannas, or grasslands to produce food crop-based biofuels in Brazil, Southeast Asia, and the United States creates a 'biofuel carbon debt' by releasing 17 to 420 times more CO₂ than the annual greenhouse gas (GHG) reductions that these biofuels would provide by displacing fossil fuels'²⁸. Another study by Nobel price-winning chemist Paul Crutzen, a specialist on the ozone layer, suggests that growing and burning biofuel crops may in fact raise, rather than lower, greenhouse gas emissions, although the impacts of rapeseed biodiesel, primarily used in Europe, and of corn bioethanol, dominant in the U.S., are significantly worse in this regard than those of cane sugar bioethanol, as mainly produced in Brazil²⁹. Third, we understand that we have grossly underestimated the quantity of energy required to produce agrofuel, and the quantity of water involved in the processing of crops for that purpose, in a world in which water scarcity is rightly seen as a pressing issue. Finally and most importantly, we have come to realize that diverting crops from the production of food and feed to the production of fuel leads to a pressure upwards on the international markets for agricultural products, which endangers food security.

In this context, it should be noted that the U.S. Energy Secretary Samuel Bodman recognized on 18 April 2008 the responsibility of corn-based ethanol in the increase of food prices, and concluded that ethanol production in the U.S. should gradually move

27 M. Muller, T. Yelden and H. Schoonover, *Food versus Fuel in the United States -Can Both Win in the Era of Ethanol?*, Institute for Agriculture and Trade Policy (IATP), September 2007, 2, available at www.iatp.org. The article refers to a study by the National Academies of Sciences, by J. Hill, E. Nelson, D. Timan, S. Polasky and D. Tiffany, 'Environmental, economic and energetic costs of biodiesel and ethanol biofuels', 12 July 2006.

28 Joseph Fargione, Jason Hill, David Tilman, Stephen Polasky, and Peter Hawthorne, 'Land Clearing and the Biofuel Carbon Debt', *Science*, 29 February 2008, vol. 319, pp. 1235-1238.

29 Royal Society of Chemistry's Magazine, *Chemistry World*, 'Biofuels could increase global warming with laughing gas', 21 September 2007.

away from ethanol produced from foodstocks like corn³⁰. The EU also, which had set an objective of 10% of agrofuels in transport by 2020, seems now set to revise this ambitious goal³¹. Expert advice provided to the European Commission explains its growing hesitation to maintain a target which, at a minimum, is now considered unrealistic: a report from the Joint Research Council, the European Commission's in-house scientific body, noted that the environmental benefits of agrofuels were uncertain, particularly since the greenhouse gas effects of the use of nitrogen fertilisers have been underestimated and because land use changes could release such quantities of greenhouse gas that it would negate the savings from EU agrofuels³²; the European Environmental Agency warned, on April 10th, that the objective set was unrealistic in view of the scarcity of arable land, and emphasizing the negative impacts on soil, water and biodiversity, they called upon the EU to abandon this objective.

Clearly, there is a need for the international community to hold an open discussion about agrofuel production, taking into account its impacts on food security, in addition to its environmental and social impacts. The Special Rapporteur is willing to contribute to this discussion. In this discussion, careful distinctions should be drawn between different sources of agrofuels, some of which represent a more serious threat to food security than others, and some of which may have an underestimated potential³³. Research should continue to improve technologies for the development of agrofuels made from waste biomass or from biomass grown on degraded and abandoned agricultural lands planted with perennials, which - in contrast to the so-called 'first-generation' agrofuels made out of food crops - incur little or no carbon debt and can offer advantages from the point of view of greenhouse gas emissions³⁴. Without wanting to prejudge the outcomes of this discussion, the Special Rapporteur would note, however, that second-generation agrofuels may require even more volumes of fresh water for their production, which might constitute a serious obstacle to their sustainability.

Finally, in the context of the current food crisis, the role of speculative investment cannot be ignored. Since 2002, large investors have sought refuge from other investments

30 S. Hughes, 'Corn-Based Ethanol Tied to Higher Food Costs', Wall Street Journal, 19-20 April 2008.

31 The Guardian, Saturday April 19th, 2008.

32 Friends of the Earth Europe and Birdlife International, 'EU biofuels policy left in tatters', Press release, 18 January 2008.

33 This is the case for instance of agrofuel produced from *jatropha*, which is an extremely resistant plant which can grow even on soil not suitable for agriculture, or in quasi-desertic areas. Another underestimated source of agrofuels is sweet sorghum, which is a crop suitable for multiple use, since the seeds at the top of the crop can be harvested for food, while the sugars in the stalks can be converted into ethanol, thus mitigating the food-fuel competition. In addition, sweet sorghum can be harvested multiple times a year thanks to its rapid growth, which in turn can enhance permanent employment instead of mere seasonal jobs. Moreover, it can be grown on a small scale, and requires less water than a crop like sugarcane. See Biofuels for transport: global potential and implications for sustainable energy and agriculture, World Watch Institute, London, Sterling, BA, Earthscan, 2007.

34 See Joseph Fargione, Jason Hill, David Tilman, Stephen Polasky, and Peter Hawthorne, 'Land Clearing and the Biofuel Carbon Debt', cited above.

in oil, and later in minerals and now, increasingly, in primary commodities, particularly in grains. It has been reported that total indexfund investment in corn, soybeans, wheat, cattle and hogs has increased in 2007 to more than 47 billion USD, from 10 billion USD in 2006³⁵. This has contributed to push the international prices of such commodities upwards on specialized boards, such as the Chicago Board of Trade. There are currently no restraints on such speculative movements ; social irresponsibility, rather than an evaluation of the impacts of such speculative movements on the right to food, prevails. Work is needed on tools that could be developed in order to discourage such speculative pressures on the prices of food commodities, as in the current discussions on the proposal of the Indian government to introduce a new tax on commodities futures, aimed at curbing volatility of the prices of commodities³⁶. In time, the international community may arrive at the conclusion that a coordinated effort is required also on this front.

2.3. Policy responses to date

a) Emergency measures

Although the responses by States to the current food crisis have been varied, the emergency measures they have taken fall under two broad categories. A number of States have adopted trade policy measures in order to lower domestic food prices. Some countries have reduced or removed import tariffs on agricultural goods, often in the hope that food will be more affordable for their population (Azerbaijan, Bangladesh, Bosnia, China, Egypt, the EU, Ghana, India, Indonesia, Mexico, Morocco, Nigeria, Peru, the Philippines, Russia, Saudi Arabia, Taiwan and Turkey). At the same time however, other countries have imposed additional export tariffs, set export quotas, or even prohibited export of certain staple foods, in order to reduce domestic prices. In Argentina, this led farmers to withhold goods from markets and to block rural roads during three weeks (March 13th-April 2nd), leading the Argentinian supermarkets to run out of meat and milk and to run low on other staples³⁷. China, Egypt, India, Indonesia, Kazakhstan, Ukraine, and Vietnam, have resorted to such measures, to a greater or lesser extent. Indonesia has stepped up border patrols and adopted other measures to combat the smuggling of rice to other countries³⁸. Some countries have sought to build strategic reserves, anticipating further price increases (Indonesia, Iraq, Malaysia, Turkey, and the UAE). Others have increased subsidy levels (Egypt, India,

35 This figure is provided by AgResource Co., an agriculture research firm. See David Kesmodel, Laurent Etter and Aaron O. Patrick, 'Grain Companies' Profits Soar As Global Food Crisis Mounts', *The Wall Street Journal*, 30 April 2008, pages A1 and A14.

36 Paul Beckett, 'Proposed Tax on Commodities Futures Could Undermine Mumbai's Ambitions', *The Wall Street Journal*, 28 April 2008, page C 10.

37 M. Casey and M. Moffett, 'Argentine Farmers Call a Truce', *The Wall Street Journal*, 2 April 2008.

38 T. Wright and Y. Yuniar, 'Indonesian Rice Prices Raise Smuggling Fears', *The Wall Street Journal*, 26-27 April 2008.

and Oman), set price controls (China, Russia and Thailand), or considered the possibility of introducing rationing (Malaysia and Pakistan)³⁹.

These policies cut in conflicting directions : the efforts of food-importing countries to feed their population by buying on the international markets and lowering import tariffs are undercut by restrictions to exports⁴⁰. In addition, restrictions to exports send the wrong signals to agricultural producers, which should be encouraged to produce more, not less. Both export restrictions and the lowering of import tariffs are relatively inefficient : to the extent that they succeed, they benefit the whole of the domestic population, and not the segments which are most in need of support. The lowering of import tariffs presents two additional problems. First, it deprives certain States from what may constitute important sources of revenues which they could use for the financing of social programmes. Secondly, while offering temporary relief to the population by lowering domestic food prices, it also may make local producers vulnerable to surges in imports⁴¹.

The trade policy answers we have seen up to know are entirely understandable. They are legitimate, to the extent that each government has sought to respond to the needs of its population. The Special Rapporteur cannot fail to note, however, that it is precisely at a moment where international cooperation would be most urgently required, that States have acted in disorder, sometimes undermining one another's efforts at responding to the crisis we face jointly. In addition, the policy responses have been short-term, when what we require are policies aimed at implementing the right to food in the long term - structural responses, rather than short-term reactions. Emergency solutions are necessary to mitigate the current crisis, but they should not be seen as a substitute for the holistic approach to hunger and poverty reduction as enshrined in the Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security⁴².

39 This catalogue of States' reactions is in part borrowed from Alex Evans, *Rising Food Prices. Drivers and Implications for Development*, Chatham House briefing paper No. 08/01, April 2008 (www.chathamhouse.org.uk), although the Special Rapporteur had completed the list on the basis of the information he has received. For Saudi Arabia, Vietnam, India, and Ukraine, see Alan Beattie, 'Rush to restrict trade in basic foods', *Financial Times*, April 1st, 2008.

40 For instance, the Philippines sought to buy 500.000 tons of rice on the markets on April 17th, but could only receive offers for 325.750 tons, at prices 60% above their level of mid-March.

41 On this danger, see Raj Patel, *The World Bank and Agriculture. A Critical Review of the World Bank's World Development Report 2008*, ActionAid discussion paper, October 2007, at p. 8, with further references to reports by ActionAid International on specific instances where import surges have led to the destruction of local food production.

42 According to the Voluntary Guidelines, such an approach 'entails, inter alia, direct and immediate measures to ensure access to adequate food as part of a social safety net; investment in productive activities and projects to improve the livelihoods of the poor and hungry in a sustainable manner; the development of appropriate institutions, functioning markets, food, a conducive legal and regulatory framework; and access to employment, productive resources and appropriate services' (guideline 2, para. 2.4.). In defining the mandate of the Special Rapporteur on the right to food the Human Rights Council has reaffirmed the validity of the Voluntary Guidelines as a practical tool for the realization of the right to adequate food : see Human Rights Council Resolution 6/2, 27 September 2007, para. 6.

In this context, the Special Rapporteur notes with interest that a number of States have reacted to the current food crisis by measures which aim at guaranteeing the right to adequate food by protecting households through targeted safety nets. A number of countries have cash transfer programs in place, which they are strengthening in order to respond to the crisis. Examples are Brazil, China, Ethiopia, Egypt, Indonesia, Mexico, Mozambique, the Philippines, South Africa, Sri Lanka and Tunisia⁴³. In addition, some States have in place food-for-work programmes ; emergency food aid distribution programmes ; or school feeding programmes.

b) Medium-term measures

There is general agreement that such emergency measures do not constitute a sufficient answer to the current crisis, and that solutions must be found, in the immediate future, to enhance longer-term food supply, particularly through support for agriculture in developing countries. Yet, in the choice of such measures too, conflicts may emerge between short-term and long-term considerations, and a framework for international cooperation is urgently required, since States alone would not be in a position to develop effective and sustainable policies.

Consider first the negotiations led under the Doha development cycle. Developing countries have been critical about the distortions resulting from the agricultural subsidies benefiting producers from developed countries, particularly the EU, the United States, and Japan. The UNDP noted in this regard: 'When it comes to world agricultural trade, market success is determined not by comparative advantage, but by comparative access to subsidies - an area in which producers in poor countries are unable to compete'⁴⁴. Developed countries

43 This list is compiled by the World Bank, *Rising food prices: Policy options and World Bank response*, April 2008, except for the Philippines, for which the Special Rapporteur bases himself on media reports (Carlos H. Conde, 'Philippines Introduces Cash Subsidies and Cheaper Rice for the Poor', *New York Times*, 28 April 2008; and James Hookway, 'Philippines Considers Rolling Back Rice Subsidies', *The Wall Street Journal*, 28 April 2008 (both referring to the imminent introduction of 'family access cards' entitling families under a particular level of monthly income, equivalent to approximately 120 USD, to buy government-subsidized rice, although this would appear to go hand in hand with the removal of rice subsidies lowering the price of rice for all consumers)).

44 UNDP, *Human Development Report 2005: International Cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world*, Ch. 4: International trade - unlocking the potential for human development, at p. 130. See Arvind Panagariya, 'Agricultural Liberalization and the Least Developed Countries: Six Fallacies', *World Economy: Global Trade Policy* (2005), pp. 1277-1299. See also Joseph Stiglitz and Andrew Charlton, *Fair Trade for All. How Trade can promote Development*, Oxford Univ. Press, 2005, repr. 2007, at p. 233 ('[developed countries'] domestic production support for price-sensitive necessities that are widely consumed in developing countries should be reduced gradually, with some of the savings in developed country subsidy budgets being directed at ameliorating the adjustment costs of those in the developing world. Many developing countries in North Africa, Sub-Saharan Africa and Latin America (though not Brazil, Argentina, or Mexico) rely on imports of subsidized grains and oilseeds from OECD producers. [These] countries are particularly exposed to agricultural reforms which might increase the price of some commodities').

subsidies to their agricultural producers were estimated in that report to amount to 350 billion USD a year. This in turn, according to UNDP estimates, represents a loss of 34 billion USD per year for developing countries, whose producers are confronted with the dumping of heavily subsidized agricultural products on the world markets, not counting the dynamic and spillover effects on communities who depend on the agricultural sector for investment and employment. On the one hand, the current increase in the price of food commodities represents an opportunity to finally put an end to this massive distortion of trade, by making it easier for developed States to justify lowering the level of support to their farmers, which would bring us closer to an agreement in the current round of negotiations. On the other hand however, we need to be aware of the differences which exist between different groups of developing countries on this issue. The Cairns Group (Argentina, Brazil, Chile, Colombia, Costa Rica, Indonesia, Malaysia, Philippines, South Africa, Thailand and Uruguay) have a strong comparative advantage in agriculture and would clearly benefit from the removal, or at least the lowering, of the trade-distorting subsidies of the developed countries. Other developing countries are net food-importing countries and their populations would, in general, be hurt by the inflationary impact of the removal of subsidies, aggravating the impact on food security of the current peak in prices⁴⁵. In addition, because of the lack of investment in agriculture for many years, many farmers from this second group of countries may not be able to benefit from the removal of trade-distorting agricultural subsidies, or from the resulting increase in prices on the international markets. The Special Rapporteur is aware of these conflicting interests, and of the need to address the issue in all its complexity. It is his firm belief, however, that the right to adequate food cannot be dissociated from the current trade negotiations, as reflected in the mandate he has been given by the Human Rights Council to work in close cooperation with other actors to 'take fully into account the need to promote the effective realization of the right to food for all, including in the ongoing negotiations in different fields'⁴⁶.

Whatever the outcome of the current round of trade negotiations under the WTO, reinvesting in agriculture in developing countries is an absolute priority, as recognized under the FAO Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the

45 See Arvind Panagariya, 'Agricultural Liberalization and the Least Developed Countries: Six Fallacies', *World Economy: Global Trade Policy* (2005), pp. 1277-1299. See also Joseph Stiglitz and Andrew Charlton, *Fair Trade for All. How Trade can promote Development*, Oxford Univ. Press, 2005, repr. 2007, at p. 233 ('[developed countries'] domestic production support for price-sensitive necessities that are widely consumed in developing countries should be reduced gradually, with some of the savings in developed country subsidy budgets being directed at ameliorating the adjustment costs of those in the developing world. Many developing countries in North Africa, Sub-Saharan Africa and Latin America (though not Brazil, Argentina, or Mexico) rely on imports of subsidized grains and oilseeds from OECD producers. [These] countries are particularly exposed to agricultural reforms which might increase the price of some commodities').

46 Human Rights Council Res. 6/2, 27 September 2007, para. 2(f)).

Right to Adequate Food in the Context of National Food Security⁴⁷. Yet, the kinds of investments we make should be based on a clear understanding of the kind of agriculture we want. To the fullest extent possible, it would be advisable to delink the costs of agricultural production from the prices of energy ; to take into account the many functions the agricultural sector has to fulfil - production, but also social cohesion and environmental services -; and to move towards a model of agriculture which is more sustainable in the long term, particularly given the new vulnerabilities entailed by climate change, and the scarcity of land and water due to desertification and exhaustion of soils. Sustainability of the means of agricultural production was one of the concerns of the States when they adopted the Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security⁴⁸. Recently, the soundness of this judgment was confirmed by the conclusions of the International Assessment of Agricultural Science and Technology for Development (IAASTD), the result of 3 years of research and consultations involving 400 experts, which over 50 governments approved at a Johannesburg meeting held in April 2008⁴⁹.

Specifically, the IAASTD study highlights four issues. First, it insists on the need to redirect agricultural science and technology in order to ensure that it addresses the needs of small scale farmers in developing countries, and that it meets the challenge of sustainability, particularly in the context of climate change. Such redirection is urgent, since agricultural science and technology hitherto has mainly benefited largescale enterprises and has not focused on the specific needs of the rural poor in developing countries. For instance, problems such as availability and cost of good-quality seed, soil degradation, and post-harvest losses, all could be tackled with relatively simple technologies and investments, provided the diffusion of such technologies and such investments are redefined as a priority. Second, the IAASTD underscores the need to promote innovation within farmers' communities, and the use of

47 See para. 3.7. of the Guidelines (encouraging States, 'in a sustainable manner, to increase productivity and to revitalize the agriculture sector including livestock, forestry and fisheries through special policies and strategies targeted at small-scale and traditional fishers and farmers in rural areas, and the creation of enabling conditions for private sector participation, with emphasis on human capacity development and the removal of constraints to agricultural production, marketing and distribution').

48 See para. 8.13 : 'States should consider specific national policies, legal instruments and supporting mechanisms to protect ecological sustainability and the carrying capacity of ecosystems to ensure the possibility for increased, sustainable food production for present and future generations, prevent water pollution, protect the fertility of the soil, and promote the sustainable management of fisheries and forestry.'

49 www.agassessment.org

available local knowledge which could be upscaled to benefit larger regions. Third, there is a need to massively reinvest in agriculture. As noted by the World Bank, agricultural growth is particularly effective in poverty reducing strategies : 'Cross-country estimates show that GDP growth originating in agriculture is at least twice as effective in reducing poverty as GDP growth originating outside agriculture'⁵⁰. But agricultural research and development in developing countries has been particularly low, which stands in stark contrast with the fact that the agricultural sector in developing countries is much more important, as a percentage of the population depending directly or indirectly on this sector, than in the OECD countries⁵¹. And investments in rural infrastructure, whether physical (irrigation systems, roads) or non-physical (access to markets and credit), have been lacking. Finally, the IAASTD notes the need to take into account the gender dimension in agricultural restructuring. The involvement of women is increasing in many developing countries, particularly with the development of export-oriented irrigated farming, which is associated with a growing demand for female labor, including migrant workers. But women still have limited access to education, limited control over natural resources, insecure employment, and lower income.

The discrimination they are subjected to constitutes an important obstacle to their ability to benefit from market-based opportunities, and to benefit from agricultural science and technology.

The Initiative on Soaring Food Prices (ISFP) launched by FAO is grounded on the recognition that reinvesting in agriculture is a priority. This initiative offers technical and policy assistance to poor countries affected by high food prices (beginning with Burkina Faso, Mauritania, Mozambique and Senegal) in order help farmers improve production in the coming agricultural seasons, by facilitating access to inputs such as improved seeds, organic and inorganic fertilizer and water. In addition, FAO helps governments prepare actions and strategies to increase agricultural production. In collaboration with the World Food Programme, IFAD and other partners, FAO also intends to enlarge its food market information system to pull together and analyze various data sources at local, national and international levels and to disseminate this

50 World Development Report 2008, at p. 6. See also J. Alston et al., *A Meta-Analysis of Rates of Return to Agricultural R&D: Research Report 113*, IFPRI, Washington D.C., 2002.

51 It has been noted that developed countries spend, on average, 5.16 USD on S&T for every 100 USD of agricultural output, whereas developing countries invest only 0.57 USD. See E. Toby Kiers et al., 'Agriculture at a Crossroads', *Science*, vol. 230, pp. 320-321, citing P. Pardey et al., *Science, Technology, and Skills, International Science and Technology Practice and Policy (INSTEPP)*, CGIAR and Department of Applied Economics, Univ. of Minnesota, for FAO, Rome, 2007. E. Toby Kiers et al. are among the main authors of the IAASTD.

information. By April 2008, FAO had allocated 17 million USD for these activities. More resources would be required to upscale this programme.

3. Conclusion

The Special Rapporteur cannot fail to note that neither in the policy responses to the current food crisis, nor in the exploration of long-term solutions to enhance food supply, is the human right to adequate food even mentioned - let alone, used as a guide for the implementation of international cooperation and national strategies. This constitutes a failure which the Special Rapporteur calls upon the Human Rights Council to remedy. In terms of improving accountability, monitoring and participation, and because it will lead to emphasize the dimension of non-discrimination, the reference to the human right to adequate food may constitute a significant contribution to the development of national strategies, and it can guide the identification of best practices. In clarifying the international obligations of States which follow from the right to adequate food, this framework may help to promote a much needed international cooperation. The human right to adequate food should be mainstreamed in the current discussions on the approach the international community should have to the global food crisis.

The Special Rapporteur on the right to food calls for a special session of the Human Rights Council, not only because this would clearly demonstrate the adherence of the members of the Council to the principle of interdependence, indivisibility, and equal importance of economic, social and cultural rights and of civil and political rights, but also because the Human Rights Council has an important substantive contribution to make to the debate. The Special Rapporteur is prepared to develop this background note, which constitutes his first written contribution in implementation of the mandate, into a more fully developed document, in order to assist the Council in its deliberations. It is his duty to call upon the Human Rights Council to meet its responsibilities under the current circumstances.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ. 6

Απόφαση του Συμβουλίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα 6/2 (27 Σεπτεμβρίου 2007).

Human Rights Council Resolution 6/2, 27 September 2007.

The Human Rights Council,

Reaffirming all previous resolutions adopted by the General Assembly and the Commission on Human Rights on the issue of the right to food, including General Assembly resolution 61/163 of 19 December 2006 and Commission on Human Rights resolution 2005/18 of 14 April 2005,

Bearing in mind paragraph 6 of General Assembly resolution 60/251 of 15 March 2006,

Recalling the resolutions 5/1 "Institution-building of the United Nations Human Rights Council" and 5/2 "Code of Conduct for Special Procedures Mandate-holders of the Human Rights Council" of 18 June 2007 and stressing that the mandate-holder shall discharge his/her duties in accordance with these resolutions and their annexes,

Recalling also commitments taken by the international community to fully implement the Millennium Development Goals,

Recognizing that the problems of hunger and food insecurity have global dimensions and that they are likely to persist and even increase dramatically in some regions of the world unless urgent, determined and concerted action is taken,

1. Welcomes the valuable work and commitment of Mr. Jean Ziegler during his tenure as the first mandate holder to achieving the realization of the right to food;

2. Decides to extend the mandate of the Special Rapporteur on the right to food for a period of three years:

(a) To promote the full realization of the right to food and the adoption of measures at the national, regional and international levels for the realization of the right of everyone to adequate food and the fundamental right of everyone to be free from hunger so as to be able fully to develop and maintain their physical and mental capacities;

(b) To examine ways and means of overcoming existing and emerging obstacles to the realization of the right to food;

(c) To continue mainstreaming a gender perspective and taking into account an age dimension in the fulfilment of the mandate, considering that women and children are disproportionately affected by hunger, food insecurity and poverty;

(d) To submit proposals that could help the realization of Millennium Development Goal No. 1 to halve by the year 2015 the proportion of people who suffer from hunger, as well as to realize the right to food, in particular, taking into account the role of international assistance and cooperation in reinforcing national actions to implement sustainable food security policies;

(e) To present recommendations on possible steps with a view to achieving progressively the full realization of the right to food, including steps to promote the conditions for everyone to be free from hunger and as soon as possible enjoy fully the right to food, taking into account lessons learnt in the implementation of national plans to combat hunger;

(f) To work in close cooperation with all States, intergovernmental and non-governmental organizations, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, as well as with other relevant actors representing the broadest possible range of interests and experiences, within their respective mandates, to take fully into account the need to promote the effective realization of the right to food for all, including in the ongoing negotiations in different fields;

(g) To continue participating in and contributing to relevant international conferences and events with the aim of promoting the realization of the right to food;

3. Calls upon all Governments to cooperate with and assist the Special Rapporteur in his/her task, to supply all necessary information requested by him/her and to give serious consideration to responding favourably to the requests of the Special Rapporteur to visit their countries, to enable him/her to fulfil his/her mandate effectively;

4. Requests the United Nations High Commissioner for Human Rights to provide all necessary human and financial resources for the effective fulfilment of the mandate of the Special Rapporteur;

5. Invites the Special Rapporteur ending the fulfilment of his mandate to submit to the Council in 2008 a comprehensive final report on his findings, conclusions and recommendations, after more than six years as mandate holder on the right to food;

6. Reaffirms that the Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security, adopted by the General Council of the Food and Agriculture Organization of the United Nations in November 2004 represent a practical tool to promote the realization of the right to food for all, contribute to the achievement of food security and thus provide an additional instrument in the attainment of internationally agreed development goals, including those contained in the Millennium Declaration;

7. Requests the Special Rapporteur to submit a report on the implementation of the present resolution to the General Assembly at its sixty-third session and to the Council in 2008, in accordance with its annual programme of work;

8. Invites Governments, relevant United Nations agencies, funds and programmes, treaty bodies and civil society actors, including non-governmental organizations, as well as the private sector, to cooperate fully with the Special Rapporteur in the fulfilment of his/her mandate, inter alia through the submission of comments and suggestions on ways and means of realizing the right to food;

9. Decides to continue its consideration of this matter under the same agenda item.

[Adopted without a vote]

20th meeting 27 September 2007

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ. 7

**Δήλωση των ΜΚΟ για την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για την Τροφή,
Ρώμη (13 Νοεμβρίου 1996).**

NGO Forum Statement to the World Food Summit

Profit for Few or Food for All?

Italy, Rome, 13 November 1996.

Food Sovereignty and Security to Eliminate the Globalisation of Hunger Preamble

In the next few minutes the diverse voices of civil society will speak as one. We are representatives of more than 1,200 organisations from some 80 countries, from all regions of the world. We seek to bring the message of the more than one billion hungry and malnourished people of the world, most of them children and women. Through regional and global consultations we have discovered and affirmed our mutual solidarity. Our collective vision derives from our knowledge that food security is possible. We regret that we will have but four minutes to share this vision with you.

We affirm first and foremost the basic human Right to Food. Everyone has the right to secure access at all times to safe and nutritious food and water adequate to sustain an active and healthy life with dignity.

Neither food nor famine can be used as a national or international political weapon. Access to food cannot be denied to any nation, ethnic or social group for political, economic, religious or other reasons. Economic embargoes or international sanctions affecting populations are incompatible with food security. Those currently in place must be terminated.

The shame of global hunger and malnutrition compels action by all. At the same time, we insist that governments have the primary and ultimate responsibility to ensure national and global food security.

The representatives of civil society gathered at the NGO Forum are in full agreement on some of the fundamental causes of food insecurity.

The globalisation of the world economy, along with the lack of accountability of transnational corporations and spreading patterns of overconsumption have increased world poverty. Today's global economy is characterised by unemployment, low wages, destruction of rural economies, and bankruptcy of family farmers.

Industrialised agriculture, intensive animal husbandry methods, and overfishing are destroying traditional farming, poisoning the planet and all living beings. Subsidised exports, artificially low prices, constant dumping, and even some food aid programmes are increasing food insecurity and making people dependent on food they are unable to produce. The depletion of global grain stocks has increased market instability, to the detriment of small producers.

Family farmers and vulnerable people are forced under International Monetary Fund and World Bank policies to pay the price of structural adjustment and debt repayment. National policies too often neglect these same groups. Official corruption erodes all efforts to achieve food security.

The proliferation of war, civil conflict, and environmental degradation is a growing source of hunger and food insecurity. Hunger and malnutrition are most severe in cases where these combine with natural disasters.

Civil Society Proposals to Achieve Food Security

We propose a new model for achieving food security that calls into question many of the existing assumptions, policies and practices. This model, based on decentralisation, challenges the current model, based on a concentration of wealth and power, which now threatens global food security, cultural diversity, and the very ecosystems that sustain life on the planet.

We highlight six key elements of this alternative model, along with steps toward its development and implementation. An integrated approach is required, thus simultaneous action is needed in each of these areas.

1. The capacity of family farmers, including indigenous peoples, women, and youth, along with local and regional food systems must be strengthened.

- 1.1. All aspects of food and agriculture must be reoriented in favour of family farmers. This should include technical, managerial and financial support, credit, and direct access to markets for farmers' associations. It also should include a greater emphasis on safe and sustainable urban agriculture.

- 1.2. Women play a central role in food security and must be guaranteed the right to productive resources and equal opportunities to use and develop their skills.

- 1.3. Resources must be shifted in favour of local and regional food producers and food systems. Investment resources should be made available through debt exemption and debt relief, through a reallocation of existing international cooperation and allocation of additional resources by rich countries who should fulfil their commitment to appropriate 0.7 percent of Gross National Product to official development assistance.

- 1.4. Family farmers must be assured access to information and communication systems.

2. The concentration of wealth and power must be reversed and action taken to prevent further concentration. In particular:

2.1. Agrarian reform in favour of rural poor people who will work the land must be implemented immediately and priority placed on integrated rural development.

2.2. Genetic resources are essential to food security and must never be subject to intellectual property rights. Farmers' and community rights and the rights of indigenous peoples must be self-defined and implemented nationally and globally.

3. Agriculture and food production systems that rely on non-renewable resources, which negatively affect the environment, must be changed toward a model based on agro-ecological principles.

3.1. National and international research, education and extension services must be reoriented to integrate the agro-ecological paradigm, which incorporates the knowledge and experience of men and women farmers. Agro-ecological mapping should be carried out to detail areas of partial and total environmental deregulation.

3.2. To prevent and reduce the impact of drought and desertification, access and sustainable management of water resources, rehabilitation, conservation and sustainable use of natural vegetation must be ensured.

3.3. Policies and practices that favour organic agricultural production should be adopted, with the goal of reducing or eliminating the use of pesticides and other agro-chemicals.

3.4. Environmental and social costs of industrial agriculture should be included in the prices of products in order to avoid unfair competition with sustainable agriculture.

3.5. A diversified, culturally acceptable, well-balanced diet and safe, high quality food for all must be ensured.

4. National and local governments and States have the prime responsibility to ensure food security. Their capacity to fulfil this role must be strengthened and mechanisms for ensuring accountability must be enhanced.

4.1. National policies to overcome poverty by guaranteeing means for sustainable livelihoods, employment opportunities for all, and an equitable income distribution must be implemented to improve the access of poor and vulnerable people to food products and to resources for agriculture.

4.2. States must guarantee the political and economic rights of those within their borders, including consumers' rights. States also must ensure a climate favourable to development and democratic processes, with efforts to protect the environment and prevent violence, terrorism, and discrimination of all kinds. States should respect international law.

4.3. Current structural adjustment programmes imposed by the International

Monetary Fund and World Bank should be suspended. Future economic reforms and plans for debt repayment must be formulated with the participation of civil society.

4.4. States must make greater efforts to prevent and resolve conflicts peacefully; together with donor agencies, they must guarantee food for vulnerable populations, including displaced persons and refugees.

5. The participation of peoples' organisations and NGOs at all levels must be strengthened and deepened.

5.1. The right to free association must be guaranteed, including the right of family farmers, consumers, women, indigenous peoples, youth, and others to organise themselves.

5.2. Civil society should monitor the impact on food security of policies, programmes, and actions of international financial and trade organisations and should participate in the formulation and monitoring of national policies and programmes.

5.3. Civil society organisations also should participate in the efficient implementation of projects for food and agricultural development.

6. International law must guarantee the right to food, ensuring that food sovereignty takes precedence over macro-economic policies and trade liberalisation. Food can not be considered as a commodity, because of its social and cultural dimension.

6.1. Each nation must have the right to food sovereignty to achieve the level of food sufficiency and nutritional quality it considers appropriate without suffering retaliation of any kind. Market forces at national and international levels will not, by themselves, resolve the problem of food insecurity. In many cases, they may undermine or exacerbate food insecurity. The Uruguay Round agreements must be reviewed accordingly.

6.2. All countries and peoples have the right to develop their own agriculture. Agriculture fulfils multiple functions, all essential to achieving food security.

6.3. Negotiations should be carried out to develop more effective instruments to implement the right to food. These instruments should include:

- A Code of Conduct to govern the activities of those involved in achieving the Right to Food, including national and international institutions as well as private actors, such as transnational corporations;
- A Global Convention on Food Security to support governments in developing and implementing national food security plans and to create an international network of local, national, and regional food reserves. Such a convention must be signed to ensure that the Right to Food will have precedence over any other international agreements such as the World Trade Organisation.

6.4. Structural food aid must be replaced progressively by support to local agriculture. When aid is the only alternative, priority should be given to local purchase

and triangular aid, in which food is purchased in one country for distribution in the country of need in the same region.

Follow-Up

Civil society organisations are committed to ensuring follow-up to this World Food Summit, particularly in monitoring the Food Summit commitments and active participation in the Food for All Campaign. In addition to the Global Convention on Food Security and the Code of Conduct, the Food for All initiative should become the basis for broad-based, participatory implementation at the local, national, and international levels of effort to ensure the legal right to food. We also call for an expansion of the Committee for World Food Security to include all actors of civil society in the follow-up tasks assigned to the Committee.

Finally, hunger and malnutrition are fundamentally a question of justice. Unless we agree that the right of every human being to the sustenance of life comes before the quest for profit, the scourge of hunger and malnutrition will continue. Our message is simple: **Queremos una tierra para vivir.**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ. 8

7η Ειδική Σύνοδος του Συμβουλίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα,
Απόφαση S-7/1 (22 May 2008).

Human Rights Council 7th special session, Resolution, S-7/1.

The Human Rights Council,

Recalling all previous resolutions and decisions on the issue of the right to food adopted in the framework of the United Nations, in particular by the General Assembly, in its resolution 62/164 of 18 December 2007, and the Human Rights Council, in its resolution 7/14 of 27 March 2008,

Recalling also paragraph 10 of General Assembly resolution 60/251, in which the Assembly stipulates, inter alia, that the Human Rights Council shall be able to hold special sessions, when needed, at a request of a member of the Council with the support of one third of the membership of the Council,

Recalling further the Universal Declaration of Human Rights, including its provision that everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself or herself and that of his or her family, including food, the Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition and the United Nations Millennium Declaration, in particular the first Millennium Development Goal of eradicating hunger and extreme poverty by 2015,

Recalling the provisions of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, especially its article 11(2), which recognize the fundamental right of every person to be free from hunger, and the duty of States to take, individually and through international cooperation, the measures needed to implement this right by improving the methods of production, conservation and distribution of food,

Bearing in mind the Rome Declaration on World Food Security and the World Food Summit Plan of Action of November 1996, and the Declaration of the World Food Summit: five years later, adopted in Rome on 13 June 2002,

Bearing in mind also the New York Declaration on Action against Hunger and Poverty, and recommending the continuation of efforts aimed at identifying additional sources of financing for the fight against hunger and poverty,

Reaffirming the Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security, adopted by the Council of the Food and Agriculture Organization of the United Nations in November 2004,

Reaffirming also that all human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated, and that they must be treated globally, in a fair and equal manner, on the same footing and with the same emphasis,

Reaffirming further that a peaceful, stable and enabling political, social and economic environment, at both the national and international levels, is the essential foundation that will enable States to give adequate priority to food security and poverty eradication,

Recognizing the complex character of the worsening of the current global food crisis, in which the right to adequate food is threatened to be violated on a massive scale, as a combination of several major factors, including macroeconomic factors, also impacted negatively by environmental degradation, desertification and global climate change, natural disasters and the lack of the necessary technology to confront its impact, particularly in developing countries and least developed countries,

Bearing in mind the situation of one sixth of the world population, mainly in developing and least developed countries, suffering from hunger, malnutrition and food insecurity, and alarmed at the particular effects of the current global food crisis on many net food importing countries, and especially on least developed countries in Africa, Asia and Latin American and the Caribbean,

Stressing that the international community should provide its assistance to populations in need in an effective and coordinated manner, with the consent and in principle on the basis of the appeal by the affected country, in order to ensure that such humanitarian assistance, including the supply of food, reaches affected populations,

Acknowledging the United Nations Task Force established by the Secretary-General, and supporting the Secretary-General to continue his efforts in this regard,

1. *Expresses* grave concern at the worsening of the world food crisis, which seriously undermines the realization of the right to food for all;

2. *Also expresses* grave concern that this crisis threatens to further undermine the achievement of Millennium Development Goals, in particular Goal 1 aiming at halving by 2015 the proportion of people who suffer from hunger;

3. *Calls upon* States, individually and through international cooperation and assistance, relevant multilateral institutions and other relevant stakeholders, to take all necessary measures to ensure the realization of the right to food as an essential human rights objective, and to consider reviewing any policy or measure which could have a negative impact on the realization of the right to food, particularly the right of everyone to be free from hunger, before instituting such a policy or measure;

4. *Stresses* that States have a primary obligation to make their best efforts to meet the vital food needs of their own populations, especially of the vulnerable groups and households, such as through enhancing programmes to combat mother-child mal-

nutrition, and to increase local production for this purpose, while the international community should provide, through a coordinated response and upon request, support to national and regional efforts by providing the necessary assistance for increasing food production, particularly through transfer of technology, as well as food crop rehabilitation assistance and food aid;

5. *Calls upon* States members of the United Nations and other relevant stakeholders to participate actively in the High-level Conference on World Food Security: the Challenges of Climate Change and Bioenergy, to be held from 3 to 5 June 2008, in Rome, organized by the Food and Agriculture Organization of the United Nations, while taking note of the results of the special meeting of the United Nations Economic and Social Council on this issue, held on 20 May 2008;

6. *Invites* the Food and Agriculture Organization of the United Nations to extend an invitation to the United Nations High Commissioner for Human Rights and to the Special Rapporteur on the right to food to attend and actively participate in the aforementioned High-level Conference, so as to help to mainstream a human rights perspective in the analysis of the world food crisis, with a focus on the realization of the right to food;

7. *Requests* the Special Rapporteur to make a presentation to the Council at its eighth session on his participation in the meeting mentioned in paragraph 5 above, and on his initial recommendations regarding actions required, at all levels, to promote, respect and protect the right to food and freedom from hunger in the midst of the current food crisis, when actions are called for to promote mid- and long-term food security;

8. *Also requests* the Special Rapporteur to present a report to the Council at its ninth session, inviting comments from States and other relevant actors, on the impact of the global food crisis on the protection of the right to food and the required remedies from a human rights perspective;

9. *Requests* the High Commissioner for Human Rights to bring the present resolution to the attention of all relevant international organizations and agencies;

10. *Requests* the Special Rapporteur on the right to food to continue reporting on further developments on this issue to the Council and the General Assembly;

11. *Decides* to remain seized of the implementation of the present resolution.

2nd meeting 22 May 2008

Resolution adopted, as orally revised, without a vote

**ΣΥΝΤΟΜΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ
(αλφαβητική σειρά)**

Κλάδη-Ευσταθοπούλου Μαριάνθη

Διδάκτωρ (αριστούχος) του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου. Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας και του Αέρα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, όπου διδάσκει στο Προπτυχιακό και το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών. Ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, επιστημονικός συνεργάτης και ερευνητής του Ευρωπαϊκού Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Πανεπιστημίου και του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αναπτυξιακών και Περιβαλλοντικών Μελετών (ΕΚΑΠΕΜ), Πρόεδρος του "Σωματείου Αγώνα Κύπρου" (ΣΑΚ) και υπεύθυνη επιμέλειας έκδοσης του "Ενημερωτικού δελτίου" του Περιοδικού του Σωματείου. Βαθμολογητής της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και διαλέκτης στο Ινστιτούτο Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης. Έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις, μελέτες και έρευνες σε ερευνητικά Προγράμματα, συλλογικές Έρευνες και Συνέδρια, στην Ελλάδα και την Κύπρο. Έχει συγγράψει βιβλία, άρθρα και μελέτες, στο χώρο του διεθνούς δικαίου της θάλασσας, της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος, του αέρα, καθώς και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επίσης είναι μέλος σε επιστημονικές Εταιρίες συναφούς αντικειμένου καθώς και ενεργό μέλος και υποστηρίκτρια οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών.

Μαυρογένης Σταύρος

Γεννήθηκε το 1983 στην Αθήνα. Το 2006 αποφοίτησε με βαθμό Λίαν Καλώς από το Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου και το 2008 με Άριστα από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών "Περιβαλλοντική Πολιτική και Διαχείριση" του Τμήματος Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου του Αιγαίου. Παρακολουθεί (2008-2009) το Ms of Arts Environment, Politics and Globalization του King's College, University of London. Είναι υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος ΔΕΣ του Παντείου Παν/μίου. Από το 2003 εργάζεται ως βοηθός ερευνητής και στη συνέχεια ερευνητής στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚεΠΕΚ) του Παντείου Παν/μίου. Ειδικότερα, έχει συμμετάσχει σε ερευνητικές εργασίες με αντικείμενο την περιβαλλοντική διαχείριση και προστασία, και έχει συμβάλει στη διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων, σε συνεργασία και με άλλους φορείς, όπως το Ελληνικό Γραφείο της Greenpeace, το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, κ.ά.. Υπότροφος του Διεθνούς Ινστιτούτου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Στρασβούργου μετά τη βράβευση του (Α΄ Βραβείο) από το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου της μελέτης που κατέθεσε σε διαγωνισμό του Ιδρύματος με θέμα: "Περιβάλλον, το μέγα πρόβλημα. Οι διατάξεις και η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο είναι ικανοποιητικές;".

Μπόμπολα Όλγα

Η κα Όλγα Μπόμπολα, γεννήθηκε στο Βέλο Κορινθίας, Πολιτικός Επιστήμων, Διδάκτωρ Βυζαντινών και Θεολογικών Σπουδών του Πανεπιστημίου "Justiana" των ΗΠΑ, είναι "Expert Professional Leader UNESCO". Έχει διατελέσει ή διατελεί: ιδρυτής και Πρόεδρος του Κέντρου UNESCO Ελλάδος, πρόεδρος της Ελληνικής Ομοσπονδίας UNESCO (2001 - 2003), ιδρυτής και Πρόεδρος του Ομίλου UNESCO Αττικής-Αθηνών. (1996-2006), ιδρυτής και Πρόεδρος του Διεθνούς Αναπτυξιακού Κέντρου για την Έρευνα, την Εκπαίδευση και τον Πολιτισμό, στην Αθήνα, Μέλος του Σώματος Προξένων στην Ελλάδα (Consular Corps in Greece), μέλος στην UNICEF, μέλος της Επιτροπής του Φιλανθρωπικού Ομίλου "Άλκυονίδες", στο Μαρούσι, μέλος του Ελληνικού Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, μέλος του Πολιτιστικού Κινήματος κατά του Ρατσισμού, μέλος του "Μουσείου Γουλανδρή", μέλος του WWF. Είναι επίσης μέλος σε πολλές οργανώσεις κοινωνικού χαρακτήρα με έμφαση στις οργανώσεις για τα δικαιώματα της γυναίκας και κατά του ρατσισμού. Έχει συμμετάσχει σε πολλά ελληνικά και διεθνή συνέδρια.

Μπούρτζης Τηλέμαχος

Διεθνολόγος, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Παντείου Παν/μίου. Το 2007 αποφοίτησε με Άριστα από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών "Περιβαλλοντική Πολιτική και Διαχείριση" του Τμήματος Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου του Αιγαίου. Είναι υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος ΔΕΣ του Παντείου Παν/μίου. Από το 2003 εργάζεται ως βοηθός ερευνητής και στη συνέχεια ερευνητής στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚεΠΕΚ) του Παντείου Παν/μίου. Ειδικότερα, έχει συμμετάσχει σε ερευνητικές εργασίες με αντικείμενο την περιβαλλοντική διαχείριση και προστασία, και έχει συμβάλει στη διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων, σε συνεργασία και με άλλους φορείς, όπως το Ελληνικό Γραφείο της Greenpeace, το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, κ.ά.. Επίσης, συμμετέχει ενεργώς σε ερευνητικά προγράμματα (ΕΠΕΑΕΚ, Equal κτλ.) του ΕΚεΠΕΚ για τα οποία είναι και διοικητικά υπεύθυνος.

Νταλαχάνης Κωνσταντίνος

Ο Κωνσταντίνος Νταλαχάνης είναι Μηχανικός Περιβαλλοντολόγος, διπλωματούχος (ΕΜΠ), με μεταπτυχιακές σπουδές στην Αμερική (Πανεπιστήμια της Νέας Υόρκης και στο Φοίνιξ) σε θέματα διαχείρισης των ανθρωπίνων πόρων και οργάνωσης και διοίκησης των δημόσιων έργων, καθώς και στο Πάντειο Πανεπιστήμιο σε θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης και Αναπτυσσόμενων Χωρών. Εργασιακή εμπειρία ως συνεργάτης, επικεφαλής, στέλεχος και διευθυντής έργων πολλών σημαντικών κατασκευαστικών εταιρειών, όπως: Κ.Ι.Σαραντόπουλος Α.Ε., ΑΤΤΙΚΑΤ, ΙΝΤΕΡΚΑΤ, ΓΕ-

ΩΜΕΤΡΙΚΗ, ΕΡΓΟΚΑΤ, ΠΡΙΣΜΑ ΔΟΜΗ κ.ά. Αντιπρόεδρος του Ομίλου UNESCO Αττικής - Αθήνα και ταμίας του Κέντρου UNESCO Ελλάδος, έχει πλούσια κοινωνική προσφορά με έμφαση επίσης στον αθλητισμό. Τα τελευταία χρόνια ειδικεύεται στη μελέτη και κατασκευή έργων υποδομής και περιβάλλοντος, ενώ δραστηριοποιείται και ως συνεργάτης του Ευρωπαϊκού Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Πανεπιστημίου. Είναι μέλος στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, καθώς και μέλος της Πανελλήνιας Ένωσης Διπλωματούχων Μηχανικών ΕΔΕ.

Πασπάτη Εριφύλη

Διεθνολόγος, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Παν/μίου. Το 2008 αποφοίτησε με βαθμό "Λίαν Καλώς" από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη" του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Παν/μίου. Είναι υποψήφια διδάκτωρ του Τμήματος ΔΕΣ του Παντείου Παν/μίου. Από το 2004 εργάζεται ως βοηθός ερευνητή και στη συνέχεια ως ερευνήτρια στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντική Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚεΠΕΚ) του Παντείου Παν/μίου. Ειδικότερα έχει συμμετάσχει σε ερευνητικές εργασίες με αντικείμενο την περιβαλλοντική διαχείριση και προστασία, και έχει συμβάλει στη διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων, σε συνεργασία και με άλλους φορείς, όπως το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα.

Παύλου Αικατερίνη

Γεννήθηκε στην Άνδρο. Απόφοιτη του Τμήματος Ψυχολογίας του Αμερικανικού Κολλεγίου Αγίας Παρασκευής, με μετεκπαίδευση στο Λονδίνο, γνωρίζει άριστα την αγγλική και γαλλική γλώσσα. Ασχολείται με τη Συμβουλευτική Ψυχολογία και έχει παρακολουθήσει πολλά ειδικά σεμινάρια και συνέδρια Ψυχολόγων και Ψυχιάτρων στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ασχολείται ενεργώς με επιστημονικούς και πολιτιστικούς συλλόγους στην Αθήνα και την Άνδρο. Είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ομίλου UNESCO Αττικής - Αθήνα (υπεύθυνη δημοσίων σχέσεων) και Γενική Γραμματέας του Κέντρου UNESCO Ελλάδος.

Πλατιάς Χαράλαμπος

Πολιτικός επιστήμονας, διδάκτορας του Πανεπιστημίου της Βόννης. Εργάζεται ως Ειδικός Επιστήμονας στη Γενική Γραμματεία Λιμένων & Λιμενικής Πολιτικής του Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου & Νησιωτικής Πολιτικής για ευρωπαϊκά και διεθνή θέματα. Διδάσκων του ΠΜΣ του Τμήματος Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών. Ειδι-

κεύεται σε θέματα που αφορούν πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα, την περιφερειακή πολιτική, την πολιτική περιβάλλοντος και την πολιτική μεταφορών. Βιβλία και άρθρα του αφορούν στην περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και σε θέματα πολιτικής περιβάλλοντος και μεταφορών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά επίσης και σε θέματα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Αφρική και την θαλάσσια πειρατεία. Έχει λάβει μέρος σε πολλά επιστημονικά συνέδρια, ημερίδες κλπ. για τα παραπάνω θέματα. Έχει συντονίσει έρευνα για λογαριασμό του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, με θέμα το ρόλο του Κοινοβουλίου στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης στην Ελλάδα, και έχει συμμετάσχει, ως έμπειρος ερευνητής, σε έρευνα για την ευρωπαϊκή πολιτική για το περιβάλλον και τις όψεις της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα. Επιστημονικός συνεργάτης του Ευρωπαϊκού Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚεΠΕΚ) του Παντείου Πανεπιστημίου. Πιστοποιημένος διαλέκτης στο Ινστιτούτο Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης σε θέματα θεσμών και πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι μέλος στην Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, όπως και σε πολλές άλλες επιστημονικές εταιρείες και σωματεία.

Ροδοθέατος Γεράσιμος

Διεθνολόγος, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Παντείου Παν/μίου. Το 2007 αποφοίτησε με Άριστα από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη" του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου. Έχει παρακολουθήσει ειδικά μαθήματα δικαίου του διαστήματος και δικαίου ενεργειακών πόρων σε Ιταλία, Ολλανδία και Γερμανία. Είναι υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος ΔΕΣ του Παντείου Παν/μίου. Από το 2003 εργάζεται ως βοηθός ερευνητής και στη συνέχεια ερευνητής στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚεΠΕΚ) του Παντείου Παν/μίου. Ειδικότερα, έχει συμμετάσχει σε ερευνητικές εργασίες με αντικείμενο την περιβαλλοντική διαχείριση και προστασία, και έχει συμβάλει στη διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων, σε συνεργασία και με άλλους φορείς, όπως το Ελληνικό Γραφείο της Greenpeace, το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, κ.ά. Είναι υπεύθυνος τεκμηρίωσης στον τομέα του δικαίου της ανάπτυξης με έμφαση στον αναπτυσσόμενο Νότο.

Τάσaiνας Δημήτρης

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1984. Είναι πτυχιούχος του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, Κάτοχος Διπλώματος Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών "Ψυχολογία και ΜΜΕ" του Τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Παν/μίου. Από το 2003 εργάζεται ως βοηθός ερευνητής και στη συνέχεια ερευνητής στο Ευρωπαϊκό Κέ-

ντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚεΠΕΚ) του Παντείου Παν/μίου. Έχει συμβάλει στη διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων του ΕΚεΠΕΚ, σε συνεργασία και με άλλους φορείς, όπως το Ελληνικό Γραφείο της Greenpeace, το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, κ.ά. Είναι υπεύθυνος της διοργάνωσης των summer courses του Κέντρου. Επίσης, έχει αναλάβει την ηλεκτρονική επεξεργασία και επιμέλεια σειράς τόμων Πρακτικών συνεδρίων κλπ. Του ΕΚεΠΕΚ, καθώς και των πορισμάτων όλων των ερευνητικών προγραμμάτων. Από το 2004 εργάζεται ως βοηθός ερευνητής και στη συνέχεια ερευνητής στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Παν/μίου.

Τσάλτας Γρηγόρης

Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Διδάκτωρ (docteur d'Etat en Droit - ομόφωνα άριστα) του Πανεπιστημίου Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, Nice (Γαλλία). Πολιτικός Επιστήμων (ΠΑΣΠΕ) και κάτοχος δύο Μεταπτυχιακών Διπλωμάτων από το Université de Nice (Diplome d'Etudes Supérieures) και το Institut Européen des Hautes Etudes Internationales Έχει διατελέσει Αναπληρωτής Πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου καθώς και Επιστημονικός Σύμβουλος στα Υπουργεία Εξωτερικών και Άμυνας. Επίσης, αξιολογητής σε πολλά ευρωπαϊκά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Είναι διευθυντής του Ευρωπαϊκού Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης του Παντείου Πανεπιστημίου, πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αναπτυξιακών και Περιβαλλοντικών Μελετών, ιδρυτικό μέλος και αντιπρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου του Αιγαίου του Δικαίου της Θάλασσας και του Ναυτικού Δικαίου. Πρόεδρος του Ομίλου UNESCO Απικής - Αθήνα, Αντιπρόεδρος του Κέντρου UNESCO - Ελλάδας. Είναι ακόμη αντιπρόεδρος της Association Internationale de Droit de l'Urbanisme (Paris, France) και κάτοχος Ευρωπαϊκής Έδρας Jean Monnet. Έχει διατελέσει επισκέπτης καθηγητής και έχει διδάξει στα πανεπιστήμια Paris I - Sorbonne (Γαλλία), Tilburg (Ολλανδία), Comillas (ICADE) - Madrid (Ισπανία), Dubrovnick (πρ. Γιουγκοσλαβία), Κύπρος (Πανεπιστήμιο Κύπρου - Cyprus College), Abidjan (Ακτή Ελεφαντοστού), Cadi Ayat (Μαρόκο), Κρακοβία (Πολωνία). Διευθυντής και συντονιστής σε πολλά ευρωπαϊκά προγράμματα. Έχει συμμετάσχει σε πολλά διεθνή και ελληνικά συνέδρια, ημερίδες και επιστημονικά φόρουμ. Βιβλία και περισσότερα από 150 άρθρα του κυκλοφορούν και έχουν δημοσιευτεί στην ελληνική, αγγλική και γαλλική γλώσσα. Έχει βραβευτεί από το Πολιτιστικό Κέντρο "Μελίνας Μερκούρη" και τη Διεθνή Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών και Ζωγράφων για το επιστημονικό του έργο, ενώ του έχει απονεμηθεί ο Χρυσός Σταυρός του Αποστόλου και Ευαγγελιστού Λουκά από την Ιερά Μητρόπολη Θηβών και Λεβαδείας.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α) Ελληνική

ι) Βιβλία

- Αμίτσης, Γ., Ν., *Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης: Το Θεσμικό Οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού*, εκδ. Παπαζήση, 2006
- Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ., Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ε., Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε., (επιμ.), *Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008
- Κρεμλής, Γ., Μπάλιας, Γ., Σηφάκης, Α., (επιμ.), *Η Αρχή της Προφύλαξης*, Ελληνική Εταιρεία Δικαίου Περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004
- Κωνσταντινέα, Στ., (επιμ.), *Η Πείνα στην Ιστορία: Έλλειψη Τροφίμων, Πενία και Στέρηση*, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα, 2006
- Ματάλα, Α., Λ., Χουλιάρας, Α., (επιμ.), *Η Διατροφή στον 21ο Αιώνα: Γεωγραφίες της Αφθονίας και της Στέρσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005
- Μπάλιας, Γ., *Η Αρχή της Προφύλαξης στο Διεθνές, Κοινοτικό και Συγκριτικό Δίκαιο, Νόμος και Φύση*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2005
- Περράκης, Στ., (επιμ.), *Σύγχρονες Ματιές στις Νομικές και Πολιτικές Όψεις της Διεθνούς Οργάνωσης και των Διεθνών Οργανισμών*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2009
- Πετμεζίδου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής, Εξάντας, Αθήνα, 2004
- Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), *Γιοχάνεσμπουργκ 2002: Το Περιβάλλον Μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003
- Τσάλτας Γρ., Ι., (επιμ.), *Ο Νησιωτικός Χώρος στον 21ο Αιώνα*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005
- Τσάλτα, Γρ., Ι., (επιμ.), *Αφρική και Ανάπτυξη. Η Τελευταία Παγκόσμια Πρόκληση - Ευκαιρία*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003
- Τσάλτας, Γρ., Ι., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος: Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991
- Τσάλτας Γρ., Ι., Κατσιμπάρδης, Κ., (επιμ.), *Αειφορία και Περιβάλλον: Η Ευρωπαϊκή και Εθνική Προοπτική*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2004
- Τσάλτας, Γρ., Ι., Κλάδη-Ευσταθοπούλου, Μ., (επιμ.), *Περιβάλλον και Θαλάσσιος Χώρος: Εξελίξεις και Προοπτικές Προστασίας και Διαχείρισης του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος-Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διάσταση*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2006
- Τσάλτα, Γρ., Ι., (επιμ.), *Κλιματική Αλλαγή: Το Περιβάλλον μετά τη Διεθνή Διάσκεψη των ΗΕ στο Μπαλί*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2009

ii) Άρθρα

- Καλτσούνης, Α., "Ανάπτυξη - Υπανάπτυξη, Ιστορική Εξέλιξη", στο Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), *Αφρική και Ανάπτυξη. Η Τελευταία Παγκόσμια Πρόκληση - Ευκαιρία*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 214 - 226
- Κλάδης-Ευσταθοπούλου, Μ., "Ο Ρόλος της Γυναίκας στη Μαύρη Αφρική", στο Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), *Αφρική και Ανάπτυξη. Η Τελευταία Παγκόσμια Πρόκληση - Ευκαιρία*, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2003, σελ. 319-320
- Πλατιάς, Χ., "Πολιτικοί Οραματισμοί και Θεσμικές Επιλογές για την Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση. Η Προοπτική ενός Παγκοσμίου Περιβαλλοντικού Οργανισμού", στο Περράκης, Στ., (επιμ.), *Σύγχρονες Ματιές στις Νομικές και Πολιτικές Όψεις της Διεθνούς Οργάνωσης και των Διεθνών Οργανισμών*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2009, σελ. 97-110
- Ραυτόπουλος, Ε., "Όψεις της Διαδρομής του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος: Από τη Στοκχόλμη στο Γιοχάνεσμπουργκ (1972-2002)", στο Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), *Γιοχάνεσμπουργκ 2002: Το Περιβάλλον Μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 82
- Τσάλτας, Γρ., Ι., "Από τη Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στην Πολιτική Διακήρυξη του Γιοχάνεσμπουργκ για την Αειφόρο Ανάπτυξη", στο Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), *Γιοχάνεσμπουργκ 2002: Το Περιβάλλον Μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 38
- Χουλιάρης, Α., "Ο Πεινασμένος Πλανήτης: Το Παγκόσμιο πρόβλημα του Υποσιτισμού", στο Ματάλα, Α., Λ., Χουλιάρης, Α., (επιμ.), *Η Διατροφή στον 21ο Αιώνα: Γεωγραφίες της Αφθονίας και της Στέρσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σελ. 49-79

B) Ξενόγλωσσον

i) Βιβλία

- Alesina, A., Glaeser, E., *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*, Oxford University Press, USA, 2006
- Allen, T., Thomas, A., (eds), *Poverty and Development: Into the 21st Century*, 2nd edition, Oxford University Press, USA, 2000
- Amoako-Tuffour, J., *Poverty Reduction Strategies in Action: Perspectives and Lessons from Ghana*, Lexington Books, United States, 2008
- Beckerman, W., *A Poverty of Reason: Sustainable Development and Economic Growth*, Independent Institute, 2002
- Biermann, F., Bauer S., (eds), *A World Environment Organization: Solution or Threat for Effective International Environmental Governance?*, Ashgate, Aldershot, 2005

- Bonfiglioli, A., *Food and the Poor. How can Democratic Local Governments reduce Food insecurity in Africa?*, UNCDF, New York, 2007
- Chambers, B., W., Green, J., F., (eds), *Reforming International Environmental Governance. From Institutional Limits to Innovative Reforms*, United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris, 2005
- Chern, W., S., Rickertsen, K., *Health, Nutrition and Food Demand*, CABI Publishing, 2003
- Chossudovsky, M., *The Globalization of Poverty and the New World Order*, 2nd edition, Global Research, 2003
- Collier, P., *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can be Done about it*, Oxford University Press, 2007
- Crocker, D., A., *Ethics of Global Development. Agency, Capability, and Deliberative Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008
- Danziger, S., H., Haveman, R., H., (eds), *Understanding Poverty*, Harvard University Press, 2002
- Dixon, J., Macarov, D., *Poverty: a Persistent Global Reality*, Routledge, London, 1998
- Djurfeldt, G., Holmen, H., Jirstrom, M., Larsson, R., *The African Food Crisis: Lessons from the Asian Green Revolution*, Cabi Publishing, 2005
- Garnsey, P., *Food and Society in Classical Antiquity*, Cambridge University Press, 2001
- Grinspun, A., J., (ed.), *Choices for the poor: lessons from national poverty strategies*, United Nations Development Programme, New York, 2001
- Heintzman, A., Solomon, E., (eds), *Feeding the Future: From Fat to Famine, How to Solve the World's Food Crises*, House of Anansi Press, 2006
- Kabeer, N., *Gender Mainstreaming in Poverty Eradication and the Millennium Development Goals: A Handbook for Policy-Makers and Other Stakeholders*, Commonwealth Secretariat, 2003
- Kerbo, H., *World Poverty: The Roots of Global Inequality and the Modern World System*, McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages, 2005
- Landes, D. S., *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some so Poor*, W. W. Norton & Company, 1999
- Lappe, F., M., Collins, J., Rosset, P., *World Hunger: 12 Myths*, Earthscan, London 1998
- Leftwich, A., *States of Development: on the Primacy of Politics in Development*, Polity Press, Cambridge, 2000
- Levenstein, H., *Paradox of Plenty. A Social History of Eating in Modern America*, Oxford University Press, New York, 1993
- Lien, M., E., Nerlich, B., (eds), *The Politics of Food*, Berg, Oxford, 2004

- Maconick, R., *Capacity-Building for Poverty Eradication: Analysis Of, and Lessons From, Evaluations of Un System Support to Countries' Efforts*, United Nations Publications, 2003
- Marris, R., *Ending Poverty*, Thames & Hudson, 1999
- Mendelsohn, R., Dinar, A., and Dalfelt, A., *Climate Change Impacts on African Agriculture. Preliminary Analysis prepared for the World Bank*, Washington, District of Columbia, 2000
- Moore L., F., Collins, J., Rosset, P., Esparza, L., *World Hunger: Twelve Myths*, Grove Press, 1998
- Newman, L., F., Crossgrove, W., C., Κωνσταντινέα, Στ., (επιμ.), *Η Πείνα στην Ιστορία: Έλλειψη Τροφίμων, Πενία και Στέρση*, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα, 2006
- Palmer, R., Mullins, D., *The Impact of HIV / AIDS on Land in Africa*, OXFAM, March 2000
- Panayiotopoulos, Pr., Capps, G., (eds), *World development: an introduction*, Pluto, London, 2001
- Payne, R., K., *A Framework for Understanding Poverty*, 4th Edition, aha Process Inc., 2005
- Peretz, D., *Learning from Experience: Perspectives on Poverty Reduction Strategies from four Developing Countries*, Commonwealth Secretariat, United Kingdom, 2008
- Pfeiffer, D., A., *Eating Fossil Fuels: Oil, Food and the Coming Crisis in Agriculture*, New Society Publishers, 2006
- Pinstrup-Andersen, P., Sand?e, P., (eds), *Ethics, Hunger and Globalization. In Search of Appropriate Policies*, Springer, Dordrecht, 2007
- Pogge, T., W., *World Poverty and Human Rights*, 2nd edition, Polity Press, 2008
- Polak, P., *Out of Poverty: What Works When Traditional Approaches Fail*, Berrett-Koehler Publishers, 2008
- Roberts, P., *The End of Food*, Houghton Mifflin Harcourt, 2008
- Schiller, B., R., *The Economics of Poverty and Discrimination*, Prentice Hall, 2007
- Shiva, V., *Stolen Harvest: The Hijacking of the Global Food Supply*, South End Press, 2000
- Short, J., F., *Poverty, Ethnicity, and Violent Crime*, Westview Press, 1997
- Sims, L., S., *The Politics of Fat: Food and Nutrition Policy in America*, M.E. Sharpe, New York, 1997
- Smith, S., C., *Ending Global Poverty: A Guide to What Works*, Palgrave Macmillan, 2008
- Swart, L., Perry, E., (eds), *Global Environmental Governance. Perspectives on the Current Debate*, Center for UN Reform Education, New York, 2007

- United Nations, *Resources Mobilization and the Creation of an Enabling Environment for Poverty Eradication in the Least Developed Countries*, United Nations, 2005
- Van Genugten, W., Perez-Bustillo, C., (eds), *The Poverty of Rights: Human Rights and the Eradication of Poverty*, Zed Books, 2001
- Watson, R., T., Zinyoera, M., C., and Moss, R., H., *The Regional Impacts of Climate Change: An Assessment of Vulnerability*. A Special Report of IPCC Working Group II, Cambridge: Cambridge University Press, 1998
- Winne, M., *Closing the Food Gap: Resetting the Table in the Land of Plenty*, Beacon Press, 2008

ii) Ἀρθρα

- Adger, W., N., "Vulnerability", *Global Environmental Change*, Vol. 16, 2006
- Alston, P., International Law and the Human Right to Food, in Alston, P., Tomasevski, K. (eds.), *The Right to Food*, 1984, p. 9
- Barrack, O., Baiden, J., "New Energy for America", στο http://www.barackobama.com/pdf/factsheet_energy_speech_080308.pdf, Lansing, MI, 08/03/2008
- Brahmbhatt, M., Christiaensen, L., "The Run on Rice", *World Policy Journal*, Vol. 25, 2008, pp. 30-31
- Collier, P., "The Politics of Hunger: How Illusion and Greed Fan the Food Crisis", *Foreign Affairs*, Vol. 87, 2008, pp. 67-79
- Dando, W., A., "Man-Made Famines: Some Geographical Insights from an Exploratory Study of a Millennium of Russian Famines", *Ecology, Food & Nutrition*, Vol. 4, 1976, pp. 219-229
- Dimas, St., "A New Green Deal", *The Parliament Magazine*, Issue 278, 24/11/2008, pp. 23-24
- Dorward, A., Kydd, J., "The Malawi 2002 Food Crisis: the Rural Development Challenge", *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 42, Issue 03, Sep. 2004, pp. 343-361
- El - Fadel, M., Bou - Zeid, E., "Climate Change and Water Resources in the Middle East: Vulnerability, Socio - Economic Impacts and Adaptation", in Giupponi, C., Shechter, M., *Climate Change in the Mediterranean, Socioeconomic Perspectives of Impacts, Vulnerability and Adaptation*, Edward Elgar, 2003, p. 63
- Falcon, W., Naylor, R., "Rethinking Food Security for the Twenty-First Century", *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 87, Issue 5, November 2005, σελ. 1113-1127, στο http://iis-db.stanford.edu/pubs/21066/rethinking_foodsecurity2.pdf
- Folke, C., "Resilience: the Emergence of a perspective for social-ecological systems analyses", *Global Environmental Change*, Vol. 16, 2006, p. 254

- Gallopín, G., "Linkages between Vulnerability, Resilience, and Adaptive Capacity", *Global Environmental Change*, Vol. 16, 2006, p. 295
- HM-Treasury, *Stern Review on the Economics of Climate Change*, 2006
- Howard, C., J., Women most Vulnerable in Disasters but left out in Policies, ABS-CBN News Channel, 10-22-2008, στο <http://www.abs-cbnnews.com/features/10/22/08/women-most-vulnerable-disasters-left-out-policies-reduce-risk>
- Janssen, M., Ostrom, E., "Resilience, Vulnerability and Adaptation: A Cross-cutting Theme of the International Dimensions Programme on Global Environmental Change", *Global Environmental Change*, Vol. 16, 2006, pp. 237-239
- Karageorgis, Kapsamalis, Skourtos, Kontogianni, Turner, Salomons, "Impact of 100-Year Human Interventions on the Deltaic Coastal Zone of the Inner Thermaikos Gulf (Greece): A DPSIR Framework Analysis", *Environmental Management*, Vol. 38, No. 2, pp. 304-308
- Kelly, M. and Adger, N., "Theory and Practice in Assessing Vulnerability to Climate Change and Facilitating Adaptation", *Climatic Change*, Vol. 47, 2000, pp. 325 - 352
- Lewis, G., R., "What Food Crisis? Global Hunger and Farmers' Woes", *World Policy Journal*, Vol. 25, Spring 2008, p. 31
- Macrae, J., Zwi, A. B., "Food as an Instrument of War in Contemporary African Famines: A Review of the Evidence", *Disasters*, Vol.16, 1992, pp. 299-301
- Marcus, D., "Famine Crimes in International Law", *The American Journal of International Law*, Vol. 97, No. 2, Apr 2003, pp. 245-281
- Millar, J., Glendinning, C., "Gender and Poverty", *Journal of Social Policy*, Vol. 18, Issue 03, Jul 1989, pp. 363-381
- Millman, S., Kates, R., W., "On Ending Hunger: The Lessons of History", in Newman, L., F. (ed), *Hunger in History: Food Shortage, Poverty and Deprivation*, 1990, pp. 389-395
- Moon, Ki Ban, "The New Face of Hunger", *The Washington Post*, March 2008, p. A19
- Nelson, M., "Childhood Nutrition and Poverty", *Proceedings of the Nutrition Society*, Vol. 59, Issue 02, May 2000, pp. 307-315
- Nicoll, A., Delaney, J., (eds), "Climate Change: From Kyoto to Bali", *Climate Change*, Vol. 14, Issue 01, IISS Strategic Comments, January 2008
- Panelli, R., Tipa, G., "Beyond Foodscapes: Considering Geographies of Indigenous well-being", *Health & Place*, Vol. 15, Issue 2, June 2009, pp. 455-465
- Peters, C., J., Bills, N., L., Wilkins J., L., and Fick, G., W., "Foodshed Analysis and its Relevance to Sustainability", *Renewable Agriculture and Food Systems*, Sep 2008, pp. 1-7

- Rachel, P., "Comments from the Centre for Gender Equality in Norway", Centre for Gender Equality, 29-4-2005, <http://www.un-ngls.org/orf/UNreform/Centerforgenderequality.doc>
- Redford, K., H., Levy, M., A., Sanderson, E., W., and Sherbinin, A., "What is the Role for Conservation Organizations in Poverty Alleviation in the World's Wild Places?", *Oryx*, Vol. 42, Issue 04, Oct 2008, pp. 516-528
- Roe, D., "The Origins and Evolution of the Conservation-Poverty Debate: a Review of key Literature Events and Policy Processes", *Oryx*, Vol. 42, Issue 04, Oct 2008, pp. 491-503
- Scheinin, M., "Economic and Social Rights as Legal Rights", in Eide, A. et al. (eds), *Economic, Social and Cultural Rights*, 1995, pp. 41-42
- Schipper, L., Pelling, M., "Disaster Risk, Climate Change and International Development: Scope for and Challenges to, Integration", *Disasters*, Vol. 30, No.1, 2006, pp. 29-31
- Sen, A., "Famines and Other Crises", *Development as Freedom*, 1999, pp. 160-175
- Smit, B., I., Burton, I., Klein, R., J., T., Wandel, J., "An Anatomy of Adaptation to Climate Change and Variability", *Climatic Change*, Vol. 45, No.1, 2000, 223-251
- Teklu, T., "The Prevention and Mitigation of Famine: Policy Lessons from Botswana and Sudan", *Disasters*, Vol. 18, 1994, pp. 35-39
- Von Braun, J., Teklu, T., Webb, P., "Famine as the Outcome of Political Production and Market Failures", *IDS BULL.*, No. 4, 1993, pp. 73-74
- Walpole, M., Wilder, L., "Disentangling the Links between Conservation and Poverty Reduction in Practice", *Oryx*, Vol. 42, Issue 04, Oct 2008, pp. 539-547
- Young, O., Berkhoultb, F., Gallopin, G., Janssend, M., Ostrom,E., Sander van der Leeuw, "The Globalization of Social-Ecological Systems: an Agenda for Scientific Research", *Global Environmental Change*, Vol. 16, 2006, pp. 307-311

Γ) Πρωτογενείς Πηγές

- African Union, Strategic Plan of the African Union Commission - Vision and the mission of the African Union, Adis Abeba, May 2004.
- Bali Action Plan, 2007, http://unfccc.int/files/meetings/cop_13/application/pdf/cp_bali_action.pdf (15-03-2009)
- Commission on Human Rights, The Right to Food: Report of the High Commissioner for Human Rights, UN Doc. E/CN.4/1998/21
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - 20 20 by 2020 - Europe's climate change opportunity, COM(2008) 30 Final
- Declaration of the High-level Conference on World Food Security: The Challenges

- of Climate Change and Bioenergy, Rome, 5 June 2008, http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/foodclimate/HLCdocs/declaration-E.pdf (15-03-2009)
- IPCC (2001), Climate Change: Synthesis Report, διαθέσιμο στο <http://www.ipcc.ch/pdf/climate-changes-2001/synthesis-spm/synthesis-spm-en.pdf>
- Millennium Development Goals: 2008 Progress Chart, http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/newsroom/MDG_Report_2008_Progress_Chart_en_r8.pdf
- NGO Forum Statement to the World Food Summit, Profit for Few or Food for All? Food Sovereignty and Security to Eliminate the Globalization of Hunger, Rome, Italy, 13 November 1996
- Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Χάρτης των ΗΕ, 1945, <http://www.un.org/aboutun/charter/> (15-03-2009)
- Rome Declaration on World Food Security, 1996, Italy, <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.HTM> (15-03-2009)
- The Right to Food, GA Res. 56/155, op. paras. 2, 4 (Feb. 15, 2002)
- UN Framework Convention on Climate Change, United Nations, 1992, στο <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
- United Nations Development Programme, Human Development Report 2007 / 2008 - Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, ed. Palgrave Macmillan, 2007
- United Nations, 2005 World Summit Outcome, Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations, (A/RES/60/1), 24 October 2005
- United Nations, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm (15-03-2009)
- United Nations, Johannesburg Declaration on Sustainable Development and Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development, adopted by the Summit, United Nations, Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August - 4 September 2002 (A/CONF.199/20), 4 September 2002
- United Nations, Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development, adopted at the 5th Plenary Meeting, United Nations, Report on the International Conference on Financing for Development, Monterrey, Mexico, 18-22 March 2002, (A/CONF.198/11), 22 March 2002
- United Nations, Resolution A/RES/53/242, adopted by the General Assembly of the United Nations, 10 August 1999
- United Nations, United Nations Millennium Declaration, Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations, 2000, (A/55/L.2), <http://www2.ohchr.org/English/law/millennium.htm> (15-03-2009)

- United Nations, Universal Declaration of Human Rights, 1948, GARes. 217A (III), <http://www.un.org/Overview/rights.html> (15-03-2009)
- United Nations, Universal Declaration on the Eradication of Malnutrition and Hunger, GA Res. 3180 (XXVIII), Nov. 16, 1974, <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/69.htm> (15-03-2009)
- World Food Summit, Plan of Action, Italy, 1996, UN Doc. WFS/3, <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.HTM> (15-03-2009)
- World Trade Organization (WTO), Doha WTO Ministerial declaration, adopted on 14 November 2001, (WT/MIN(01)/DEC/1), 20 November 2001

Δ) Εκθέσεις

- AfDB (African Development Bank), Asian Development Bank, UK DFID, Netherlands DGIS, European Commission DG for Development, German BMZ, OECD, UNDP, UNEP and World Bank, Poverty and Climate Change: Reducing Vulnerability of the Poor through Adaptation, UNEP, http://povertymap.net/publications/doc/PovertyAndClimateChange_WorldBank.pdf.
- Analysis of the World Food Crisis by the U.N. Special Rapporteur on the Right to Food, Olivier de Schutter, EMBARGOED, 2 May 2008
- Climate Change Adaptation and Mitigation: Challenges and Opportunities for Food Security, High-level Conference on World Food Security: The Challenges of Climate Change and Bioenergy, Rome, 3-5 June 2008, (HLC/08/INF/2), May 2008, <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/013/k2545e.pdf> (15-03-2009)
- Cohen, M., Tirado, C., Aberman, N., L., Thompson, B., Impact of Climate Change and Bioenergy on Nutrition, International Food Policy Research Institute, 2008
- Declaration of the Rights of the Child, General Assembly resolution 1386(XIV) of 20 November 1959, <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>
- Food and Agriculture Organization (FAO), Briefing Paper: Hunger on the Rise, September 2008, <http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf>
- Food and Agriculture Organization (FAO), Climate Change: Implications for Food Safety, Rome, 2008, http://www.fao.org/ag/agn/agns/files/HLC1_Climate_Change_and_Food_Safety.pdf (15-03-2009)
- Food and Agriculture Organization (FAO), Soaring Food Prices: Facts, Perspectives, Impacts And Actions Required, High-Level Conference on World Food Security: The Challenges of Climate Change and Bioenergy, HLC/08/INF/1, Rome, 3-5 June 2008
- Food and Agriculture Organization (FAO), The State of Food Insecurity in the World 2006, στο <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/009/a0750e/a0750e02.pdf>

- Food and Agriculture Organization (FAO), The State of Food Insecurity in the World 2008. High Food Prices and Food Security - Threats and Opportunities, Rome, 2008, <http://www.fao.org/worldfoodsituation/en> (15-03-2009)
- Foster, C., Green, K., Bleda, M., Dewick, P., Evans, B., Flynn, A., Mylan, J., Environmental Impacts of Food Production and Consumption: A report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs, Manchester Business School, Defra, London, 2006
- Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>
- IFAD, Climate Change: a development challenge, May 2008
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), Climate Change 2007, Fourth Assessment Report, Synthesis Report, Cambridge 2007, http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf (15-03-2009)
- Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, Annex I, (A/CONF.151/26/Vol. I), 12-08-1992
- The impact of climate change on least developed countries and small island developing states, United Nations Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States, U.N., N.Y., June 2007
- The Millenium Development Goals Report 2008, http://www.un.org/millennium-goals/2008highlevel/pdf/newsroom/mdg%20reports/MDG_Report_2008_ENGLISH.pdf
- UN Department of Public Information, End Poverty 2015 - Goal 4 - Reduce Child Morality, Σεπτέμβριος 2008
- Von Braun, J., Rising Food Prices. What Should Be Done?, Policy Brief, International Food Policy Research Institute, April 2008

Ε) Ημερήσιος και Περιοδικός Τύπος

- Borger, J., Rich World Buys Rights to the Fields of the Poor, *Guardian Weekly*, November 28, 2008, p. 1
- Food and the Poor: The New Face of Hunger, *The Economist*, April 17, 2008
- Head, B., Deal Brings Job but what's Real Cost?, *Guardian Weekly*, November 28, 2008, p. 10-11

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ - ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ

- * Ban Ki-Moon, Γενικός Γραμματέας ΟΗΕ (συμμετείχε με μήνυμα)
- 1. Αβράμη Αντιγόνη, Φοιτήτρια
- 2. Αγγέλη Ελένη, Νηπιαγωγός
- 3. Αγγελοπούλου Μπέττυ, BSc in Business Administration, Στέλεχος, Κέντρο UNESCO Ελλάδος
- 4. Αδαλή Κατερίνα, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- 5. Αλευρά Ελένη, Οικιακά
- 6. Αλευράς Σπυρίδων
- 7. Αναγνωστοπούλου Ιωάννα, Φοιτήτρια
- 8. Αναστασιάδου Μαρία, Φοιτήτρια
- 9. Ανέση Λιάνα
- 10. Αργυρίου Δημήτριος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- 11. Αρσενικού Σοφία, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- 12. Απαλειάδη Ίριδα, Φοιτήτρια
- 13. Βαρελάς Αναστάσιος, Διπλωμάτης, ΓΓ Εθνικού Συμβουλίου UNESCO
- 14. Βλάχος Παναγιώτης, Συνταξιούχος
- 15. Βλάχου Θεοδώρα
- 16. Βουρδάνου Μαργαρίτα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- 17. Γαζή Δήμητρα, Φοιτήτρια
- 18. Γάκης Ιωάννης, Δικηγόρος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- 19. Γαστεράτου Σεβαστή, Ζωγράφος, ΔΣ Πνευματικής Εστίας Βούλας
- 20. Γεράρδη Δέσποινα-Νταίζη, Οικιακά
- 21. Γιαγκιόζη Θέμις
- 22. Γιαννακοπούλου Αικατερίνη

23. Γκιώκα Ελένη, Μέλος UNESCO
24. Δαβάκης Δημήτριος, Δημοτικός Σύμβουλος Βούλας
25. Δελατόλλα Ρόζα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
26. Δελώτη Μαριάννα, Συνταξιούχος
27. Δελώτη Αννέτα, Θεραπεύτρια
28. Δημητρίου Ειρήνη, Φοιτήτρια
29. Δημητρόπουλος Βασίλης
30. Δούκας Δημήτριος, Πρόεδρος Ολυμπιακής Αεροπλοΐας
31. Δούκας Πέτρος, Υφυπουργός Εξωτερικών
32. Ελευθεριάδου Σίσσυ, Οικιακά
33. Ευθυμίου Πέτρος, Βουλευτής ΠΑΣΟΚ
34. Ζαχαρίου Ναταλία, Φοιτήτρια
35. Ζγκούρη Άννα, Φοιτήτρια
36. Ζήκα Σοφία, Συνταξιούχος Δικηγόρος
37. Ζουλάκη Σοφία, Συνταξιούχος Δημοσίου
38. Ζουλάκης Παναγιώτης, Μαθηματικός - Τραπεζικός
39. Ζουλάκης Παύλος, Πολιτικός Επιστήμων
40. Θεοδοσόπουλος Στέλιος, Πρόεδρος Συλλόγου "Δικαίωμα Ζωής", Γλυφάδα
41. Θεοφάνους Ιωάννα, Φοιτήτρια
42. Ιατρίδου Μαρία, Δικηγόρος, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
43. Ιωαννίδης Ιωάννης-Αλέξανδρος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
44. Καβακιώτου Θάλεια, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
45. Κακαβά Ευδοκία, Δασκάλα, Μέλος UNESCO
46. Καμάς Βασίλειος, Φοιτητής, ΤΕΙ Αθήνας
47. Καντερές Νίκος, Βουλευτής ΝΔ
48. Καραγεωργοπούλου Εστέλλα, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο

49. Καραγεώργου Βίκυ, Δρ., Ειδικός Επιστήμων, Συνήγορος του Πολίτη, Λέκτορας, Γενικό Τμήμα Δικαίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Διδάσκουσα, ΠΜΣ Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
50. Καραδήμα Μαρία-Ελένη, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
51. Καράμπαλη Βασιλική, Φοιτήτρια, Τμήμα Φιλοσοφικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
52. Καράμπαλη Σοφία, Φιλολόγος
53. Καρύδη - Μάλαμα Κατερίνα, Δημόσιος Υπάλληλος
54. Καρύδης Κωνσταντίνος, Φοιτητής
55. Κασιμάτης Γεώργιος, Διευθυντής, Γραφείο Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα
56. Κατάκος Παναγιώτης, Συνταξιούχος
57. Κατρή Ευαγγελία, Φοιτήτρια
58. Κατσιμπάρδης Κωνσταντίνος, Δρ., Ειδικός Επιστήμων, Τομέας Διεθνών Σπουδών, Νομική Σχολή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Συντονιστής, Παρατηρητήριο Πολιτικής και Δικαίου για την Κλιματική Αλλαγή, ΕΚεΠΕΚ
59. Καψής Νικόλαος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
60. Κεσκεσιάδου Αναστασία, Φιλολόγος - Δημοσιογράφος
61. Κέσογλου Αγγελική, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
62. Κιούσης Δημήτρης, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
63. Κλάδη Αλίσια, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
64. Κλάδη-Ευσταθοπούλου Μαριάνθη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
65. Κόκαλη Χριστίνα, Φοιτήτρια
66. Κολυβά Αθηνά, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
67. Κοντογούλα Καλλιρόη

68. Κορμάλου Τερψιχόρη
69. Κοτρωνάκη Μαρία, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
70. Κοτσάκου Ειρήνη, Ιδιωτική Υπάλληλος
71. Κούκη Αναστασία, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
72. Κούκου Μαργαρίτα, Φοιτήτρια, 2ο ΙΕΚ Πειραιά
73. Κουμαντάκη Αλίκη, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
74. Κουνινιώτης Ιωάννης, European Propila ΑΕ
75. Κουνινιώτης Νικόλαος, Πρέσβης Σ.Τ.
76. Κουρουβάνης Φώτης, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
77. Κούτρας Φώτιος, Ελεγκτής Εναέριας Κυκλοφορίας
78. Κύπριος Κωνσταντίνος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
79. Κωνσταντέλος Γρηγόρης, Αντιδήμαρχος Διοίκησης και Οικονομικών Δήμου Βούλας
80. Κωνσταντοπούλου Παναγιώτα, Φοιτήτρια Τμήματος Φιλολογίας
81. Κώστας Αλέξανδρος, Φοιτητής
82. Λαμπρινού Αναστασία, Δικηγόρος
83. Λαμπρογιώτας Γεώργιος, Πολιτικός Μηχανικός
84. Λέντη Αγγελική, Φοιτήτρια
85. Λεπενιώτου Ζωή, Δημόσιος Υπάλληλος
86. Λήμιος Άγγελος, Δημόσιος Υπάλληλος
87. Λιάρου Μαρία, Οικονομολόγος
88. Μάντση Κονδυλία
89. Μάντικα Άννα, Φοιτήτρια
90. Μαραντίδου Βιργινία, Φοιτήτρια
91. Μαρκαντωνάκη Πάμελα, Επιχειρηματίας
92. Μαρλός Γεώργιος, Όμιλος UNESCO
93. Μαρούλη Μαίρη, Λέκτορας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Πρόεδρος Ομοσπονδίας Ομίλων UNESCO Ελλάδας

94. Μασσαράνο Μύριαμ, Τραπεζικός
95. Μάτσα Ελένη
96. Ματσιγκός Μιχαήλ, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
97. Μαυραγάνης Αλέξιος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
98. Μαυρογένης Σταύρος, Διεθνολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ
99. Μαυροπούλου Σοφία, Διεθνολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ
100. Μελάς Παναγιώτης, Βουλευτής ΝΔ
101. Μίχα Αλεξάνδρα, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
102. Μουτζούρη Δήμητρα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
103. Μούτσιος Χρήστος, Φοιτητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
104. Μπαγλατζή Στεφανία, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
105. Μπακάλου Ευδοκία, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
106. Μπαλή Φωτεινή, Εκπαιδευτικός, Βιολόγος
107. Μπαρμπετσιάς Ίκαρος, Οδοντιατρική
108. Μπαρπαρή Μυρτώ, Μαθήτρια
109. Μπόκας Γεώργιος, Εκπαιδευτικός
110. Μπόμπολα Όλγα, Δρ., Πρόεδρος, Κέντρο UNESCO Ελλάδος
111. Μπόμπολα Πολύμνη
112. Μπούρτζης Τηλέμαχος, Διεθνολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ
113. Μωραϊτη Κατερίνα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
114. Νίκολης Ανδρέας, Μουσικός

115. Νταλαχάνη Ελένη, Κοινωνιολόγος, Στέλεχος, Κέντρο UNESCO Ελλάδος
116. Νταλαχάνης Αριστείδης, Φοιτητής
117. Νταλαχάνης Κωνσταντίνος, Μηχανικός - Περιβαλλοντολόγος, αντιπρόεδρος Ομίλου UNESCO Απτικής - Αθήνα
118. Ντάνης Ξενοφών, Μεταπτυχιακός Φοιτητής
119. Ντόβας Βασίλης, Οικονομολόγος
120. Ντουρμάς Βασίλειος, Φοιτητής
121. Παγώνη Χριστίνα, Φοιτήτρια
122. Παλαιολόγος Δημήτρης, Πολιτικός Μηχανικός
123. Παλληκαράκη Ειρήνη, Έμπορος
124. Παναγιωτοπούλου Βασιλική, Δημόσιος Υπάλληλος
125. Πανωρίου Κωνσταντίνα, Συνταξιούχος
126. Παπαγεωργοπούλου Κωνσταντίνα, Φοιτήτρια
127. Παπανικολάου Αικατερίνη, Συνταξιούχος
128. Παπανικολάου Ιωάννης
129. Πασπάτη Εριφύλη, Διεθνολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ
130. Πατέλη Χριστίνα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
131. Πατήρης Τριαντάφυλλος, Σπουδαστής Δραματικής Σχολής
132. Παυλίδη Ντιάνα-Αλεξάνδρα, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
133. Παύλου Αικατερίνη, Γενικός Γραμματέας Ομίλου UNESCO Απτικής - Αθήνα
134. Πενταγιώτη Αναστασία, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
135. Πετοκρίκη Μαρία, Δημοτική Υπάλληλος
136. Πλατιάς Χαράλαμπος, Δρ. Πανεπιστήμιο Βόννης, Ειδικός Επιστήμων Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής για Ευρωπαϊκά και Διεθνή Θέματα, Διδάσκων ΠΜΣ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
137. Πλυτάς Νικηφόρος, Οικονομολόγος, Ιδιωτικός Υπάλληλος
138. Πολίτου Αγλαΐα, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
139. Πότση Ευδοξία, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση"

ση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο

140. Πούσια Βασιλική, Δημόσιος Υπάλληλος
141. Ρήγας Νικόλαος, Φοιτητής
142. Ροδοθεάτος Γεράσιμος, Διεθνολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ
143. Ροδοθεάτου Ξένια, Γραφίστρια
144. Ροζάκου Μαρίνα, Συνταξιούχος
145. Σαββόγλου Ειρήνη, Φοιτήτρια
146. Σαμπατζής Γεώργιος, Καθηγητής
147. Σιαμπανοπούλου Αναστασία, Ιδιωτικός Υπάλληλος
148. Σπυροπούλου Αναστασία, Προγραμματίστρια Η/Υ
149. Σταυρόπουλος Γιώργος, Εμπόριο Επίπλων Γραφείου
150. Στρουγγάρη Σοφία
151. Σφαέλος Γεώργιος, Οικονομολόγος
152. Σφαέλος Ευστάθιος, Τραπεζικός
153. Τάσαινας Δημήτρης, Κοινωνιολόγος, ΜΑ "Ψυχολογία και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης" Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ερευνητής ΕΚεΠΕΚ
154. Τζαντίλα Μαίρη, Ιδιωτική Υπάλληλος
155. Τζοβλά Σοφία, Φοιτήτρια
156. Τούντας Ευάγγελος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής
157. Τσάλτας Γιώργος-Αλέξανδρος, Φοιτητής, Νομική Σχολή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
158. Τσάλτας Γρηγόρης, Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Διευθυντής ΕΚεΠΕΚ
159. Τσάλτας Ιωάννης-Μάριος, Τελειόφοιτος, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιά, νέος ερευνητής ΕΚεΠΕΚ
160. Τσάλτα Μαίρη, Χημικός
161. Τσιβγούλη Αναστασία, Δημοσιογράφος ΜΕΓΑ
162. Τσικαλάκη Ιωάννα, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
163. Τσουβελεκάκη Ευαγγελία, Οικιακά
164. Τσουμελέας Χρήστος, Φοιτητής
165. Φαναριώτης Παναγιώτης, Ιδιωτικός Υπάλληλος

166. Φαρακούκη Λήδα, Φοιτήτρια
167. Φατούρος Δημήτρης, Υπεύθυνος, Γραφείο για την Ελλάδα, United Nations Regional Information Centre
168. Φεράπι Μαρία, Πτυχιούχος Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιά
169. Φερλέ Στέλλα, Ιδιώτης
170. Φερλές Ιωάννης, Πολιτικός Μηχανικός
171. Φλώρου Άλκηστη, Φοιτήτρια, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
172. Φορτούνη Ισμήνη, Εκπαιδευτικός
173. Φύτου Ζαφειρία, Συνταξιούχος
174. Φωτά Μυρσίνη, Ιδιώτης
175. Φωτά Όλγα, Δικηγόρος
176. Φωτάς Προκόπιος, Συνταξιούχος
177. Φωτεινακοπούλου Αναστασία, Διεθνολόγος, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, νέα ερευνήτρια ΕΚεΠΕΚ
178. Φωτοπούλου Αντωνία, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, ΠΜΣ "Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη", Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
179. Χατζή Ευαγγελία, Μαθηματικός, Καθηγήτρια
180. Ψαλλίδας Νικόλαος, Ιατρός

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΜΕΡΙΔΑ

Τα ονόματα των ομιλητών παρατίθενται από αριστερά προς τα δεξιά.

Εικόνα 1: Κωνσταντίνος Νταλαχάνης, Αικατερίνη Παύλου, Γρηγόρης Τσάλτας, Όλγα Μπόμπολα

Εικόνα 2:
Ο Δήμαρχος Βούλας,
κ. Γεώργιος Μάντεσης

Εικόνα 3:
Ο Υπεύθυνος Γραφείου
για την Ελλάδα
του
United Nations Regional
Information Centre,
κ. Δημήτρης Φατούρος

Εικόνα 4:
Ο υφυπουργός
Εξωτερικών
Πέτρος Δούκας

Εικόνα 5: Ο Βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Πέτρος Ευθυμίου

Εικόνα 6:
Η Πρόεδρος της Ομοσπονδίας
Ομιλών UNESCO,
κα Μαίρη Μαρούλη

Εικόνα 7: Γεράσιμος Ροδοθεάτος, Εριφύλη Πασπάτη, Γρηγόρης Τσάλλας, Μαριάνθη Κλάδη-Ευσταθοπούλου, Χαράλαμπος Πλατιάς

Εικόνα 8:
Ο Πρόεδρος του Συλλόγου
"Δικαίωμα Ζωής"
(Γλυφάδας),
κ. Στέλιος Θεοδοσόπουλος

